

ГЛОБАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ СОЮЗНИЦЬКОГО ЛІДЕРСТВА
АКАДЕМІЯ БЕЗПЕКИ ВІДКРИТОГО СУСПІЛЬСТВА
АКАДЕМІЯ НАУК ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

А. А. КАФТЯ, В. А. ЛІПКАН, Н. Ю. БАЛАНЮК

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ
ФОНДІВ В УКРАЇНІ**

Монографія

*За загальною редакцією доктора юридичних наук
В. А. Ліпкана*

Київ
ФОП О. С. Ліпкан
2015

УДК 342.951:369.04
ББК Х621
А 313

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту адміністративного правосуддя та судової реформи
Глобальної організації союзницького лідерства
(протокол № 2/2015-м від 2 лютого 2015 р.)*

Рецензенти:

Андрій Трохимович Ковальчук — доктор юридичних наук, професор, перший заступник голови Державної служби фінансового моніторингу України

Ігор Миколайович Рижов — доктор юридичних наук, доцент, голова Інституту терорегенезу Глобальної організації союзницького лідерства

Віталій Степанович Цимбалюк — доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділом теорії та історії інформаційного права Науково-дослідного інституту інформатики та права Національної академії правових наук України

А 313 **Адміністративно-правове регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні** : [Монографія] / А. А. Кафтя, В. А. Ліпкан, Н. Ю. Баланюк / За заг. ред. В. А. Ліпкана. — К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2015. — 316 с.

ISBN 978-966-2439-50-2

Монографію присвячено дослідженню особливостей адміністративно-правового забезпечення діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. Висвітлено поняття механізму адміністративно-правового регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів. Визначено особливості становлення та юридичну сутність недержавних пенсійних фондів. Розкрито специфіку здійснення державного контролю та нагляду за функціонуванням недержавних пенсійних фондів. На основі проведеного аналізу діяльності найбільших недержавних пенсійних фондів України виділено напрями розвитку та вдосконалення елементів механізму адміністративно-правового регулювання діяльності НПЗ. Проаналізовано структуру та сучасний стан пенсійної системи України, надано пропозиції щодо шляхів її поступової реорганізації з трирівневої у дворівневу з подальшим наданням переваги індивідуальним накопичувальним рахункам, відкритим у НПФ.

Детально розглянуто основні компоненти системи заходів з удосконалення адміністративно-правового регулювання відносин у сфері НПЗ. Приділено значну увагу розгляду питання створення умов, за яких вчиняти протиправні діяння у сфері НПЗ є економічно не вигідним, та утворення організаційно-правової інфраструктури виявлення й превентивної протидії вчиненню протиправних діянь у сфері пенсійного забезпечення.

Монографія стане в пригоді аспірантам, науково-практичним працівникам та усім, хто цікавиться питаннями діяльності недержавних пенсійних фондів.

УДК 342.951:369.04
ББК Х621

ISBN 978-966-2439-50-2

© ФОП О. С. Ліпкан, 2015.

GLOBAL ORGANIZATION OF ALLIED LEADERSHIP
ACADEMY OF SCIENCE OF HIGH EDUCATION
ACADEMY OF OPEN SOCIETY SECURITY

A. KAFTIA, V. LIPKAN, N. BALANIUK

**ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION
OF THE ACTIVITY OF NON-GOVERNMENTAL
PENSION FUNDS IN UKRAINE**

Monograph

Edited by Dr. V. A. Lipkan

Kyiv
Publisher O. S. Lipkan
2015

Publisher O. S. Lipkan

***Administrative and Legal regulation
of the activity of non-governmental pension funds in Ukraine***

A. Kaftia, V. Lipkan, N. Balaniuk

Development Editor: Mykola Shwetz
Assistant Editor: Andrii Kovalchuk
Aditorial Assitant: Vitaliy Tsymbalyuk
Technology Project Manager: Catrin Boyko
Marketing Manager: Irina Mychaylenko
Marketing Communication Manager: Olena Lipkan
Art Director: Olexander Novikov
Print Buyer: Dmytro Lepeshin

© 2015, O. S. Lipkan.

ALL RIGHTS RESERVED. No part of this work covered by the copyright hereon may be reproduced or used in any form or my any means — graphic, electronic, or mechanical, including photocopying, recording, taping, Web distribution, information storage and retrieval systems, or in any other manner — without the written permission of publisher

Printed in Ukraine

ISBN 978-966-2439-50-2

Permission Editor: Olga Mashkova
Text Designer: Volodymyr Lipkan
Photo researcher: Galina Lipkan
Copy Editor: Olena Lipkan
Illustrator: Olexander Novikov
Cover Printer: Dorado Druk
Printer: Dorado Druk
Pro Bono Advisor: Alexander Mitroff

For more information about our products, contact us at:

www.goal-int.org; www.natsecurity.com.ua

For permission to use material from this text or product, submit a request at:

wacademic@gmail.com

Any additional questions about permissions can be submitted by email to

goalleadership@gmail.com

Administrative and legal regulation of the activity of non-governmental pension funds in Ukraine : [monograph] / A. Kaftia, V. Lipkan, N. Balaniuk / Edited by Dr. V. Lipkan. — K. : O. S. Lipkan, 2015. — 316 p.
ISBN 978-966-2439-50-2

The thesis work is devoted to the study of peculiarities of the administrative-legal guaranteeing the activity of non-governmental pension funds in Ukraine. The study highlights the concept of administrative and legal mechanism of non-state pension system. The peculiarities of formation of non-state pension funds and their legal essence are specified. The specific character of implementation of state control and supervision of functioning of non-state pension funds is discovered. On the basis of the analysis of the largest non-state pension funds activity in Ukraine directions of development and improvement of the elements of the mechanism of administrative and legal regulation of non-state pension system activity are singled out. The structure and current pension system state of Ukraine are analyzed, elaboration is presented, that is aimed at identifying ways of its gradual reorganization from a three-level into a two-level system with the subsequent advantage of individual savings accounts opened in the non-state pension funds.

ЗМІСТ

BRIEF CONTENTS	8
CONTENTS	10
ПЕРЕДНЄ СЛОВО	13
PREFACE	16
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	19
ВСТУП	20
INTRODUCTION	25
РОЗДІЛ І. НЕДЕРЖАВНІ ПЕНСІЙНІ ФОНДИ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ	31
1.1. Правова основа недержавного пенсійного забезпечення в Україні	33
<i>Пенсійне забезпечення як об'єкт адміністративно-правового регулювання</i>	34
<i>Історія правового регулювання діяльності з НПЗ</i>	43
<i>Сучасний стан правового регулювання діяльності з НПЗ</i>	47
<i>Зарубіжний досвід функціонування пенсійного забезпечення</i>	53
1.2. Недержавні пенсійні фонди в системі недержавного пенсійного забезпечення громадян.	66
<i>Особливості діяльності НПФ:</i>	67
<i>Суб'єкти НПФ</i>	69
<i>Схема функціонування НПФ</i>	70
<i>Обмеження інвестиційної діяльності з пенсійними активами</i>	72
<i>Види пенсійних схем</i>	73

1.3. Поняття та види недержавних пенсійних фондів	77
<i>Історичні підходи до побудови пенсійної системи в Україні.</i>	<i>78</i>
<i>Моделі приватних пенсійних систем.</i>	<i>80</i>
<i>Види недержавних пенсійних фондів в Україні.</i>	<i>83</i>
<i>Моделі додаткового пенсійного забезпечення.</i>	<i>86</i>

РОЗДІЛ II. МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НПФ 93

2.1. Поняття та структура механізму адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ.	95
<i>Поняття механізму адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ.</i>	<i>96</i>
<i>Складові механізму правового забезпечення діяльності НПФ.</i>	<i>100</i>
<i>Легітиміація діяльності НПФ у структурі механізму адміністративно-правового регулювання.</i>	<i>104</i>
<i>Державний нагляд та контроль у сфері недержавного пенсійного забезпечення.</i>	<i>125</i>
2.2. Адміністративно-правові засади створення та функціонування НПФ	132
<i>Організаційно-правові форми НПФ</i>	<i>135</i>
<i>Державна реєстрація НПФ.</i>	<i>139</i>
<i>Реєстрації НПФ Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг</i>	<i>148</i>
<i>Ліцензування діяльності НПФ.</i>	<i>154</i>
2.3. Нагляд і контроль за діяльністю недержавних пенсійних фондів	170
<i>Поняття контролю і нагляду за діяльністю НПФ.</i>	<i>170</i>
<i>Система державного контролю та нагляду за НПФ</i>	<i>180</i>
<i>Контрольно-наглядові повноваження Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг</i>	<i>180</i>
<i>Контрольно-наглядові повноваження Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.</i>	<i>186</i>
<i>Контрольно-наглядові повноваження Національного банку України</i>	<i>190</i>
<i>Контрольно-наглядові повноваження Антимонопольного комітету України.</i>	<i>191</i>

РОЗДІЛ III. УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НПФ	197
3.1. Напрями реформування національної системи недержавного пенсійного забезпечення	199
<i>Довготерміновість пенсійних вкладень</i>	<i>200</i>
<i>Удосконалення податкового законодавства стосовно операцій з пенсійними активами</i>	<i>208</i>
<i>Збільшення довіри до приватних пенсійних фондів</i>	<i>211</i>
<i>Протидія тіньовим пенсійним схемам</i>	<i>214</i>
3.2. Напрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні	218
<i>Удосконалення контрольної-наглядової діяльності за НПФ</i>	<i>218</i>
<i>Вдосконалення правового статусу НПФ у сфері корпоративного управління</i>	<i>228</i>
<i>Розширення прав потенційних учасників недержавного пенсійного забезпечення у сфері підвищення рівня обізнаності про механізм функціонування НПФ</i>	<i>231</i>
ВИСНОВКИ	238
CONCLUSIONS	243
ДОДАТКИ	248
ТЕЗАУРУС	267
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	275
КОРИСНА БІБЛІОГРАФІЯ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ	297
Адміністративно-правове регулювання	297
Пенсійне забезпечення	298
Недержавне пенсійне забезпечення	304
СЛОВА ДЯКИ	311

BRIEF CONTENTS

PREFACE	16
ACRONYMS	19
INTRODUCTION	25
PART 1. NOT NATIONALIZED PENSION FUNDS AS THE OBJECT OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL INFLUENCE .	31
1.1 Legal basis of the not nationalized provision of pension in Ukraine ..	34
1.2 Private pension funds in the system of not nationalized provision of pension of citizens.	66
1.3 Notion and kinds of the private pension funds.	77
PART 2. THE MECHANIZM OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF ACTIVITY OF THE PRIVATE PENSION FUNDS.	93
2.1 Notion and structure of the mechanism of the administrative and legal regulation of activity of the private pension funds.	95
2.2 Administrative and legal basis of the creation and functioning of the private pension funds	132
2.3 Supervision and control in the sphere of activity of the private pension funds.	170
PART 3. IMPROVEMENT OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITY OF THE PRIVATE PENSION FUNDS.	197
3.1 Directions of the reform of the national system of the system of the not state provision of pension	199

3.2 Directions of improvement of the administrative and legal ensuring of the functioning of private pension funds in Ukraine	218
CONCLUSIONS	243
ADDITIONS	248
THESAURUS	267
USED LITERATURE	275
USEFUL BIBLIOGRAPHY ON RESEARCH	297
WORDS OF GRATITUDE	311

CONTENTS

BRIEF CONTENTS	8
CONTENTS	10
PREFACE	16
ACRONYMS	19
INTRODUCTION	25
PART 1. NOT NATIONALIZED PENSION FUNDS AS THE OBJECT OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL INFLUENCE .	31
1.1 Legal basis of the not nationalized provision of pension in Ukraine . .	33
<i>Provision of pension as the object of administrative and legal regulation.</i>	34
<i>History of the legal regulation of the activity on not nationalized provision of pension.</i>	43
<i>Current status of legal regulation of activity on not nationalized provision of pension.</i>	47
<i>Foreign experience of the functioning of the provision of pension.</i>	53
1.2 Private pension funds in the system of not nationalized provision of pension of citizens.	66
<i>Peculiarities of activity of the private pension funds.</i>	67
<i>Subjects of the private pension funds.</i>	69
<i>The scheme of the private pension funds functioning.</i>	70
<i>Limitation of the invest activity with the pension actives.</i>	72
<i>Kinds of the pension schemes.</i>	73
1.3 Notion and kinds of the private pension funds.	77
<i>Historical approaches to forming of the pension system in Ukraine.</i>	78
<i>Models of the private pension systems.</i>	80

Kinds of the private pension funds in Ukraine.83
Models of the additional provision of pension.86

**PART 2. THE MECHANIZM OF THE ADMINISTRATIVE AND
LEGAL REGULATION OF ACTIVITY OF THE PRIVATE
PENSION FUNDS.....93**

2.1 Notion and structure of the mechanism of the administrative and
legal regulation of activity of the private pension funds. 95
*Notion of the mechanism of the administrative and legal regulation
of activity of the private pension funds.*96
*Composition of the mechanism of the legal ensuring of the activity
of the private state funds.*100
*Legitimatization of the activity of the private pension funds in the
mechanism of the administrative and legal regulation.*104
*State supervision and control in the sphere of not state provision of
pension.*125

2.2 Administrative and legal basis of the creation and functioning of
the private pension funds. 132
Organizational and legal forms of the private pension funds.135
State registration of the private pension funds.139
*Registration of the private pension funds by the National
commission that carries out the state regulation in the sphere
of the markets of financial services.*148
Licensing of the activity of the private pension funds.154

2.3 Supervision and control in the sphere of activity of the private
pension funds. 170
*Notion of the supervision and control in the sphere of activity of the
private pension funds.*170
*System of the state supervision and control over the private pension
funds.*180
*Control and supervision authorities of the National commission,
that carries out the state regulation in the sphere of the
markets of financial services.*180
*Control and supervision authorities of the National securities and
stock market commission.*186
Control and supervision authorities of the national bank of Ukraine ..190
*Control and supervision authorities of the Anti-monopoly
Committee of Ukraine.*191

PART 3. IMPROVEMENT OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITY OF THE PRIVATE PENSION FUNDS.	197
3.1 Directions of the reform of the national system of the system of the not state provision of pension.	199
<i>Long-term of the pension investments.</i>	<i>200</i>
<i>Improvement of the tax legislation concerning the operations with the pension actives.</i>	<i>208</i>
<i>Extension of the trust to the private pension funds.</i>	<i>211</i>
<i>Contradiction to the shade pension schemes.</i>	<i>214</i>
3.2 Directions of improvement of the administrative and legal ensuring of the functioning of private pension funds in Ukraine. ...	218
<i>Improvement of the control and supervision activity over the private pension funds.</i>	<i>218</i>
<i>Improvement of the legal status of the private pension funds in the sphere of corporative management.</i>	<i>228</i>
<i>Widening of the rights of potential participants of the not state provision of pension in the sphere of extension of the level of the erudition in the mechanism of private pension funds functioning.</i>	<i>231</i>
CONCLUSIONS	243
ADDITIONS.....	248
THESAURUS.....	267
USED LITERATURE	275
USEFUL BIBLIOGRAPHY ON RESEARCH	297
Administrative and legal regulation	297
The provision of pension	298
The not state provision of pension	304
WORDS OF GRATITUDE	311

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Чому я вирішив започаткувати серію «**ORDO ORDINANS**»?

Передусім мене спонукало внутрішнє переконання у необхідності подолати той штучний бар'єр, за якого нинішнє покоління і прийдешня генерація втрачають свій іманентний докорінний зв'язок. Сучасні проблеми розвитку науки в Україні набули системного характеру, але до болю прикро, що нині бракує правонаступництва у науці.

Здебільшого ті, хто вже здобув науковий ступінь, доволі прискіпливо й почасти суб'єктивно ставляться до здібного молодого покоління, а ще й намагаються нав'язати небезталанній молоді «своєрідну панщину» — безмежне удосконалення власних теоретичних досліджень.

Такий інтелектуальний сепаратизм почасти перетворюється на наукову «дідівщину», коли певні групи докторів наук унеможливають захист дисертацій, прикриваючись сумнівними гаслами про «необхідність удосконалення і глибшого вивчення предмета дослідження».

Отже, нині в науці справжнісінька монополія на певні теми, на прями досліджень, що не лише негативно впливає на саму науку, а й призводить до сумнівів у світло науки, змушує молодь замислитись про здатність до самостійної роботи. Причому, нині в Україні поняття наукової школи чомусь опинилось майже поза законом, особливо це стосується правових наук. Роль держави — це окрема тема, на жаль, в Україні наука ледь животіє на маргінесі.

Ще хотів би привернути увагу до системи підготовки наукових кадрів, яка потребує докорінної зміни. Переконаний, що варто опанувувати досвід інших країн, особливо США, де мені пощастило навчатися. Зокрема, в університетах США підготовка наукових кадрів здійснюється за тими напрямками, за якими вже працюють провідні науковці. Таким чином, наявність наукової школи там — це основний рушій подальшого розвою науки. Саме тому, наприклад, у професора Інституту національної безпеки Університету

Делаверу (США) М.Дж. Мілера, який присвятив свій науковий пошук проблемам міграції, немає учнів, які досліджували б проблеми реформування юстиції в США або питання відшкодування шкоди учасникам кримінального судочинства через неправомірні дії органів державної влади.

Більш того, порядок унормування і формування аспірантського корпусу визначається не адміністрацією закладу, а самими професорами, які власноруч одбирають собі аспірантів. Кожен професор відповідає за наукове розроблення певної тематики, кожен рік на це затверджується бюджет, в рамках якого і здійснюється набір найбільш кмітливих та творчих аспірантів. Тому бажання недолугих спудеїв пересидіти в аспірантурі кілька років там не здійсненне. Тож ніколи не вирішить проблем жорсткий адміністративний контроль, яким хизуються українські ВНЗ, адже річ не в тім, аби ті, хто поступив, захистили дисертації. Питання у збереженні наукових традицій, розвитку наукових шкіл і наукового руху до нових горизонтів пізнання.

Хибне розуміння цього призвело до легітимації положення, закріпленого в настановах ВАК, про те, що тема докторської дисертації не може повторювати кандидатської. Утім, пробачте, про яку тоді наступність у науці може йтися, коли чиновники забороняють автору обрати напрям дослідження на все життя, щоб поступово, згідно з вимогами до оформлення робіт кандидатського і докторського дисертаційного рівня досліджувати обрану проблему?

Кандидатська дисертація є початком наукового шляху, а докторська має слугувати його органічним продовженням. За таких умов можна буде говорити і про цілісність, і про системність дослідження, і про безперервність наукового зростання особистості.

Перекоаний, що визначальна роль у підготовці фахового та компетентного науковця має належати науковому керівникові. Від його компетенції, педагогічної майстерності, особистих інтелектуальних та психологічних якостей, вміння мотивувати та сприяти у подоланні фрустрацій на тернистому науковому шляху залежить якість кінцевого продукту — ступінь вартості наукового фахівця. Науковий керівник, наче батько, який, узявши за руку, веде крізь терни до зірок, буремним світом науки, де чимало клипнів, а головне — так важко повірити у власні сили, і так легко зневіритись у можливості наукових перемог. Тому керівник, на мою думку, виступає своєрідним **ordo ordinans** — упорядковуючим початком. Не вдаючись у філософський зміст даного поняття, яке запропонував І. Г. Фіхте, я хотів би наголосити на директивному значенні ке-

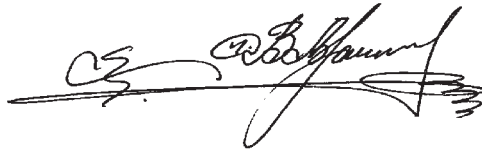
рівника, на необхідності підвищення його відповідальності за формування наукових шкіл.

Саме тому я й вирішив започаткувати випуск серії монографічних видань, в яких знаходили б своє відлуння результат, квінтесенція спільної роботи наукового керівника і його учня. Причому одразу ж зауважу, що, як на мене, то уособлює обумовлений порядок, єдине упорядковуюче начало для молодого науковця — його керівник. Тому братиму до уваги не тільки ті роботи, де я фактично виступав офіційно закріпленим науковим керівником, а й ті, де безпосередньо був тим упорядковуючим началом для аспіранта і сприяв його становленню як майбутнього науковця.

Разом із керівником і його учнем безпосередню участь в реалізації проголошеної мною концепції бере спеціалізована Вчена Рада, члени якої своїми доброзичливими та конструктивними порадами сприяють натхненню в удосконаленні роботи.

Відтак, серія **«ORDO ORDINANS»** — це моя принципова та непохитна наукова позиція і конкретний внесок у **пропаганду системної концептуальної науки в Україні**, в якій наукове співтовариство, що складається із вчених, молодих дослідників і майбутніх науковців як найбільш фаховий, інтелегентний та обізнаний шар української історичної нації — являє собою єдиний, цілісний інтелектуальний континуум, епістемологічну спільноту — еліту, яка має формувати дороговкази майбуття, засади національної ідентичності та прогресивного розвитку нашої держави.

**З непохитною вірою
в переможну ходу науки**

В. А. Ліпкан

PREFACE

Why I decided to start this series «**ORDO ORDINANS**»?

First of all, I have led an inner conviction of the need to overcome that artificial barrier, in which the current generation and future generation lose their immanent radical connection. Modern development of science in Ukraine becomes systematic, but painfully sad that now lacks affinity between scientific generations.

In most cases those who have earned scientific degree, very meticulously and partly subjective treat themselves towards talented younger generation, but also are trying to impose on the not untalented youth such a thing like unlimited improvement of their own theoretical studies.

Such intellectual separatism is partly converted into scientific «bullying» when certain groups of doctors of sciences make it impossible to defend dissertations, hiding behind dubious slogans about «necessity of improvement and a deeper studying of the subject of research.»

So now in science is a real monopoly on certain topics, research areas that not only affects the science itself, but also leads to the doubts in the light of science, forcing young people to think about the ability to work independently. Moreover now in Ukraine the concept of scientific school has somehow ended up almost outlawed, especially it concerns legal sciences. The role of the state — is a separate issue, unfortunately, in Ukraine the science hardly exists at the margin.

And also I would like to draw attention to the system of training of scientific personnels, that needs radical change. I am convinced, it is necessary to learn the experience of other countries, especially the U.S., where I was fortunate to learn. In particular, at U.S. universities training of scientific personnel is carried out on those areas on which the leading scientists are already working, thus the presence of scientific school there is a key driver of further development of science. This is why, for example, Professor of National Security University of Delaware (USA) M. J. Miller, who has devoted his scientific research

for problems of migration, has not students who would studied the problem of reforming the justice system in the United States or the recovery of damages to participants of criminal proceedings through illegal actions of state authorities.

Moreover, the procedure of normalization and formation of postgraduate corps is determined not by the administration of the institution, but by the professors who personally select themselves postgraduates. Each professor is responsible for the scientific development of a certain topic, each year the budget is approved for that, within which the admission of the most clever and creative graduate students is carried out. Therefore the desire of mediocre students to overstay in graduate school a few years — there is impossible. So the hard administrative control, which boast Ukrainian universities, never resolve the problems because that is not the question that those who entered — defend their dissertations. The question is in preserving scientific traditions, the development of scientific schools and scientific movement to new horizons of knowledge.

Wrong comprehension of this questions has led to legitimization of provision fixed in the guidelines of HAC, that the theme of the doctoral thesis cannot repeat the Ph.D. thesis. However, I'm sorry, about what then continuity in science can we talk when officials prohibit the author to choose the direction of his research for a lifetime in order to research gradually selected problem, according to the requests to the works of candidate and dissertation-level?

Ph.D. thesis is the beginning of a scientific way, and doctoral thesis should serve the organic extension of Ph.D. thesis. Under such circumstances it will be possible to talk about integrity, and finally about the systematic research, and about the continuity of scientific and personal growth.

I am convinced that the determining role in the preparation of professional and competent scientist must belong to Scientific leader. From its competence, pedagogical skills, personal qualities, ability to motivate and assist in overcoming frustrations on thorny scientific way depends the quality of the final product — the value of the degree of scientific expert. Scientific leader, like a father, who taking by the hand leads through the thorns to the stars, through the stormy world of science, where are many difficulties, and most importantly — so hard to believe in your own strength, and so easy to despair of the possibility of scientific victories. Therefore the Scientific leader, in my opinion, in this case is unique **ordo ordinans** — the arranging beginning. Without going into the philosophical meaning of this concept, which

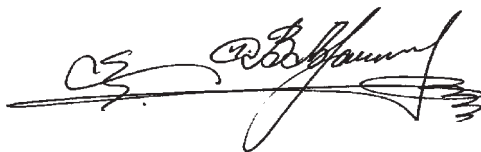
is proposed by I.H.Fihte, I would like to emphasize the directive sense of the Scientific leader, the need to increase its responsibility for the formation of scientific schools.

That's why I decided to start production of a series of books, in which the result, quintessential of teamwork of scientific leader and his disciple, would find its echo. At once I note that in my opinion, it represents due order, arranging beginning for the young scientist — his leader. Therefore I will take into account not only that works, where I actually was officially assigned as scientific leader, but also those where I directly was the arranging beginning for graduate and contributed to its establishment as a future scientist.

Together with the head and his student the Specialized Scientific Council, whose members contribute through their advice to further inspiration in the improvement of the work, directly participate in the implementation of the proclaimed concept.

Therefore, a series of «**ORDO ORDINANS**» — is my scientific position and concrete contribution to the **promotion of systemic conceptual science in Ukraine**, in which the scientific community, which consists of scientists, young researchers and future researchers as the most professional, intelligent and knowledgeable layer of Ukrainian historical nation — represents a single, holistic intellectual continuum, epistemological community — an elite, that has to establish ways to the future, the basis of national identity and progressive sustainable development of our country.

*With steadfast faith in the
victorious course of science*

V.A. Lipkan

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ДСФМ — Державна служба фінансового моніторингу
ІСІ — інститути спільного інвестування
КМУ — Кабінет Міністрів України
КУА — компанія з управління активами
НБУ — Національний банк України
НДУ — Національний депозитарій України
НПЗ — недержавне пенсійне забезпечення
НПФ — недержавний пенсійний фонд
НКДРРФП — Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг
НКЦПФР — Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України
ПТІС — позабіржова торгово-інформаційна система
СНПЗ — система недержавного пенсійного забезпечення
СПД — суб'єкт підприємницької діяльності
ЦП — цінні папери

ВСТУП

Проведення пенсійної реформи в Україні передбачає запровадження на рівні з солідарною системою капіталізованих (накопичувальних) пенсійних фондів — накопичувального та недержавних пенсійних фондів (далі — НПФ). На відміну від Пенсійного фонду України, внески до якого призначено для виплати поточних пенсій, надходження до НПФ накопичуються та інвестуються. Саме від збалансованого й компетентного механізму адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ безпосередньо залежатимуть умови його створення та функціонування, нагляд та контроль за його діяльністю, результативність інвестування коштів, а отже, обсяги індивідуальних пенсійних накопичень у таких фондах.

Нещодавно ухвалено ряд законодавчих актів і нормативних документів щодо діяльності НПФ, серед яких Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи». Однак процес створення та розвитку НПФ в Україні просувається доволі повільно через брак досвіду та системних наукових досліджень, розроблень і запровадження ефективних регуляційних і стимулюючих заходів, які наразі є вельми актуальними, однак доволі складними. Актуальність розроблення державою обґрунтованої політики щодо формування механізмів добровільного пенсійного страхування, посилення державного контролю і регулювання таких фондів обумовлена також негативними результатами діяльності трастів і НПФ у 90-х роках минулого століття, що донині є одним із суттєвих факторів недовіри населення до будь-яких фінансових інститутів.

Водночас ще не зовсім сформувалося сприятливе економічне середовище для розвитку НПФ в Україні. Основні проблеми становлення пов'язані з низьким рівнем макроекономічної стабільності держави, незадовільними показниками ефективності діяльності підприємств, капіталізації фінансового ринку та доходів населення. Отже, наявний

ряд факторів, що стримують розвиток НПФ і результативніше використання закладеного в них потенціалу.

Наукові дослідження передумов заснування нової системи НПФ, перспектив активізації діяльності, створення більш сприятливих умов для зростання, а також можливостей державного та корпоративного регулювання набувають актуальності у зв'язку з визначеною Урядом стратегією щодо формування середнього класу в державі, оскільки динаміка вкладів населення до НПФ напряду залежить від зміцнення саме цього соціального прошарку.

Аналіз сучасних наукових джерел з актуальних питань цієї проблеми надає можливість дійти висновку, що вони перебувають насапочатку шляху. Тому дослідження саме цих аспектів має суттєве теоретичне та практичне значення.

Проблеми розвитку соціальної політики та реформування системи пенсійного забезпечення досліджували і вітчизняні, і зарубіжні науковці. Теоретико-методологічні основи побудови системи недержавного пенсійного забезпечення знайшли своє відображення у наукових працях таких відомих вітчизняних вчених, як В. В. Басов, А. О. Бахмач, В. М. Бутузов, Ю. В. Вітка, Л. К. Воронова, В. В. Гордієнко, Б. О. Зайчук, М. В. Лазєбна, Е. М. Лібанова, О. Г. Морозов, А. А. Нечай, А. З. Остапович, М. М. Папієв.

Проблеми дослідження розвитку та функціонування НПФ за останні 20 років вивчали і зарубіжні фінансисти: М. Віннер, Р. Вона, Д. Снелбекер, Є. Ролкер, а також вітчизняні вчені у галузі фінансового права та економічної діяльності, науковці-юристи: В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрийко, А. І Берлач, Ю. В. Вітка, І. П. Голосніченко, Н. М. Ковальова, Р. А. Калюжний, М. П. Кучерявенко, Д. М., Лук'янець, А. А. Нечай, О. А. Новіков, О. В. Михайлов, Мудраков В. І., Н. Р. Нижник, М. Б. Ріппа, Л. А. Савченко, О. В. Солдатенко, О. Й. Ткач, В. О. Яценко.

В Україні функціонування НПФ у межах державного контролю та нагляду вперше було комплексно досліджено в роботі І. О. Ткаліча «Правове регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів у системі недержавного пенсійного забезпечення України» (спеціальність 12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право).

Дослідженню ефективності реформування пенсійних систем у накопичувальні фонди приділяють увагу І. Ю. Горюнов, А. Є. Єфремов,

Т. В. Конорева, Є. Г. Крилова, В. І. Мудраков, Л. О. Сетченкова, І. І. Соколов, Н. В. Орлова.

Здійснивши аналіз наукових джерел, автори дійшли висновку, що теоретичні та практичні аспекти діяльності НПФ донині залишаються на стадії розроблень, тому, зазвичай, переважна більшість науковців акцентує увагу на дослідженні теоретичних проблем термінології, історії виникнення та становлення приватних пенсійних фондів, оцінці їх переваг у порівнянні з державними пенсійними системами. Водночас проблемам ролі і значення адміністративно-правового впливу на процес становлення і розвитку ринку НПФ у системі недержавного пенсійного забезпечення в юридичній літературі приділено недостатньо уваги. Проте саме державі належить право встановлювати «принципи й правила» розвитку зазначеного пенсійного забезпечення.

Попри наявність значної кількості наукових досліджень, присвячених різним аспектам діяльності НПФ, поза науковим обігом залишилося комплексне дослідження адміністративно-правового забезпечення діяльності цих організацій.

Саме тому й впливає **актуальна проблема** належного адміністративно-правового забезпечення функціонування НПФ в Україні.

Мета роботи: на основі досягнень юридичної науки, узагальнення правозастосовної діяльності, аналізу вітчизняного й іноземного законодавства здійснити комплексний аналіз наукових і нормативно-правових джерел для визначення сутності адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ у системі НПЗ і на цій основі розробити пропозиції щодо удосконалення системи організації діяльності НПФ та реформування механізму адміністративно-правового впливу на діяльність НПФ.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких задач:

- проаналізувати стан наукових розроблень даної проблеми в аспектах адміністративно-правового забезпечення, управління та організації діяльності НПФ;
- вивчити історичний досвід створення НПФ і правових методів забезпечення їх діяльності у вітчизняній та світовій практиці, проаналізувати розвиток правової основи недержавного пенсійного забезпечення в Україні;
- виокремити елементи механізму недержавного пенсійного забезпечення та запропонувати авторське визначення дефініції

- «механізм адміністративно-правового регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів»;
- обґрунтувати роль держави та недержавних організацій в регулюванні діяльності НПФ (зокрема проаналізувати статус, структуру та функції державних органів, що впливають на недержавне пенсійне забезпечення);
 - надати теоретичне обґрунтування функціональних обов'язків органів державного нагляду та контролю за діяльністю суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення;
 - проаналізувати настання адміністративно-правової відповідальності у вигляді системи санкцій, що може застосовуватися органами державного нагляду та контролю до суб'єктів НПФ, тим самим сформулювати пропозиції щодо частин Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»;
 - розробити практичні рекомендації щодо напрямів реформування національної системи недержавного пенсійного забезпечення, водночас визначивши основні недоліки, що роблять НПФ фінансово непривабливими;
 - сформувати концептуальні підходи щодо вдосконалення чинних механізмів державного регулювання функціонування та розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Об'єкт дослідження — суспільні відносини, що виникають у сфері діяльності НПФ в Україні.

Предмет дослідження — адміністративно-правові засади функціонування НПФ в Україні.

Методологічну основу дослідження становлять теоретичні положення та методи наукового пізнання взаємопов'язаних та взаємообумовлених процесів розвитку НПФ, визначення їх ролі у системі адміністративно-правових відносин.

Методологічна основа дослідження складається із таких наукових методів: діалектичного, історико-правового, порівняльно-правового, системно-структурного.

Так, *діалектичний метод* був використаний для аналізу НПФ у якості об'єкта адміністративно-правового впливу. Додатково за допомогою діалектичного методу було визначено характеристику галузі недержавного пенсійного забезпечення та адміністративно-право-

ві засади створення та функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні. *Історико-правовий* та *порівняльно-правовий* методи дали змогу відстежити основні тенденції розвитку НПФ, зокрема: правову основу недержавного пенсійного забезпечення в Україні, НПФ у системі недержавного пенсійного забезпечення громадян, поняття та види НПФ. Методи наукового дослідження — *синтез* та *системний аналіз* віднайшли своє застосування при характеристиці елементів механізму недержавного пенсійного забезпечення, організації державного нагляду та контролю за діяльністю НПФ. Використання *статистичного методу* надало можливість виокремити найбільші НПФ України. За допомогою *порівняльно-правового методу* була надана оцінка ступеню захищеності вкладників НПФ.

У роботі використано також окремі загальнонаукові методи: за допомогою *логіко-семантичного методу* розроблено та визначено зміст понять «механізм адміністративно-правового регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів», «пенсійний план (схема)».

Емпіричну та нормативну базу дослідження сформуvalи законодавчі та відомчі нормативно-правові акти: Конституція України, закони України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, нормативні акти міжнародного значення; статистичні дані про діяльність НПФ в Україні; експертні оцінки розвитку та стану ринку послуг із недержавного пенсійного забезпечення, вітчизняна й іноземна наукова література, публікації у періодичних виданнях, матеріали міжнародних і науково-практичних конференцій, довідкова література, а також експертні оцінки та дані державної статистики.

INTRODUCTION

Carrying out of the pension reform in Ukraine foresees introduction of savings and not nationalized pension funds (hereinafter — NPF) simultaneously with the united system of the capitalized (funded) pension funds. In contrast to the Pension Fund of Ukraine, contributions to which are defined for the payment of the current pensions, revenues to the NPF are accumulated and invested. Terms of its establishment and operation, supervision and control over activity, the impact of investing and therefore the volume of individual pension savings in the funds depend directly from the competent and balanced mechanism of administrative and legal regulation of the NPF activity.

A number of laws and regulations on the activity of the NPF, including the Law of Ukraine «On private provision of pension» and the Law of Ukraine «On measures of the legislative ensuring of the reform of the pension system» were *recently adopted*. However, the process of creation and development of the NPF in Ukraine is progressing rather slowly due to lack of experience and system research, works and implementation of effective regulatory and incentive measures that are very popular currently, but quite complicated. The urgency of development by the state of the reasonable policy on formation of the mechanisms of voluntary pension insurance, increasing of the state control and regulation of such funds is also caused by the negative results of the activity of the trusts and the NPF in the 90's of last century, that is one of the essential factors of population distrust to any financial institutions.

At the same time the favorable economic environment for the development of the NPF in Ukraine is not formed. Main problems of establishment are associated with low level of macroeconomic stability of the state, unsatisfactory indicators of the effectiveness of activity of enterprises, the capitalization of financial market and incomes of population. Thus, the number of factors which stimulates the development of the NPF and more effective use of the inherent potential exist.

Scientific research of the preconditions of establishment of new system of the NPF, prospects for activation of activity, creation of more favorable conditions for the growth and capabilities of state and corporate regulation acquire relevance in connection with the defined by the Government strategy concerning the formation of the middle class in the state, as the dynamics of deposits of the population in the NPF direction depends on the strengthening of this social stratum.

Analysis of current scientific sources on topical issues of the problem allows concluding that they are at the beginning of the way. Therefore, research of these aspects has theoretical and practical importance.

The problems of social policy and reforming of the pension system and provision of pension are studied by domestic and foreign scholars. Theoretical and methodological bases of creation of not nationalized provision of pension are reflected in scientific works of famous domestic scholars, such as V. V. Basov, A. O. Bakhmach, V. M. Butuzov, Y. V. Vitka, L. K. Voronova, V. V. Gordienko, B. O. Zaychuk, M. V. Lazebna, E. M. Libanova, O. G. Morozov, A. A. Nechay, A. Z. Ostapovych, M. M. Papiev.

The problems of research of development and functioning of the NPF for the last 20 years were studied by foreign financiers: M. Winner, R. Vona, D. Snelbeker, E. Rolker and domestic scientists in the field of financial law and economic activity, scientists-lawyers: V. B. Averyanov, O. F. Andriyko, A. I. Berlach, Y. V. Vitka, I. P. Holosnichenko, N. M. Kovaleva, R. A. Kalyuzhnyy, M. P. Kucheryavenko, D. M. Lukyanets, A. A. Nechay, O. A. Novikov, O. V. Mykhailov, V. I. Mudrakov, N. R. Nyzhnyk, M. B. Rippa, L. A. Savchenko, O. V. Soldatenko, A. Y. Tkach, V. O. Yatsenko.

In Ukraine functioning of the NPF within the state control and supervision for the first time was comprehensively studied in the work of I. O. Tkach «Legal regulation of activity of private pension funds in the system of not nationalized provision of pension in Ukraine» (specialty 12.00.07 — administrative law and process, financial law, information law).

The effectiveness of reforming of the pension systems in the accumulation fund was studied by I. Y. Goryunov, A. E. Yefremov, T. V. Conoryeva, E. G. Krylov, V. I. Mudrakov, L. O. Setchenkova, I. I. Sokolov, and N. V. Orlov.

By carrying out an analysis of scientific sources, the authors concluded that the theoretical and practical aspects of the NPF activity still remain at the stage of development, so, usually, the majority of scientists focus their attention at the study of theoretical issues of terminology, the history of origin and

establishment of private pension funds, assessing their advantages in comparison with the public pension systems. However, to the problems of the role and importance of administrative and legal influence on the process of formation and development of the NPF in the system of not nationalized provision of pension in the legal literature is paid insufficient attention. However, the state has the right to set «principles and rules» of the provision of pension.

Despite the presence of a significant amount of the scientific researches on various aspects of the NPF activity, comprehensive study of administrative and legal ensuring of these organizations activity is not done.

Therefore follows the **actual problem** of proper administrative and legal ensuring of the functioning of the NPF in Ukraine.

Aim of the work: at the basis of the achievements of legal science, synthesis of the enforcement activity, analysis of domestic and foreign legislation to carry out comprehensive analysis of the scientific and legal sources for defining of the essence of administrative and legal regulation of the NPF activity in the system of not nationalized provision of pension and on this basis to develop the proposals for improving of the system of the NPF activity and reform of the mechanism of administrative and legal impact on the NPF activity.

Achievement of this goal foresees solving of the following tasks:

- to analyze the status of scientific developments of the problem in the aspects of administrative and legal ensuring, management and organization of the NPF activity;
- to explore the historical experience of the NPF creation and legal methods ensuring of their activity in domestic and international practice, to analyze the development of the legal basis of not nationalized provision of pension in Ukraine;
- to identify the elements of the mechanism of not nationalized provision of pension and to offer authors' definition of the «mechanism of administrative and legal regulation of private pension funds»;
- to prove the role of the state and non-government organizations in the regulation of the NPF activity (including analysis of the status, structure and functions of the public bodies that have an influence on the not nationalized provision of pension);
- to provide the theoretical foundation of functional responsibilities of the bodies of the state supervision and control over the activity of the subjects of the system of the not nationalized provision of pension;

- to analyze the occurrence of administrative and legal liability in the form of the system of sanctions that can be applied by the bodies of state supervision and control to the subjects of the NPF, thereby to formulate proposals concerning parts of the Law of Ukraine «On financial services and the state regulation of the markets of the financial services»;
- to develop practical recommendations concerning direction of reforming of the national system of the not nationalized provision of pension, simultaneously identifying major disadvantages that make the NPF financially unattractive;
- to form conceptual approaches on improving of the effective mechanisms of the state regulation of the functioning and development of the system of not nationalized provision of pension in Ukraine.

Object of research — public relations arising in the sphere of the NPF activity in Ukraine.

Subject of the study — administrative and legal bases of functioning of the NPF in Ukraine.

The methodological basis of the study consists of the theoretical provisions and methods of scientific knowledge of interrelated and interdependent processes of the NPF development, identifying of their role in the system of administrative and legal relations.

Methodological basis of research includes following scientific methods: dialectical, historical and legal, comparative and legal, system-structural.

Thus, *the dialectical method* was used for analyze of the NPF as the object of administrative and legal impact. Additionally, by use of the dialectical method characteristic of the field of the not nationalized provision of pension and administrative and legal basis of the creation and operation of private pension funds in Ukraine was performed.

Historical and legal and comparative and legal methods made it possible to track the major trends in development of the NPF, including: the legal basis of the not nationalized provision of pension in Ukraine, the NPF in system of the not nationalized provision of pension of citizens, the concept and types of the NPF.

Methods of the scientific research — *synthesis* and *system analysis* were used to characterize the elements of the mechanism of the not nationalized provision of pension, organization of the state supervision and control over the activity of the NPF. Use of *statistical method* made it possible to define the largest NPF of Ukraine. Rating to the level of

the NPF depositors' protection was given by use of *comparative and legal method*.

In the work were also used some general scientific methods: with the help of *logical-semantic method* was developed and defined the content of the notions «mechanism of administrative and legal regulation of activity of the private pension funds», «pension plan (scheme)».

Empirical and regulation research is formed by the legislative and departmental regulations: Constitution of Ukraine, laws of Ukraine, acts of the President of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, central executive authorities, regulations of international importance; statistics on the activity of the NPF in Ukraine; expert assessment of the development and status of the market of services of the not nationalized provision of pension, domestic and foreign scientific literature, publications in the periodicals, materials of international and scientific conferences, reference literature, as well as expertise rating and data of the state statistics.

НЕДЕРЖАВНІ ПЕНСІЙНІ ФОНДИ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО ВПЛИВУ

- 1.1. ПРАВОВА ОСНОВА НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ
- 1.2. НЕДЕРЖАВНІ ПЕНСІЙНІ ФОНДИ В СИСТЕМІ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН
- 1.3. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

1.1. ПРАВОВА ОСНОВА НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Питаннями соціальної політики та пенсійного забезпечення, зокрема недержавного сектора в різноманітних фінансово-економічних і правових системах займались багато іноземних і вітчизняних вчених, серед яких: *В. Берг, А. Вагнер, Е. Девіс, Г. Кларк, С. Фішер, В. Роїк, Дубровський В., Михайлов А.* і вітчизняних: *Грішинов О., Колот А., Леонов Д., Лібанова Е., Макарова О., Нечай Г., Новікова В., Федоренка А., Ткача О. Яценко В.*, а також ряд інших авторів. Питання правового регулювання недержавного пенсійного забезпечення досліджувались у працях *Б. Зайчука, В. Нікитенко, В. Семендяєва, М. Плаксія, Т. Сальникова Ю. Вітки, О. Горбачової* та ін. [11; 14; 25; 45; 64; 78; 93]

Соціально-економічні реформи в Україні викликали радикальні зміни в житті суспільства, позначилися на його соціальній структурі. У більшості населення формуються принципово нові ціннісні орієнтири, адже соціальні умови змінюються.

Стан економіки в умовах перехідного періоду зумовлений низкою об'єктивних факторів, пов'язаних зі зниженням ефективності господарювання та спадом виробництва, високою інфляцією на початку економічних реформ, внаслідок чого відбувається істотне зниження заробітної платні, пенсій, рівня життя значної частини населення.

У таких економічних умовах мають вживатися заходи, спрямовані на пом'якшення негативних наслідків, створюватися механізми захисту доходів пенсіонерів, інвалідів, громадян похилого віку.

Усі ці фактори зумовили необхідність проведення в Україні реформування пенсійного забезпечення, що ґрунтується на положеннях Конституції України [93].

Пенсійне забезпечення як об'єкт адміністративно-правового регулювання

Вже традиційною для адміністративної науки стала теза про те, що особливості об'єкта обумовлюють форми, способи і засоби правового регулювання. З огляду на це, у визначенні державного управління наголос має бути саме на характеристиці суспільних відносин. Своєю чергою, це передбачає, як мінімум, характеристику відносин з точки зору їх структури. У найбільш загальному вигляді елементами структури суспільних відносин є суб'єкти, між якими такі відносини складаються; об'єкт — те, з приводу чого вони складаються; зміст — те, в чому реально полягають ці відносини, тобто поведінка суб'єктів.

Для того, щоб надати характеристику пенсійного забезпечення як об'єкта державного регулювання, визначити притаманні йому особливості, слід розглядати пенсійне забезпечення, по-перше, як правову категорію, по-друге, як систему. Аналіз пенсійного забезпечення як правової категорії надасть можливість розкрити сутність даного явища, визначити специфіку, особливість його як об'єкта державного регулювання. У цьому контексті слід розглядати пенсійне забезпечення як певний інститут, соціальна та правова генеалогія якого пов'язана із поняттям «соціальний захист» та співвідноситься із такими суміжними категоріями, як «соціальне забезпечення», «соціальне страхування», «пенсійне страхування».

Відповідно до ст. 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом.

Соціальний захист як явище певною мірою притаманний майже кожному суспільству, проте поняття «соціальний захист» вважається доволі новим в українській юридичній термінології. Сутність соціального захисту та його аспекти доволі активно досліджуються представниками різних галузей науки: як філософами, економістами, так і правознавцями. Зокрема, звернімо увагу на визначення соціального захисту, надане *Н. Болотіною*, яка вважає, що цей термін застосовується як у широкому, так вузькому значенні. При цьому у широкому значенні соціальний захист становить зміст соціальної функції держави і є

системою економічних, юридичних, організаційних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина в державі, а у вузькому — власне соціально-захисну діяльність держави щодо убезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків¹.

М. Бойко, не надаючи визначення соціального захисту, зауважує, що цей термін є значно ширшим поняттям і включає в себе поняття «соціальне забезпечення»². Такої самої думки і російський фахівець *М. Буянова*, додаючи, що основні питання соціального захисту належать до права соціального забезпечення, а соціальний захист здійснюється також і за допомогою інших галузей права — трудового, цивільного, житлового, сімейного, екологічного тощо³. Своєю чергою, науковці *М. Захаров та Є. Тучкова* доходять висновку, що соціальне забезпечення є одним із основних способів соціального захисту населення при настанні соціальних ризиків⁴. *О. Чутчева* розглядає соціальний захист як сукупність правових норм, котрі регулюють суспільні відносини, що характеризують прагнення суспільства убезпечити своїх членів від загрози унеможливлення задоволення потреб, визнаних ним важливими, в цілях усталеного розвитку суспільства як єдиної спільноти⁵.

М. Папієв зазначає, що соціальний захист являє собою комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах. При цьому вчений під організаційно-правовими заходами розуміє створення інститутів соціального захисту і законів, які керували б їх діяльністю⁶.

¹ Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України : навч. посіб. / Болотіна Нінель Борисівна. — К. : Знання, 2005. — 615 с.

² Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України : навч. посіб. / Бойко Микола Дмитрович. — [3-тє вид., доп. та перероб.]. — К. : Атіка, 2006. — 380 с.

³ Право социального обеспечения : учеб. пособие / [К. Н. Гусов, С. И. Кобзева, З. А. Кондратьева и др.]; под ред. К.Н. Гусова. — М. : Проспект, 1999. — 344 с.

⁴ Тучкова З. Г. Право социального обеспечения России / З. Г. Тучкова, М. Л. Захаров. — М. : БЕК, 2013. — 386 с.

⁵ Чутчева О. Г. Правове регулювання соціального захисту громадян України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / О. Г. Чутчева. — Х., 2003. — 19 с.

⁶ Папієв М. М. Реформування пенсійної системи в Україні : дис... канд. екон. наук : 08.09.01 / Папієв Михайло Миколайович. — К., 2004. — 217 с.

У такий спосіб категорія «соціальний захист» розглядається через визначення її і як функції держави, і як певної діяльності, і як комплекс заходів, і навіть як сукупність норм. Враховуючи специфіку даного дослідження, вважаємо оптимальним визначення соціального захисту як системи організаційно-правових та економічних заходів держави, спрямованих на забезпечення її громадянам безпечного соціального середовища в конкретних економічних умовах.

Базовим інститутом системи соціального захисту вважається соціальне страхування. Саме воно здатне найбільш адекватно вирішувати питання соціального захисту людини. Визначальною категорією в соціальному страхуванні є соціальні ризики і вимога їх обов'язкового або добровільного страхування. В Україні соціальне страхування набуває дедалі більшого розвитку.

Реаліям сьогодення відповідає поняття соціального страхування, наведене *С. Прилипком*: це гарантована державою система матеріального забезпечення внаслідок втрати працездатності, старості та в інших випадках, передбачених законодавством. Це вид суспільно-правових відносин з акумуляції грошових коштів у спеціальному фонді на випадок настання певної події⁷.

Як вважає *Б. Надточій*, соціальне страхування — це встановлена державою система права щодо надання соціальних послуг та матеріального забезпечення громадянам у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від громадянина обставин, старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових коштів, що формуються шляхом сплати страхових внесків працедавцями та найманими працівниками, а також бюджетних асигнувань у випадках, визначених законодавством⁸.

Наведені визначення в цілому відповідають поняттю соціального страхування, яке закріплено у ст. 1 «Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 14 січня 1998 р., згідно з яким це «...система прав, обов'язків і гарантій, яка

⁷ Прилипко С. М. Юридична природа та сутність загальнообов'язкового державного соціального страхування / С. М. Прилипко // *Правова держава : щорічник наукових праць ін.-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*. — К. : 2004. — Вип. 15. — С. 216–229.

⁸ Надточій Б. Соціальне страхування чи соціальне забезпечення? Погляд з позицій системи прав, установ та принципів / Б. Надточій // *Україна: аспекти праці*. — 2003. — № 1. — С. 31–35.

передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом»⁹. Основи передбачають п'ять видів такого страхування: пенсійне, у зв'язку із тимчасовою втратою працездатності та витратами, обумовленими народженням і похованням, медичне, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, на випадок безробіття.

Заслуговує на увагу наведена *М. Папієвим* класифікація форм соціального страхування. Так, за юридичним статусом вчений виділяє обов'язкове та добровільне страхування, за організаційно-правовим становищем — державне та недержавне, за організаційним критерієм — професійне, територіальне та корпоративне¹⁰.

Нині в Україні відбувається реформування системи соціального страхування та її наближення до європейських стандартів. Функцію здійснення державного соціального страхування покладено на самоврядні організації — фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування, управління якими здійснюється на паритетних засадах сторонами соціального партнерства. Фонди наділено правовою самостійністю і незалежністю від органів влади та управління. Держава створює правове підґрунтя, на якому базуються відносини між страхувальником та застрахованими. Окрім того, як сторона соціального партнерства держава бере участь в управлінні фондами соціального страхування, здійснює нагляд і контроль за їх діяльністю.

Елементами системи соціального захисту відповідно до Конституції України також є соціальна допомога та пенсійне забезпечення.

Серед великої кількості понять і категорій сучасної науки пенсійне забезпечення можна зарахувати до найбільш багатогранних, що розглядається з різних ракурсів (як правова, економічна або ж соціаль-

⁹ Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 р. № 16/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 23. — Ст. 121.

¹⁰ Папієв М. М. Реформування пенсійної системи в Україні : дис... канд. екон. наук : 08.09.01 / Папієв Михайло Миколайович. — К., 2004. — 217 с.

на категорія) та застосовується в різних значеннях (як особлива форма розподільчих відносин; як державна функція; як правова категорія, що може виступати у значенні суб'єктивного права громадян у всіх його проявах; як державна система та форма матеріального забезпечення громадян; як підгалузь права). Зазначені підходи та значення обумовлюють напрями наукових досліджень, об'єктом яких виступає пенсійне забезпечення.

Поняття «пенсійне забезпечення» складається із двох: «пенсія» та «забезпечення». Наукові джерела наводять різні визначення терміна «пенсія». Аналіз цього поняття містять праці В. Ачаркана, В. Андрєєва, І. Гуцина, М. Захарова, Н. Стаховської¹¹.

Відповідно до Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсію визначено як щомісячну пенсійну виплату в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого цим Законом пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених вказаним Законом¹².

Законодавець під пенсією розуміє «щомісячну пенсійну виплату», тоді як пенсія може мати і разовий характер; пенсійні виплати здійснюються не тільки у системі загальнообов'язкового державного страхування, а й у системі НПЗ; можливе передбачення пенсійних виплат не лише у законі, а й за договором. Беручи до уваги вищезазначене, пропонуємо визначення пенсії як передбаченої законом та/або договором грошової виплати в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та недержавного пенсійного забезпечення, яку отри-

¹¹ Андрєєв В. С. Пенсионное законодательство / Андрєєв Виталий Семенович. — М. : Юрид. лит., 1965. — 348 с. Ачаркан В. А. Государственные пенсии / Ачаркан Виктор Адольфович. — М. : Юрид. лит., 1967. — 168 с. Гуцин И. В. Понятие пенсии по Закону «О пенсиях и пособиях членам колхозов» / И. В. Гуцин // Ученые записки ВЮЗИ. — М. : ВЮЗИ, 1968. — Вып. XVII, ч. II. — С. 103–140. Матрусова Т. Социальное обеспечение в Японии : достижения и проблемы стареющего общества / Т. Матрусова // Япония : в поисках новых рубежей : сборник статей / Центр по изучению современной Японии ; Рамзес Вадим Борисович. — М. : Восточная литература, 1998. — С. 116–131. Советское пенсионное право : учеб. пособ. / [под ред. М. Л. Захарова]. — М. : Юрид. лит., 1974. — 432 с. Стаховська Н. М. Відносини в праві соціального забезпечення : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Стаховська Наталя Михайлівна. — К., 2000. — 203 с.

¹² Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09 липня 2003 р. № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — №№ 49–51. — Ст. 376 (з наступними змінами та доповненнями).

мує застрахована або інша передбачена законом особа при настанні пенсійних (страхових) випадків у встановленому розмірі за рахунок спеціальних пенсійних органів¹³.

Поняття забезпечення, з погляду вчених-економістів, означає «спрямування дій уряду країни на задоволення основних потреб людини в їжі, одязі, оплаті необхідних платежів для підтримання її нормальної життєдіяльності»¹⁴.

Поняття «забезпечення» щодо соціальних відносин розглядається Л. Проніною як система державних і громадських заходів створення, розподілу, перерозподілу матеріальних благ для непрацездатних громадян¹⁵. На думку О. Соломки, пенсійне забезпечення — це, як правило, грошова форма матеріального забезпечення для людей, що стають непрацездатними в силу різних причин (інвалідність, втрата годувальника, старість)¹⁶. Під пенсійним забезпеченням працівників органів внутрішніх справ М. Клемпарський розуміє грошові виплати, які безпосередньо залежать від їх попередньої службово-трудової діяльності, а в деяких випадках і від інших обставин, що виплачуються зі спеціально створених фондів як державних, так і недержавних за умов і в порядку, передбачених нормативно-правовими актами¹⁷.

Підсумовуючи, пропонуємо власне визначення поняття «пенсійне забезпечення»: система відносин, які виникають у зв'язку з наданням грошових виплат у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та недержавного пенсійного забезпечення застрахованим або іншим передбаченим законом особам при настанні пенсійних (страхових) випадків, у розмірі та на рівні, гарантованому законом.

¹³ Надієнко О. І. Становлення та розвиток законодавства України про пенсійні фонди / О. І. Надієнко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2008. — № 4 (40). — С. 104–111.

¹⁴ Бевзенко О. В. Становлення та розвиток пенсійного страхування / О. В. Бевзенко // Економіка АПК. — 2005. — № 12. — С. 111–116.

¹⁵ Пронина Л. И. Повышение эффективности социального обеспечения / Пронина Людмила Ивановна. — М.: Юрид. лит., 1990. — 236 с.

¹⁶ Соломка О. М. Пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення : дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01 / Соломка Ольга Миколаївна. — Х., 2006. — 170 с.

¹⁷ Клемпарський М. М. Правове регулювання пенсійного забезпечення працівників органів внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Клемпарський Микола Миколайович. — Х., 2004. — 205 с.

Поряд із категорією «пенсійне забезпечення» у науковій літературі широко застосовується інша — «пенсійне страхування», причому доволі часто без висвітлення їх сутності. Аналіз нормативної та наукової літератури, особистий погляд на категорію «пенсійне страхування» надає можливість визначити його як форму пенсійного забезпечення.

Право на пенсійне забезпечення передбачає наявність певної спеціалізованої системи — системи пенсійного забезпечення. Загалом система — це об'єкт, функціонування якого необхідне для досягнення мети, що стоїть перед ним, забезпечується в певних умовах середовища сукупністю його елементів, які перебувають у доцільних відносинах одне з одним. Побудова системи як цілісного об'єкта розкривається через його структуру та склад. Якщо структура є відображенням доцільних зв'язків між елементами системи, то склад — це сукупність необхідних і достатніх елементів, які структура пов'язує¹⁸.

Українська система пенсійного забезпечення лише останнім часом набула самостійного та незалежного оформлення. Поступове виокремлення системи пенсійного забезпечення із єдиної системи соціального забезпечення обумовлене зміною соціально-економічних орієнтирів усього забезпечувального процесу та його концептуальних засад, ускладненням норм і правил пенсійного забезпечення тощо.

Однорівнева солідарна система пенсійного забезпечення України тривалий час задовольняла потреби суспільства та командно-адміністративної економіки. Проте за умов формування в державі ринкових відносин та поглиблення демографічної кризи (збільшення кількості осіб пенсійного віку, зменшення народжуваності, «погіршення» співвідношення платників страхових внесків до непрацездатних громадян) стало набагато складніше запобігти зубожінню людей похилого віку. Україні довелося змінити модель державного регулювання пенсійної системи, пристосувавши її до нових, ринкових умов.

Принципами реформування було визначено такі: соціальної справедливості, прийняття, розуміння і підтримки реформи широкими верствами населення; свободи вибору, підвищення заінтересованості та відповідальності громадян за свій добробут у старості; економічної обґрунтованості та фінансової стабільності системи; сприяння зростанню національних заощаджень та економічному розвитку країни.

¹⁸ Протасов В. Н. Теория государства и права : учеб. пособ. / Протасов Валерий Николаевич. — М. : Юрайт-М ООО, ИНФРА-М Изд. дом ООО, 2001. — 220 с.

Реформувати пенсійну систему України передбачалось у три етапи:

- 1 етап — 2001–2002 рр. — створення організаційно-правових та економічних умов пенсійної реформи, реформування солідарної системи;
- 2 етап — 2003–2004 рр. — впровадження добровільної системи;
- 3 етап — 2005–2009 рр. — впровадження обов'язкової накопичувальної системи¹⁹.

Важливим чинником поліпшення пенсійного забезпечення та прискорення соціально-економічного розвитку країни є система НПЗ. Введення в дію з 01 січня 2004 року Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» обумовило початок її функціонування у належному правовому полі та формування добровільних пенсійних накопичень громадян шляхом власних внесків і відрахувань роботодавців. Законом передбачена можливість робити зазначені внески на пенсійні депозитні рахунки громадян в установах банків, в страхові організації, з якими укладено договір страхування довічних пенсій, а також у НПФ.

Здійснення приватного пенсійного забезпечення банківськими установами відбувається шляхом відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних коштів у межах сум, гарантованих законодавством. НПЗ здійснюється страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду (ст. 2 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»).

Основу ж системи НПЗ складають НПФ. Згідно із Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» НПФ в Україні можуть утворюватись як відкриті, корпоративні, так і професійні. Фонди створюються на підставі рішення засновників та не мають на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між засновниками. НПЗ є для фондів виключним видом діяльності. Проведення НПФ іншої діяльності, не передбаченої Законом, забороняється. Активи фонду (пенсійні активи) формуються за рахунок внесків до фонду (пенсійних внесків) та прибутку (збитку) від інвестування внесків (ст. 6).

¹⁹ Про основні напрями реформування системи пенсійного забезпечення населення України : Послання Президента України до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1–14/1349 / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=31251.

Аналізуючи НПЗ як один із напрямів реалізації соціальної функції держави, С. Богославець визначає суттєві особливості НПФ:

- 1) законодавче забезпечення діяльності НПФ як запорука гарантії надійності системи;
- 2) діяльність такого фонду доволі тісно пов'язана із процесами накопичення, формування, оцінювання та використання своїх активів, тобто внесків учасників таких фондів. Крім того, на законодавчому рівні зазначені правомочності (функції) фонду доволі жорстко контролюються системою владних суб'єктів відповідно до їх повноважень;
- 3) такі фонди в Україні створюються без мети отримання прибутку та із спеціальним порядком ліквідації, що є додатковими гарантіями захищеності вкладів громадян;
- 4) не менш важливими чинником у відносинах із НПЗ є положення щодо непорушності права власності учасника фонду на свій вклад (наприклад, при успадкуванні, на відміну від пенсій із солідарної системи, які не успадковуються);
- 5) наявність контролюючих органів не тільки з боку держави (Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (Держкомфінпослуг), Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку України (ДКЦПФР), Антимонопольний комітет України та ін., а й у самих фондах — Рада фонду;
- 6) прозорість та публічність²⁰.

У системі НПФ за усі роки функціонування накопичено близько 1 млрд грн, що становить близько 1% річних обсягів бюджету ПФ України. За даними опитування, лише 4,1 % громадян має довіру до недержавних органів пенсійного забезпечення. Навіть серед фахівців пенсійної сфери довіра до недержавних пенсійних органів складає 48,5 %. А здійснюють накопичення у приватних пенсійних органах чи мають такий намір 3,6 % громадян та 51,5 % фахівців пенсійної сфери.

Повільний характер розвитку системи НПЗ зумовлений, передусім, кризовими явищами в економіці, що висуває завдання перед системою державного регулювання пенсійного забезпечення, спрямовані

²⁰ Богославець С. В. Недержавне пенсійне забезпечення як один із напрямів реалізації соціальної функції держави : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / С. В. Богославець. — Луганськ, 2019. — 19 с.

на створення умов для підвищення обсягу й ефективності недержавної складової цього забезпечення.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що система пенсійного забезпечення як об'єкт правового регулювання поєднує в собі кілька елементів різного порядку, що зумовлено її структурою, а саме: публічного, делегованого публічного і приватного, які перебувають між собою у різних зв'язках. Водночас розвиток економічних і соціальних відносин (і, як наслідок, правових) програмує зміщення акцентів у бік недержавної, самоврядної складової, забезпечення ефективності та надійності якої залишається суто державною функцією, яка здійснюється і здійснюватиметься за допомогою основних складових організаційно-правового механізму державного регулювання у цій сфері.

Історія правового регулювання діяльності з НПЗ

Перші кроки на шляху до пенсійної реформи здійснювалися з дня прийняття Концепції соціального забезпечення, схваленої Постановою Верховної Ради України 21 грудня 1993 р., яка передбачила нові засади побудови системи соціального забезпечення ринкового типу і стала основою для реформи у цій сфері. Незважаючи на здійснену роботу, наша держава лише насампочатку цього шляху [94].

Метою реформування пенсійної системи є забезпечення належного рівня життя людей похилого віку на засадах соціальної справедливості, гармонізації відносин між поколіннями та сприяння економічному зростанню [110, с. 92].

Пенсійна система на сьогодні є найбільш реформованою системою соціальної сфери в Україні. Відповідно до Законів України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування в Україні» та «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» нова пенсійна система в Україні передбачає створення трьох рівнів [214; 231; 240].

Перший рівень — солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що ґрунтується на засадах солідарності та субсидування та здійснення виплат пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду.

Другий рівень — накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (накопичувальна система пенсій-

ного страхування, що ґрунтується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових витрат), де частина обов'язкових внесків до пенсійної системи накопичується у єдиному Накопичувальному фонді й обліковується на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян, які сплачують такі внески). Ці кошти інвестуються в економіку країни з метою отримання інвестиційного доходу і захисту їх від інфляційних процесів.

Донедавна Законопроектами передбачалося, що, починаючи з 2018 року, громадянам буде надано право (за їхнім бажанням), перевести обов'язкові пенсійні заощадження з Накопичувального фонду до обраного ними недержавного пенсійного фонду (тобто на третій рівень). Це дозволило б застрахованим особам самостійно вирішувати, яка інвестиційна політика найбільш прийнятна для інвестування їх пенсійних заощаджень, а отже, більшою мірою впливати на розмір своєї майбутньої пенсії [116, с.15–23].

Третій рівень — система недержавного пенсійного забезпечення, що ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, які передбачає законодавство про недержавне пенсійне забезпечення.

Система недержавного пенсійного забезпечення як одна зі складових пенсійної системи відіграє значну роль у системі соціального захисту частини населення, що працює у більшості розвинених країн світу.

Аналіз світової практики функціонування системи недержавних пенсійних фондів надає можливість визначити *етапи* розвитку їх проходження: **становлення, капіталізація, зрілість**.

На етапі становлення розробляється нормативно-правова база, впроваджуються інститути державного нагляду та контролю, розробляються інформаційні заходи щодо роз'яснень функціонування системи, розробляються та впроваджуються механізми державного регулювання, регламентується діяльність органів державного нагляду та контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення [146; 147, с.36].

Найбільшої уваги органів державного нагляду потребує період становлення пенсійних фондів, оскільки саме на початку функціонування системи необхідно визначити потенціал, виявити та врахувати вплив

внутрішнього та зовнішнього середовища, поставити завдання, визначити показники, задати та відстежувати напрям та інтенсивність розвитку [146; 147, с.37].

У процесі провадження пенсійної реформи склалися певні етапи реформування пенсійного забезпечення, яке здійснюватиметься водночас з економічними перетвореннями в державі. З урахуванням прогнозних показників економічного розвитку намічені заходи здійснюватимуться поетапно.

Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці здійснював парламентський контроль за виконанням законів України з соціального страхування, що надало можливість виявити ряд недоліків. За результатами контролю, Комітет висунув пропозиції про внесення змін у статутні документи фондів. На виконання рекомендацій Комітету Кабінет Міністрів вніс законопроекти по всіх видах соціального страхування, спрямовані на вдосконалювання законодавчої бази.

Перші кроки на шляху створення законодавчої бази для добровільного пенсійного забезпечення в Україні були передбачені ст. 9 Закону України «Про пенсійне забезпечення» ще у 1991 р. [247]. Відповідно до цієї статті водночас з державним пенсійним забезпеченням трудящі отримали право укладати договори добровільного страхування додаткової пенсії. Джерелом для виплати такої пенсії в системі Української державної страхової організації (Укрдержстрах) став страховий фонд, який складався на 50% з особистих внесків працюючих і на 50% — з коштів Державного бюджету України. Для підприємств, установ, організацій — за рішенням адміністрації і профспілкового комітету (якщо це передбачено колективним договором або угодою), а також колгоспів та кооперативів за рішенням загальних зборів передбачалося відшкодування їх працівникам — за рахунок коштів, призначених для оплати праці, цілком або частково внесків, сплачених ними за договорами добровільного страхування додаткової пенсії.

Ще одним кроком на шляху створення законодавчої бази недержавного пенсійного забезпечення стало ухвалення в 1996 р. Закону України «Про страхування» [254]. Ст. 4 цього Закону передбачено, що об'єктами страхування можуть бути майнові інтереси, пов'язані з додатковою пенсією. У 1998 році Указом Президента України «Про основні напрями реформування пенсійної системи в Україні» [245] офіцій-

но декларується необхідність створення і функціонування НПФ в якості невід'ємної частини третього рівня реформованої пенсійної системи держави. З метою розробки погодженої стратегії реформування системи пенсійного забезпечення в Україні цим Указом утворено Державну раду з питань пенсійної реформи. Нарешті 15.11.2001 р. законопроект «Про недержавне пенсійне забезпечення» [Проект Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» №1069-У (доопрацьований в редакції 04.09.2000)] був прийнятий в першому читанні на пленарному засіданні парламенту.

Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. №2664-III визначено порядок ліцензування небанківських фінансових установ (НФУ), до яких належать НПФ та інші інститути НПЗ, а також види діяльності, здійснення яких є винятковим видом для НФУ і дозволяється тільки після одержання відповідної ліцензії, оскільки здійснення окремих видів діяльності у сфері недержавного пенсійного забезпечення без отримання установою відповідної ліцензії (дозволу) і виконанням вимог, передбачених законодавством України, заборонено [262].

До ухвали Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», що набрав чинності з 1 січня 2004 року, не було прямих законодавчих актів, що регулювали діяльність НПФ. Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України було внесено до первинної бази недержавних пенсійних фондів лише 55 організацій, зареєстрованих як недержавні пенсійні фонди, з них фактично діяли лише 22 [171].

Нині діяльність з недержавного пенсійного забезпечення врегульовується більш як тридцятьма законами [219–245; 261; 262], які, на наш погляд, потребують доопрацювання і вдосконалення. Тому доволі актуальним є питання систематизації пенсійного законодавства в галузі, вироблення єдиних методологічних підходів до правового режиму у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

Правове забезпечення у сфері недержавного пенсійного страхування можна визначити як сукупність прийомів та засобів державно-владного впливу на суспільні відносини, що складаються в системі недержавного пенсійного страхування з метою їх впорядкування, закріплення, охорони та розвитку.

Об'єктом правового регулювання є суспільні відносини, що виникають у сфері недержавного пенсійного страхування (добровільна

участь у системі недержавного пенсійного страхування, сплата страхових внесків, формування і використання пенсійних активів, державне та корпоративне управління системою пенсійного страхування, права, обов'язки, відповідальність учасників тощо).

Звернімо увагу, що під час правового регулювання у сфері недержавного пенсійного забезпечення використовуються як імперативні (вказують на необхідність діяти певним чином), так і диспозитивні (передбачають вибір особою певного варіанта поведінки) правові норми та норми, що встановлюють міру відповідальності учасників правовідносин. У сфері недержавного пенсійного забезпечення переважна більшість правових норм носить імперативний характер.

Сучасний стан правового регулювання діяльності з НПЗ

Основоположним правовим документом, норми якого покликані врегулювати діяльність суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення на правовому, економічному й організаційному рівнях, є **Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р., допоміжними** нормативно-правовими актами — закони України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», «Про банки та банківську діяльність», «Про страхування», «Про державне регулювання ринку цінних паперів України», «Про інститути спільного інвестування», «Про цінні папери та фондову біржу», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [240; 231; 196; 254; 206; 235; 264; 262].

Система недержавного пенсійного забезпечення в Україні згідно із законодавством утворюється й функціонує через такі інститути добровільного пенсійного страхування:

- **недержавні пенсійні фонди**, діяльність яких визначена договорами про недержавне пенсійне забезпечення (пенсійні контракти);
- **банківські установи**, які здійснюють недержавне пенсійне забезпечення на підставі договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень учасників системи;
- **страхові компанії**, які отримали від державних органів відповідну ліцензію на страхування життя, та діють, керуючись устав-

ними документами та на підставі договорів страхування довічної пенсії та пенсії на визначений термін.

Суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є:

- недержавні пенсійні фонди;
- засновники пенсійних фондів;
- роботодавці — платники корпоративних пенсійних фондів;
- вкладники та учасники пенсійних фондів;
- вкладники пенсійних депозитних рахунків;
- фізичні та юридичні особи, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті;
- компанія з управління активами;
- страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті;
- банківські установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків;
- саморегулюючі організації суб'єктів, які надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення;
- адміністратори пенсійних фондів;
- зберігачі;
- аудитори;
- особи, які надають консультаційні та агентські послуги;
- органи державного нагляду і контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

Недержавне пенсійне забезпечення може здійснюватися:

- пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів;
- страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;
- банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, гарантованої Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, встановленої законодавством.

В основу діяльності системи **недержавного пенсійного страхування** покладені такі **принципи**:

- законодавче визначення умов здійснення недержавного пенсійного забезпечення;

- зацікавленість громадян у недержавному пенсійному забезпеченні;
- вільне волевиявлення юридичних осіб, об'єднань громадян та об'єднань юридичних осіб щодо створення пенсійних фондів;
- добровільність участі громадян у системі недержавного пенсійного забезпечення та вибору виду пенсійної виплати;
- добровільність ухвали роботодавцем рішення про здійснення відрахувань на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;
- економічна зацікавленість роботодавця у здійсненні відрахувань на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;
- неможливість необґрунтованої відмови роботодавця від здійснення відрахувань до системи недержавного пенсійного забезпечення на користь своїх працівників, якщо роботодавець розпочав сплату таких відрахувань;
- рівноправність усіх учасників пенсійного фонду, які беруть участь в одній пенсійній схемі;
- розмежування та відокремлення активів пенсійного фонду від активів його засновників і роботодавців — платників пенсійного фонду, адміністратора, компаній з управління активами, страхових організацій з метою унеможливлення банкрутства пенсійного фонду;
- визначення розміру пенсійних виплат залежно від суми пенсійних коштів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду або застрахованої особи;
- гарантування громадянам реалізації наданих їм прав, передбачених законодавством у сфері недержавного пенсійного страхування;
- цільове та ефективне використання коштів недержавного пенсійного забезпечення;
- державне регулювання тарифів на послуги, що надаються у системі недержавного пенсійного забезпечення;
- відповідальність суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення за порушення норм, передбачених законодавством;
- державне регулювання діяльності з недержавного пенсійного забезпечення та нагляду за його здійсненням [240].

Держава покликана гарантувати дотримання законодавства щодо захисту майнових прав та законних інтересів учасників НПФ. Державними органами, що мають забезпечувати функції нагляду та контролю є: Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг (далі — Нацфінпослуг), Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (далі — НКЦПФР), Антимонопольний комітет України (далі — АКУ), Національний банк України (далі — НБУ). Детально функції вищезазначених органів розглядаються нижче.

Передбачається, що методом розподілу між трьома складовими пенсійної системи ризику, пов'язаного зі змінами в демографічній ситуації та з коливаннями в економіці та на ринку капіталів, можна досягти певного рівня фінансової збалансованості та стійкості пенсійної системи, що застрахує працівників від зниження загального рівня доходів після виходу на пенсію.

Однак варто зазначити, що на даний час в Україні трирівнева пенсійна система не працює. Найбільше навантаження припадає на перший рівень — солідарну систему, яка самостійно вже не може адекватно протистояти соціально-економічним та демографічним викликам.

1. Проблема соціального характеру [282, с.85–90]:

- чинна система пенсійного забезпечення є соціально несправедливою і найбільшою мірою стосовно найбідніших верств населення;
- середній розмір виплачуваних пенсій дуже низький;
- розмір трудових пенсій практично не залежить від трудового стажу і сплачених пенсійних внесків;
- надто складні та непрозорі процедури призначення та перерахунку пенсій.

2. Проблема економічного характеру [90, с.36–43]:

- система пенсійного забезпечення є економічно необґрунтованою і фінансово неспроможною;
- надмірно високі ставки пенсійних внесків спричиняють додаткове навантаження на економіку;
- поширення пільг у сплаті пенсійних внесків суттєво послаблює фінансову базу пенсійної системи;
- низький рівень оплати праці та заборгованість з її виплати звужують базу нарахування пенсійних виплат;

У пенсійному забезпеченні принцип страхування реалізується не повною мірою і по суті носить адміністративно-розподільний характер, не забезпечує залежності розміру пенсії від розміру сплачених зборів (внесків). [281, с.44–47]. За рахунок страхових зборів проводяться окремі види виплат, які не пов'язані з трудовим внеском, не залежать від участі у фінансуванні пенсійного забезпечення і сприяють утвердженню утриманських настроїв.

Не забезпечується взаємозв'язок між трудовою діяльністю працівника і розміром його пенсії, а також відсутня зацікавленість працівника у формуванні пенсійного бюджету. На стан пенсійного забезпечення громадян України негативно впливають:

- демографічні процеси, наслідками яких є збільшення кількості отримувачів пенсій та зменшення платників страхових внесків [115, с. 48–56];
- зменшення кількості зайнятого населення;
- несприятливе співвідношення тривалості періоду сплати внесків на пенсійне забезпечення і періоду, протягом якого виплачується пенсія;
- зростання різного роду пільгових і прирівняних до них категорій пенсіонерів.

Однією з проблем, що заважає повноцінному функціонуванню ринку послуг з недержавного пенсійного забезпечення, є те, що в Україні досі не запроваджено другого рівня пенсійної системи, який відповідно до Закону «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» має функціонувати через недержавні пенсійні фонди. Очікувалося, що обов'язкова накопичувальна складова пенсійної системи запрацює в 2007 р., згодом відтермінували на 2010–2011 рр., тепер запровадження другого рівня відкладається на період до 2017 року. Це пов'язано з багатьма причинами; спершу потрібну створити економічні передумови та налагоджену й ефективну систему державного нагляду та регулювання у цій сфері, а також необхідну інфраструктуру [13, с.8]. Отже, маємо суперечність, оскільки запровадження другого рівня створюється з метою посилення соціального захисту майбутніх пенсіонерів, то, з одного боку, це потребує виваженої інституційної, технічної та законодавчої підготовки, а з іншого — якнайшвидшого ефективного функціонування накопичувальної складової пенсійної системи.

Варто погодитись, що реформування економіки повинно будуватися на комплексній основі, що забезпечить економічний розвиток країни, а отже, й зростання добробуту. Слід поетапно відпрацювати усі аспекти новачій в пенсійному законодавстві, водночас здійснюючи комплекс соціальних і економічних реформ. Тіньовий сектор економіки безумовно сприятиме перебуванню чималої кількості українського населення за межею бідності; зростатиме рівень безробіття, а отже, пенсійна реформа не зможе отримати тих позитивних наслідків, заради яких вона була запроваджена.

Одним із найважливіших завдань для реформування пенсійного законодавства є **запровадження системи недержавного пенсійного забезпечення, що має підвищити фінансову стабільність пенсійної системи**. Така система повинна створити механізм формування індивідуальних пенсійних заощаджень громадян, а кошти на індивідуальних пенсійних рахунках стануть власністю застрахованої особи, що через механізм інвестування нарощуватимуться і захищатимуться від впливу інфляційних процесів, використовуватимуться винятково на виплату пенсій та успадковуватимуться [57, с.15–19].

Метою цього механізму є одержання громадянами додаткових до загального державного пенсійного страхування пенсійних виплат за рахунок внесків на недержавне пенсійне забезпечення, а також інвестиційного прибутку.

Основою цієї системи стануть недержавні пенсійні фонди, в тому числі створені за професійними ознаками. [143, с.71–77].

Фахівці вважають, що поєднання солідарних пенсійних систем першого рівня та накопичувальних пенсійних систем другого та третього рівнів може значно підвищити захист громадян від різкого зменшення їхніх пенсій у майбутньому. Адже накопичувальні пенсійні системи, на відміну від солідарних, мають елемент інвестування первинних пенсійних внесків. Відповідно, накопичувальна складова системи пенсійного забезпечення створена, насамперед, як інструмент соціального захисту громадян через примноження пенсійних заощаджень.

Вищевикладене дає змогу дійти певних висновків:

1. Дослідження теоретичних концепцій створення систем пенсійного забезпечення розвинених країн, а також країн з перехідною економікою показало, що у світі триває активний процес реформування пенсійних систем та переходу від традиційної

розподільної системи «солідарності поколінь» до багаторівневих систем, завдяки яким багатьом західноєвропейським країнам вдається протягом останніх десятиріч не тільки забезпечувати захищеність непрацездатних членів суспільства, а й регулювати стан на ринку праці, впливати на демографічну ситуацію і сприяти економічному зростанню.

- Єдиними інститутом, що впроваджує додаткове накопичувальне пенсійне забезпечення на сьогодні в Україні є система недержавного пенсійного забезпечення, яка функціонує здебільшого через НПФ.
- До ухвалення Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» діяльність НПФ перебувала в межах «правового вакууму». Нині діяльність НПФ забезпечується більш ніж тридцятьма законодавчими актами, серед яких закони України «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи України». Автором доведено необхідність прийняття Закону України «Про недержавні пенсійні фонди», законопроект якого розроблений ще у 1999 році, але й досі перебуває у первинному вигляді.

Ураховуючи вищезазначене, обраний предмет дослідження є важливим та своєчасним напрямом наукової діяльності у вітчизняній юридичній науці — адміністративному праві.

Зарубіжний досвід функціонування пенсійного забезпечення

На сьогоднішній день існує **три базові інститути пенсійного забезпечення**, поєднання яких надає можливість отримати різні комбінації моделей пенсійних систем:

- соціальна допомога, яка виконує роль механізму боротьби з бідністю;
- обов'язкове пенсійне страхування всіх найманих осіб і більшості самозайнятого населення;
- страхування за допомогою колективних форм страхування ризиків життєвого рівня, досягнутого в працездатний період життя;
- особисте добровільне страхування за допомогою накопичення достатніх фінансових засобів для довічної ренти. У деяких краї-

нах воно відіграє роль основного механізму самозахисту працівників у період припинення ними трудової діяльності.

Поєднання даних інститутів припускає поділ двох основних функцій державної пенсійної системи: перерозподілу доходів і заощадження засобів на виплату пенсій²¹.

Гарантована державою програма, що забезпечує всім пенсіонерам базову пенсію незалежно від внеску кожної конкретної людини в цю систему, є *першою складовою*. Фактично, це державна програма перерозподілу, що має на меті скоротити масштаби бідності серед населення похилого віку. Джерелом фінансування цієї програми є податки, види яких залежать від умов кожної конкретної країни.

Другою складовою є заощадження на виплату пенсій. Обов'язкове страхування припускає сплату економічно активною частиною населення обов'язкових страхових внесків. Нарахування страхових внесків зазвичай здійснюється на всі види виплат, нарахованих працівникові. Працюючий одержує можливість і навіть вимушений робити заощадження, тож до моменту виходу на пенсію у нього накопичується певна сума. Держава здійснює регулюючий нагляд і в деяких випадках надає гарантії, але грошові кошти утримуються в системі, управління якою перебуває в приватних руках.

Третя — є просто розширенням або в деяких випадках заміною другої, оскільки вона налаштовує працюючих робити добровільні заощадження, відкладаючи собі на пенсію. Хоча ці заощадження і не є обов'язковими, держава повинна передбачити відповідні стимули. Розміри відрахувань м'якші, ніж в обов'язковій системі.

Сучасний світовий досвід показує, що в різних країнах успішно функціонують різні **моделі пенсійних систем**. Більшість містять у собі різні інститути соціального захисту. Ці системи відрізняються домінантним положенням певного інституту.

Перша державна система пенсій за віком була введена в Німеччині у 1889 році канцлером Отто фон Бісмарком. Характерна риса німецького підходу полягала у тому, що соціальне страхування було обов'язковим і заснованим на внесках.

Сьогодні **пенсійна система Німеччини** має трирівневу модель:
– державне обов'язкове пенсійне страхування;

²¹ Заблоцький Б.Ф. Економіка України / Б.Ф. Заблоцький. — Львів: Львівський банківський коледж Національного банку України. — 1997. — С. 328.

- корпоративне пенсійне страхування;
- приватне страхування.

Обсяг щомісячної державної пенсії залежить від стажу та заробітної плати. Середньостатистичний громадянин Німеччини, який працював 45 років, отримує державну пенсію у обсязі 78% його середньої зарплати. Тим, хто отримує пенсію меншу за 50% зарплати, виплачуються дотації. Система пенсійного страхування, крім страхових внесків, одержує для фінансування своїх витрат дотації від держави. Дотації демонструють відповідальність держави за дієздатність системи надання пенсійного захисту, яка, своєю чергою, є передумовою для стабільного економічного та соціального розвитку країни. Державні дотації на пенсійне страхування робітників і службовців складають на даний час приблизно 20% всіх надходжень. Близько 80% надходжень складають страхові внески.

Більшість підприємств та організацій виплачують своїм колишнім співробітникам при виході на пенсію за віком корпоративну пенсію додатково до пенсій, зароблених у системі обов'язкового пенсійного страхування. Однак ця форма забезпечення не є обов'язковою. Підприємство само вирішує, чи буде воно надавати пенсії та в якому обсязі. Така система пенсійного забезпечення може бути врегульована на рівні виробничої угоди через оформлення трудових договорів. У Німеччині майже половина працівників охоплена договорами про пенсійне забезпечення від підприємств²².

Пенсійна реформа в Німеччині значною мірою зберегла перерозподільну систему. Однак для підтримки її працездатності був змінений ряд принципів, щоб окрім державного піклування і пенсійного забезпечення у рамках підприємства, формувалась система приватного страхування. Дана реформа триватиме до 2030 р. Установлений максимальний розмір страхового внеску до 2020 р. не повинен перевищувати 20% нарахованої заробітної плати, до 2030–22%. Щоб не перевищити ліміт, розмір пенсії буде скорочений у середньому з 70% до 67% від рівня заробітної плати в країні. Зниження розміру пенсії повинно компенсуватися самими працюючими шляхом приватного страхування.

Таким чином, передбачається зниження пенсій і водночас заповнення відсотка зниження за рахунок приватного страхування, тобто пе-

²² Лебедева Л.Ф. Государственная политика социальной защиты населения США / Л.Ф. Лебедева // Экономика-политика-культура. — 2005. — №2. — С. 17–32.

рерозподільний принцип тим самим доповнюється накопичувальним компонентом.

Система **пенсійного забезпечення Великобританії** одна з найдавніших. Перші державні пенсії почали виплачуватися в 1908 році, коли був прийнятий закон про пенсії за віком. Сучасна пенсійна система, як і в багатьох інших розвинених країнах, багаторівнева. У рамках обов'язкового пенсійного забезпечення основним елементом базового (*першого*) рівня є базова державна пенсія. Її одержують чоловіки старші за 65 років і жінки старші за 60 років, які робили необхідні страхові внески відповідний період часу. Якщо дохід працівника вищий за установлений, він, виплачуючи ці внески, заробляє спеціальний страховий стаж. Залежно від цього стажу і визначається розмір базової пенсії, яка не може бути вищою певного рівня.

У рамках базового рівня можливе також одержання пенсійної допомоги, або мінімального гарантованого доходу, що фінансується із загальних податків.

Другий обов'язковий рівень також є рерозподільним і фінансується за рахунок внесків працівника. На відміну від пенсії базового рівня, тут прямий зв'язок між розміром пенсії і розміром сплачуваних внесків. Другий рівень забезпечується державною пенсійною програмою, що передбачає виплати, пропорційні заробіткам. Державна пенсійна програма була створена для того, щоб забезпечити пенсію, прив'язану до заробітку, тим, хто не брав участі у професійних пенсійних системах. Із 2002 року ця пенсійна програма поступово замінюється на програму «друга державна пенсія», що повинна забезпечити гідний рівень пенсій для осіб з низьким доходом та інвалідів.

Найбільшого поширення набули **професійні пенсійні системи**. Працівники укладають колективний договір з роботодавцем, на підставі якого він розраховує внески на пенсійне забезпечення і формує пенсійні виплати. Більшість професійних пенсій використовують механізм установлених виплат, тобто розмір виплат відповідає визначеній частці останньої заробітної плати. Але також використовуються схеми з установленим розміром внесків.

Громадянин може також накопичувати пенсію за допомогою страхових компаній, що надають безліч послуг щодо додаткового пенсійного забезпечення, починаючи від особистого страхування службовців і закінчуючи пенсійним забезпеченням за професійними схемами, а також

за допомогою системи персональних пенсій, що діє на основі індивідуальних пенсійних ощадних рахунків із установленим розміром внесків.

Отже, додаткове пенсійне забезпечення істотно диференціює пенсії: сумарний коефіцієнт заміщення за обов'язковою і добровільною схемами для найбільш багатих пенсіонерів складає 87%, а для найбідніших — лише 21%.

Пенсійна система Франції — одна з найскладніших у Європі, оскільки містить у собі велику кількість пенсійних схем, залежно від професійної групи працівника. Найбільш поширені дві схеми:

- загальна, що охоплює найманих робітників приватного сектора;
- спеціальна, яка призначена для працівників державного сектора.

Сучасна пенсійна система Франції складається з **трьох рівнів**:

- *перший рівень* — система, заснована на перерозподільному принципі і фінансована за рахунок внесків працівника і роботодавця, де передбачено мінімальний рівень пенсій для пенсіонерів, старших за 65 років з низьким рівнем доходів. Такі пенсії фінансуються з загальних податків. Для робітників приватного сектора пенсія складається з двох частин: базової і додаткової. Для працівників, зайнятих у державному секторі, призначається тільки базова пенсія. Внески, що накопичуються в базовій частині першого рівня, складають для працівників 6,55% заробітної плати, а для роботодавця — 8,2% заробітної плати працівника. Щоб одержувати повну пенсію в рамках загальної схеми, необхідно досягти пенсійного віку — 60 років і підтвердити виплату страхових відрахувань протягом 41 року. В середньому коефіцієнт заміщення, забезпечуваний обов'язковими пенсійними схемами, складає 68,8%;
- *другий рівень* — професійні добровільні схеми, що можуть ґрунтуватися на принципі перерозподілу, або бути цілком накопичувальними, залежно від професійної групи працівника;
- *третій рівень* — індивідуальні добровільні пенсійні плани.

Сумарні виплати пенсіонерам можуть бути від 34% до 79% доходів працівника перед досягнення пенсійного віку.

Модель **пенсійного забезпечення Японії** — державне соціальне забезпечення, фінансоване з бюджету. Інші інститути соціального захисту виконують роль додаткових систем. Зараз пенсійна система Японії має два основні рівні:

- *перший рівень* — базові пенсії; застосовується механізм гнучкого пенсійного віку, відповідно до якого громадяни 60–64 років при виході на пенсію одержують її в скороченому розмірі. При продовженні роботи після досягнення 65 років розмір пенсії збільшується щороку. Мінімальна тривалість страхового стажу, що дає право на базову пенсію по старості, дорівнює 25 рокам, а максимальна — 40 рокам.

Джерелом фінансування базових пенсій є пенсійні внески застрахованих громадян, роботодавців і дотації держави. Держава покриває близько третини витрат на базові пенсії²³.

- *другий рівень* — додаткові державні та професійні пенсії. Усе працююче населення відповідного віку підлягає обов'язковому пенсійному страхуванню для отримання права на державну додаткову пенсію. Джерелом фінансування додаткових пенсій є внески роботодавців і осіб, що підлягають обов'язковому пенсійному страхуванню. Розмір внеску поділяється в рівних частках між роботодавцем і застрахованим.

Міжнародний досвід переконує, що функціонування пенсійних систем постійно аналізується з метою пристосування їх до економічних, соціальних, політичних і демографічних змін. Тож в усіх країнах або активно обговорюються, або вже реалізуються заходи для удосконалення чинних пенсійних систем. У кожному випадку ці реформи унікальні, розраховані на визначений рівень розвитку економіки, ступінь прозорості фондового ринку, потреби громадян.

З огляду на складність організації пенсійної системи, множинність ризиків, важливість пенсій для всього населення, структура пенсійної системи і її нормативна база повинні стати предметом переговорів держави, бізнесу та суспільства. Те, що деякі нормативні акти ще тільки мають бути ухвалені, надає можливість провести побудову нової системи в інтересах її учасників і з урахуванням світового досвіду, його позитивних і негативних сторін.

Сучасні національні пенсійні системи з'явилися в результаті масштабних соціальних експериментів у найбільших індустріальних дер-

²³ Кисіль Л.Н. Шляхи зміцнення недержавного пенсійного забезпечення громадян в Україні / Л.Н. Кисіль // Наукове забезпечення процесів реформування соціально-економічних відносин в умовах глобалізації: V наук.-практ. конф., 29–30 квітня 2011 р.: тези доп., т.1. — Сімферополь, 2011. — С.130–133.

жавах XIX століття. Але жодна з цих систем не пройшла випробувань часом. Порушився головний принцип соціальної пенсійної системи: нинішні працівники оплачують пенсію старшому поколінню в розрахунку на те, що майбутні працівники виплачуватимуть пенсію їм. За розрахунками європейських демографів, співвідношення кількості людей понад 65 років до тих, кому від 15 до 64, зростає з нинішніх 24% до 50% до 2050 року. Тому, за прогнозами аналітиків, перехід до індивідуальної накопичувальної пенсійної системи для більшості країн неминучий.

Найбільш розповсюджена концепція трьох рівнів пенсійної системи, що складається з розподільного і накопичувального елементів, добре зарекомендувала себе на практиці.

Високий потенціал **пенсійної системи Німеччини** дав змогу без зайвих проблем увібрати в себе пенсійну систему колишньої НДР. Досвід Німеччини дуже впливає на розвиток і формування пенсійних систем у багатьох державах. Країни Європейського співтовариства поступово рухаються до побудови загальноєвропейських систем пенсійного забезпечення. Так, нещодавно приватним пенсійним фондам дозволено залучати клієнтів у кожній із країн Союзу. Подібний крок не тільки сприятиме глибшій інтеграції країн ЄС, а й стимулюватиме економічне зростання, створення нових робочих місць²⁴.

Слід зазначити, що сформована в **США накопичувальна система** страхування також не є досконалою. У Сполучених Штатах величезні пенсійні накопичення в економіці країни — інертна маса, що провокує як позитивні, так і негативні процеси. Під час підйому економіки пенсійні кошти, вкладені в цінні папери, приносили відчутний дохід. А за останні роки, у зв'язку із падінням фондового ринку пенсійні активи знецінюються, зростають пенсійні зобов'язання американських корпорацій. Це пов'язано з тим, що багато пенсійних планів у США передбачають фіксовані розміри виплат і всі інвестиційні ризики несуть роботодавці. Останні, своєю чергою, змушені для погашення своїх пенсійних заборгованостей брати кредити, підвищувати відрахування з фонду оплати праці та вживати інші заходи, котрі знижують прибутковість компанії.

²⁴ Коваленко О. На пути к пенсионной реформе: персонифицированный учёт / О.Коваленко // Персонал. — 2001. — №1. — С. 63 — 65.

Досвід країн Латинської Америки не можна оцінити однозначно. Головним успіхом пенсійних реформ заведено вважати поліпшення стану державних фінансів. Однак досягти цього було не так уже складно, оскільки старі солідарні пенсійні системи були неефективними. Дорогі державні пенсійні системи негайних виплат було істотно обмежено, або скасовано, і державні фінанси позбулися тягаря. У кількох країнах реформи пожвавили розвиток фондових ринків і допомогли модернізувати фінансову систему. Отже, пенсійна реформа в цих країнах мала певні здобутки.

Найбільшим розчаруванням в країнах Латинської Америки стало те, що лєвова частка зайнятих залишилася поза пенсійною системою. Адже само зайняті особи здебільшого не мають індивідуальних пенсійних заощаджень, тож одним із наслідків є доволі високий рівень бідності серед літніх людей. Якщо охоплення застрахованих залишатиметься на такому ж низькому рівні, приватизовані пенсійні системи навряд чи зможуть розраховувати на політичне довголіття, оскільки вони не створюють комплексної системи економічної безпеки в старості. Незважаючи на високі прибутки пенсійних фондів, працівники мають чимало аргументів ухилитися від участі у цій системі.

Надмірні адміністративні видатки та комісійні винагороди адміністраторам приватних пенсійних фондів стали найбільшою перешкодою, яка викликала постійне невдоволення від початку реформи та не сприяє участі робітників в них. Зокрема вони стали тягарем перших учасників приватизованої системи, які сплатили вартість започаткування нової системи, фактично субсидувавши майбутні покоління.

Непомірні обов'язкові пенсійні заощадження стали ще однією важливою причиною уникання робітниками приватної пенсійної системи. Кількість внесків встановлено на рівні 10% зарплати. Разом з оплатою чималих комісійних витрат адміністраторам пенсійних фондів, що за багато для низькооплачуваних та молодих робітників, сімей з дітьми. Не таким вже вражаючим виявився реальний вплив пенсійних заощаджень на економічне зростання в Латинській Америці.

Одна з головних причин доволі незначного впливу пенсійної приватизації на економічне зростання полягає в не дуже корисному для економіки інвестуванні пенсійних коштів. Сьогодні переважна більшість пенсійних внесків у майже всіх латиноамериканських країнах спрямована на купівлю державних боргових зобов'язань, а не на підтримку ре-

ального сектора економіки: в Аргентині — 61%, Болівії — 68%, Коста-Ріці — 73%, Сальвадорі — 83%, Мексиці — 83% та Уругваї — 80%. Вияток становлять Перу — 10% та Чилі — 30%. І зовсім мізерну частку активів вкладено в акції — 10% та інвестиції за кордон — значно менше 10%.

Надмірна концентрація активів у державних цінних паперах при жорстких обмеженнях на інвестування за кордон робить приватну пенсійну систему надто вразливою щодо політичних ризиків. Через інвестиційні обмеження низькою залишається ліквідність фондових ринків латиноамериканських країн. Високим — рівень концентрації на ринку приватних пенсійних послуг — у кожній країні у двох найбільших пенсійних фондах зосереджено понад половина пенсійних коштів²⁵.

Фахівці Світового банку стверджують, що багаторівнева пенсійна модель Латинської Америки перебуває у стані хаосу. Подальшої роботи потребує удосконалення першого рівня — державної мережі безпеки — для запобігання бідності серед осіб похилого віку. Другий рівень — обов'язкова накопичувальна система — є завеликим і поступово має бути скороченим. Це надасть можливість звільнити частину ресурсів для спрямування їх до третього рівня, — додаткових добровільних пенсійних заощаджень, — який наразі виглядає неефективно.

Доволі швидко та ефективно перейти на накопичувальну систему вдалося на початку 80-років **Чилі**, де населенню запропонували замість соціального податку інвестувати частину доходів у цінні папери. Значна їх частина належала державі, яка була змушена збільшити державний борг, щоб профінансувати поточні пенсійні зобов'язання. Згідно з останніми дослідженнями чилійська пенсійна система є однією з найдорожчих у світі, якщо брати до уваги витрати на її функціонування. Упродовж всієї трудової діяльності працівника третина внесків, перерахованих до чилійської приватної пенсійної системи, витрачається на оплату послуг за управління пенсійними коштами²⁶.

Однак 42% працездатного населення Чилі перебувають взагалі поза межами будь-яких пенсійних систем. До них головним чином належать самозайняті й особи, які працюють у тіньовій економіці. Крім того, по-

²⁵ Ерошенков С.Г. Мировой опыт реформирования пенсионных систем / С.Г.Ерошенков // Общество и экономика. — 2014. — №7–8. — С. 182–219.

²⁶ Кисель Л.Н. Зарубежный опыт функционирования систем негосударственных пенсионных выплат / Л.Н. Кисель // Менеджер. — 2010. — № 1(51). — С.40–43.

ширена практика, коли працівники домовляються з роботодавцем про те, що офіційно декларується лише частина заробітної плати і, таким чином, тільки з цієї частини здійснюються відрахування на соціальне страхування.

У чилійській пенсійній системі існує ще один фінансовий атавізм: військовослужбовці залишилися у привілейованому пенсійному плані, який фінансується за рахунок держави і з якого сплачуються набагато вищі пенсії. Отже, чилійський уряд повинен продовжувати їх субсидування. Загальний обсяг дефіциту коштів у пенсійній системі, з урахуванням виплат мінімальних пенсій і пенсій військовим та працівникам поліції, в середньому складає 6,7% ВВП.

Серед держав Центральної і Східної Європи **Угорщина** найбільш повноцінно реалізувала трирівневу змішану накопичувально-перерозподільної схему. У країні не відбулося фундаментальних змін державної перерозподільної системи, вона була лише модернізована, зберігає її обов'язковий характер, державні гарантії, солідарність поколінь. У 1998 році Угорщина розпочала радикальну пенсійну реформу за специфічними реформаторськими принципами: домінантною залишається система на засадах соціального страхування та солідарності поколінь, тобто система виплат із поточних надходжень; соціальне страхування доповнюється механізмом як обов'язкових, так і добровільних особистих пенсійних заощаджень, які накопичуються в приватних неприбуткових пенсійних фондах; щорічна індексація поточних пенсій проводиться на основі швейцарської формули, за якою братиметься половина змін в індексі споживчих цін і половина змін середньої заробітної платі в промисловості; розширюватиметься база для оподаткування заробітної плати з метою залучення всіх доходів, аналогічних до заробітної плати; оподатковується лише частина заробітної плати, причому податок не перевищує 2,5% середньої зарплатні; чинна пенсійна система є обов'язковою для всіх, хто починає працювати, для вже працюючих — вступ до системи добровільний; надаватиметься мінімальна гарантія виплат для осіб, які брали участь в діючій системі принаймні 15 років.

Держава бере участь також у фінансуванні недержавних пенсійних фондів, зважає на пільгову фінансову політику у взаємовідносинах. Внески роботодавця в пенсійний фонд розглядають як необхідні видатки виробництва, тому виключають із оподаткування.

Концепція реформування системи пенсійного забезпечення в Російській Федерації розроблена у 1995-му, а програма пенсійної реформи — у 1998 році. Проте недержавна система пенсійного страхування започаткована ще у 1992 році з прийняттям Указу Президента Російської Федерації «Про недержавні пенсійні фонди». Саме ця подія і наступне створення недержавних пенсійних фондів стали фактичним початком російської пенсійної реформи.

У 2002 році набув чинності закон «Про трудові пенсії в Російській Федерації», яким змінено структуру трудових пенсій і фактично введено в дію обов'язкову накопичувальну пенсійну систему.

Крім трудових пенсій, російські громадяни мають можливість отримувати пенсійні виплати від підприємств та роботодавців — у розмірі до 20% від заробітку залежно від періоду, протягом якого роботодавець відраховуватиме кошти до недержавного пенсійного фонду на користь працівника та формувати власні пенсійні накопичення, які орієнтовно становитимуть до 20% від заробітку.

Архітектура нової російської пенсійної системи ще доповнюватиметься за рахунок створення обов'язкових професійних пенсійних систем шляхом додаткових обов'язкових відрахувань до недержавних пенсійних фондів на користь працівників, зайнятих на шкідливих або при тяжких умовах праці, розв'язуватиметься проблема пільгового пенсійного забезпечення²⁷.

Нині Росія має доволі розгалужену систему недержавних пенсійних фондів — їх 268. Акумуляовані в них пенсійні резерви становлять 39 млрд рублів. Учасники російських недержавних пенсійних фондів — 4 млн 129 тис. осіб, що становить 5,3% від економічно активного населення Росії. Пенсії з недержавних пенсійних фондів отримують 345 тис. осіб — приблизно 1% пенсіонерів.

Важлива характеристика системи недержавних пенсійних фондів у Російській Федерації — фонди, де сконцентрована лівова частка пенсійних резервів, належать монопольним утворенням та транснаціональним корпораціям — «Лукойл», «ТНК», недержавні пенсійні фонди працівників електроенергетики, залізничного транспорту тощо.

Багато в чому ця обставина визначає сучасне обличчя реформованої російської системи пенсійного страхування. Зокрема, недержав-

²⁷ Бирюков В.А. Особенности первоначального накопления капитала в России / В. Бирюков // Вестник Московского университета. — 2001.- №4.- вып. 6, серия «Экономика». — С. 19 — 43.

ним пенсійним фондам відводиться провідна роль у формуванні коштів, призначених для забезпечення накопичувальної частини трудової пенсії та у створенні обов'язкових професійних пенсійних систем.

При цьому, роботодавцям створені умови для посиленого впливу на розміри пенсій з недержавного пенсійного фонду, зокрема через диференціацію розмірів пенсійних відрахувань, створення об'єднаних рахунків роботодавців у недержавних пенсійних фондах, можливість одночасної реалізації схем з визначеними внесками та виплатами і т.д., що приводить у дію важелі розв'язання кадрових і фінансових проблем у межах корпорацій.

Реформування **пенсійної системи Казахстану** розпочалось у 1998 році. Ключовою ідеєю цього процесу став поступовий перехід від солідарної системи пенсійного забезпечення до накопичувальної страхової пенсійної системи. Паралельно, протягом 1998–2001 рр., було поетапно підвищено пенсійний вік до 58 років для жінок та 63 — для чоловіків.

Таким чином, новим пенсійним законодавством Казахстану встановлено, що громадяни Республіки Казахстан, або особи без громадянства повинні сплачувати до обраного ними недержавного пенсійного фонду обов'язкові пенсійні внески у розмірі 10 відсотків від щомісячного заробітку (доходу).

Зазначені кошти є власністю вкладника недержавного пенсійного фонду і обліковуються на його індивідуальному пенсійному рахунку. Працівники також отримали право здійснювати добровільні відрахування на зазначені пенсійні рахунки.

При цьому право на одержання пенсійної виплати із солідарної системи зберегли особи, які до 1 січня 1998 року мали не менше ніж 6 місяців робочого стажу. Розмір пенсії визначається пропорційно наявному стажу до 1 січня 1998 року, виходячи із необхідного для чоловіків 25 років, для жінок — 20 років. Для призначення пенсії враховується дохід за останні 3 роки²⁸.

Фінансування цих витрат взяв на себе державний бюджет Казахстану. Решта працівників отримуватимуть пенсійні виплати лише за рахунок власних обов'язкових і добровільних пенсійних накопичень. Тож, започаткована шість років тому реформа обумовила поступове «відми-

²⁸ Росія і Казахстан: різні аспекти реформованої моделі // Вісник Пенсійного фонду України. — 2009. — № 5–6. — С. 55–60.

рання» солідарної системи і зробила пенсійне забезпечення громадян Казахстану залежним від надійності та ефективності функціонування принципово нових для пострадянського суспільства інститутів — накопичувальних пенсійних фондів, компаній з управління пенсійними активами та банків — кастодіанів. Хоча останнім часом в урядових колах Казахстану обговорюються плани щодо запровадження доплати «демогрант», яка буде здійснюватись до визначеного рівня всім, хто отримує пенсію із солідарної системи, незалежно від отримуваного доходу.

У випадку, коли особа відмовилася обрати недержавний накопичувальний пенсійний фонд для сплати пенсійних внесків, то внески автоматично справляються до Державного накопичувального пенсійного фонду.

У цілому, накопичувальне пенсійне забезпечення у Казахстані зараз здійснюють 16 накопичувальних пенсійних фондів, їх активи зберігають вісім банків-зберігачів.

Загальний обсяг пенсійних активів, акумульованих цими фондами, становить понад 406,1 млрд. тенге — трохи більше 3 млрд дол. США.

Казахські накопичувальні пенсійні фонди є акціонерними товариствами, що засновані юридичними особами, як правило, банками та підприємствами, виняток складає лише Державний накопичувальний пенсійний фонд.

На початку реформи вкладниками цього фонду було все працююче населення Казахстану — «за мовчазною згодою». Згодом, з появою недержавних накопичувальних пенсійних фондів, громадяни поступово переходили до цих фондів.

Сьогодні за обсягом пенсійних накопичень на перше місце вийшов накопичувальний пенсійний фонд Народного банку Казахстану з обсягом пенсійних активів 91,77 млн. тенге (679,75 млн дол. США) — 24,54 % пенсійного ринку. 17,38% всіх пенсійних активів акумульовано в ЗАТ накопичувальний пенсійний фонд «Улар Уміт», вкладниками якого є понад 960 тис. осіб. Інвестування його коштів здійснює компанія з управління пенсійними активами «Жетису».

Частка кожного з інших накопичувальних пенсійних фондів на ринку пенсійних накопичень становить від 0,22% до 8,7%. Управління їх пенсійними активами здійснюють компанії з управління пенсійними активами.

Це є результатом інтенсивних процесів об'єднання і збільшення фондів, що тривали протягом кількох останніх років, а також свідчить про те, що ані казахська економіка, ані ринок капіталів не здатні зараз і в найближчому майбутньому запропонувати накопичувальним пенсійним фондам достатні можливості для ефективної і рентабельної діяльності. Навряд чи буде помилковим очікувати, що найближчим часом дрібні та середні недержавні пенсійні фонди також тяжітимуть до об'єднання, особливо після того, як уряд Казахстану оголосив про свій намір приватизувати Державний накопичувальний пенсійний фонд.

Аналізуючи пенсійну систему, яка сформована в Україні відповідно до чинних базових законів, можна стверджувати, що вона частково нагадує угорську. Про схожість з угорською системою свідчить той факт, що Україна зберігає солідарний компонент та створює обов'язкову накопичувальну складову. Особливо цікавим для України є угорський досвід попереднього запровадження недержавного пенсійного забезпечення третього рівня для випробування всього комплексу питань, пов'язаних із накопичувальною пенсійною системою. Міжнародний досвід розвитку пенсійних систем дав змогу виявити як їх переваги, так і недоліки та надав відповідь на деякі запитання щодо пенсійної реформи, запровадженої в Україні.

1.2. НЕДЕРЖАВНІ ПЕНСІЙНІ ФОНДИ В СИСТЕМІ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН

Як вже зазначалося, система недержавного пенсійного забезпечення в Україні згідно із законодавством утворюється й функціонує через *інститути добровільного пенсійного страхування*:

- **недержавні пенсійні фонди**, діяльність яких заснована на договорах про недержавне пенсійне забезпечення (пенсійні контракти);
- **банківські установи**, які здійснюють недержавне пенсійне забезпечення на підставі договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень учасників системи;
- **страхові компанії**, які отримали від державних органів відповідну ліцензію на страхування життя, що діють, керуючись

установими документами та на підставі договорів страхування довічної пенсії та пенсії на визначений термін.

За цих умов кожен громадянин України має право на власний розсуд обирати будь-яку форму вкладень до настання пенсійного віку та фінансову установу, довіра до якої сформована за чіткими критеріями.

У ході підприємницької діяльності роботодавці-платники податків у більшості випадків користувалися послугами страхових компаній або банків. Недержавні пенсійні фонди порівняно з іншими фінансовими установами є доволі новими установами на фінансовому ринку України.

В Україні НПФ — це юридична особа, що має статус некомерційної (неприбуткової) організації, функціонує й здійснює діяльність винятково з метою накопичення пенсійних внесків вкладників з подальшим інвестуванням активів і здійсненням пенсійних виплат учасникам у визначеному законом порядку.

Законом передбачено створення трьох **видів НПФ: відкритих, корпоративних, професійних**. Кожний з цих видів має свої особливості, що полягають у способі їх заснування, прав і обов'язків учасників і вкладників, умов сплати внесків, обмежень щодо інвестиційного портфелю, встановленого державою тощо. Ці особливості детально прописані у законах України «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про заходи щодо забезпечення реформування пенсійної системи України», інших нормативно-правових актах [231; 240].

Особливості діяльності НПФ:

- пенсійне забезпечення учасників НПФ здійснюється за рахунок пенсійних внесків та прибутку (збитку) від інвестування цих внесків. Таким чином, ефективна діяльність НПФ як інституту спільного інвестування має на меті максимізацію прибутку від інвестиційної діяльності для збільшення чистої вартості активів недержавного пенсійного фонду, адже від чистої вартості одиниці пенсійних активів фонду залежить сума коштів на індивідуальному пенсійному рахунку кожного учасника (ч. 1 ст. 51). Таким чином, мета НПФ — формування накопичень за рахунок внесків вкладників, іншою діяльністю фондам займатися заборонено, тож, як наслідок, мінімізуються можливості втрати пенсійних накопичень;

- адміністративно-правове регулювання діяльності НПФ на ринку фінансових послуг забезпечене нормативно-правовими актами, що водночас прописуючи та встановлюючи чіткі обмеження в інвестиційній політиці, зменшують ризики й унеможливають втрату пенсійних активів учасників і запобігають банкрутству НПФ, у тому числі — у випадку банкрутства платників. Відповідно до чинного законодавства НПФ не може бути проголошений банкрутом та ліквідований на загальних засадах;
- законодавець обмежив можливості роботодавців (що є учасниками НПФ) щодо несення додаткових ризиків зі сплати штрафів та сум податкових зобов'язань, втрати частини активів у вигляді викупних сум або недоотриманих доходів, що найчастіше має місце у банківських установах і страхових організаціях за умов різкого призупинення за тих чи інших обставин сплати внесків або дострокового розірвання договорів;
- актуальне питання успадкування пенсійних активів НПФ у системі НПФ вирішено на користь спадкоємців працівника-учасника завдяки прийнятим нормативно-правовим актам. Отже, всі пенсійні накопичення успадковуються в повному обсязі законними спадкоємцями. Варто зазначити, що для клієнтів банків чи страхових організацій така процедура є більш обтяжливою;
- за визначених обставин профспілки та роботодавці мають право впливати на діяльність НПФ шляхом підключення до процесу механізмів колективних договорів, формування внутрішнього керівного органу управління — Ради фонду, активної участі у розробці та затвердженні пенсійного статуту, пенсійних схем, а також інвестиційної декларації фонду, здійснення вибору адміністраторів, компанії з управління активами, зберігача, аудитора — осіб, що надаватимуть послуги фонду.

Кожен вкладник НПФ користується персональним рахунком (ІПР), де в установленому законом порядку відображається інформація про суму накопичених пенсійних коштів за певний строк. Законодавством також передбачені обмеження щодо процедури відкликання коштів, тобто: вкладники НПФ не можуть і не мають права відкликати пенсійні кошти, зараховані на пенсійний рахунок учасника, без переліку поважних причин, встановлених законом. Водночас за наявності бажання, законодавець дозволяє вкладнику переводити свої нако-

пичення практично без суттєвих втрат до інших фінансових установ у випадку звільнення з підприємства (за умови участі в корпоративному фонді) або залишати накопичення для подальшого інвестування (у відкритому фонді).

Законодавством передбачено право отримувати на руки в безоплатному вигляді випуску зі свого рахунку. Підставами для виплат пенсії є досягнення обраного учасником пенсійного віку, або ж настання інших підстав (інвалідність, захворювання тощо).

Суб'єкти НПФ

Засновниками фонду можуть бути юридичні особи, в тому числі роботодавці та/або профспілки.

Вкладниками НПФ можуть бути учасник фонду, а також його дружина (чоловік), діти, батьки, роботодавець (підприємство) учасника фонду або професійне об'єднання, членом якого є сам учасник фонду.

Учасником фонду може бути фізична особа, на користь якої сплачуються внески (наприклад, працівник), або, яка має право на отримання пенсійних виплат.

Законодавством встановлено такі **види пенсійних виплат**:

- **пенсія на чітко визначений строк** — виплачується у вигляді щомісячних або інших періодичних платежів по досягненні пенсійного віку. Вкладник НПФ сам визначає пенсійний вік (у межах 45–65 р. для жінок, 50–70 р. для чоловіків), а також строк виплат (10 або більше років);
- **одноразова пенсійна виплата** — вся сума накопичених коштів виплачуються одноразово на вимогу вкладника фонду за умови настання таких випадків: підтвердженого (медичною довідкою) критичного стану здоров'я або настання інвалідності учасника фонду; в разі, якщо сума накопичених коштів учасника менша за розмір, якого достатньо для мінімального фінансування протягом 10 років; виїзду вкладника на постійне місце проживання поза межі України; смерті вкладника;
- **довічна пенсія** — виплачується у вигляді періодичних платежів страховими організаціями, з якими учасник у праві укласти договір страхування довічної пенсії за рахунок коштів, перерахованих страховій організації з НПФ.

Для забезпечення своєї діяльності пенсійний фонд користується послугами **професійних організацій**, визначених Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [240], якими є:

- адміністратор пенсійного фонду;
- компанія з управління активами (КУА);
- зберігач пенсійного фонду.

Обслуговуючі організації надають **послуги пенсійному фонду** на підставі відповідних договорів, які укладаються з радою пенсійного фонду в письмовій формі:

- договір про адміністрування;
- договір про управління активами;
- договір про обслуговування пенсійного фонду зберігачем.

Нормативно-правовими актами передбачений чіткий розподіл функцій, повноважень і відповідальності між організаціями, що обслуговують пенсійний фонд.

Участь у НПФ передбачає укладання **пенсійного контракту** адміністратором від імені пенсійного фонду і вкладниками, а також **договору на виплату недержавної пенсії** з учасниками.

Кошти вкладників і учасників інвестуються з метою одержання інвестиційного доходу і захисту від інфляційних процесів.

Схема функціонування НПФ

Схема функціонування НПФ показана на рис. 1.2.

Пенсійні активи — активи пенсійного фонду, страхової організації, банківської установи, сформовані відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», за рахунок яких здійснюються пенсійні виплати.

Склад активів пенсійного фонду:

- активи в грошових коштах;
- активи в цінних паперах;
- інші активи згідно з чинним законодавством України [див. *Додаток В*].

Пенсійні активи, що накопичуються в пенсійному фонді, можуть бути використані винятково для цілей інвестиційної діяльності пенсійного фонду, виконання зобов'язань пенсійного фонду перед його учасниками та оплати витрат, пов'язаних із здійсненням недержавного пенсійного забезпечення.

Рис. 1.2 *Схема функціонування НПФ*

Активи пенсійного фонду інвестуються відповідно до вимог чинного законодавства України та інвестиційної декларації пенсійного фонду з метою отримання доходу на користь учасників пенсійного фонду.

Основною вимогою до інвестиційного портфелю НПФ є його диверсифікованість, що є фактором забезпечення надійності пенсійних активів та їх прибуткового вкладання.

Ст. 49 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [240] (далі — Закон) визначено загальні обмеження інвестиційної діяльності з пенсійними активами НПФ (табл. 1.1).

З метою забезпечення ефективного використання пенсійних активів необхідно на законодавчому рівні переглянути нормативи інвестування, підвищити рівень кваліфікації працівників компаній з управління активами, які за сучасних ринкових умов здатні сформувати таку структуру активів інвестицій НПФ, яка забезпечить отримання максимального інвестиційного доходу на вкладений капітал.

Обмеження інвестиційної діяльності з пенсійними активами

Таблиця 1.1

Обмеження інвестиційної діяльності з пенсійними активами

Активи НПФ	Встановлені нормативи за законодавством, % від загальної вартості пенсійних активів
Грошові кошти, розміщені на вкладних (депозитних) рахунках	40
Кошти на поточному рахунку	40
Цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України	50
Цінні папери, дохід за якими гарантовано Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими радами відповідно до законодавства	20
Акції українських емітентів	40
Облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України	40
Об'єкти нерухомості	10
Банківські метали	10
Активи, не заборонені законодавством України	5

Належне функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні можна забезпечити шляхом розвитку законодавчої та нормативно-правової бази, стимулюванням вкладників для участі у системі пенсійного забезпечення, ефективним механізмом захисту пенсійних накопичень.

Важливим правовим елементом функціонування НПФ на ринку є умови та порядок пенсійного забезпечення їх учасників. Вони регулюються статутом недержавного пенсійного фонду і пенсійними схемами, які розробляються засновниками фонду та підлягають реєстрації в Нацфінпослуг [288, с.67].

Недержавний пенсійний фонд провадить свою діяльність на підставі статуту. Статут як установчий документ НПФ розроблюється при створенні НПФ як юридичної особи відповідно до статей 87 та 88 Цивільного кодексу України [299] та ст. 57 Господарського кодексу України [61]. Цими документами визначені загальні вимоги до статуту суб'єкта господарювання.

Перелік вимог до статуту НПФ здійснений законодавцем у ч. 3 ст. 9 Закону [240], а їх конкретизація закріплена Розпорядженням Нац-

фінпослуг від 17.08.2004 №2080 «Про затвердження Положення про реєстрацію статуту недержавного пенсійного фонду та пенсійних схем» (далі — Положення) [224].

Зокрема, у п. 2.8 Положення вказано, що пенсійна схема є невід'ємним додатком до Статуту НПФ [224].

У ч. 4 ст. 7 Закону «Учасники та вкладники недержавних пенсійних фондів» зазначено, що умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення учасників фонду устанавлюються у вигляді пенсійних схем, які є невід'ємним додатком до статуту недержавного пенсійного фонду.

При розробленні ст. 9 «Статут пенсійного фонду» Закону законодавцем не був врахований такий важливий момент, як необхідний перелік додатків до Статуту. Вважаємо, що є необхідність доповнення ст. 9 ч. 2 словами: обов'язковим додатком до Статуту НПФ є пенсійна схема, вилучивши слова «які є невід'ємним додатком до статуту недержавного пенсійного фонду» із ч. 4 ст. 7 Закону. Нормативно-правові основи щодо умов та порядку здійснення недержавного пенсійного забезпечення визначені статтею 59 Закону [240].

Види пенсійних схем

У світовій практиці фонди залежно від обраної *пенсійної схеми функціонування недержавного фонду*, а отже, характеру набуття учасниками прав на пенсійний дохід, *поділяються на:*

- **фонди, що користуються пенсійними планами (схемами) зі встановленими розмірами внесків** (defined contributions plans — DC) — роботодавець як вкладник НПЗ перераховує на користь учасника НПФ (фізичної особи) певну суму, що враховується на певному рахунку. За даних умов власник пенсійного плану не убезпечений від того, що за результатами неналежного управління активами або внаслідок інфляції до моменту виходу на пенсію він буде недостатньо забезпечений.

Фонди зі встановленими розмірами внесків **мають ряд різновидів**. Найбільш поширені це:

- грошово-накопичувальні фонди («money purchase» plans);
- системи виплат, що засновані на участі у прибутках (profit sharing plans);
- заощаджувальні фонди («thrift» or «saving plans») [123, с. 123; 240].

- фонди, що використовують пенсійні плани (схеми) зі встановленими розмірами виплат (defined benefits plans — DB) — за даною схемою зобов'язання роботодавця не обмежується сумою, яку він вносить на пенсійний рахунок робітника. Необхідна сума визначається й коригується за допомогою регулярного актуарного оцінювання програми. Розмір пенсійного доходу вкладника розраховується і встановлюється з моменту перерахунку внесків на спеціальні рахунки й визначається, як правило, розміром заробітної плати, стажем роботи, посадою. Таким чином, якщо капітал інвестується з позитивними показниками, то роботодавець у змозі заощадити свої кошти, якщо ні — то роботодавець зобов'язаний покрити дефіцит.

Гібридні схеми пенсійного забезпечення (включають елементи пенсійних планів DC — DB) діють таким чином:

- пенсійні накопичення роботодавців обліковуються на солідарному пенсійному рахунку без розподілу на користь конкретних робітників. Власні накопичення працівників, які вони здійснюють добровільно, обліковуються на індивідуальних або іменних пенсійних рахунках. Ці кошти можуть спільно інвестуватися фондом і в цьому разі отриманий дохід розподіляється пропорційно [286, с.10].

У Законі надано доволі спрощене, на наш погляд, визначення пенсійної схеми (плану): «умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення, що здійснюється пенсійними фондами, визначаються пенсійними схемами» [240, ч.1 ст.59].

А. В. Михайлов визнає під пенсійною схемою (планом) документ, що визначає порядок, послідовність, розміри і періодичність пенсійних виплат у системі НПЗ [138, с.158].

На основі викладеного можна надати **вужке і розширене визначення пенсійного плану:**

Вужке визначення:

Пенсійний план (схема) — встановлені Статутом і Правилами недержавного пенсійного фонду умови і порядок недержавного пенсійного забезпечення учасників.

Розширене визначення:

Пенсійний план (схема) — це встановлені для учасників даного недержавного пенсійного фонду опис, розміри, порядок і періодич-

ність здійснення пенсійних виплат, а також права й обов'язки вкладника цього фонду та порядок і строки сплати ним пенсійних внесків.

США в 30-ті роки й Канада в 60-ті створили в себе пенсійні системи DB, тобто системи із визначеними виплатами пенсійних накопичень. Це означало, що їх формули, пов'язані з фіксованою сумою виплат, були складені так, щоб у підсумку використовувати дані про середні заробітки протягом майже всього трудового стажу [182, с.33].

Надмірне прагнення покладатися на дані про доходи після установаження нової системи може негативно вплинути на пенсійні схеми. Так, у США за сучасних умов схеми зі встановленими виплатами, а також схеми зі встановленими внесками об'єднують майже однакову кількість учасників, що свідчить про популярність обох варіантів.

До реформи в Чилі існував погано спланований комплекс систем DB. Процес переходу до системи DC включав поступову ліквідацію попередніх систем. Були очікування, що перехід від системи DB до системи DC призведе до різкого підвищення ефективності на ринку праці, однак у Чилі цього не трапилося. Проте отримали:

- великі коливання на ринку акцій;
- адміністративні витрати в Чилі виявилися значно більшими ніж очікувалося: майже 20% від того, що в іншому випадку пішло б на погашення пенсій, покривало адміністративні видатки.

Сьогодні найбільшою популярністю серед російських роботодавців користуються пенсійні схеми із солідарною відповідальністю і встановленим розміром внесків для вкладника й учасників, що передбачають виплату довічних пенсій або пенсій на визначений строк [138, с.246].

Як бачимо, співвідношення схем DB і DC у різних країнах залежить від багатьох чинників. Наприклад, у Великобританії простежується стійка тенденція до переходу від схем DB до так званих гібридних схем, кількість яких за останні два роки збільшилась на 50% й складає приблизно 13% усіх схем, що використовуються НПФ. Середній рівень внесків учасників для схем DB — 4,84%, а для DC — 4,03% зарплати до оподаткування, тоді як для роботодавців — 12,7% для схем DB та 8,2% — для DC [318].

Зауважимо, що плану DB і плану DC притаманні як переваги, так і недоліки, що можуть як вдосконалити, так і суттєво підірвати репутацію схеми.

Ч.1 ст. 59 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» вказує на пенсійну схему як одну з умов функціонування НПФ, а також регламентує порядок внесення змін до пенсійних планів (схем), що розробляються та затверджуються засновником (зборами засновників) пенсійного фонду та підлягають реєстрації в національній комісії [240]. На жаль, українським законодавством не передбачений окремий документ, яким надавалася б саме оглядово-роз'яснювальна інформація по пенсійних планах і схемах. Для порівняння: Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ) № 19 «Винагорода працівникам» та № 26 «Облік та звітність за програмами пенсійного забезпечення (пенсійними планами)», які набрали чинності для країн-членів ЄС з 01.01.1993 р., передбачено наявність системи додаткового пенсійного забезпечення на підприємствах, в організаціях і установах та визначено відповідну термінологію. Такі системи мають назви: «пенсійні плани», «пенсійні схеми», «схеми пенсій за вислугу років», «схеми пенсійного забезпечення», «пенсійні плани групи працедавців», «професійні пенсійні плани» [130].

З огляду на те, що рівень обізнаності громадян по пенсійних схемах (планах) доволі низький, пропонуємо до статуту НПФ внести **окремий вступний Розділ I «Оглядові положення»**, що міститиме оглядово-роз'яснювальну інформацію по пенсійних планах і схемах, а саме:

- види пенсійних планів;
- умови та порядок участі в пенсійних планах робітника;
- вид та умови пенсійних виплат;
- порядок, строки сплати та розмір пенсійних внесків обраної пенсійної схеми;
- обговорення настання найімовірніших ризиків при обранні будь-якої пенсійної схеми.

Ефективність впровадження в Україні пенсійної схеми із солідарною участю роботодавця та робітника буде об'єктивною. Адже роботодавець, який бере участь у рамках пенсійного плану ДС, знімає з себе відповідальність щодо сплати додаткових внесків у випадку, якщо фонд не матиме необхідних активів, достатніх для виплат пенсій учасникам. Плани зі встановленими внесками, в яких використовуються лише індивідуальні пенсійні рахунки, покладають відповідальність за майбутню пенсію лише на працівника, залишаючи осторонь роботодавця. А отже, можна дійти висновку, що накопичення, а пізніше і ви-

плати будуть уразливіші до різноманітних коливань в силу своєї, назовемо це так, недостатності.

Коли учасник фонду діє за схемою DB і не в змозі сплачувати внески до фонду, то їх має продовжувати здійснювати роботодавець, оскільки в даній схемі це його зобов'язання. Дуже вигідна пропозиція для працівників, але за умов структурної перебудови економіки фінансові можливості підприємства, як правило, не в змозі забезпечити необхідний для пенсійних виплат обсяг надходжень пенсійних внесків тільки за рахунків роботодавців-вкладників [286, с.10]. Тому, з точки зору роботодавців, вигідніше поступово відмовитися від схем DB й перейти до схем DC.

Солідарна участь у пенсійній схемі передбачатиме спільну відповідальність роботодавця і працівника в частині формування майбутніх пенсій громадян: учасник-фізична особа формує свій персоніфікований рахунок власно коштом, роботодавець переводить кошти на солідарний рахунок (знову ж-таки з нього братимуться кошти на майбутні виплати пенсіонерам), визначені кошти спільно інвестуються фондом і в результаті отриманий дохід розподіляється пропорційно. У цьому випадку відсоток покриття інвестиційних та актуарних ризиків за рахунок активів підприємств незначний.

1.3. ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

На сьогоднішній день у більшості розвинених країн світу проведено низку пенсійних реформ, а також практично немає людей, не охоплених системою недержавного пенсійного забезпечення, представленим таким інститутом, як недержавні пенсійні фонди. Україна ж поки що тільки-но починає рухатися цим шляхом.

Значну увагу у своїх працях приділяли розробленню теоретичних та методологічних питань створення та впровадження НПФ такі іноземні науковці, як *У. Бірмінгем, К. Гільон, Г. Мак Тагарт*, серед вітчизняних дослідників над цією тематикою працюють: *В. В. Адамович, В. В. Басов, Н. В. Бахмач, І. Ф. Гнибіденко, Н. В. Каліта, В. А. Колбун, Е. М. Лібанова, О. В. Макарова, А. В. Михайлов, О. Г. Морозов, В. М. Новіков, І. В. Новікова, В. Я. Олійник, Р. В. Пічкуров., Н. Ю. Сковронська-Лучинська, В. А. Скуратівський, Г. М. Терещенко, О. Й. Ткач.*

Проведений аналіз літературних джерел [20; 29; 77; 132; 173] надав можливість виокремити кілька *історичних підходів до побудови пенсійної системи в Україні*.

Історичні підходи до побудови пенсійної системи в Україні

Наприкінці XIX століття в Україні успішно функціонувало понад 200 пенсійних, страхових та емеритальних кас. Поняття «емеритальні каси» синонімічне поняттю «розподільча система». Отже, можна дійти висновку, що на рубежі століть в Україні сформувалися два напрями пенсійного забезпечення: розподільчий і накопичувальний.

Так сталося, що емеритальні каси виявилися фінансово нестійкими, а отже, не надавали вкладникам належних гарантій. В даній ситуації ухвалюється рішення щодо переходу до ефективнішої моделі фінансування і виплат пенсій, тобто перемагає накопичувальна модель (пенсійні каси страхового типу).

Однак всім знайомі події 1917 року, що не могли не позначитись на наявності в Україні недержавної пенсійної системи, пенсійних кас, їхніх учасників і вкладників.

Відновлення недержавних пенсійних фондів як однієї з частин трирівневої пенсійної системи, а також як джерела додаткових пенсійних коштів, стало можливим тільки з проголошенням незалежності та відродженням приватної форми власності на початку 90-х.

Поява перших недержавних пенсійних фондів, які по суті мали лише відповідну назву, але були утворені за різними організаційними формами і фактично займалися акумуляцією коштів населення, також припадає на початок 1990-х років [16].

У більшості держав основними організаціями, функціями яких є забезпечення значної частини населення пенсіями за старістю, у випадку втрати працездатності тощо, є пенсійні фонди персоналу підприємств, професійних спілок, муніципальних, міжнародних і релігійних організацій [138, с. 132]. Такі фонди, зазвичай, мають назву приватних або виробничих.

Можна зазначити, що на той момент недержавні пенсійні фонди набували популярності, попри те, що бракувало спеціалізованої нормативної бази. Лише три комерційні страхові організації (за інформацією

Укрстрахнагляду (1997 р.): «Грант-Сервіс» (м. Харків), «Аска-Лайф» (м. Донецьк), «Астра-Дніпро» (м. Запоріжжя) — отримали ліцензії на здійснення добровільного пенсійного страхування. Вони діяли в межах ухваленого у 1991 році Закону України «Про господарські товариства» [198] у статусі акціонерних товариств та товариств з обмеженою відповідальністю, керуючись прийнятим у 1993 р. Декретом Кабінету Міністрів «Про довірчі товариства» [210]. У 1997 р. недержавних пенсійних фондів налічувалося 76, у 2000 р. — вже близько 200.

На сьогодні можна виділити шість основних НПФ: Відкритий пенсійний фонд «ПриватФонд», Непідприємницьке товариство «Відкритий пенсійний фонд «Соціальний стандарт», Непідприємницьке товариство корпоративний недержавний пенсійний фонд «Брокбізнескапітал», Непідприємницьке товариство «Недержавний корпоративний пенсійний фонд ВАТ «Укресімбанк», Корпоративний недержавний пенсійний фонд Національного банку України, Відкритий недержавний пенсійний фонд «Аструм. Пенсійне забезпечення» [див. *додатки А, Б*].

Основною помилкою на державному рівні було те, що вже на момент створення недержавні пенсійні фонди не були належним чином захищені від банкрутства.

Отже, ще на сампочатку свого створення українські недержавні пенсійні фонди були приречені. Навіть ухвалені у 1991 році Закон України «Про пенсійне забезпечення», а у 1996-му Закон України «Про страхування», що надавали можливість трудящим поряд з державним пенсійним забезпеченням укладати договори добровільного страхування додаткової пенсії, не змогли надати належної правової підтримки започаткованим НПФ [247, 254].

Проблема негативного досвіду функціонування перших недержавних пенсійних фондів була спричинена відсутністю правової бази регулювання їх діяльності, розташуванням відповідних норм в розрізних нормативно-правових актах, недосконалістю Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення», і, нарешті, відсутність основоположного Закону «Про недержавні пенсійні фонди», законопроект якого розроблений ще у 1999 році.

Окремі питання діяльності НПФ в міжнародній правозастосовчій практиці доволі детально досліджені такими вченими, як *В. В. Антропов, І. О. Волков, І. Ф. Гнибіденко, Ю. С. Конопліна, Р. В. Майданік, М. Б. Михайленко, С. В. Могилко., А. О. Надточій, С. В. Науменкова,*

А. Т. Недосекін, А. О. Непокульчицький, А. А. Попов, Пітер А. Дайемонд, Е. І. Серебрякова, І. О. Ткаліч, Л. Ю. Ткаченко, П. В. Філіпчук, О. О. Шатравка, С. Є. Шпильовий, однак, на думку автора, досліджувані аспекти діяльності можна віднести до «класичних» організаційних моментів їх функціонування, котрі за своєю правовою сутністю залишаються незмінними у будь-яких розумних законодавчих й економічних аспектах.

Враховуючи той факт, що для правозастосовної української практики НПФ є доволі новим галузевим утворенням, яке, на жаль, донині не отримало масового визнання, хоча на законодавчому рівні зроблені перші кроки й закріплені основоположні засади його діяльності, закордонний досвід, навпаки, свідчить про високий рівень накопиченого досвіду в частині функціонування НПФ, а саме: створення, організації діяльності, контролю держави.

Ряд країн вже мають багатолітню практику побудови пенсійних систем, а останні працюють в розподільчо-накопичувальному напрямі за частковою участю держави, роботодавців, фізичних осіб-вкладників.

На сьогоднішній день лідерами з кількості та якості функціонування недержавних пенсійних фондів на світовому ринку вирізняються: Великобританія, Нідерланди, Швейцарія, Німеччина, Ірландія, Франція, США, Канада, Австралія і Океанія.

Моделі приватних пенсійних систем

Практикою розвитку інститутів НПФ у багатьох країнах напрацьовані доволі цікаві ***моделі корпоративних (приватних) пенсійних систем***, відпрацьована класифікація НПФ за певними ознаками. Водночас слід зазначити, що всі вони значною мірою різняться між собою залежно від економічних, політичних, правових факторів функціонування (рис 1.3)

С. В. Науменкова на основі зарубіжної практики класифікує НПФ з погляду самостійності й незалежності, тобто поділяє НПФ на автономні, що надає їм статус юридичної особи, або без такого (відокремлена сукупність активів), функціями яких є пенсійне забезпечення й здійснення відповідних виплат. Своєю чергою, неавтономні НПФ мають резерви, що юридично перебувають як єдине ціле із власником чи адміністратором. Автономні НПФ популярні у всіх, за винятком Словач-

чини й Туреччини, країнах ОЕСР. Законодавство цих двох країн просто не передбачає функціонування подібних утворень [156, с.10].

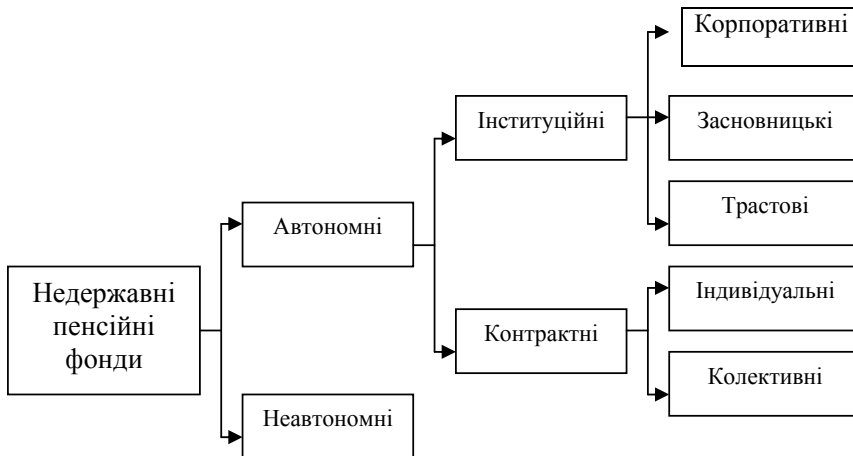

Рис. 1.3 Класифікація НПФ у зарубіжній практиці

Діяльність недержавних пенсійних фондів в Росії забезпечена чинним законодавством ще з 1992 року, коли Указом Президента було регламентовано функціонування НПФ [165], а вже з 1998-го вступив в дію Закон «Про недержавні пенсійні фонди», який на професійному рівні забезпечує діяльність НПФ [166; 167].

Такі країни, як Німеччина, Бельгія, Данія використовують схеми соціального забезпечення через недержавні пенсійні фонди, які працюють на умовах фінансової пенсійної виплати, що тісно пов'язана з розмірами заробітної плати працівника перед виходом на пенсію.

За результатами проведеного аналізу ми дійшли висновку, що найчастіше добровільні пенсійні системи функціонують через недержавні корпоративні та галузеві пенсійні фонди, які на відміну від державних, не потребують додаткових державних коштів та не користуються прямими державними гарантіями, а в основному роблять ставку на фінансові ринки, які дають змогу отримати певний рівень доходу на заощаджені кошти громадян.

Так, вчені: М. В. Лазебна, О. В. Михайлов, С. В. Науменкова, О. Й. Ткач, Є. М. Четиркін в своїх роботах [109; 156; 286–288; 302], аналізуючи іноземну практику запровадження та діяльності недержавних пенсійних фондів, роблять спробу класифікувати їх за певними ознаками.

Так, *Є. М. Четиркін* пропонує вирізняти виробничі та страхові пенсійні фонди [302]. *О. Й. Ткач* класифікує недержавні пенсійні фонди за принципом організації системи накопичення активів, де НПФ відносить до системи подвійного трасту. НПФ, будучи за своєю сутністю трастовою організацією для вкладників і учасників, водночас може передавати свої пенсійні резерви в довірче управління компанії з управління пенсійними активами (КУА), що стає трастовою установою вже для фонду. Пенсійні фонди Великобританії, Швейцарії, Ірландії, частково Італії та Іспанії організовані саме за таким принципом [287].

Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» надає можливість акумулювати пенсійні внески НПФ із наступною передачею пенсійних активів до іншої компанії на правах довірчого управління. Спираючись на вищевказане, можна зробити спробу віднести до організації подвійного трасту інститут недержавного пенсійного забезпечення України — недержавний пенсійний фонд.

Ми поділяємо думку *О. Й. Ткача* та *О. В. Михайлова* [287, с.158] щодо **поділу НПФ на певні групи** за принципом організації роботи з вкладником, отже:

- **1 група** — фонди, у яких пенсійні внески здійснюються переважно підприємствами та організаціями-роботодавцями (закриті НПФ, інакше їх називають корпоративними або галузевими);
- **2 група** — фонди, орієнтовані на роботу, як правило, з фізичними особами (відкриті НПФ);
- **3 група** — фонди, що працюють як з юридичними, так і з фізичними особами (змішані НПФ).

Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» визначає: **«Недержавний пенсійний фонд (НПФ)** — це юридична особа, створена відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою:

- накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами;
- здійснення пенсійних виплат учасникам пенсійного фонду, відповідно до чинного законодавства України» [240].

НПФ створюється на підставі рішення засновників і не має на меті отримання прибутку для його подальшого розподілу між засновниками. Отриманий прибуток розподіляється тільки між учасниками НПФ.

Статтею 6 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» передбачено створення трьох видів недержавних пенсійних фондів: відкритий пенсійний фонд; корпоративний пенсійний фонд; професійний пенсійний фонд [240].

Види недержавних пенсійних фондів в Україні

Відкритий пенсійний фонд (ВПФ) — недержавний пенсійний фонд, засновниками якого можуть бути будь-які юридичні особи (крім тих, діяльність яких фінансується за рахунок державного бюджету України чи місцевих бюджетів).

Вкладниками відкритого пенсійного фонду є будь-які юридичні чи фізичні особи.

Учасниками відкритого пенсійного фонду є будь-які фізичні особи, незалежно від місця і характеру їх роботи.

У недержавному пенсійному фонді його учасники водночас можуть бути і вкладниками.

Переваги відкритого пенсійного фонду:

- вкладниками пенсійного фонду є будь-які юридичні чи фізичні особи незалежно від місця і характеру їх роботи;
- підприємство може самостійно визначати порядок сплати і розрахунку внесків на користь кожного учасника;
- у разі припинення сплати підприємством пенсійних внесків до відкритого пенсійного фонду не обов'язково повідомляти про таке рішення відповідний уповноважений державний орган;
- підприємство може встановлювати розмір пенсійних внесків залежно від стажу чи віку працівника; сплачувати внески можна диференційовано — на користь визначених груп чи окремих працівників;
- учасники відкритого пенсійного фонду мають право залишатися його учасниками у разі припинення здійснення пенсійних внесків на їх користь.

Корпоративний пенсійний фонд (КПФ) — недержавний пенсійний фонд, засновниками якого можуть бути одна або декілька юридичних осіб-роботодавців, до яких можуть приєднуватися роботодавці-платники.

Вкладниками корпоративного пенсійного фонду можуть бути засновники, роботодавці-платники (бюджетні установи — в особливому порядку), працівники засновників і роботодавців-платників.

Учасниками корпоративного пенсійного фонду можуть бути тільки фізичні особи, що перебувають (перебували) у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками і роботодавцями-платниками такого фонду.

Особливості корпоративного пенсійного фонду:

- рішення про створення корпоративного пенсійного фонду, затвердження статутних документів, будь-які зміни, внесені до статуту чи пенсійних схем фонду, мають узгоджуватися з трудовим колективом і бути записані в колективному договорі;
- засновниками чи роботодавцями-платниками корпоративного пенсійного фонду, можуть бути роботодавці — юридичні особи, які здійснюють свою діяльність беззбитково не менш як упродовж одного фінансового року, крім випадків реорганізації юридичної особи;
- підприємство-засновник (чи роботодавець-платник, що приєднався) зобов'язано здійснювати відрахування на користь усіх своїх працівників як відсоток від їхньої заробітної плати;
- роботодавець має право застосовувати прогресивну шкалу відсотків відрахувань щодо суми заробітної плати залежно від віку працівників і (чи) від їхнього стажу роботи на даному підприємстві зі встановленням однакового відсотка відрахувань пенсійних внесків для кожної визначеної групи працівників;
- засновники чи роботодавці-платники корпоративного пенсійного фонду не можуть бути зберігачем, аудитором, компанією з управління активами та адміністратором фонду крім випадків, передбачених Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення»;
- перериваючи трудові відносини з підприємством-засновником чи роботодавцем-платником корпоративного пенсійного фонду, людина втрачає право залишатися учасником такого фонду і має перевести всі свої кошти з цього фонду в будь-який відкритий пенсійний фонд, страхову компанію чи банківську установу.

Засновники чи платники КПФ мають право тимчасово (на термін до одного року) припинити сплату пенсійних внесків, погодивши

це з відповідним уповноваженим державним органом і повідомивши учасників корпоративного пенсійного фонду. Якщо сплату внесків не буде відновлено, засновники КПФ мають вийти зі складу засновників, а платники — розірвати договір про участь у КПФ. Якщо в КПФ був один засновник, фонд підлягає ліквідації.

Професійний пенсійний фонд (ППФ) — недержавний пенсійний фонд, засновниками якого можуть бути об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні спілки, або фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності.

Вкладниками професійного пенсійного фонду можуть бути засновники, юридичні або фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності, визначеної в статуті професійного пенсійного фонду.

Учасниками професійного пенсійного фонду можуть бути виключно фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності, визначеної в статуті фонду.

Особливості професійного пенсійного фонду:

- підприємство не може стати вкладником професійного пенсійного фонду, якщо рід діяльності потенційних учасників не відповідає формулюванню, прописаному в статуті фонду;
- засновники професійного пенсійного фонду не можуть бути зберігачем, аудитором, компанією з управління активами та адміністратором фонду, крім випадків, передбачених Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Юридичні особи, що входять до складу засновників ППФ, мають право ухвалити рішення щодо тимчасового припинення сплати пенсійних внесків із власних коштів на період до одного року. Таке рішення необхідно погодити з відповідним уповноваженим державним органом, повідомити всіх учасників, КУА, АПФ і зберігача. Якщо в колективному договорі було передбачено сплату таких пенсійних внесків, умовою ухвалення рішення також є внесення відповідних змін до нього.

У разі, якщо після закінчення року з дня припинення сплати внесків засновник ППФ не відновляє їхню сплату з власних коштів, він зобов'язаний вийти зі складу засновників цього фонду.

Моделі додаткового пенсійного забезпечення

У державах континентального права застосовуються дві основні моделі додаткового пенсійного забезпечення:

1. Модель, що застосовується у Франції, Швеції, Греції, Голландії, Японії, характеризується наявністю галузевих (асимільованих) пенсійних планів на основі обов'язкової участі роботодавців та із залученням внесків працівників.

Дана модель, на нашу думку, дещо нагадує державне соціальне страхування, її так і тягне назвати «умовно-накопичувальною»: де-юре — солідарна модель, де-факто — модель із накопичувальним нахилом, в якій держава взяла на себе функції недержавного пенсійного фонду.

2. Модель, що використовується в Німеччині, Австрії, Люксембурзі й частково в Голландії, характеризується наявністю відокремлених планів компаній, затверджених на основі колективних угод й діючих на основі так званого методу букрезерв (bookreserve), за яким роботодавець здійснює внутрішнє фінансування пенсійних заощаджень в межах компанії, відображених в якості резерву статей пасиву балансу.

У даному випадку йдеться про формування «допоміжної пенсійної каси» на підприємстві, при чому робітники не беруть участі у фінансуванні заощаджень.

Іноземна практика функціонування НПФ свідчить про можливість **класифікації НПФ за рівнем організації управління**, а саме:

- **однорівневі НПФ** існують у вигляді організації, яка водночас виконує роль управляючого й до функцій якої належить безпосереднє акумулювання коштів на пенсійних рахунках з метою отримання інвестиційного доходу й нарощування вкладених коштів;
- у **НПФ із дворівневим поділом** функції поділені між двома юридичними особами: одна юридична особа (безпосередньо НПФ) акумулює активи, а інша (компанія з управління активами) розподіляє за напрямками інвестування.

Остання отримала найбільшого розповсюдження як у країнах, що досягли найбільшого рівня розвитку НПЗ (Англія, США), так і тих, що мають невелику історію такої діяльності (Чилі, Росія).

У 1980 р. у Чилі було створено декілька недержавних пенсійних фондів, які контролювалися державою і мали жорсткі обмеження у

сфері інвестиційної політики [147, с.30–31]. Працівники мали вибір — залишатися у солідарній, або перейти до накопичувальної системи (участь у якій заохочувалась урядом), а ті, хто лише починав трудову діяльність, мали обрати недержавний пенсійний фонд.

Нині пенсійна система Чилі перебуває під керуванням приватних структур (адміністраторів пенсійних фондів, АПФ). Це означає, що роль чилійських НПФ як юридичної особи зводиться до звичайної формальності: на практиці всі функції із залучення вкладників, розподілення пенсійних коштів в інвестиційні інструменти, розрахунок виплат і т.д. здійснює керівна компанія. 68% клієнтів й 54% усіх акумульованих ними ресурсів сконцентровано у трьох провідних компаніях. Чилійці мають право вибору, перехід із одного до іншого фонду дозволяється до 4 разів на рік. Серед обмежень, встановлених державою:

- обов’язковий резервний фонд (1%);
- надання щомісячної звітності про доходи фонду. Якщо мінімум доходу фонду не досягнутий, то держава досліджує причини й відсторонює адміністратора пенсійного фонду від керівництва. Схоже обмеження існує й при максимумі доходності, оскільки це свідчить про високу ризикованість вкладень, в даному випадку АПФ зобов’язаний додатково відрахувати до резерву частину активів;
- обов’язкова публікація три рази на рік інформації про діяльність фонду.

«Чилійський пенсійний шлях» характеризується примусовим форсованим переходом від розподільчої до накопичувальної державної пенсійної системи [142]. Однак успіх реформування пенсійної системи Чилі багато в чому був зумовлений сприятливою стабільною економічною та політичною ситуацією в країні [118, с.31], а також вигідними демографічними умовами (на момент початку реформи (1976 рік) половина населення країни була молодшою за 15 років, а кількість працюючих у десятки разів перевищувала кількість пенсіонерів [109, с.7].

За 13 років роботи було зібрано 20 млрд дол. на накопичувальних рахунках недержавних пенсійних фондів, або близько половини ВВП Чилі, що сприяло розвитку фондового ринку країни [274, с.75–79].

За 20 років реалізації цієї моделі рівень пенсії в Чилі досяг 200 доларів США [50]. Чилійська пенсійна програма розрахована на 40 років. Наприкінці цього терміну розмір пенсії має сягнути 400 дол. США [292].

Західні вчені позитивно оцінюють рівень пенсійної реформи в Чилі, проте зауважують про її зайву «врегульованість» державою, доволі жорсткі заходи проведення й позитивну демографічну ситуацію [184].

На нашу думку, основні недоліки чилійської пенсійної системи такі:

- система охоплює приблизно 60% найманого населення. В секторі нелегальної трудової діяльності доволі часто не сплачуються страхові внески самозайнятим населенням, що мають неповну ставку, а також безробітними, оскільки вони, як правило, не мають достатньо грошей, щоб сплачувати страхові внески. Тож вони усунені із системи пенсійного забезпечення;
- система не скоротила відрив між пенсіями заможних та бідних й не створила передумов для приєднання до неї осіб, зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю;
- сегмент ринку набув рис олігополії. Низький рівень конкуренції, що підвищує ризик неправильного управління сконцентрованою кількістю активів, адже до 1995 року владою було дозволено існування 25 фондів. Однак деякі з них внаслідок низької рентабельності були закриті. Наприкінці 1995 року такі фонди нараховували близько п'яти мільйонів учасників. Особові рахунки більш ніж 80% застрахованих сконцентровані у п'яти великих фондах [172].

Фонди виявилися менш захищеними від державного втручання, ніж передбачалося, — НПФ були власниками державних облігацій, в довгостроковій перспективі ця недостатня диверсифікація активів поставила фонди в небезпечну залежність від фінансових проблем держави.

Великі адміністративні витрати спровокували поглинання частини інвестиційного прибутку з пенсійних рахунків, що спричинило зменшення розміру пенсій для тих, хто ризикнув нести відповідальність за своє майбутнє шляхом відкриття індивідуального накопичувального пенсійного рахунку в порівнянні з тим, хто залишився у солідарному рівні пенсійного забезпечення.

До недержавних пенсійних фондів належить найбільш розповсюджений різновид трасту в країнах англо-саксонського права, що має назву «пенсійний траст» (pension plan). Характерною рисою даної групи трастів є особливість формування траст-фонду. Як правило, він формується за рахунок емісії сертифікатів дольової участі або шляхом акумулювання внесків корпорацій та фізичних осіб. Сформований та-

ким чином траст-фонд складає основний корпоративний капітал даної групи трастів.

Порівняно із Скандинавськими країнами, а також Австрією, американські недержавні пенсійні фонди (pension plans), або пенсійні трасти отримали найбільший розвиток, оскільки державна пенсійна система США охоплює коло державних службовців, а також осіб, які працюють на підприємствах державної форми власності.

Ідея перших пенсійних корпоративних трастів у США з'явилася на початку XIX століття і була пов'язана з іменем А. Гамільтона — видатного фінансового й політичного діяча перших днів незалежності держави [123, с.123]. Перший сучасний недержавний пенсійний фонд у США був створений компанією «General Motors» в 1950 році [157, с. 57–66]. Натепер приватні пенсійні фонди контролюють такий капітал у США, що майже вдвічі перевищує держбюджет.

Серед всієї багатоманітності різновидів НПФ США виокремимо дві групи фондів: *страхові та нестрахові*. Нестрахові, своєю чергою, поділяються на публічні й приватні.

На сьогоднішній день правовий статус, порядок створення, функціонування приватних пенсійних фондів регулюються прийнятим у 1974 році Employee Retirement Income Security Act (ERISA) [314].

Американським законодавством детально регламентуються права та обов'язки засновників фонду, що, як правило, відповідають за фінансування фондів у цілях виплати пенсій й допомог працюючим. При виникненні актуарного дефіциту засновники зобов'язані погасити його, а у випадку невиконання даної вимоги, а також за порушення мінімальних стандартів фондування, до засновників можуть застосовуватися податкові санкції у вигляді штрафів [123, с.123].

Тобто, як бачимо, відповідальність за гарантування платоспроможності фонду держава покладає на засновників цього фонду. В кожній країні Західної Європи існує загальнодержавний фонд гарантування платоспроможності пенсійних фондів, що фінансується невеликими відрахуваннями із накопичувальних внесків до пенсійних фондів. У нашій країні такий орган відсутній, оскільки законом українські НПФ убезпечені від банкрутства, а у випадку ліквідації активи фонду переводяться до іншого НПФ, банку або страхової організації [240 ч. 3 ст. 18]. Тому, на нашу думку, з метою поновлення довіри населення до подібних некомерційних фінансових установ, представлених

в Україні інститутом НПФ, а також з метою забезпечення уникнення форс-мажорних обставин, доцільно б було створити загальнодержавний фонд гарантування платоспроможності НПФ всіх видів, закріпивши його правовий статус шляхом внесення компетентних норм до Закону України «Про недержавні пенсійні фонди».

Найбільш розповсюдженими як в США, так, у Великобританії, Росії є **корпоративні НПФ**, що, своєю чергою, виступають в ролі «основних акумуляторів» пенсійних активів системи недержавного пенсійного забезпечення. Такі фонди можуть створювати або роботодавець, або профспілка для своїх працівників.

Варто наголосити, що в таких країнах, як Франція, Швеція, Греція, Голландія, Японія, Німеччина, Австрія, Люксембург надання корпоративної пенсії це законодавча вимога до роботодавця. У США — навпаки, така вимога відсутня, однак існує постійний ризик конкурентоспроможності на ринку недержавного пенсійного забезпечення, через що великі компанії вимушені надавати корпоративні програми робітникам [82].

Факторами успішного функціонування НПФ у країнах континентального, а також англо-саксонського права є розвинена мережа професійних співтовариств актуаріїв та аудиторів. У всіх цих країнах існують впливові асоціації актуаріїв й аудиторів зі своїм кодексом професійної етики, зміст діяльності яких полягає у щорічній перевірці платоспроможності пенсійних програм відповідно до жорстких критерій, що встановлені законодавчими органами, а також самими професійними асоціаціями пенсійних актуаріїв.

У нашій державі правам та обов'язкам незалежних органів у сфері НПЗ, серед яких: спеціалізований депозитарій, аудитор, актуарій — на правовому рівні приділено лише незначну частку уваги. Права та обов'язки незалежного аудитора зафіксовано у ст. 5 Закону України «Про недержавні пенсійні фонди», правовий статус інших вищезгаданих суб'єктів Законом оминається [240 ст.5]. У зв'язку із цим пропонується розширити ч.5 розділу I ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення», а саме:

- змінивши назву ст.5 розділу I з «Аудиторські перевірки у сфері недержавного пенсійного забезпечення» на «Зовнішній контроль»;
- додавши до ст.5 розділу I п.4 з текстом: «Спеціалізований депозитарій. Щоденно контролює додержання правил розміщення коштів пенсійних резервів й вимог при інвестуванні коштів пен-

сійних накопичень. Про виявлені недоліки спеціалізований депозитарій зобов'язаний повідомляти до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг й відповідну управляючу компанію фонду. Депозитарій виступає зберігачем сертифікатів цінних паперів й веде облік й перехід прав на цінні папери, в яких розташовані кошти пенсійних резервів й інвестовані кошти пенсійних накопичень»;

- додавши до ст.5 розділу I п. 5 з текстом «Незалежний актуарій. Щорічний висновок актуарія вміщує результати актуарного оцінювання прийнятих фондом зобов'язань перед вкладниками, учасниками й застрахованими особами, а також результати оцінювання актуарної вартості коштів пенсійних резервів й коштів пенсійних накопичень».

МЕХАНІЗМ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НПФ

- 2.1. ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА МЕХАНІЗМУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НПФ
- 2.2. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ НПФ
- 2.3. НАГЛЯД ТА КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

2.1. ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА МЕХАНІЗМУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НПФ

У процесі функціонування української реформованої пенсійної системи із поступовим запровадженням третього рівня — недержавного пенсійного забезпечення, гостро постає проблема ефективного захисту прав і законних інтересів вкладників — фізичних та юридичних осіб, а також надійності у гарантуванні збереження та повернення коштів. Ефективне розв'язання даної проблеми полягає не тільки у вдалій науковій розробці та визначенні певних аспектів адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ, й в тому, як забезпечується її практичне здійснення, які матеріальні правові гарантії надає держава та її суб'єкти публічного управління для ефективноі та демократичної реалізації визначених прав учасників. Серед цих гарантій провідна роль належить механізму адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ.

Слово «**механізм**» іншомовне, і походить від грецького «*mechane*» — знаряддя, пристрій, сукупність деталей, що передає чи перетворює рух машини, приладу, або ж це внутрішня побудова, система чого-небудь, як-то, наприклад, державний механізм [95] чи сукупність станів, процесів будь-яких явищ [1, с. 293].

Нами було досліджено використання терміна «**механізм**» в юридичних словниках українських видань: слово «**механізм**» застосовується тільки в якості складової юридичних термінів з метою обґрунтування окремих правових аспектів в теоретико-дослідницьких працях вчених. Якщо ж розглядати поняття «**механізм**» як самостійне, то, на жаль, воно відсутнє в юридичній енциклопедії [306], також відсутнє і

в юридично-термінологічному словнику [307], не знайшло свого відображення і в юридичному словнику-довіднику [307].

Термін «**механізм**» останнім часом доволі часто застосовується інститутом президента України, урядовими структурами, місцевими органами влади з різних сфер життєдіяльності та визначається як форма спонукального чинника для проведення змін.

Здебільшого термін «**механізм**» вживається разом з іншими термінами для розкриття різних правових динамічних процесів та явищ: аналіз поняття «*механізм держави*», *обґрунтування поняття «механізм правового впливу»*, «*механізм управління*», при розкритті сутності такого правового явища, як «*механізм застосування норм права*» або «*механізм адміністративно-правового забезпечення*». Аналіз поняття «*механізм (механізми) державного забезпечення*» здійснювали такі українські вчені, як *Н. Р. Нижник, В. М. Олуйко, Р. М. Рудницька, О. Г. Сидорчук, М. І. Круглов* [160].

Поняття механізму адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ

Визначення механізму адміністративно-правового регулювання діяльності, його складові, напрями вдосконалення та гарантії забезпечення надійного функціонування є дуже важливим, адже ці поняття в теорії правознавства становлять певну методологічну категорію, яка забезпечує філософське бачення таких явищ правової дійсності, як правова норма, акти її реалізації, правовідносини тощо.

Дослідженню питань механізму правового регулювання значну увагу приділили *С.С. Алексєєв*²⁹, *В.М. Корельський*³⁰, *В.В. Копейчиков*³¹, *М.І. Матузов, О.В. Малько*³², *О.Ф. Скакун*³³ та інші вчені-правознавці.

²⁹ Алексєєв С.С. Государство и право: Начальный курс. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Юрид. лит., 1996. — 192 с.

³⁰ Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов / Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Первалова. — М.: Издательская группа НОРМА — ИНФРА-М., 1999. — 570 с.

³¹ Загальна теорія держави і права / За ред. акад. АПРН України, д-ра юрид. наук, проф. В.В. Копейчикова. — К.: Юрінком, 1997. — 320 с.

³² Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. — М.: Юрист, 1999. — 672 с.

³³ Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. — Х.: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. — 704 с.

Це поняття вперше у юридичну науку ввів С.С. Алексєєв, який під механізмом правового регулювання розумів взяту в єдності сукупність юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується правовий вплив на суспільні відносини. Сам же процес правового регулювання складався з трьох основних стадій: перша — регламентування суспільних відносин; друга — дія юридичних норм, унаслідок якої виникають чи змінюються правові відносини (суб'єктивні юридичні права та обов'язки конкретних осіб); третя — реалізація суб'єктивних прав і обов'язків. Крім цього, вирізняють і четверту, «факультативну» стадію — застосування норм (йдеться про індивідуальні приписи застосування права). Переліченим стадіям регулювання відповідають три основні елементи, або частини його механізму: юридичні норми, правовідносини й акти реалізації суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, які разом із правовою культурою, правосвідомістю та іншими перебувають у послідовному, закономірному зв'язку, утворюють єдину, складну систему юридичних засобів впливу на суспільні відносини³⁴.

Згодом це поняття розглядали під різними кутами зору такі вчені, як В.М. Горшенєв³⁵, І.І. Веремеєнко³⁶, В.П. Казимірчук³⁷. Їхні погляди стали своєрідним підґрунтям для визначення більш конкретного за сферою дії механізму адміністративно-правового регулювання.

Так, аналізуючи механізм адміністративно-правового регулювання, В.К. Колпаков та О.В. Кузьменко зазначають, що загальне функціонування правової системи забезпечує комплекс державно-правових механізмів, а в умовах сьогодення детермінована та діє ціла низка правових механізмів: механізм правового регулювання; механізм дії права; механізм правотворчості; механізм соціального управління; механізм правового впливу; механізм державного управління; ме-

³⁴ Алексєєв С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. — М., 1966. — 187 с. Алексєєв С.С. Общая теория права: Курс в двух томах. — Т. 2. — М., 1982. — 360 с.

³⁵ Горшенєв В.М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе. — М.: Юрид. лит., 1972. — 266 с.

³⁶ Веремеєнко І.І. Механизм административно-правового регулирования в сфере охраны общественного порядка. — М.: ВНИИ МВД СССР, 1982. — 112 с.

³⁷ Казимірчук В.П. Социальное действие права в условиях развитого социализма: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. — М., 1977.

ханізм забезпечення правових режимів³⁸. До складових механізму забезпечення правового режиму як частини режиму законності вчені відносять організаційно-структурні утворення й організаційно-правові методи³⁹.

І.П. Голосніченко під механізмом адміністративно-правового регулювання вбачає сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у процесі реалізації державної виконавчої влади, а його структурними елементами визначає норми адміністративного права, адміністративно-правові відносини, акти тлумачення норм адміністративного права й акти реалізації адміністративно-правових норм і відносин⁴⁰.

Більш глибоким цієї проблеми є бачення в *Ю.О. Тихомирова*, який у своєму фундаментальному курсі адміністративного права і процесу обґрунтовано, з урахуванням сучасних суспільних відносин, не тільки досліджує систему адміністративно-правового регулювання (механізм регулювання, адміністративно-правові режими, підзаконний характер адміністративно-правового регулювання), а й на підставі аналізу процесів, пов'язаних із динамікою державного управління, показує його співвідношення з механізмом адміністративно-правового управління⁴¹.

Отже, під механізмом адміністративно-правового регулювання діяльності слід розуміти сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких визначаються основні засади діяльності НПФ та порядок її провадження. Цей механізм був досліджений у роботі *І. О. Ткаліча*, де проаналізовано правові форми діяльності НПФ, розкрито особливості державного нагляду, контролю за їх діяльністю та висвітлено напрями взаємодії НПФ зі вкладниками під час здійснення недержавного пенсійного забезпечення.

До аналізу механізму фінансово-правового та адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ зверталися російські вчені-адміністративісти: *О. В. Хадикіна, І. О. Волков* [48, 293, с. 21].

³⁸ Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Нелегальна міграція: генезис і механізм протидії: Монографія / МВС України НАВСУ. — Київ — Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. — 371 с.

³⁹ Колпаков В.К. Адміністративне право України: Підручник. — К.: Юрінком Інтер, 1999. — 736с.

⁴⁰ Голосніченко І.П. Адміністративне право України (основні категорії і поняття): Посібник. — Ірпінь, 1998. — 108 с.

⁴¹ Курс адміністративного права і процесу / Ю.А. Тихомиров. — М., 1998. — 798 с.

Темі «Механізм державного регулювання інвестиційної діяльності пенсійних фондів» присвячене дисертаційне дослідження вченого-економіста *Н. М. Ковальової* [88].

Значну увагу приділено удосконаленню юридичного механізму забезпечення прав на пенсію в Україні, а також **вперше проаналізовані правові засади формування системи недержавного пенсійного забезпечення** вченим-правовиком *С. М. Сивак* [278, с.17].

«Організаційно-економічний механізм державного регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів» досліджувався в дисертації вітчизняного вченого-економіста *М. В. Лазебної*. В даному дослідженні автор надає таке визначення: *механізм правового забезпечення організації діяльності недержавних пенсійних фондів передбачає побудову системи взаємовідносин наступних суб'єктів: держави (в особі органів регулювання та нагляду); організацій, що здійснюють недержавне пенсійне забезпечення (недержавні пенсійні фонди, компанії управляючі активами пенсійних фондів, адміністратори фондів, банки та страхові компанії); громадян — споживачів послуг системи недержавного пенсійного забезпечення (учасників); організацій, що займаються недержавним пенсійним забезпеченням своїх працівників (вкладників) та інших* [109, с. 148].

В. В. Коваленко розглядає **механізм адміністративно-правового регулювання як сукупність адміністративно-правових засобів**, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у процесі реалізації адміністративних зобов'язань публічної адміністрації.

Галунько В. В. розглядає **механізм адміністративно-правового регулювання як сукупність засобів функціонування єдиної системи адміністративно-правового регулювання** з метою забезпечення прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, функціонування громадянського суспільства і держави [52]. Отже, фахівцями для визначення взаємодіючих частин цілого застосовується термін «механізм».

Для того, щоб забезпечити упорядковану й врегульовану організацію діяльності НПФ у сфері недержавного пенсійного забезпечення, необхідно мати налагоджений механізм адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ.

Отже, **механізм адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ** охоплює цілісний комплекс адміністративно-правових за-

собів, які спрямовані на врегулювання відносин у сфері недержавного пенсійного забезпечення та охорони й задоволення інтересів фізичних і юридичних осіб-вкладників суб'єктами публічного адміністрування — державними органами контролю та нагляду.

Це система заходів щодо забезпечення правових, організаційних, економічних, технологічних та інших чинників, пов'язаних із:

- участю роботодавців і найманих робітників у відповідному додатковому недержавному пенсійному забезпеченні (роботодавець оптимально має створити НПФ або укласти договір із НПФ на користь працівників);
- накопичувальним механізмом формування та виплати додаткових пенсій із НПФ;
- уніфікованими технологіями НПЗ та галузевою організацією НПЗ.

Складові механізму правового забезпечення діяльності НПФ

Питання структури даного механізму у юридичній літературі також висвітлено неоднозначно. Так, С.С. Алексєєв до елементів (складових) механізму правового регулювання відносить: юридичні норми, правові відносини, акти реалізації суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, нормативні юридичні акти, правову культуру і правосвідомість, які в послідовному, закономірному зв'язку утворюють єдину систему юридичних засобів впливу на суспільні відносини⁴². А.М. Вітченко — норми права різного призначення, акти застосування права і діяльність організацій та посадових осіб щодо втілення їх у життя⁴³. І. І. Веремєєнко до складу механізму правового регулювання як його невід'ємну частину відносить не діяльність державних і громадських організацій, а акти цих організацій, спрямовані на втілення юридичних норм у соціальному практиці⁴⁴. Існують й інші погляди.

⁴² Алексєєв С.С. Государство и право: Начальный курс. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Юрид. лит., 1996. — 192 с.

⁴³ Вітченко А.М. Механизм правового регулирования социалистических общественных отношений, его понятие и структура // Вопросы теории государства и права. — Саратов, 1968. — Вып. 1.

⁴⁴ Алексєєв С.С. Государство и право: Начальный курс. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Юрид. лит., 1996. — 192 с.

Характеристика механізму правового регулювання надає можливість встановити його складові елементи, забезпечити їх єдність та взаємоузгодженість. Потреба у різних правових засобах обумовлюється неоднозначністю задоволення інтересів різних суб'єктів права. Слід зазначити, що ці засоби як певні інструменти правового впливу повинні бути різноманітними та взаємопов'язаними, являти собою певну систему й у своїй сукупності бути спрямовані на досягнення ефективності правового регулювання.

Сьогодні в юридичній науці існує два підходи до визначення елементів механізму правового регулювання.

Перший — широкий підхід, що характеризується наявністю сукупності елементів, які беруть участь у процесі впорядкування суспільних відносин, а саме:

- норма права, яка визначає моделі можливої та необхідної поведінки суб'єктів суспільних відносин;
- нормативно-правовий акт — юридичний документ, що надає правовій нормі формально-визначеного, офіційного та обов'язкового характеру;
- юридичні факти — конкретні життєві обставини, які спричиняють дію норми права;
- правовідносини — різновид суспільних відносин, що регламентуються правовою нормою та виконують функцію взаємодії правової норми з конкретним суб'єктом і функцію визначення конкретної поведінки для персоніфікованих суб'єктів;
- тлумачення — діяльність із визначення дійсного змісту норми права у разі її незрозумілості чи невідповідності вимогам юридичної техніки;
- реалізація права як можливість втілення правової норми шляхом дотримання, виконання, використання та застосування;
- законність як один із принципів реалізації правових приписів через дотримання вимог норми права суб'єктами права;
- правосвідомість як рівень усвідомлення суб'єктами права правових приписів;
- правова культура як різновид загальної культури, що складається з моральних та матеріальних цінностей;
- правомірна поведінка — усвідомлена діяльність суб'єктів, яка відповідає нормі права та соціально налаштованим цілям і перебуває в установлених законодавством межах;

- протиправна поведінка — та, що протирічить правовим приписам;
- юридична відповідальність — це міра державного примусу (особистого, майнового чи організаційного характеру), яка застосовується до суб'єктів, котрі вчинили правопорушення, та пов'язана з покладенням на них нового додаткового обов'язку.

Другий підхід до елементної будови механізму правового регулювання — вузький та включає лише елементи, які складають основу регулятивної функції права. Серед них виділяють: норми права, нормативно-правові акти, правовідносини, реалізацію права, законність. Кожен з елементів даної системи виконує специфічну функцію у задоволенні інтересів суб'єктів, в регулюванні суспільних відносин, у досягненні ефективності правового регулювання⁴⁵.

Наше дослідження ми здійснюємо з позиції другого підходу, відповідно до якого, до складових механізму адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ відносимо:

- норми адміністративного права, закріплені в законах та підзаконних актах;
- адміністративно-правові відносини;
- акти реалізації норм адміністративного права;
- контроль (нагляд) у сфері діяльності НПФ.

Висвітливо яким чином діють ці елементи в механізмі адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ.

У теорії права під правовим регулюванням слід розуміти сукупність різноманітних форм і засобів юридичного впливу держави на поведінку учасників суспільних відносин, який здійснюється, щоб підпорядкувати цю поведінку встановленому в суспільстві правопорядку⁴⁶.

Правове регулювання розпочинається зі встановленням повноважними органами публічної адміністрації норм адміністративного права: в законах визначаються загальні засади провадження господарської діяльності НПФ (сутність суб'єктів здійснення та контролю, їх права та обов'язки тощо); підзаконні акти деталізують положення цих законів (визначають процедури отримання права на здійснення такої

⁴⁵ Зайчук О. В., Заєць А. П., Журавський В. С., Копиленко О. Л., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О.В. Зайчук (ред.), Н.М. Оніщенко (ред.). — 2-ге вид., переробл. і доп. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 688с.

⁴⁶ Алексеев С.С. Государство и право: Начальный курс. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Юрид. лит., 1996. — 192 с.

діяльності тощо). Про нормативні акти у сфері НПФ ішлося у підрозділі 1.1. Видання норм права може супроводжуватись їх тлумаченням як офіційним, так і доктринальним, неофіційним.

На підставі норм права виникають адміністративно-правові відносини між особами, які прагнуть займатися цією діяльністю та публічною адміністрацією, вони передбачають наявність прав і обов'язків учасників цих відносин, при цьому правам одного суб'єкта завжди кореспондують обов'язки іншого та навпаки.

Такі відносини виникають саме за ініціативою суб'єктів господарювання шляхом подання ними відповідних заяв про намір реалізувати свої права, визначені законом. Ці звернення у правовідносинах виступають юридичними фактами і забезпечуються публічною адміністрацією шляхом надання адміністративних послуг.

Актами реалізації норм адміністративного права виступають індивідуально-правові акти (державна реєстрація, ліцензія або рішення про відмову в її видачі), що видаються публічною адміністрацією, і, в кінцевому рахунку, забезпечують реалізацію права осіб на провадження діяльності НПФ. Видання позитивного рішення органом ліцензування породжує нові правовідносини між ним та суб'єктом господарювання, пов'язані, переважно, з контролем (наглядом) за такою діяльністю.

Як зазначалось вище, на злагодженість та надійність роботи механізму адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ впливають дотримання принципів права, правосвідомість, правова культура учасників правовідносин, дотримання правових режимів, зокрема законності.

Таким чином, **механізм адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ** — це один із видів правового впливу на господарську діяльність НПФ, регламентована нормами адміністративного права діяльність публічної адміністрації щодо забезпечення поетапного входження осіб-суб'єктів господарювання у господарські відносини шляхом видання індивідуально-правових актів дозвільно-реєстраційного характеру, здійснення контролю і нагляду за їх діяльністю.

Легітимація діяльності НПФ у структурі механізму адміністративно-правового регулювання

Дія механізму адміністративно-правового регулювання забезпечується, зокрема, за допомогою адміністративних послуг публічної адміністрації, які гарантують законність входження суб'єктів підприємництва в господарський обіг у сфері діяльності НПФ. В юридичній літературі для позначення вищевказаної процедури вживається термін легітимація⁴⁷.

Необхідність дослідження легітимації господарської діяльності обумовлена розвитком правових умов її здійснення, що створюються в період формування та поглиблення ринкової економіки сучасної України й сприяють долученню індивідів і колективів у професійно виконувану господарську діяльність. У всіх країнах з ринковою економікою є норми правового регулювання діяльності суб'єктів господарської діяльності. Становлення легітимації в Україні сприяє виділенню господарської діяльності в особливу сферу нормативного регулювання.

Надзвичайно складна сучасна економіка покликана формувати необхідні умови для життєдіяльності людей. Залежно від того, як організована економіка, на яких принципах побудована можна визначити, які завдання вона має виконувати, які інтереси суспільства може задовольнити.

У забезпеченні нормального функціонування будь-якої сучасної економічної системи важлива роль належить державі. Держава протягом всієї історії свого існування поряд із завданнями підтримки порядку, законності, організації національної оборони виконувала певні функції у сфері економіки.

Ефективне функціонування економіки неможливо без розумної економічної політики держави, без її участі в управлінні суспільним господарством. Є функції, які може здійснити тільки держава. Проте ступінь її втручання в управління економікою, яке виражається в абсолютній державній монополії на господарювання та управління, або

⁴⁷ Ионова Ж.А. Правовые проблемы легитимации предпринимательства. // Государство и право.—1997.—№ 5.—С.46. Саниахметова Н.О. Підприємницьке право. — К., 2003. — С. 109. Солдатенко М.П. Легітимація підприємництва — форма прояву юридичної і правової культури // Правова культура і підприємництво.— Київ—Донецьк: Інститут приватного права і підприємництва АПрН України. Донецький інститут підприємництва.—1999.—С.271–272. Тотьев К. Легитимация субъектов предпринимательской деятельности. // Законность. — 2002. — № 12. — Ст. 10–15.

втручання держави як регулюючої основи за наявності господарчої демократії, різноманітності форм власності, залежить від характеру та моделі економічної організації суспільства⁴⁸.

Практика розвитку країн з ринковою економікою підтверджує необхідність державного регулювання. Ринковий механізм, з притаманними йому монополізацією, порушенням рівноваги між попитом та пропозицією, інфляцією та безробіттям, повинен доповнюватися державним регулюванням для забезпечення макро- та мікроекономічної стабільності⁴⁹.

Держава відіграє важливу роль у попередженні негативних наслідків діяльності монопольних суб'єктів господарювання, захисті найважливіших сфер життя, внутрішнього ринку та національних інтересів. Розв'язуючи зазначені проблеми, держава не протистоїть розвитку ринкових відносин, а навпаки, стимулює їх ефективне функціонування. Світова фінансова криза довела, що втрата керування над суспільством тягне за собою тяжкі, інколи незворотні наслідки. Водночас ступінь втручання держави в економічні відносини має відповідати вимогам сьогодення.

У літературі справедливо зазначається про звуження сфери адміністративно-правового регулювання економічних відносин, формування принципово нової системи державного управління економікою, зміну змісту державного впливу на економіку, у тому числі акцент на функціях і методах непрямого впливу на розвиток економіки, підприємництва; звуження кола безпосередньо керованих об'єктів; перехід від прямого управління галузями, сферами до управління економічними процесами; посилення ролі загальнонормативного регулювання⁵⁰.

В Україні, за якою офіційно закріплений статус країни з ринковою економікою, суб'єкти підприємницької діяльності складають основу її господарського комплексу. Тому їх діяльність так чи інакше перебуває в полі зору державних інституцій, які використовують доволі ба-

⁴⁸ Прокопенко І.Ф. Радченко Л.П. Проблеми взаємозв'язку економіки і політики держави в економічній теорії. // Економіка і право. Збірник наукових праць: Харків, 1998.– Вип. 1.– С. 3.

⁴⁹ Тимошенко И.И. Зарубежный опыт государственного регулирования экономики: Учебное пособие для студентов экономических специальностей /Укр.–финский ин–т менеджмента и бизнеса.–Киев.–1995.–20с.

⁵⁰ Тихомиров Ю.А. Предприниматель и закон: практическое пособие.–М.: Экономика, 1996.– 124–125. Юсупов В.А. Актуальные проблемы административного права// Государство и право.–1991.–№11.–С.36.

гато механізмів для безпосереднього або опосередкованого впливу на них. Вони необхідні, з одного боку, для захисту суспільних інтересів від можливих зловживань та порушень суб'єктів підприємницької діяльності, а з іншого, — для захисту самих підприємців від порушень їх прав іншими суб'єктами господарювання.

Державне регулювання господарської діяльності засноване переважно на законодавстві, однак лише ним не вичерпується, оскільки цей складний процес охоплює в комплексі різні організаційно-правові засоби. Зокрема, організаційний аспект державного регулювання виявляється у створенні певних державних органів та наділенні їх відповідними повноваженнями для здійснення цілеспрямованого впливу на економічні відносини.

Методи публічного адміністрування у сфері господарської діяльності можна умовно поділити на економічні та адміністративні.

Адміністративні (позаекономічні) виявляються у прийнятті державними органами управління в межах їх повноважень відповідних рішень у вигляді того чи іншого правового акта управління, юридично обов'язкового для адресата, що містить прямий припис імперативного характеру на здійснення певних дій. Правовідносини, що виникають в процесі реалізації таких методів є «вертикальними», оскільки складаються між суб'єктами господарювання та державою в особі її уповноважених органів. Економічні ж регулятори прямого впливу на поведінку суб'єктів господарювання не передбачають, однак створюють для них таку економічну ситуацію, яка визначає їх поведінку з метою досягнення позитивних економічних наслідків, стимулює економічну зацікавленість. До таких методів можна віднести встановлення податкових, інвестиційних та інших пільг, державне кредитування, надання дотацій, субсидій, застосування господарсько-правових санкцій.

Для суб'єктів господарювання одним з основних адміністративних регуляторів їх діяльності, що має важливе значення, є державне підтвердження законності входження їх в господарський обіг (легітимація).

Слід відмітити, що поряд з цим поняттям в наукових джерелах виділяють процедуру легалізації підприємництва⁵¹. Тому звернемо увагу на розуміння та умови вживання термінів «легалізація» та «легітимація».

⁵¹ Предпринимательское право Украины: Учебник / Р.Б. Шишка, А.М. Сытник, В.Н. Левков и др. / Под общей ред. канд. юрид. наук Р.Б. Шишки.—Харьков: Эспада 2001.—С.162.

Обидва ці слова з латини перекладаються — законний (легалізація — від лат. *legalis*, а легітимація — від лат. *legitimus*)⁵². Але термін «легітимація», який використовується стосовно господарської діяльності, ми вважаємо доцільнішим.

Для того, щоб розкрити зміст легітимації та її співвідношення з легалізацією, необхідно передусім з'ясувати співвідношення понять підприємницька діяльність та господарська діяльність.

Стаття 42 Господарського кодексу України⁵³ вже в назві «Підприємство як вид господарської діяльності» визначає співвідношення з господарською діяльністю як часткове і ціле, і формулює як самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Господарською діяльністю (ст.3 цього Кодексу) є діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Отже, поняття підприємництва є більш вузьким, аніж поняття господарської діяльності. Для визначення діяльності як господарської не є обов'язковою наявність ознак, характерних саме для підприємницької діяльності, таких як безпосередність, самостійність, діяльність на власний ризик. Господарська діяльність може здійснюватись і без мети одержання прибутку (некомерційна господарська діяльність), що істотно розширює обсяги ліцензування у цій сфері. Проте будь-яка підприємницька діяльність є водночас і господарською.

Легалізація — узаконення, надання законної сили документові або дії⁵⁴. У вітчизняній юридичній науці і практиці сформувався також інший зміст поняття «легалізація».

Зокрема, у міжнародному приватному праві термін «легалізація» пов'язується із процедурою, що застосовується дипломатичними або консульськими установами для посвідчення автентичності підпису

⁵² Юридична енциклопедія. — К., 2001.— Т. 3. — Ст. 467.

⁵³ Господарський кодекс України. — К., 2003.

⁵⁴ Юридична енциклопедія: в 6 т./ Редкол.: Ю.С. Шемчушенко (голова редкол) та ін.— К.: «Укр. енцикл.», 2001.—Т.3.—С.385. Про затвердження Положення про депозитарну діяльність // Рішення Державної комісії з державних паперів та фондового ринку №999 від 12 жовтня 2006р.

особи, якості, де виступала особа, яка підписала документ, та, у відповідному випадку, автентичності відбитку печатки або штампу, якими скріплено документ⁵⁵.

Аналіз чинного законодавства надає можливість дійти висновку, що поняття «легалізація» вживається у різних ситуаціях, зокрема у зв'язку з офіційним визнанням організації, процедури, суспільних відносин такими, що діють на законних підставах. Згідно із Законом України «Про громадські об'єднання» легалізація (офіційне визнання) об'єднань громадян є обов'язковою і здійснюється шляхом їх реєстрації або повідомлення про заснування. Діяльність об'єднань громадян, які не легалізовані або примусово розпущені за рішенням суду, є протизаконною⁵⁶.

Поняття легалізації може мати і дещо негативний відтінок. Так, відповідно до ст.1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», цей термін використовується як синонім слова «відмивання», тобто вчинення дій з метою надання правомірного вигляду володінню, користуванню або розпорядженню доходами, одержаних злочинним шляхом, або дій, спрямованих на приховування джерел походження таких доходів⁵⁷.

Крім цього, термін легалізація застосовується у зв'язку з використанням технічних засобів. Так, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 253 від 4 березня 2004 року під легалізацією комп'ютерних програм в органах виконавчої влади розуміється приведення використання комп'ютерних програм у відповідність з вимогами законодавства про авторське право шляхом заміни неліцензійних примірників комп'ютерних програм на ліцензійні⁵⁸.

Стосовно терміна «легітимація» можна стверджувати, що в юридичній науці відсутнє загальноприйняте його визначення. Одна з таких причин полягає в тому, що слово «легітимація» полісемічне. Так, у юриспруденції термін спершу тлумачився як «узаконення», «відпо-

⁵⁵ Гаазька конвенція, що скасовує легалізацію іноземних документів // Збірник міжнародних договорів України — К., 2003.

⁵⁶ Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI // Відомості Верховної Ради.—2013.—№1. — Ст. 1.

⁵⁷ Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : Закон України // Відомості Верховної Ради .—2003.—№1.—ст. 2.

⁵⁸ Про затвердження Порядку легалізації комп'ютерних програм в органах виконавчої влади // Постанова Кабінету Міністрів України // Урядовий кур'єр.—2004.—№50 від 17.03.2004

відно до закону», «правомірна дія»⁵⁹. Згодом юридичне значення було розширено: «визнане законом», «відповідно встановленим правилам і принципам», «відповідно прийнятим стандартам», «те, що спирається або ґрунтується на принципах права»⁶⁰.

Сьогодні під легітимацією розуміють визначення або підтвердження певного права чи повноваження; документи, що засвідчують це право або повноваження⁶¹, та процедуру громадського визнання суб'єкта чи факту.

Одразу слід підкреслити, що вітчизняне законодавство визначення термінів «легітимація» та «легітимація господарської діяльності» не надає. Єдиним офіційним документом, де використовувався термін легітимація, був (на сьогодні втратив чинність) Лист Національного банку України № 22001/85 від 25.02.1993 р. «Про порядок проведення банками операцій з вексями», де у вексельній термінології було зазначено, що «легітимація — обов'язок векселедержателя довести, що він є правильним векселедержателем. Правильним векселедержателем є той, хто володіє векселем на підставі вексельного права і хто доведе своє право вимоги за векселем з самого векселя»⁶². Тобто тут легітимація пов'язується із підтвердження певного права.

Схожий зміст вкладається в цей термін в інших нормативно-правових актах. Так, згідно з Постановою Правління Національного банку України №127 від 18.03.1999 р. «Про затвердження Правил здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку України», підставою для купівлі іноземної валюти, документи, передбачені чинним законодавством щодо легітимності виконання таких зобов'язань (реєстраційні свідоцтва, індивідуальні ліцензії Національного банку України, гарантії Кабінету Міністрів України тощо) (п. 2.13)⁶³. У Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 року. №748-р, яким

⁵⁹ Словарь латино-русских слов. М., 1961, с. 393.

⁶⁰ New Webster's Dictionary of the English Language. India. 1992, p. 856.

⁶¹ Словник іншомовних слів за редакцією О.С. Мельничука.—К.—1974.—С.387. Юридичний словник-довідник: За ред. Ю.С. Шемшученка / Худож. оформ. В.М. Штогірина. — К.: Феміна, 1996. — С.318.

⁶² Лист Національного Банку України №22001/85 від 25.02.1993 «Про порядок проведення банками операцій з вексями»// www.nau.kiev.ua

⁶³ Про затвердження Правил здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку України // Постанова Правління Національного банку України №127 від 18.03.99р. // Вісник Національного банку України.—1999.—№4 (додаток).

затверджена Концепція проекту Закону України «Про волонтерський рух», зазначено, що однією з істотних труднощів волонтерського руху є недостатнє, а інколи і не виправдано суворе регулювання окремих питань легітимації статусу волонтера (оформлення на роботу, кваліфікаційні вимоги тощо)⁶⁴.

В юридичній літературі поширене ототожнення легітимації й легалізації підприємництва⁶⁵ та господарської діяльності⁶⁶. В. С. Мартемьянов⁶⁷ та В. В. Кудашкин⁶⁸ визначають легітимацію як процедуру державної реєстрації підприємств і індивідуальних підприємців. В іншому випадку йдеться про форми легалізації підприємництва, державному підтвердженні законності входження в господарську діяльність⁶⁹.

Отже, легалізація передбачає відповідність чинним нормам, законам, а також оформлене належним чином правове становище якихось груп, окремих осіб, документів тощо; стосовно підприємництва може бути пов'язана з реєстрацією його суб'єктів. Предметом легалізації переважно є акт або дія. У випадку легітимації наявність будь-якого органа, організації процедури, функції інституту тощо спирається на встановлення або визнання їх законом. Предметом цієї процедури є право або повноваження. Після легітимації суб'єкт господарської діяльності отримує не потенційне, а фактичне право на її здійснення. Тож щодо господарської діяльності доречно застосовувати саме термін «легітимація».

Відносини з легітимації господарської діяльності є двосторонніми. З одного боку, їх ініціатор — суб'єкт господарювання (фізична або

⁶⁴ Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про волонтерський Рух» // Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.10.2004 № 748-р // Офіційний вісник України.—2004 —№ 42.— Ст.2776.

⁶⁵ Попов А.А. Торговое право: Учеб. Пособие. — Х.: Изд. группа «РА-Каравелла», 2000. — С. 39–65. Ветвицкий С.С. Государственный контроль у сфере лицензийной деятельности // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.—Х.—2004.— С.53

⁶⁶ Кравцова Т.М. Поняття та види легалізації господарської діяльності. //Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — 2003. — № 2. — С.131–135.

⁶⁷ Мартемьянов В.С. Хозяйственное право: Курс лекций:[Учеб. для студентов юрид. и эконом. фак. и вузов].—М.: БЕК, 1994.—Т.1.—С.198.

⁶⁸ Кудашкин В. В. Государственное регулирование торговли продукцией военного назначения с иностранными государствами. Серия: Государственное управление и государственный контроль и надзор. Издательство: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2003. — С. 109. (568 стр).

⁶⁹ Предпринимательство и статус его субъектов в современном российском праве /С. А. Зинченко, Д. Ю. Шапсугов, С. Э. Корх. —науч. изд. —Ростов-на-Дону :Изд-во СКАГС, 1999. —20 с

юридична особа), з іншого — уповноважений орган, яким може бути як орган державної влади, так і орган місцевого самоврядування (публічна адміністрація).

Варто зазначити, що на різних етапах легітимації статус таких суб'єктів може відрізнитися. Так, при державній реєстрації підприємців, з одного боку, суб'єктом легітимаційних відносин виступає державний реєстратор, а з іншого — засновники НПФ. У подальших відносинах легітимації остання сторона виступає вже як зареєстроване товариство — НПФ.

Неоднозначними є позиції науковців стосовно елементів легітимації господарської діяльності. Дехто до елементів легітимації суб'єктів підприємництва зараховує лише реєстрацією суб'єктів підприємницької діяльності⁷⁰. Водночас слід погодитися, що різноманітність напрямів економічної діяльності не завжди дає змогу закріпити правовий статус підприємця винятково реєстраційною процедурою. Такий підхід вважаємо занадто вузьким, оскільки він зосереджує увагу лише на державній реєстрації суб'єктів підприємництва не враховуючи, що водночас визнаються ліцензування та патентування окремих видів діяльності, одже без цих інструментів державного регулювання правомірна участь суб'єктів господарювання доволі часто стає неможливою.

Так, *І. А. Солошкіна* включає до елементів легітимації суб'єктів підприємництва лише ліцензування та патентування⁷¹. *Н. А. Саніахметова* визначає три такі елементи: реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності, ліцензування та патентування підприємницької діяльності⁷², *І. Д. Пастух* доповнює цей перелік квотуванням⁷³, *А. А. Попов* окреслює ліцензування, патентування, сертифікацію⁷⁴.

Стосовно останньої позиції, ми вважаємо, що сертифікацію навряд чи доцільно зараховувати до елементів легітимації господарської

⁷⁰ Ветвицький С.С. Державний контроль у сфері ліцензійної діяльності// Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.—Х.—2004.— С.53

⁷¹ Солошкіна І.А. Адміністративно-правові засади дозвільної діяльності щодо підприємництва // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.—Х.—2006.— С.26.

⁷² Саніахметова Н.О. Правовий захист підприємництва в Україні: Навчальний посібник.—К.: Юрінком Інтер, 1999.—С.13–14.

⁷³ Пастух І.Д. Організаційно-правові засади ліцензування господарської діяльності в Україні // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.—Ірпінь.—2005.— С.6.

⁷⁴ Попов А.А. Торговое право: Учеб. Пособие. — Х.: Изд. группа «РА-Каравелла», 2000. — С. 39–65.

діяльності, оскільки її, як правило, не пов'язують з підтвердженням законності входження її суб'єктів до господарського обігу. Так, згідно зі ст.1 Закону України «Про підтвердження відповідності» сертифікація — процедура, за допомогою якої визнаний в установленому порядку орган документально засвідчує відповідність продукції, систем якості, систем управління якістю, систем управління довкіллям, персоналу встановленим законодавством вимогам⁷⁵. Тобто сертифікація пов'язана не з законністю входження в господарський обіг підприємців, а з певними технічними моментами.

У цілому, підтримуючи, що елементами легітимації є реєстрація, ліцензування, патентування та квотування, вважаємо, що лише цими процедурами легітимація господарської діяльності не обмежується.

Робота механізму адміністративно-правового регулювання забезпечується різними прийомами та способами впливу публічної адміністрації на діяльність НПФ, які в юридичній літературі називаються методами публічного адміністрування, які, в свою чергу, поділяються на адміністративні (прямі) і економічні (непрямі).

У системі недержавного пенсійного забезпечення застосовуються такі *методи*:

- **прямі**;
 - переконання (інформаційне забезпечення);
 - попередження (процедура ліцензування та контролю спеціально уповноважених органів за функціонуванням недержавних пенсійних фондів);
 - примус (призупинення функціонування, відкликання чи анулювання ліцензії недержавного пенсійного фонду).
- **непрямі**;
 - система оподаткування внесків, пенсійних виплат (за вибором);
 - фінансовий контроль.

Зупинімося на системі оподаткування НПФ. Наразі державні органи розглядають НПФ не лише як можливий чинник стабільності й забезпечення соціального й економічного розвитку, а й як можливий стимулятор участі роботодавців та працівників у третьому рівні пенсійної системи, знову ж таки через надання відчутних податкових пільг вкладникам і учасникам галузі недержавного пенсійного забезпечення.

⁷⁵ Закон України «Про підтвердження відповідності»// Відомості Верховної Ради України.– 2001.–№32.– Ст.169.

Такі пільги можуть відрізнятися об'єктом оподаткування (внески — дохід від інвестування — пенсійні виплати), однак загалом, як правило, застосовуються дві **основні моделі сплати податків вкладниками і учасниками НПФ**:

- внески — не оподатковуються (в певних межах), інвестиційний дохід — не оподатковується, виплати — оподатковуються (але за зменшеною, а в окремих випадках — нульовою ставкою);
- внески — не оподатковуються (в певних межах), інвестиційний дохід — оподатковується (в певних межах);
- внески — не оподатковуються (за певних умов, наприклад, у випадку настання відповідного віку чи інвалідності).

Можливі також і модифіковані варіанти цих схем, але у будь-якому випадку вкладник отримує податкові преференції та економічну вигоду. В усіх схемах оподаткування підприємство-вкладник НПФ має право відносити на валові витрати ці внески у сумі, що не перевищує встановленого законодавством ліміту (як правило, 5–15% фонду оплати праці та /або певний відсоток соціального нормативу) [287, с.240].

Адміністративно-правові відносини (до складу яких входять суб'єкти, об'єкти, юридичні факти) як елемент механізму адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ являють собою форму соціальної взаємодії суб'єктів права у сфері недержавного пенсійного забезпечення, що виникає на підставі зазначених вище норм права.

Провідними у складі механізму адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ є адміністративно-правові норми. Тобто адміністративно-правове забезпечення державного регулювання розвитку системи НПЗ здійснюється визначеною кількістю правових актів, що регламентують діяльність НПФ, та правового регулювання відносин у системі НПЗ.

Крім Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р., що визначає організаційно-правові засади функціонування недержавного пенсійного забезпечення та регулює діяльність суб'єктів НПЗ, нині діє не менш важливий Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи України» від 08.07.2011 р., відповідно до якого функціонування накопичувальної системи пенсійного забезпечення України має здійснюватись через НПФ [240].

Другорядними нормативно-правовими актами є закони України «Про банки та банківську діяльність», «Про цінні папери та фондову біржу», «Про страхування», «Про інститути спільного інвестування», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [196; 264; 235; 262].

Науковці [295] трактують **юридичні умови** як обставини, що мають важливе значення для настання правових наслідків, але пов'язані не прямо, а через проміжні ланки.

Категорія юридичних умов становить особливий інтерес для аналізу процесуальних правовідносин, які виступають як «ланцюг» зв'язків, що виникають послідовно, причому поява чергового ланцюга слугує юридичною... виникнення наступного [77].

Р. А. Ханнанов вказує також на іншу рису, властиву умовам — їх тривалий характер. Юридичні умови виникають до появи юридичних фактів (складів) і можуть тривалий час існувати в потенційному стані, не породжуючи правових наслідків [294, с.125–126].

Юридичні умови формують можливість виникнення правовідносин, створюючи правове середовище, в якому можуть виникати та розвиватися різноманітні правові зв'язки.

На якість функціонування механізму адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ суттєво впливає стан правопорядку у цій сфері.

Сучасна наука не має єдиного визначення поняття «правопорядок», хоча ця категорія широко використовується чинним законодавством.

Так, одні дослідники [47] визначають правопорядок як засновану на праві та законності організацію правового життя, що відображає якісний фактичний стан суспільних відносин, врегульованих правом, інші [265] — як різновид суспільного порядку, що утворюється під впливом права.

Відомий дослідник проблем правопорядку академік *В. Борисов* [129] визначає правопорядок як об'єктивно зумовлений стан соціального життя, що характеризується внутрішньою узгодженістю та впорядкованістю системи правових зв'язків. *Л. Морозова* характеризує цю категорію, як засноване на праві упорядкування суспільних відносин, що є результатом здійснення принципів законності та відображається у правомірній поведінці їх учасників [145].

Автори [74] вважають, що **правопорядок** — це правовий стан суспільних відносин, що забезпечує їх стабільність, упорядкованість та охорону шляхом фактичної реалізації правових норм і вимог законності.

Отже, **правопорядок** — це кінцевий результат реалізації правових вимог і розпоряджень, результат дотримання і виконання правових норм, тобто законності. Правопорядок по суті — ланцюг правового регулювання, механізм реалізації якого здійснюється шляхом ухвалення та удосконалення законів та нормативно-правових актів.

Так, умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення, що здійснюється пенсійними фондами, визначаються пенсійними схемами, які розробляються з дотриманням вимог законів України «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», а також «Положення про реєстрацію статуту недержавного пенсійного фонду та пенсійних схем та інших нормативно-правових актів з питань недержавного пенсійного забезпечення».

Щодо **суб'єктів у галузі недержавного пенсійного забезпечення**, то варто виокремити, передусім, *недержавний пенсійний фонд*, компанію з управління активами, адміністратора, банка-зберігача, страхову компанію, банківську установу, а також допоміжних суб'єктів — агент, інвестиційний консультант, менеджер, що продає поліси зі страхування життя, рекламний агент, торговець цінними паперами та інші.

Крім вищезазначених учасників, існує інша сторона із владними повноваженнями. До неї належать **суб'єкти, що здійснюють нагляд та контроль за діяльністю НПФ**, а саме: а) Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР); б) Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг (Нацфінпослуг); в) Антимонопольний комітет України (АКУ); г) Національний банк України (НБУ).

Щодо основного напрямку діяльності держави у сфері недержавного пенсійного забезпечення, то вона має гарантувати чітке дотримання всіх норм законодавства з метою захисту майнових прав та законних інтересів учасників НПФ шляхом здійснення нагляду та контролю через відповідні державні органи.

Основним напрямом у роботі органів державного нагляду та контролю в галузі НПЗ є гарантування стабільної безпеки пенсійної системи,

розробка та запровадження заходів, спрямованих на попередження розбазарювання та привласнення пенсійних активів. Також осторонь не лишається питання, що стосується врегульованості інвестиційної політики НПФ органами державного нагляду та контролю, побудови чіткої портфельної стратегії, виокремлення інвестиційних інструментів, виміру та оцінки ефективності інвестування, адже в умовах нестабільності української економіки вищезазначені заходи виправдані.

За інвестиційною діяльністю недержавних пенсійних фондів здійснюється постійний контроль Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України, з метою — захисту їх учасників.

Захист пенсійних накопичень та мінімізація ризиків від інвестування активів недержавного пенсійного фонду здійснюється шляхом диверсифікації, тобто активи розподіляються між різними фінансовими інструментами, що дає змогу зменшити ризики негативного впливу кожного з них на дохідність і загальний стан пенсійних активів в цілому.

Законодавство чітко визначає напрями інвестування пенсійних активів і вводить обмеження на обсяги інвестування до певного фінансового інструменту. При ефективно сформованому інвестиційному портфелі це надає можливість не лише захистити кошти учасників від інфляції, а й суттєво перекрыти її рівень, а отже, отримати реальний інвестиційний прибуток на пенсійні накопичення.

Законодавчо визначено, що об'єктами вкладення пенсійних коштів є акції, облігації, нерухомість, банківські метали, депозитні рахунки тощо. Як зазначалося вище, для кожного окремого суб'єкта недержавного пенсійного забезпечення в особі НПФ правила інвестування визначаються в інвестиційній декларації.

Недержавні пенсійні фонди застосовують різну інвестиційну політику, яка закріплена в інвестиційній декларації. Це надає можливість вкладникам обрати недержавний пенсійний фонд або із консервативною, або із агресивною інвестиційною політикою.

Для мінімізації ризиків та захисту пенсійних внесків учасників НПФ в Україні на законодавчому рівні встановлені обмеження щодо структури розміщення активів недержавного пенсійного фонду [див. *Додатки Г, Д*].

Розглядаючи сутність та склад пенсійних активів недержавних пенсійних фондів, не можна забувати, що вони є елементом склад-

ної системи недержавного пенсійного забезпечення, на формування, функціонування та динаміку якого на вході та виході великий вплив мають як зовнішні, так і внутрішні фактори. Як зазначає *О. В. Кустовська*, «система — це об'єктивна єдність закономірно пов'язаних один з одним предметів, явищ, а також знань про природу і суспільство» [104, с. 19].

Аналізуючи склад пенсійних активів НПФ, не можна абстрагуватися від впливу окремих елементів системи на об'єкт дослідження, адже недержавні пенсійні фонди — це складна динамічна система, на розвиток якої впливають такі фактори, як рівень розвитку економіки країни, рівень інформованості вкладників, законодавчо-правові обмеження щодо формування та інвестування активів НПФ [див. *Додатки Е, Є*].

Незважаючи на проведення недержавними пенсійними фондами активної роз'яснювальної роботи серед працюючого населення та роботодавців, починаючи з 2009 року спостерігається стійка тенденція щодо уповільнення темпів приросту загальних активів НПФ. Очевидно, що даються взнаки наслідки фінансової кризи в державі.

Окрему увагу в механізмі адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ слід приділити актам застосування норм адміністративної відповідальності, що видаються уповноваженими суб'єктами за наявності в діях учасників НПФ правопорушень.

Питанням застосування адміністративно-правової відповідальності за порушення норм пенсійного, банківського законодавства займалися такі вчені, як *Н. М. Артемов, М. Ю. Алексєєв, Л. Л. Баланюк, І. А. Василенко, О. П. Орлюк, І. Н. Платонова*

Однак питання адміністративно-правової відповідальності в галузі недержавного пенсійного забезпечення вченими-науковцями досі не розглядалось, тому існує необхідність зосередити увагу на правових та практичних аспектах цієї проблеми.

«Адміністративно-правова відповідальність» найчастіше асоціює із «застосуванням фінансових санкцій», тому, розглядаючи питання застосуванням санкцій за порушення законодавства у сфері недержавного пенсійного забезпечення, слід зупинитися на понятті «юридична відповідальність».

Така необхідність пояснюється, передусім тим, що санкції за порушення законодавства у сфері недержавного пенсійного забезпечення обумовлюються різною галузевою приналежністю і, відповідно, не од-

наковими за змістом та наслідками заходами впливу для правопорушника.

У правовій науці поняттю юридичної відповідальності приділено окрему увагу. Доволі значна за тривалістю наукова полеміка виробила ряд новаторських підходів не тільки до проблеми юридичної відповідальності, а й до її характеристики правових норм.

Окремі науковці впевнені, що відповідальність — це реалізація правових санкцій, що санкції правових норм є підставою для всіх видів відповідальності [31, с. 215].

Однак аналізуючи юридичну літературу, ми знайшли й інший погляд на цю проблему. Зокрема Я. М. Брайнін зазначає, що санкція — це лише засіб, що забезпечує реалізацію юридичної відповідальності. Реалізація правової санкції означає реалізацію відповідальності, але не саму відповідальність як особливий юридичний інститут. Правова відповідальність являє собою, насамперед певне відношення правопорушника до органу державної влади, яке виникає в зв'язку із правопорушенням. Її сутність слід шукати не в санкції, яка лише забезпечує реалізацію відповідальності, а в правопорушенні. Тобто на перший план виходить не формальна примусова сторона відповідальності, а її внутрішня морально-етична основа, що унеможлиблює правопорушнику ухилитися від обов'язку відповісти за свої протиправні дії [32].

За Конституцією України пріоритетним завданням для держави є створення належних умов для реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина. Головну роль у здійсненні цього завдання виконують посадові особи, оскільки вони наділені владними повноваженнями і вправі виконувати організаційно-розпорядчі дії [93].

У юридичній літературі визначені *ознаки, які характеризують посадову особу як спеціальний суб'єкт юридичної відповідальності:*

- правові норми про відповідальність посадових осіб за порушення по службі враховують особливості служби як виду трудової діяльності;
- для них встановлюється підвищена відповідальність, оскільки наслідки посадових правопорушень виходять за межі посади;
- встановлюються спеціальні заходи відповідальності за службові правопорушення;
- притягнення службовця до одного виду відповідальності не означає того, що це ж діяння кваліфікується як інший вид пра-

вопорушення, наслідком якого є певний вид юридичної відповідальності [168, с.73].

Посадові особи як носії юридично-владних повноважень виокремлені у спеціальні суб'єкти усіх видів юридичної відповідальності.

Отже, юридична відповідальність посадових осіб є наслідком їхнього недбалого виконання чи невиконання службових повноважень

До посадових осіб законодавство найчастіше застосовує адміністративні стягнення у вигляді попередження та штрафу (санкції).

Санкції виражаються як в актах державного примусу до здійснення конкретних дій, так і у визнанні недійсності окремих актів та діянь, у покладанні додаткових обов'язків, у припиненні або зміні змісту правомочності; а в деяких випадках додатково — в актах безпосередньої дії. Але за наявності певних обставин істотного значення набуває відповідність санкцій саме характеру відносин, що регулюються.

Як зазначає професор *Л. К. Воронова*, за порушення фінансового законодавства застосовуються дисциплінарні, адміністративні та кримінальні покарання. Але до порушників фінансової дисципліни застосовуються також специфічні санкції — фінансові [49]. Це штрафи, пеня та повне або часткове припинення бюджетного фінансування.

Н. І. Хімічева також наголошує на особливості застосування фінансово-правових санкцій. Зокрема вони мають грошовий характер та стягуються до централізованих державних фондів. Ці санкції розповсюджуються на організації, посадових осіб і громадян. Причому можливе одночасне застосування фінансово-правової санкції до посадової особи та організації. У зв'язку із спрямуванням фінансово-правових санкцій на забезпечення загальнодержавних інтересів у сфері фінансів, необхідністю швидкого реагування на фінансові правопорушення найбільш розповсюдженим є адміністративний порядок застосування таких санкцій. Вони поєднують у собі правовідновлювальні та штрафні (каральні) елементи. [296].

Щодо трактування поняття адміністративної відповідальності в теорії адміністративного права є доволі різні точки зору. Найбільш розповсюдженою серед вчених-адміністративістів є концепція адміністративної відповідальності *О. М. Якуба*. Вчений визначає це поняття як відповідальність громадян та посадових осіб перед органами виконавчої влади, а у випадках, визначених законом, перед судом, а також перед громадськими організаціями за винне порушення адміністратив-

но-правових норм, що проявляється у застосуванні до порушників адміністративних санкцій [309, с.152].

У статті 23 КпАП зазначено, що адміністративне стягнення є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами. Як видно із цього визначення, адміністративне стягнення, на відміну від кримінального покарання є тільки виховання правопорушника і попередження вчинення правопорушень.

Адміністративна відповідальність і адміністративна санкція — це різні правові категорії, хоча і взаємопов'язані.

Реалізація санкцій є характерною ознакою адміністративної відповідальності, яка завдає винній особі морального або матеріального збитку. Адміністративна відповідальність є одним із видів юридичної відповідальності, яка встановлюється державою шляхом видання правових норм, які визначають підстави відповідальності, заходи, що можуть бути застосовані до порушників, порядок розгляду справ про правопорушення і виконання зазначених заходів. Вона потребує оформлення відповідними процесуальними документами і здійснюється державою через уповноважені органи шляхом покарання особи відповідно до чинного законодавства.

В адміністративному праві функції покарання правопорушників і, відповідно, заходів покарання виконують адміністративні стягнення.

Таким чином, **адміністративна відповідальність** — це реалізація адміністративно-правових санкцій, застосування адміністративних стягнень.

Слід зазначити, що в сучасній науковій літературі проблемні питання адміністративних стягнень юридичних осіб доволі детально досліджені, однак заходи адміністративної відповідальності юридичних осіб розпоршені по численних законах та підзаконних актах, норми яких часто відносять до різних галузей права.

За допомогою Господарського кодексу України систематизовано заходи адміністративної відповідальності юридичних осіб [61]. Відповідно до статті 238 ГК за порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами

державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків. Своєю чергою, у статті 239 визначено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та у порядку, встановленому законом, можуть застосовувати до суб'єктів господарювання такі **адміністративно-господарські санкції** [61]:

- вилучення прибутку (доходу);
- адміністративно-господарський штраф;
- стягнення зборів (обов'язкових платежів);
- зупинення операцій за рахунками суб'єктів господарювання;
- застосування антидемпінгових заходів;
- припинення експортно-імпортних операцій;
- застосування індивідуального режиму ліцензування;
- зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності;
- анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності;
- обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання;
- скасування державної реєстрації та ліквідація суб'єкта господарювання;
- інші адміністративно-господарські санкції, встановлені цим Кодексом та іншими законами.

Із вищезазначеного переліку адміністративних санкцій, закріплених у статті 239 ГК, такими, що справді є заходами юридичної відповідальності та в основному відповідають ознакам адміністративних санкцій є вилучення прибутку (доходу), припинення експортно-імпортних операцій, стягнення зборів (обов'язкових платежів), застосування індивідуального режиму ліцензування, а також зупинення або анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності. Зазначені санкції є заходами адміністративної відповідальності, оскільки всім ним притаманна спільна ознака — застосування в адміністративному порядку переважно органами виконавчої влади.

На відміну від адміністративних стягнень, що застосовуються до фізичних осіб, заходи адміністративної відповідальності юридичних

осіб є набагато більш різноманітними і залежно від змісту їх можна поділити на заходи майнового характеру; пов'язані з обмеженням дієздатності юридичних осіб; організаційного характеру.

Найбільш уживаними у практиці є заходи майнового характеру, серед яких можна виділити фінансові санкції; конфіскацію майна; вилучення прибутку (доходу) або інших незаконно отриманих сум.

Фінансові санкції являють собою заходи впливу на юридичних осіб, що полягають у стягненні з них певних грошових сум. Найбільш поширеними серед фінансових санкцій є штраф і пеня. Різниця між ними полягає в тому, що розмір штрафу, як правило, виражається у фіксованій сумі, яка розраховується за певними правилами, а розмір пені є пропорційним строку, протягом якого застосовується цей вид фінансових санкцій [121, с.173–186].

Для визначення розміру штрафу, що накладається на юридичних осіб, крім традиційного щодо фізичних осіб на основі неоподаткованого мінімуму доходів громадян, використовуються різні методи, зміст яких залежить від параметрів господарської діяльності юридичної особи. Так, наприклад, розмір штрафів, що стягуються Антимонопольним комітетом України на суб'єктів господарювання відповідно до Закону України «Про захист економічної конкуренції», розраховується у відсотках від доходу (виторгу) суб'єкта господарювання від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, що передував року, в якому стягується штраф. Згідно із Законом України «Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування», штрафи визначаються у відсотках до вартості виконаних з порушеннями робіт, згідно з Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» — у відсотках прибутку (надходжень), одержаних в результаті неправомірних дій тощо [206].

Пеня як різновид фінансових санкцій зустрічається в законодавстві набагато рідше за штраф. Аналогічний вид санкцій використовується в цивільному праві як неустойка. Зміст пені в обох випадках однаковий, але залежно від порядку реалізації він може виступати і як міра адміністративної відповідальності юридичних осіб, і як неустойка в цивільно-правовій відповідальності.

Особливістю пені у є те, що вона застосовується органом виконавчої влади, котре здійснює управління державним матеріальним резервом.

Пеня як фінансова санкція, що застосовується в адміністративному порядку, часто використовується відповідно до вимог податкового законодавства. Так, п. 16.1.1. Податкового кодексу України визначено, що після закінчення встановлених строків погашення узгодженого податкового зобов'язання на суму податкового боргу нараховується пеня [183].

В окремих випадках фінансові санкції, що застосовуються до юридичних осіб в адміністративному порядку, мають назву «неустойка». Такий вид фінансових санкцій, зокрема, згадується у статті 14 Закону України «Про державний матеріальний резерв». Але така фінансова санкція хоча і має назву притаманну цивільно-правовій відповідальності, проте застосовується органом виконавчої влади, що здійснює управління державним резервом. Однак такі випадки є поодинокими і їх можна вважати винятком із загального правила [121, с.173–186].

Як і інші види адміністративної відповідальності, конфіскація, що застосовується за правопорушення юридичних осіб, має свої особливості. Відповідно до статті 354 Цивільного кодексу України до особи може бути застосовано позбавлення права власності на майно за рішенням суду як санкція за вчинення правопорушення (конфіскація) у випадках, встановлених законом. Норми частини законів, якими передбачається застосування конфіскації як заходу адміністративної відповідальності юридичних осіб, узгоджуються з положеннями Цивільного кодексу [299].

Варто підкреслити, що до **заходів адміністративної відповідальності**, які застосовуються за вчинення правопорушень юридичними особами і пов'язані з обмеженням їх дієздатності, належать:

- зупинення дії або анулювання ліцензії на здійснення певного виду діяльності наданої юридичній особі;
- обмеження у здійсненні певних видів діяльності.

Так, Законом України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» встановлено, що анулювання ліцензії — це позбавлення ліцензії органом ліцензування та права на провадження певного виду господарської діяльності. Орган ліцензування ухвалює рішення про анулювання ліцензії протягом десяти робочих днів з дати встановлення підстав для анулювання ліцензії, яке вручається (надсилається) ліцензіату із зазначенням підстав анулювання не пізніше трьох робочих днів з дати його прийняття. В окремих нормативно-правових ак-

тах замість терміна «анулювання ліцензії» використовуються терміни «позбавлення ліцензії», «відкликання ліцензії» [237].

В якості приклада у статтях 13, 16 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», зазначено, що за невиконання уповноваженими банками обов'язків, передбачених пунктом 4 ст. 4 та пунктом 2 ст. 13 цього Декрету, застосовуються такі міри відповідальності, як позбавлення генеральної ліцензії Національного банку України на право здійснення валютних операцій або штраф у розмірі, що встановлюється Національним банком України. Відповідно до ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» передбачено такий захід впливу, як відкликання банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації банку [196].

Надалі прикладом аналогічних заходів адміністративної відповідальності будуть санкції, що застосовуються Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку і її територіальними відділеннями. Відповідно до статті 39 Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» [264] Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку і її територіальні відділення у разі відхилення від умов, визначених у дозволах на здійснення діяльності по випуску і обігу цінних паперів, а також у статуті та правилах фондової біржі, поряд з іншими, в праві застосовувати такі санкції:

- зупиняти на строк до одного року передплату і продаж цінних паперів;
- зупиняти на певний строк укладення угод з окремих видів діяльності по випуску і обігу цінних паперів [264].

Заходи адміністративної відповідальності, що застосовуються до юридичних осіб і мають організаційний характер, представлені примусовою реорганізацією юридичної особи або її ліквідацією.

Примусова реорганізація як вид відповідальності передбачений такими законами України: «Про захист економічної конкуренції» та «Про банки і банківську діяльність» [196, 230].

Так, відповідно до статті 53 Закону України «Про захист економічної конкуренції», якщо суб'єкт господарювання зловживає монопольним (домінуючим) становищем на ринку, органи Антимонопольного комітету України мають право прийняти рішення про примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монопольне (домінуюче) становище. В даному випадку примусова реорганізація відбувається у вигляді поділу.

Таким чином, можна дійти висновку, що *заходами адміністративної відповідальності юридичних осіб*, з урахуванням відповідного рівня узагальнення їх змісту відповідно до чинного законодавства можуть виступати:

- **фінансові санкції** — це застосовувані до юридичних осіб в адміністративному порядку стягнення, розмір яких встановлюється у грошовому еквіваленті. Конкретна форма та розмір фінансових санкцій встановлюються законом, що визначає склади відповідних правопорушень;
- **майнові санкції** — це застосовувані до юридичних осіб в адміністративному або, за клопотанням органу адміністративної юрисдикції, в судовому порядку, стягнення, що передбачають перехід права власності на майно, цінні папери, доходи або інші об'єкти цивільних прав без визначення їх вартісного еквівалента;
- **обмежувальні санкції** — це застосовувані до юридичних осіб в адміністративному порядку стягнення, що передбачають обмеження дієздатності юридичних осіб стосовно певних видів діяльності. Обмежувальні санкції можуть встановлюватись у вигляді обмеження, повного чи тимчасового зупинення, відкликання чи позбавлення ліцензій або інших видів спеціальних дозволів, а також у вигляді встановлення обмежувальних режимів діяльності юридичних осіб. Конкретні форми обмежувальних санкцій встановлюються законом, що визначає склади відповідних правопорушень;
- **організаційні санкції** — це застосовувані до юридичних осіб в адміністративному або, за клопотанням органу адміністративної юрисдикції, в судовому порядку, стягнення, що передбачають примусову реорганізацію або припинення юридичної особи [121, с.173–186].

Державний нагляд та контроль у сфері недержавного пенсійного забезпечення

Державний нагляд та контроль у сфері недержавного пенсійного забезпечення, як ми вже зазначали, в Україні здійснюється Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України у межах повноважень і в порядку, визначених законами «Про недержавне

пенсійне забезпечення», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та іншими актами законодавства.

Зокрема, відповідальності за адміністративні правопорушення, що пов'язані з діяльністю на ринках фінансових послуг, присвячений Розділ 7 ст. 43. У даному розділі паралельно містяться норми, що врегульовують порядок застосування штрафних санкцій за порушення учасниками ринків фінансових послуг правил діяльності (ст. 42), перелік штрафних санкцій, що застосовуються до учасників ринків фінансових послуг за правопорушення, вчинені на ринках фінансових послуг (ст. 41), умови застосування заходів впливу (ст. 40), види заходів впливу (ст. 39).

Отже, державний контроль у сфері недержавного пенсійного забезпечення спрямований на захист інтересів вкладників і підтримку стабільності функціонування НПФ, а отже, створення прозорої фінансової системи 3-го рівня пенсійного забезпечення. Прозорість фінансів є найголовнішим з чинником забезпечення належного контролю та нагляду і набуває великого значення для досягнення не тільки економічної стабільності, а й запровадження вищого рівня соціальної політики за умов глобалізації.

Стосовно законодавства, що регулює галузь НПЗ, то за умов дотримання НПФ чинних законодавчих і нормативних актів можливе заохочення їх діяльності: їм надаються ліцензії щодо розширення права здійснення операцій в галузі НПЗ, як наслідок, — вони користуються більшою довірою громадян і юридичних осіб. Отже, дотримання НПФ встановлених приписів не просто свідчить про їх компетентну діяльність у межах встановленого правового поля, а й значно сприяє розширенню їх професійної діяльності шляхом залучення потенційних клієнтів, які зацікавлені розміщувати кошти на вигідних умовах у стабільних НПФ.

Розглядаючи механізм адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ, можна стверджувати, що найсуттєвішим є етап нагляду за НПФ, що знаходить своє вираження у контролі за дотриманням останніми у визначені строки вказівок органів нагляду щодо усунення виявлених недоліків. З цією метою наглядові органи застосовують офіційні й неофіційні заходи впливу на НПФ. Основні офіційні заходи це: директиви з усунення недоліків, попередження, штрафні санкції, накази про усунення з посади керівників НПФ, передання НПФ під контроль наглядового органу, організація злиття або поглинання, по-

збавлення ліцензії на проведення операцій з активами фонду, і як максимально негативний захід — ліквідація установи.

Адміністративно-правова відповідальність у вигляді санкцій може застосовуватися Нацфінпослуг до НПФ за наявності юридичних і фактичних обставин. Юридичною підставою застосування санкцій є здійснення установою діяння (дії або бездіяльності), що порушує встановлений законами та підзаконними нормативно-правовими актами порядок фінансової діяльності в Україні. Тобто за наявності прогалин в нормативно-правових актах, що закріплюють обставини застосування відповідних санкцій, вирішити питання адміністративно-правового регулювання юридичних підстав притягнення НПФ до відповідальності за порушення норм законодавства стає майже неможливим. Конкретні види санкцій, підстави та порядок їх застосування та використання повинні бути передбачені чинним законодавством, що визначає компетенцію уповноваженого державного органу, який має відповідні права у відповідній галузі. В Україні таким органом є Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольний комітет, Національний банк України.

Відповідно до чинного законодавства у випадку порушення суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення, економічних нормативів, порядку, строків і технології виконання операцій з пенсійними активами, допущення несанкціонованої емісії, невиконання нормативних актів НБУ, несвоєчасне надання звітності або надання неправдивої (викривленої) інформації, збиткової діяльності, створення становища, яке загрожує інтересам учасників (вкладників), нездорова конкуренція (перешкоджання антимонопольним діям або праву клієнта вільно обирати банк), Нацфінпослуг — насамперед, а надалі Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольний комітет, Національний банк України мають право застосовувати до НПФ відповідні санкції.

Особливістю нагляду Нацфінпослуг є можливість застосування адміністративно-правових методів — безпосередньо штрафних санкцій за порушення законодавства в галузі недержавного пенсійного забезпечення. При цьому, ми вважаємо, що норми законодавства у сфері НПЗ завжди повинні мати компромісні заходи впливу, а не лише анулювання ліцензії й припинення діяльності НПФ.

Варто зазначити, що в країнах з більш розвинутою правовою системою існує ряд проміжних заходів. Вони включають перелік примусових заходів щодо припинення некомпетентного й неправомірного володіння й управління, в тому числі: 1) можливість усунення апарату управління або директора; 2) грошові штрафи, що стягуються з посадових осіб, а також з юридичних осіб за злочини або порушення банківського законодавства; 3) грошові штрафи в порядку цивільної відповідальності, що стягуються з фізичних осіб, за участь у небезпечних банківських операціях; 4) право обмежувати або припиняти виплату дивідендів; 5) можливість ліквідації філії та інших форм розповсюдження; 6) можливість зупинення або припинення діяльності банку; 7) можливість накладення фінансових стягнень на директора (директорат) банку за збитки, що спричинені протизаконними діями банку тощо [169].

Проблеми адміністративно-правового регулювання, на думку авторів, завжди залежать від соціальної політики, економічного становища, політичного втручання, відсутності політичного бажання розв'язувати проблеми, організаційних недоліків. Одним із головних чинників виникнення проблем є недоскональна методологія планових перевірок, що приділяє увагу лише формальній відповідності правовим нормам. Однією з підстав для виникнення проблем — відсутність системи раннього попередження й відповідного зовнішнього нагляду. Отже, неефективна адміністративно-правова структура може призвести до кризи у функціонуванні НПФ, однак при цьому повинна бути врахована й наявність примусових заходів і нагляду.

Передбачені законодавством адміністративно-правові заходи впливу, що застосовує Нацфінпослуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольний комітет, Національний банк України, до НПФ мають бути адекватними конкретним порушенням.

Отже, адміністративна правова відповідальність у галузі НПЗ шляхом вибору таких адекватних заходів впливу має здійснюватися з урахуванням: а) характеру допущених НПФ порушень; б) причин, що зумовили настання виявлених порушень; в) відповідного рівня фінансового стану НПФ та рівня достатності капіталу; г) конкурентоспроможності даного НПФ на ринку надання послуг з недержавного пенсійного забезпечення; ґ) масштабу можливих негативних наслідків, передусім, для учасників (вкладників).

Заходи з адміністративно-правової відповідальності мають застосовуватися органами нагляду та контролю за діяльністю НПФ на підставі:

- результатів інспекційних (планових та позапланових) перевірок діяльності НПФ, КУА, адміністраторів, банків-зберігачів;
- результатів аналізу дотримання КУА вимог законодавства з недержавного пенсійного забезпечення з використанням статистичної звітності, щоденних і щомісячних балансів тощо;
- результатів перевірок діяльності НПФ, КУА аудиторськими установами (в тому числі й незалежними актуаріями), уповноваженими згідно з чинним законодавством на їх здійснення.

В якості вагомих підстав, за яких Нацфінпослуг може розглядати питання про можливість застосування адміністративно-правового впливу за порушення законодавства у сфері недержавного пенсійного забезпечення, можна також назвати матеріали правоохоронних органів, місцевих державних податкових адміністрацій (інспекцій) та інших органів, що характеризують дотримання НПФ, законодавчих актів з питань недержавного пенсійного забезпечення.

За цих умов варто звернути увагу на розширення кола повноважень Нацфінпослуг щодо застосування санкцій до НПФ, КУА, адміністраторів, банків-зберігачів — порушників законодавства у сфері НПЗ.

Як відомо, що левову частку протиправних економічних діянь бере на себе ринок фінансових послуг.

Найбільш дієвими способами вилучення коштів з легального обігу є застосування механізмів уникнення оподаткування та виведення валюти за кордон [19, с.5].

Ми погоджуємось із думкою *Л. Л. Баланюка* про те, що навіть при найдосконалішій організації будь-якої суспільної, виробничої чи іншої діяльності завжди можливі порушення порядку та правил цієї діяльності. Так званий людський фактор завжди був чи не найслабшою ланкою в забезпеченні стабільності та правильності роботи будь-якої функціонуючої системи. Адже передусім саме люди забезпечують діяльність певної організації або установи, і від них залежить як вона буде працювати — відповідно до встановлених правил чи з порушенням законодавства [19, с.81].

Тому протиправна діяльність службовців і власників (засновників) НПФ є чи не найпотужнішим джерелом протиправних відносин. Оскільки основними джерелами протиправних відносин, що витіка-

ють із заборонених видів діяльності в галузі недержавного пенсійного забезпечення, є дії саме цієї категорії суб'єктів нарівні з деліктами, що витікають з реєстраційно-дозвільних і контрольних функцій службових осіб органів, котрі здійснюють державне регулювання діяльності НПФ.

Законом «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» не передбачено, що, якщо в діях керівника НПФ або фізичної особи чи представника юридичної особи — власника, якій пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочину, не встановлено складу злочину, але має місце порушення вимог законодавства про недержавне пенсійне забезпечення або нормативно-правових актів відповідних наглядових органів, адміністративно-правових наслідків, що може понести правопорушник. На наш погляд, варто доповнити ч. 1 ст. 40 Закону «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» підпунктом 10, де буде закріплено застосування адміністративних санкцій для посадових осіб саме у сфері недержавного пенсійного забезпечення, отже: Нацфінпослуг має право видати НПФ розпорядження про звільнення особи, в діях якої не встановлено складу злочину, але має місце порушення вимог законодавства, звільнити з посади або заборонити користуватися правом голосу при вирішенні будь-яких корпоративних, фінансових питань установи строком до 365 днів.

Особу, яку на підставі розпорядження Нацфінпослуг було відсторонено від посади, або якій тимчасово заборонено користуватися правом голосу може бути поновлено на посаді або відновлено у використанні права голосу при вирішенні будь-яких корпоративних, фінансових питань установи лише на підставі попереднього дозволу Нацфінпослуг. Штрафи на керівників та службових осіб НПФ, фізичних осіб — власників накладатимуться в порядку, передбаченому Кодексом України про адміністративні правопорушення, а також ст. 41 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»

У тому разі, якщо порушення законодавства з недержавного пенсійного забезпечення спричинило значну втрату активів або доходів і зумовило настання певних ознак неплатоспроможності НПФ, Нацфінпослуг наділено правом відкликати ліцензію та ініціювати процедуру ліквідації НПФ відповідно до встановленої законодавством процедури [262].

За результатами проведеного аналізу, можна констатувати, що органи нагляду й контролю наділені як примусовими, так і непримусовими заходами впливу на діяльність НПФ.

Варто зазначити, що примусові заходи використовуються всіма державними органами, що входять до складу механізму адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ: Нацфінпослуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольний комітет, Національний банк України при незначному рівні підвищеного ризику та глибини проблем у фінансовій діяльності фонду і носять характер добровільності їх вирішення й розуміння наявності проблем з боку НПФ.

До непримусових (внутрішніх) заходів впливу можна віднести: письмове застереження; скликання загальних зборів учасників, ради НПФ для ухвалення програми, спрямованої на фінансове та соціальне оздоровлення НПФ тощо.

Із початку 2014 р. фахівцями нагляду за діяльністю НПФ було проведено понад 200 інспекційних перевірок НПФ [171], де особлива увага приділялась питанням здійснення фондами правильної диверсифікованої політики, джерел залучення та, відповідно, зростання капіталу, оцінці рівня менеджменту, систем внутрішнього контролю, ефективності наявних у НПФ систем управління ризиками, відповідності достовірності обліку здійснюваних операцій та його відповідності міжнародним стандартам, обсягу винагороди, що надається адміністраторам фондів, адекватності створення резервів на відшкодування можливих збитків від активних операцій. Значна увага була приділена питанням боротьби фондів із незаконними пенсійними схемами, зокрема з відмиванням грошей, набутих злочинним шляхом. НПФ були надіслані методичні рекомендації щодо розроблення програм протидії відмиванню грошей, набутих злочинним шляхом.

Отже, варто зазначити, що саме центральний орган контролю та нагляду за діяльністю НПФ повинен володіти найповнішою інформацією щодо системи недержавного пенсійного забезпечення та провідної ролі в ній НПФ, в цілому виступати найбільш кваліфікованим органом для надання пропозицій Уряду щодо проведення подальших реформ. Своєю чергою, здатність державного нагляду бути жорстким по відношенню до НПФ, створюючи при цьому не тільки економічно ефективні умови діяльності, а й соціально-політичний плацдарм для

запровадження реформ, сприятиме забезпеченню фінансової стабільності всієї пенсійної системи держави.

Зокрема, в системі механізму адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ, такому органі, як Нацфінпослуг варто зосередити увагу на проблемах, які безпосередньо стосуються нагляду за діяльністю НПФ та захисту інтересів учасників (вкладників), а не на суто процедурних порушеннях. У системі накладання штрафів необхідно більш чітко розмежувати критерій пропорційності розміру штрафу ступеню порушення.

Крім цього, Нацфінпослуг має забезпечувати дотримання встановлених вимог до капіталу на підставі належної оцінки активів і перевіряти адекватність розміру капіталу ступеню ризиків, яким піддається КУА, що, без сумніву, призведе до закриття чи реорганізації значної кількості адміністраторів і самих НПФ.

2.2. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ НПФ

У процесі дослідження адміністративно-правової сфери створення та функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні окреме значення слід приділити аналізу законодавчого поля. Для отримання не лише теоретичних, а й, більшою мірою, практичних результатів, звернімося до розгляду чинної в Україні правової бази, що містить норми права, а також до застосування цих правових норм на практиці.

Питання, пов'язані із напрямками вдосконалення правового забезпечення пенсійного страхування, розглядали вітчизняні дослідники: Ю. В. Вітка, Б. О. Зайчук, О. Б. Зарудний, О. Р. Кібенко, К. І. Козлов, І. М. Кучеренко, Е. М. Лібанова, А. В. Михайлов, Б. О. Надточій, А. А. Нечай, М. О. Свердел, С. М. Сивак (Синчук), І. М. Сирота, Г. В. Татаренко, О. Й. Ткач, І. М. Ткачук, Є. М. Чертикін, В. П. Унинець-Ходаківська, Б. С. Юровський.

Удосконаленню окремих аспектів правового забезпечення недержавних пенсійних фондів були присвячені праці й іноземних науковців таких, як В.В. Басов, І. В. Большакова, У. Бірмінгем, Д. В. Бочкарьов, Н. С. Буднікова, І. Ю. Горюнов, О. П. Желнін, Є. Г. Зябліцев, А. В. Кондратьєва, Т. В. Конорева, В. В. Круглов, Є. Є. Мачульська, А. І. Мелуа,

В. І. Мудраков, Н. В. Орлова, К. І. Руденко, А. В. Рябінін, І. І. Соколов, Д. Ю. Федотов, О. В. Хадикіна, О. М. Шестиряков.

Водночас адміністративно-правовий статус НПФ практично не був предметом наукових досліджень. Замало досліджені науковцями-правниками адміністративно-правовий механізм недержавного пенсійного забезпечення, правове регулювання створення та діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні, державне регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів. Серед розглядуваних наукових розвідок варто виокремити дві праці, присвячені правовим питанням, пов'язаним із НПФ, — це дисертаційне дослідження *Ю. В. Вітки* «Недержавні пенсійні фонди: особливості цивільно-правового статусу» [45] та монографія *А. А. Нечай* «Актуальні питання фінансового права: правові основи публічних накопичувальних фондів» [158].

Ю. В. Вітка розглядає правовий статус НПФ у контексті Цивільного та Господарського кодексів України, іншими словами: розкриває зміст правового статусу НПФ як учасника цивільних відносин [42, с.18–22].

Як зазначає автор, «правовий статус недержавного пенсійного фонду (далі — НПФ) є конструкцією, яка за допомогою норм цивільного законодавства та законодавства про недержавне пенсійне забезпечення визначає реальне становище НПФ як учасника цивільних правовідносин. Основними елементами, що, з одного боку, складають, а з іншого — розкривають правовий статус НПФ як учасників цивільних правовідносин є:

- ознаки НПФ як юридичної особи;
- ознаки НПФ як непідприємницького товариства;
- правоздатність і дієздатність НПФ;
- створення і особливості установчого документа НПФ;
- умови функціонування НПФ; управління НПФ;
- припинення діяльності НПФ» [44, с.18–22].

Частково ми погоджуємось із визначенням правового статусу НПФ, що пропонує вищезазначений автор, однак для більш точного з'ясування цього поняття звернімо увагу на сам факт існування НПФ у вигляді непідприємницького товариства.

У ч. 15 ст. 1 Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» надано визначення НПФ як неприбуткової організації (непідприємницького товариства) [240]. У значенні Господарського кодексу Укра-

їни НПФ — неприбуткова організація [61]. Розробники Державного класифікатора взяли за основу Господарський кодекс й зараховують НПФ до неприбуткових організацій [61,ст.131]. Ми погоджуємось з думкою Ю. В. Вітки, що Державним класифікатором не зроблено поділу юридичних осіб приватного права на підприємницькі й непідприємницькі. До речі, не всі непідприємницькі товариства віднесено Державним класифікатором до «інших організаційно-правових форм», (наприклад, благодійні, релігійні організації). Розташування НПФ в цій класифікації є абсолютно невиправданим [42, с.79].

Тому вважаємо за доцільне конкретизувати норму законодавства в частині визначення НПФ як неприбуткової організації (непідприємницького товариства), *некомерційної організації*. Це надасть можливість конкретизувати подвійний правовий статус НПФ, з одного боку, НПФ — некомерційна організація, з іншого — фінансова установа (послуги з накопичувального пенсійного забезпечення віднесено до фінансових послуг відповідно до п.9 ч.1 ст.4 Закону «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг»).

За визначенням С. С. *Логачової*, некомерційна недержавна організація (ННО) — це суб'єкт господарювання, який здійснює некомерційну господарську діяльність і працює незалежно від державних органів (водночас у тісному співробітництві), члени якої зацікавлені в забезпеченні розвитку та процвітанні підприємств певної галузі незалежно від спрямування комерційної діяльності [117, с.23–28].

О. Ю. *Литвина* у своїй роботі провела правовий аналіз понять «комерційна» та «некомерційна» діяльність, дійшовши висновку, що для комерційної установи отримання прибутку є основним видом діяльності, а для некомерційної — додатковим (факультативним), можливість одержання некомерційними організаціями прибутку є вимушеною мірою, адже за сучасних умов існувати лише за рахунок членських внесків та пожертвувань неможливо [16].

На нашу думку, ані С. С. *Логачова*, ані О. Ю. *Литвина* не надають об'єктивного визначення поняттю «некомерційна організація».

Ухвалений у РФ закон «Про некомерційні організації» визначає положення і порядок функціонування некомерційних організацій і використання їх майна, основи управління, способи та методи підтримки їх діяльності державою. Даний закон не діє стосовно споживчих кооперативів, функціонування яких визначається нормами ЦК РФ. Окремі стат-

ті цього закону не поширюються на релігійні організації. Некомерційною організацією закон визначає як таку, що не ставить в якості головної мети свого створення та діяльності отримання прибутку і його розподілу між учасниками. Вони, як правило, формуються для реалізації соціальних, цілей, а основними напрямками їх роботи є благодійність, культурно-освітня робота та послуги, охорона здоров'я, розвиток спорту тощо.

Організаційно-правові форми НПФ

У законодавстві України відсутнє визначення поняття «некомерційна організація». Законодавець визначає правовий статус некомерційних організацій шляхом вказівки на види (організаційно-правові форми) даних організацій, не надаючи при цьому їх вичерпного переліку.

Ми погоджуємось із визначенням *О. Й. Ткача* НПФ як некомерційної організації: **недержавний пенсійний фонд** — некомерційна організація, що акумулює кошти й використовує їх для виплат пенсії й допомоги своїм учасникам. Кожний пенсійний фонд функціонує згідно з регламентованими законодавством власними правилами (статутом) і є самостійною юридичною і фінансовою організацією, що, як правило, прямо не пов'язана з державною системою пенсійного забезпечення населення [138, с.17].

А. Ю. Зелінська розглядає недержавний пенсійний фонд як неприбуткову юридичну особу, котра здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду. У своїй діяльності недержавний пенсійний фонд пов'язаний із компанією з управління пенсійним фондом, компанією з управління пенсійними активами, банком-зберігачем, що приймає, передає, зберігає та звітує про внески й інвестиційні доходи, здійснює розпорядження компанії з управління активами [75, с.13].

Г. В. Миськів надає визначення недержавному пенсійному фонду як приватно фінансованому та керованому кредитно-фінансовому закладу, що накопичує пенсійні заощадження громадян, інвестує їх впродовж тривалого терміну, і здійснює платежі або впродовж визначеного терміну, або довічно після виходу на пенсію [136, с.230].

Таким чином, в наших силах внести до законопроекту «Про некомерційні організації» норми, що визначали б особливий правовий статус недержавного пенсійного фонду як суб'єкта недержавного пенсійного забезпечення.

Крім того, в **проекті Закону «Про некомерційні організації»** необхідно передбачити таке:

- загальне поняття некомерційної організації;
- визначення недержавного пенсійного фонду як некомерційної організації;
- питання створення даної організації; реєстрація (порядок оформлення відповідного статусу);
- порядок ведення загальнодержавного реєстру некомерційних організацій; припинення діяльності, розпуск і ліквідація;
- дозволені законом цілі і види діяльності; обов'язкові вимоги до внутрішніх нормативних документів некомерційних організацій;
- внутрішній контроль і звітність (обов'язки і відповідальність органів управління і членів організації); систему заборон як внутрішніх, так і зовнішніх;
- питання саморегулювання; допустимість економічної діяльності, у тому числі такої, що приносить прибуток, для виконання поставлених перед некомерційною організацією цілей;
- систему пільгового чи звільненого оподатковування діяльності некомерційних організацій;
- структуру оподатковування діяльності, що приносить прибуток;
- звітність і гласність некомерційних організацій;
- види юридичної відповідальності і конкретні санкції за порушення законодавчих вимог.

Прийняття додаткового нормативно-правового акта надасть можливість розширити адміністративно-правові аспекти функціонування НПФ, оскільки на сучасному етапі не спостерігається гнучкості регулювання в галузі організаційно-правових норм, в яких можуть діяти НПФ. У силу історичних суб'єктивних причин, українські НПФ законодавчо просто зобов'язані створюватися і функціонувати у формі некомерційних організацій. Даний факт пояснюється підвищеною соціальною значимістю й соціальною відповідальністю НПФ, котрі не можуть бути реалізовані в умовах «гонитви за прибутком». Ми вважаємо, що така вимога не відповідає інтересам розвитку галузі й не підвищує захищеність клієнтів НПФ.

Некомерційний статус НПФ в Україні був закріплений законодавчо з самого початку їх існування й чітко підтверджений ст.1 Зако-

ну України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Однак учасники пенсійного фонду ставлять за мету одержання прибутку з подальшим розподілом пропорційно коштам, що обліковуються на їхніх рахунках. Зокрема, йдеться про те, що активи пенсійного фонду частково формуються за рахунок прибутку від інвестування пенсійних внесків. Це засвідчує факт, що метою учасників недержавного пенсійного фонду є отримання прибутку для збільшення сум, що обліковуються на їхніх індивідуальних пенсійних рахунках. При цьому при ефективному управлінні пенсійними активами фонду чиста вартість одиниці пенсійних внесків за рахунок прибутку може навіть у кілька разів перевищувати суму первинних пенсійних внесків.

Отже, діяльність недержавних пенсійних фондів провадиться з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників і отримання прибутку від діяльності, який розподіляється між учасниками. На думку автора, ч. 1 ст. 6 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» доцільно викласти в такій редакції: «Недержавні пенсійні фонди створюються на підставі рішення засновників та мають на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між учасниками».

Пенсійне забезпечення учасників НПФ здійснюється за рахунок пенсійних внесків та прибутку (збитку) від інвестування цих внесків. Таким чином, ефективна діяльність НПФ як інституту спільного інвестування має на меті максимізацію прибутку від інвестиційної діяльності для збільшення чистої вартості активів недержавного пенсійного фонду, адже від чистої вартості одиниці пенсійних активів фонду залежить сума коштів на індивідуальному пенсійному рахунку кожного учасника (ч. 1 ст. 51 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»).

Окрім того, згідно зі ст. 85 Цивільного кодексу України «непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками» [299]. Відтак, віднесення недержавних пенсійних фондів до неприбуткових організацій (непідприємницьких товариств) суперечить їх сутності: НПФ за своєю юридичною природою не можуть бути підприємницькими товариствами.

Зважаючи на вищевикладене, вважаємо за необхідне **внести зміни до правового статусу недержавного пенсійного фонду**. При цьому порядок оподаткування їх доходів усунути зі ст. 157 розділу III По-

даткового кодексу (ч. 1 п. в та ч. 4) і, не змінюючи змісту виокремити в окрему статтю ПК «Оподаткування недержавних пенсійних фондів». Таким чином, зміни в правовому статусі НПФ не вплинуть на порядок оподаткування і нададуть можливість конкретизувати їх сутність як юридичних осіб відповідно до мети створення та функціонування.

Головним аргументом на користь даного підходу є соціальна відповідальність НПФ: попри те, що фонди це фінансові інститути, водночас вони наділені соціальними функціями, тому ймовірність виконувати дані функції повноцінно дорівнюватиме нулю, якщо фонди будуть націлені на «гонитву за прибутком».

Відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» НПФ не може бути проголошений банкрутом та ліквідований за законодавством про банкрутство. Ліквідація НПФ можлива за спеціальною процедурою під контролем Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. За таких обставин пенсійні активи вкладників переводяться до інших НПФ (відкритих, корпоративних), страхових організацій або банківських установ, які надають послуги з недержавного пенсійного забезпечення [240].

Діяльність НПФ включає такі **етапи**: підготовчий; акумулявання пенсійних внесків і підготовки до інвестування; процес інвестування; виплати та звіт за зобов'язаннями фонду.

Діяльність з НПЗ може здійснюватися НПФ лише після внесення його запису Нацфінпослуг до Державного реєстру фінансових установ та тільки після отримання свідоцтва про державну реєстрацію. Це в обов'язковому порядку було враховано при розробці «Положення про реєстрацію статуту НПФ та пенсійних схем» (далі — Положення). Відповідно до Положення процедура реєстрації фондів, що створюються згідно із Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення», буде складається з таких **етапів**:

- *початковий* — державна реєстрація НПФ як юридичної особи;
- *завершальний* — реєстрація НПФ як фінансової установи відповідно до «Положення про Державний реєстр фінансових установ».

Державна реєстрація НПФ

Першим етапом легітимації господарської діяльності НПФ є первинна легітимація її суб'єктів, яка, як зазначалися вище, полягає у застатдченні факту створення юридичної особи (державна реєстрація), а також здійсненні інших післяреєстраційних дій.

Термін «юридична особа» до сучасного законодавства потрапив із Німецького Цивільного Укладення 1900 року. У Кодексі Наполеона й Швейцарському Цивільному Укладенні заведено вживати термін «*personne morale*» («особа моральна»), що означає статус юридичної особи. В англо-американському праві застосовуються терміни *artificial person* або *legal entity*, тобто «особа штучна, спеціально створена, визнана правом». Таким чином, є абстракція, необхідна для включення різних угруповань в коло суб'єктів права взагалі і цивільного права зокрема⁷⁶.

Відповідно до статті 80 Цивільного кодексу України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа вважається створеною із дня її державної реєстрації (ч.4 ст. 87 Кодексу). Таким чином, державна реєстрація юридичної особи є обов'язковою умовою її існування.

У сфері публічно-правових відносин, частиною яких є відносини державної реєстрації суб'єктів підприємництва, різниця у реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців виявляється доволі чітко, що знайшло своє відображення в Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців»⁷⁷ (далі — Закон про державну реєстрацію), де поряд із загальними положеннями про державну реєстрацію (розділ I), окремо регламентується реєстрація юридичної особи (розділ III) і реєстрація фізичної особи, яка хоче стати підприємцем (розділ V). Дія цього нормативно-правового акта поширюється на державну реєстрацію всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, а також фізичних осіб-підприємців за винятком окремих суб'єктів господарювання, для яких законами України встановлені спеціальні правила цієї процедури. Йдеться про особливості державної реєстра-

⁷⁶ Грешников И.П. Субъекты гражданского права: юридическое лицо в праве и законодательстве. СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. С. 4.

⁷⁷ Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців : Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 31–32. — Ст. 263.

ції громадських об'єднань (у тому числі професійних спілок), благодійних організацій, політичних партій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, банків, торгово-промислових палат, фінансових установ (у тому числі кредитних спілок), бірж, а також інших установ та організацій, які визначаються відповідним законодавством.

Відповідно до ч.1 статті 50 Цивільного кодексу України право на здійснення підприємницької діяльності, яка не заборонена законом, має фізична особа (це може бути громадянин України, громадянин іншої держави або особа без громадянства) з повною цивільною дієздатністю. Стаття 24 Цивільного кодексу визначає, що повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття). Проте згідно із законом окремі категорії фізичних осіб не мають право провадити підприємницьку діяльність. До таких категорій належать: військовослужбовці, службові особи органів прокуратури, суду, внутрішніх справ, державного нотаріату, а також органів державної влади і управління, які покликані здійснювати контроль за діяльністю підприємств.

Крім того, особи, яким суд заборонив займатися певною діяльністю, не можуть бути зареєстровані як підприємці з правом здійснення відповідного виду діяльності до закінчення терміну, встановленого вироком суду. Особи, які мають непогашену судимість за крадіжки, хабарництво та інші корисливі злочини, не можуть бути зареєстровані як підприємці, не можуть виступати співзасновниками підприємницької організації, а також обіймати в підприємницьких товариствах та їх об'єднаннях керівні посади і посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю.

В юридичній літературі відзначається, що значення державної реєстрації юридичних осіб, її раціональної організації, повноти єдиного реєстру юридичних осіб, достовірності відомостей, що містяться в ньому, та їхньої відкритості для будь-якої зацікавленої особи надзвичайно велике, особливо в період переходу від централізованої адміністративно-командної системи до системи автономно діючих суб'єктів ринкового товарно-грошового цивільного обігу. Тільки така реєстрація забезпечує можливість одержання необхідної інформації при виборі контрагента і веденні господарських операцій і сприяє стійкості економічного обігу, оскільки реєструються і зміни правового статусу юридичних осіб.

Державна реєстрація юридичної особи має подвійне значення. По-перше, юридична особа виникає з моменту державної реєстрації, що означає, що вона носить конститутивний характер. Це юридичний факт, обов'язковий для створення юридичної особи. По-друге, у результаті реєстрації до єдиного державного реєстру включаються відомості про нового суб'єкта права, що важливо для упорядкування цивільного обігу. Реєстрація є певною гарантією стабільності існування суб'єктів права (юридичних осіб). Відомості про реєстрацію юридичних осіб мають такі властивості, як публічність, достовірність і законність. Державний реєстр юридичних осіб є джерелом достовірної інформації про правовий статус і майнове становище кожної юридичної особи. Як юридичний факт державна реєстрація є за своєю природою адміністративно-правовим актом — юридичним фактом, що породжує цивільно-правовий статус і цивільно-правову здатність юридичної особи брати участь в економічному обігу від свого імені.

Реєстрація юридичних осіб здійснюється з визначеною метою, зокрема:

- 1) для ведення їх загальнодержавного обліку;
- 2) для недопущення порушень вимог чинного законодавства, зокрема антимонопольного, у цьому випадку встановлений заявний режим;
- 3) необхідність державної реєстрації діючих юридичних осіб має важливе значення не тільки для виникнення правоздатності і дієздатності юридичної особи, а й для забезпечення фінансового (податкового) контролю за її діяльністю⁷⁸.

Державна реєстрація юридичних осіб-підприємців, які мають намір здійснювати господарську діяльність з виготовлення та проведення лотерей, проводиться державним реєстратором.

Відповідно до ст. 24 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців», для проведення державної реєстрації юридичної особи, яка має намір провадити діяльність з НПЗ, засновник (засновники) або уповноважена ними особа повинні особисто надати державному реєстратору (надіслати поштовим відправленням з описом вкладення або в разі подання електронних документів надати

⁷⁸ Гражданское право. В 2-х т. Т. 1. Учебник / Отв. ред. проф. Е.А. Суханов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Изд-во БЕК, 2003. — 816 с.(с.83)

опис, що містить відомості про надіслані електронні документи, в електронній формі) **такі документи:**

- заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації юридичної особи, до якої може бути як додаток надана заява про обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість за формою, затвердженою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику;
- примірник оригіналу (ксерокопію, нотаріально засвідчену копію) рішення засновників або уповноваженого ними органу про створення юридичної особи у випадках, передбачених законом;
- два примірники установчих документів (у разі подання електронних документів — один примірник);
- документ, що засвідчує внесення реєстраційного збору за проведення державної реєстрації юридичної особи. У разі подання електронних документів для проведення державної реєстрації юридичної особи підтвердженням внесення плати за проведення державної реєстрації юридичної особи є примірник електронного розрахункового документа.

До реєстраційної картки на проведення державної реєстрації юридичної особи засновником (засновниками) або уповноваженою ними особою включається:

- інформація про структуру власності засновників — юридичних осіб, яка надає можливість встановити фізичних осіб — власників істотної участі цих юридичних осіб і містить такі дані: прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), країна громадянства, серія та номер паспорта громадянина України або паспортного документа іноземця, місце проживання, реєстраційний номер облікової картки платника податків (за наявності);
- інформація про кінцевого вигодоодержувача (вигодоодержувачів) юридичної особи, у тому числі кінцевого вигодоодержувача (вигодоодержувачів) її засновника, якщо засновник — юридична особа, а саме: прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), країна громадянства, серія та номер паспорта громадянина України або паспортного документа іноземця, місце проживання, реєстраційний номер облікової картки платника податків (за наявності).

При цьому, державному реєстратору забороняється вимагати додаткові документи для проведення державної реєстрації юридичної особи, якщо вони не передбачені законом.

Документи, які подані для проведення державної реєстрації юридичної особи, приймаються за описом, копія якого в день надходження документів видається (надсилається поштовим відправленням) засновнику або уповноваженій ним особі з відміткою про дату надходження документів.

Дата надходження документів для проведення державної реєстрації юридичної особи вноситься до журналу обліку реєстраційних дій.

Форма реєстраційної картки на проведення державної реєстрації затверджена Наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 20.04.2007 р. № 54⁷⁹. Така реєстраційна картка є водночас заявою про державну реєстрацію. Для осіб, що мають намір здійснювати господарську діяльність НПФ, існують певні особливості заповнення такої картки. Спершу надаються загальні відомості про майбутню юридичну особу: її повне найменування, організаційно-правова форма, назва, скорочене найменування юридичної особи (відповідно до установчих, розпорядчих документів), а також відомості про місцезнаходження юридичної особи.

Що стосується назви юридичної особи, то вимоги щодо написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу врегульовані Наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва № 65 від 09.06.2004 р. «Про затвердження Вимог щодо написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу»⁸⁰, в якому, зокрема, зазначено, що юридична особа повинна мати власне найменування, у якому зазначаються її організаційно-правова форма (крім органів державної влади, місцевого самоврядування, органів влади Автономної Республіки Крим) та назва. Найменування юридичної особи викладається державною мовою. Назва

⁷⁹ Про затвердження форм реєстраційних карток (Форми NN 1–15) // Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 20.04.2007 №54 // Офіційний вісник України від 21.05.2007–2007 р., № 34, (№№ № 63, 2007, стор. 135 (ДІ)), стор. 36, стаття 1370.

⁸⁰ Про затвердження Вимог щодо написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу // Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва № 65 від 09.06.2004//Офіційний вісник України від 16.07.2004–2004 р., № 26, стор. 168, стаття 1725.

може складатися з власної назви юридичної особи, а також містити інформацію щодо мети діяльності, виду, способу утворення, залежності юридичної особи та інших відомостей згідно з вимогами до найменування окремих організаційно-правових форм суб'єктів господарювання, встановлених Цивільним та Господарським кодексами та законами України. При цьому найменування юридичної особи не може бути тожним найменуванню іншої юридичної особи. Юридичній особі також дозволяється, крім повного, мати скорочене найменування.

У Законі «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» передбачена можливість резервування найменування юридичної особи. Згідно із ч.2 ст.23 засновник (засновники) юридичної особи має право зарезервувати найменування юридичної особи строком на два місяці, а для відкритих акціонерних товариств — строком на дев'ять місяців. При цьому засновник (засновники) юридичної особи зобов'язаний вказати в заяві про резервування найменування юридичної особи повне найменування юридичної особи, під яким він (вони) має намір її зареєструвати. Така процедура здійснюється протягом трьох робочих днів з дати надходження документів.

У разі відсутності в Єдиному державному реєстрі найменування юридичної особи тожного тому, яке зазначено в заяві про резервування найменування юридичної особи, державний реєстратор протягом встановленого строку вносить до Єдиного державного реєстру запис про резервування найменування юридичної особи і видає (надсилає рекомендованим листом) засновнику юридичної особи або уповноваженій ним особі довідку з Єдиного державного реєстру про таке резервування, яка дійсна протягом строку резервування. Дата внесення до Єдиного державного реєстру запису про резервування найменування юридичної особи є датою резервування найменування юридичної особи.

Стаття 1 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» надає поняття місцезнаходження юридичної особи, під яким розуміється адреса органу або особи, які відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступають від її імені. Ідентичне визначення міститься у ст.93 Цивільного кодексу України⁸¹.

⁸¹ Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради. — 2003. — №№ 40–44. — Ст. 356.

Після внесення загальних відомостей про юридичну особу в реєстраційну картку обов'язково вносяться відомості про фізичних осіб–платників податків, які обираються (призначаються) до органу управління юридичної особи, уповноважених представляти юридичну особу в правовідносинах з третіми особами (згідно з відомостями, що містяться в установчих або у розпорядчих документах), — про керівника юридичної особи, а також тих, хто має право вчиняти дії від імені юридичної особи без довіреності, в тому числі підписувати договори (згідно з відомостями, що містяться в установчих або у розпорядчих документах).

Для державної реєстрації юридичної особи–майбутнього оператора НПФ подаються такі установчі документи: примірник оригіналу або нотаріально посвідчена копія рішення засновників або уповноваженого ними органу про створення юридичної особи та два примірники установчих документів.

У статуті юридичної особи вказуються найменування юридичної особи, органи управління товариством, їх компетенція, в якій обов'язково має бути передбачена діяльність в якості НПФ, порядок вступу до товариства та виходу з нього, інші відомості.

При державній реєстрації юридичної особи–майбутнього НПФ, для якого законодавством встановлено вимоги щодо формування статутного капіталу, крім обов'язкового переліку документів, додатково подається документ, що підтверджує внесення засновником (засновниками) вкладу (вкладів) до такого капіталу.

Державний реєстратор має право:

- 1) залишити без розгляду документи, які подані для проведення державної реєстрації юридичної особи, якщо:
 - документи подані за неналежним місцем проведення державної реєстрації (наприклад, не за місцезнаходженням юридичної особи);
 - документи не відповідають вимогам, встановленим законодавством;
 - до державного реєстратора надійшло рішення суду щодо заборони у проведенні реєстраційних дій;
 - документи подані не в повному обсязі;
 - документи подано особою, яка не має на це повноважень (наприклад, не є засновником (засновниками) або уповноваженою ним особою).

- 2) відмовити у проведенні державної реєстрації майбутнього оператора, якщо є:
- невідповідність відомостей, які вказані в реєстраційній картці на проведення державної реєстрації, відомостям, які зазначені в документах, що подані для проведення державної реєстрації юридичної особи;
 - невідповідність установчих документів встановленим вимогам;
 - порушення порядку створення юридичної особи, яке може проявлятися у: наявності обмежень на зайняття відповідних посад керівними особами органу управління юридичної особи; невідповідності відомостей про засновників юридичної особи, які містяться в Єдиному державному реєстрі; наявності в Єдиному державному реєстрі найменування, яке тотожне найменуванню оператора, який має намір зареєструватися та ін.

За відсутності зазначених підстав, державний реєстратор протягом трьох робочих днів з дати надходження документів повинен внести до реєстраційної картки на проведення державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати діяльність з НПЗ, ідентифікаційний код заявника відповідно до вимог Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України та внести до Єдиного державного реєстру запис про проведення державної реєстрації юридичної особи на підставі відомостей цієї реєстраційної картки. При цьому до компетенції реєстратора входить тільки перевірка дотримання умов, необхідних для створення суб'єкта господарювання.

Слід зазначити, що першим нормативно-правовим документом, який регулював підприємницьку діяльність, — Законом України «Про підприємництво» [82], для проведення державної реєстрації встановлювався п'ятиденний термін, цього ж терміну було дотримано у положеннях «Про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності та про реєстраційний збір за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності»⁸³ та «Про порядок державної реєстрації

⁸² Закон України «Про підприємництво» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, N 14, ст.168.

⁸³ Положення про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності та про реєстраційний збір за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності // Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.1994 № 276 //

суб'єктів підприємницької діяльності»⁸⁴. Таким чином, спостерігається позитивна тенденція скорочення строку проведення державної реєстрації. Такі строки державної реєстрації суб'єктів підприємництва повинні забезпечувати потреби господарського обігу, сприяючи тим самим зростанню економіки, підвищувати ефективність роботи органів державної реєстрації і усувати різного роду зловживання, пов'язані з можливістю проведення «прискореної реєстрації».

Дата внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації юридичної особи вважається датою державної реєстрації юридичної особи.

Саме з цього моменту відповідно до чинного законодавства виникає правоздатність юридичної особи, яка прагне займатися діяльністю з НПЗ. Після отримання свідоцтва про державну реєстрацію як суб'єкта підприємницької діяльності, вона має право легітимного входження в господарський обіг.

Отже, процедура державної реєстрації юридичної особи як підприємця необхідна, з одного боку, для того, щоб вона могла користуватися гарантіями підприємницької діяльності, а з іншого, — для покладання на неї обов'язків, що випливають із такої діяльності, зокрема, з оподаткування, дотримання правил ведення діяльності з НПЗ. Така процедура має суто формальний характер. Державний реєстратор не розглядає питання про доцільність реєстрації, дотримання заявником (засновником) правових норм, крім тих, що безпосередньо стосуються реєстрації, готовність до здійснення підприємницької діяльності, наявність в неї необхідного майна, професійних навичок тощо. Його завдання полягає в тім, щоб перевірити повноту й правильність оформлення документів, що представляють для реєстрації, і факт оплати заявником державного мита у встановленому розмірі⁸⁵.

Не пізніше наступного робочого дня після отримання державним реєстратором від органів статистики, доходів і зборів, Пенсійного фонду України даних про взяття на облік юридичної особи, державним реєстратором видається (надсилається поштовим відправленням

⁸⁴ Положення про порядок державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності// Постанова Кабінету Міністрів України №740 від 25.05.98//Урядовий кур'єр 1998, №103 від 02.06.98

⁸⁵ Тихомиров, М.Ю. Индивидуальный предприниматель: гарантии деятельности, новый порядок государственной регистрации / М.Ю. Тихомиров. — М.: Изд-во М.Ю.Тихомирова, 2004. —С.72–73. 94 с.

з описом вкладення) засновнику або уповноваженій ним особі один примірник оригіналу установчих документів з відміткою державного реєстратора про проведення державної реєстрації юридичної особи та виписка з Єдиного державного реєстру.

Порядок передачі державному реєстратору ідентифікаційних кодів Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України для внесення їх до реєстраційної картки визначається Міністерством юстиції України та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері статистики.

Таким чином, саме з дня державної реєстрації юридична особа набуває правоздатності та може реалізувати свій намір здійснювати діяльність з НПЗ.

Реєстрації НПФ Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

Вищезазначений порядок реєстрації сприяє послідовному здійсненню всіх дій, що необхідні не тільки для юридичної реєстрації НПФ, а й для набуття НПФ права на провадження діяльності з недержавного пенсійного забезпечення із дотриманням чинних нормативно-правових актів.

Положення регламентує занесення НПФ до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) з відповідним отриманням ідентифікаційного коду юридичної особи, а також внесенням НПФ в якості неприбуткової організації до Реєстру неприбуткових організацій (установ).

На **початковій** стадії Положенням, крім визначеного порядку реєстрації НПФ як юридичної особи, чітко окреслені вимоги до статутів НПФ із врахуванням вимог до пенсійних фондів корпоративних і професійних видів, передбачених нормами законодавства.

Даний факт вимагає від засновників НПФ корпоративного і професійного видів враховувати особливості запровадження та функціонування таких фондів та докладно відпрацьовувати окремі статті статутів у процесі їх розробки.

Алгоритм процедури реєстрації НПФ, встановлений цим Положенням, започатковує умови для здійснення прозорої і легітимної реєстрації новостворених НПФ, що відповідає вимогам чинних норм законодавства.

Щодо форм, в яких дозволяється утворення НПФ, то згідно із чинним законодавством НПФ можуть утворюватись у вигляді повного товариства, товариства з додатковою відповідальністю, командитного товариства, надалі передбачено утворення НПФ у формі корпорації, асоціації, консорціуму, концерну і т. д. (спираючись на те, що засновниками товариства можуть бути певна кількість юридичних осіб, наприклад, підприємства різних галузей та напрямів з великою кількістю працівників, що вважають за необхідне покращення матеріального забезпечення своїх працівників на майбутнє за наявності передбачених законодавством обставин).

Через те, що станом на 2015 рік запровадження недержавного пенсійного забезпечення все ще перебуває на початковому етапі свого розвитку, варто запроваджувати НПФ у формі одного з товариств, оскільки корпоративні форми роботи підпадатимуть під жорсткіший контроль Антимонопольного комітету України, адже територія України не налічує достатнього обсягу НПФ, який дозволив би утворити базові умови конкурентоспроможності.

Засновниками будь-якого НПФ можуть бути юридичні особи та їх об'єднання, що беруть на себе безумовні зобов'язання щодо виконання вимог, установлених законом та іншими нормативно-правовими актами з питань пенсійного забезпечення [240, ст.8].

Юридична особа, діяльність якої фінансується за рахунок Державного бюджету України або місцевих бюджетів, має право бути членом об'єднання юридичних осіб, що створює професійний пенсійний фонд, та бути засновником корпоративного пенсійного фонду лише у випадках, коли створення таких фондів передбачене законами України або рішенням відповідних місцевих рад. Заснування такими юридичними особами відкритих пенсійних фондів забороняється. Кошти, перераховані до будь-якого пенсійного фонду будь-яким вкладником, не є власністю держави або органів місцевого самоврядування.

Засновниками корпоративного пенсійного фонду можуть бути роботодавці — юридичні особи, що провадять свою діяльність не менше ніж три роки і мають не менше ніж десять найманих працівників.

Засновники відкритого пенсійного фонду не можуть бути компанією з управління активами цього фонду, компанією з управління цим пенсійним фондом, банківською установою — зберігачем цього фонду та його аудитором.

Засновники корпоративного та професійного пенсійного фонду не можуть бути банківською установою — зберігачем цього фонду, а також його аудитором.

Засновники будь-якого пенсійного фонду можуть бути засновниками компанії з управління активами (КУА) та компанії з управління пенсійним фондом, з якими цей фонд уклав відповідні договори [240, ст. 8].

Законодавством дозволено юридичній особі бути одночасно засновником не більш як трьох відкритих пенсійних фондів та лише одного корпоративного чи одного професійного пенсійного фонду, при цьому заборонено заснування відкритих фондів однакового виду.

У разі створення НПФ кількома засновниками, процедура виходу одного із засновників чітко регламентована: один із засновників має право вийти з їх складу, попередивши інших засновників та учасників фонду, за яких він робив внески за власні кошти, не пізніше ніж за один рік до виходу з числа засновників НПФ.

Юридична особа виходить або входить до складу засновників пенсійного фонду в тому випадку, якщо до статуту НПФ вносяться відповідні зміни та доповнення.

Щодо корпоративного фонду, то в разі виходу зі складу втрачається право бути учасниками такого корпоративного пенсійного фонду. Такі учасники фонду зобов'язані протягом трьох місяців з дня отримання повідомлення про вихід їхнього роботодавця з числа засновників пенсійного фонду подати адміністратору цього фонду заяву, в якій учасником визначається інший НПФ, до якого мають бути переведені належні йому пенсійні активи відповідно до вимог чинного законодавства, надати разом із заявою копію пенсійного контракту, укладеного з цим НПФ.

У разі виходу роботодавця зі складу засновників корпоративного НПФ, законодавство зобов'язує його сплачувати пенсійні внески за раніше укладеними пенсійними контрактами, які підлягали сплаті до дня його виходу зі складу засновників НПФ.

Законом передбачено, що для здійснення контролю за поточною діяльністю пенсійного фонду і вирішення основних питань його роботи утворюється Рада фонду. Для повноцінного її функціонування Національній комісії з регулювання ринків фінансових послуг (Нацфінпослуг) потрібно ще розробити чималу кількість нормативно-право-

вих документів, але певні моменти створення та діяльності Ради вже врегульовані.

Рада відкритого пенсійного фонду утворюється з дев'яти осіб, а рада корпоративного та професійного фонду — з шести осіб.

Рада фонду діє на громадських засадах, якщо інше не встановлено статутом пенсійного фонду. Статутом може бути встановлена винагорода лише членам Ради, які не є представниками засновників чи учасників фонду (незалежним членам ради фонду).

Так, члени Ради, відповідно до Кваліфікаційних вимог до членів рад недержавних пенсійних фондів та фахівців з питань адміністрування недержавних пенсійних фондів, повинні відповідати вимогам щодо рівня освіти, досвіду практичної діяльності та спеціальних знань, встановлених Нацфінпослуг, що дозволять їм компетентно виконувати покладені на раду пенсійного фонду функції [227].

Для засвідчення відповідності членів Ради вимогам щодо спеціальних знань вони повинні скласти обов'язковий кваліфікаційний іспит на володіння кваліфікаційним мінімумом з питань НПФ.

Кандидатури в члени Ради НПФ повинні погоджуватися з Нацфінпослуг. Цей момент діяльності НПФ урегульований Порядком погодження Нацфінпослуг членів Ради НПФ, затвердженим розпорядженням Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [228].

Для погодження членів Ради адміністратор (а у разі його відсутності — засновники) повинен надіслати Нацфінпослуг належно оформлене повідомлення, що містить інформацію про утворення або зміни в складі Ради пенсійного фонду та пакет документів, що підтверджують відповідність осіб членів цієї Ради встановленим вимогам.

Кандидати в члени Ради фонду, які є представниками засновників пенсійного фонду та роботодавців-платників корпоративного пенсійного фонду, призначаються засновниками пенсійного фонду та роботодавцями-платниками корпоративного пенсійного фонду, визнаються членами Ради фонду на зборах засновників та набувають повноважень членів ради фонду, якщо протягом 30 днів після подання списку членів Ради фонду до Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України щодо них не надійде обґрунтованого письмового заперечення Нацфінпослуг.

Як зазначалося вище, Рада фонду формується в кількості не менше шести осіб, яких також компетентні призначати засновники фонду, а

у випадку, якщо фонд корпоративний — також і роботодавці-платники, можуть чинити безпосередній вплив на діяльність та інвестиційну політику НПФ.

Рада підзвітна та підконтрольна зборам засновників НПФ — вищому органу управління недержавного пенсійного фонду, або засновнику, в тому випадку, якщо фонд створено одним засновником.

НПФ для здійснення своїх функціональних обов'язків використовує послуги інших юридичних осіб — компанії з управління активами (КУА), адміністратора і банка-зберігача. Радою фонду обираються відповідні компанії, укладаються із ними договори про обслуговування фонду і, відповідно, здійснюється контроль їх діяльності.

Пенсійний фонд діє на підставі статуту, що відповідає вимогам закону про недержавне пенсійне страхування та типовому статуту. Статут пенсійного фонду затверджується засновниками фонду та погоджується, змінюється, доповнюється Радою пенсійного фонду після її утворення [240, ст. 6].

Статут пенсійного фонду може встановлювати тільки такі умови і правила недержавного пенсійного забезпечення, які не суперечать чинному законодавству.

Також однією з функцій, що покладається на Раду пенсійного фонду, є розробка та затвердження його інвестиційної декларації.

Інвестиційна декларація є основним документом, який визначає інвестиційну політику пенсійного фонду та основні напрями інвестування пенсійних активів, а також обмеження інвестиційної діяльності з пенсійними активами [234].

Положенням про інвестиційну декларацію НПФ, яке опрацьовувалось спільно з Нацфінпослуг, встановлюються порядок реєстрації інвестиційної декларації фонду та змін до неї (слід зауважити, що інвестиційна декларація підлягає обов'язковій реєстрації в Нацфінпослуг протягом 60 днів після формування Ради фонду), а також вимоги до інвестиційної декларації, правила підготовки та порядок внесення змін до неї [234, ст.4].

Інвестиційна декларація є невід'ємним додатком до договорів, укладених Радою фонду з адміністратором, компанією з управління активами та зберігачем, з огляду на те, що зберігач виконує розпорядження компанії з управління активами та адміністратора пенсійного фонду з питань, що належать до їх компетенції [234, ст.1.3].

Інвестиційна декларація підлягає обов'язковій реєстрації в Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку протягом 60 календарних днів з дня реєстрації пенсійного фонду. Примірник зареєстрованої інвестиційної декларації подається компанією, що здійснює управління пенсійним фондом, Державній інспекції з пенсійного страхування протягом п'яти робочих днів з дня реєстрації.

Зміни і доповнення до статуту пенсійного фонду не можуть погіршувати умови пенсійного забезпечення учасників фонду.

Рада пенсійного фонду зобов'язана надати всім учасникам фонду інформацію про зміни та доповнення, що вносяться до його статуту, через адміністратора протягом одного місяця з дня їх реєстрації.

Державна інспекція з пенсійного страхування не реєструє зміни і доповнення до статутів пенсійних фондів, які порушують вимоги, встановлені законом.

Зміни та доповнення до статуту пенсійного фонду подаються на реєстрацію Радою фонду за тими ж правилами, що встановлені для реєстрації пенсійного фонду, протягом семи робочих днів з дня затвердження нею таких змін.

Типові статuti відкритого, корпоративного та професійного пенсійних фондів затверджуються засновниками і погоджується з представниками трудових колективів відповідних юридичних осіб-роботодавців у частині пенсійної схеми [240, ст.9].

Інвестиційна декларація пенсійного фонду розробляється та затверджується Радою пенсійного фонду відповідно до чинного законодавства. Правила підготовки, вимоги до інвестиційної декларації та порядок її реєстрації встановлюються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Одним із принципів НПЗ є цільове та ефективне використання пенсійних коштів. З цією метою та метою підвищення інвестиційної доходності пенсійних активів, Рада фонду зобов'язана проводити щорічний аналіз ефективності інвестиційної діяльності та визначати доцільність внесення змін до інвестиційної декларації з урахуванням пропозицій, поданих особами, що здійснюють управління активами такого пенсійного фонду та консультантів з інвестиційних питань (у разі їхнього залучення).

На сьогодні пройшли державну реєстрацію у Міністерстві юстиції України нормативно-правові акти, якими врегульовано особливості початку здійснення діяльності з адміністрування НПФ [223, 227–229].

Управління НПФ здійснюється адміністратором-компанією, з якою рада НПФ уклала договір, чи одним із засновників корпоративного НПФ, що прийняв рішення про самостійне управління НПФ, чи юридичною особою — неприбутковою організацією, створеною одним із засновників корпоративного НПФ виключно для управління НПФ. Така компанія може створюватися у вигляді АТ та ТОВ. Статутний фонд компанії по управлінню відкритим НПФ повинен бути представлений тільки у грошовій формі і перевищувати суму, еквівалентну 500 000 євро, а власний капітал — не менше 300 000 євро. Винагорода компанії — не більше 1% від суми накопичених протягом звітного року фондом пенсійних активів, яка виплачується не частіше одного разу на квартал.

Ліцензування діяльності НПФ

Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» встановлено, що юридична особа, яка має намір провадити діяльність з адміністрування пенсійних фондів, повинна отримати у Нацфінпослуг України ліцензію на провадження діяльності з адміністрування пенсійних фондів.

Ліцензування — останній елемент легітимації господарської діяльності з НПЗ. Взагалі ліцензування — один з найбільш впливових механізмів щодо поведження суб'єктів економічної діяльності, оскільки він передбачає необхідність проходження спеціальної дозвільної процедури всіма суб'єктами господарського обігу, що мають намір займатися певними видами діяльності, у відношенні яких законодавчо встановлені ліцензійні обмеження⁸⁶.

Аналізуючи зміни, що відбуваються у сфері адміністративних методів державного регулювання, професор Ю. А. Тихомиров відзначає зниження ролі заборони як елемента регулювання й, навпаки, що зростає значення керування, легалізації й контролю⁸⁷. Держава використовує різноманітні засоби для безпосереднього або опосередкованого впливу на суб'єктів підприємницької діяльності, в яких виявляються

⁸⁶ Дмитриев Ю.А., Евтеева А.А., Петров С.М. Административное право: Учебник. — М., 2005.— С. 404.

⁸⁷ Тихомиров Ю.А. Публично-правовое регулирование: динамика сфер и методов // Журнал российского права. — 2001. — № 5.—С.3–12.

різноманітні аспекти сприяння підприємництву, плануванню, регулюванню тощо⁸⁸.

Отже, можна стверджувати, що методи адміністративного регулювання в економічній сфері поступово змінюються, стають менш жорсткими. Одним з таких методів впливу є ліцензування.

Поняття «ліцензування» як універсальне, що поширюється на багато видів господарської діяльності, почало формуватися у вітчизняній правовій науці з часі ухвалення Закону України «Про підприємництво»⁸⁹. Тоді у ст. 4 цього Закону було передбачено, що без спеціального дозволу (ліцензії), що видається Радою Міністрів Української РСР або уповноваженим нею органом, не можуть здійснюватись:

- пошук (розвідка) та експлуатація родовищ корисних копалин;
- ремонт спортивної, мисливської або іншої зброї;
- виготовлення і реалізація медикаментів і хімічних речовин;
- виготовлення пива і вина;
- виготовлення горілчаних, лікерних та коньячних виробів;
- виготовлення тютюнових виробів;
- медична практика;
- ветеринарна практика;
- юридична практика;
- створення та утримання гральних закладів, організація азартних ігор;
- торгівля алкогольними напоями.

Поява ліцензування в Україні пов'язується з початком економічних реформ, у процесі яких відбувалося поступове роздержавлення економіки, поява нових видів підприємницької активності, виникнення підприємств різних форм власності. Доти застосування методів ліцензування було вкрай обмеженим, оскільки державні підприємства існували як основний суб'єкт господарської діяльності, не мали потреби в проходженні процедури ліцензування, оскільки й без цього перебували під повним державним управлінням і контролем.

Практика ліцензування виникла у суспільстві з розвитком промисловості й торговельної діяльності, де були легалізовані найрізноманіт-

⁸⁸ Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У 2 т.: Т.2. Особлива частина / Ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова) та ін..-К.: Юрид. думка, 2005.-С.90.

⁸⁹ Про підприємництво : Закон України від 07.02.1991 № 698-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 14. — Ст. 168.

ніші форми підприємництва, і функціонував відносно вільний, хоча й контрольований державою, ринок⁹⁰.

Незважаючи на велику нормативно-правову основу ліцензування господарської діяльності в Україні, доволі жвавого обговорення цього методу регулювання економічних процесів в юридичній літературі, досі немає єдиного розуміння його сутності.

Легальне визначення ліцензування міститься у ст. 1 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», а саме: «... видача, переоформлення та анулювання ліцензій, видача дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування»⁹¹. В юридичній літературі, зокрема *Л.В. Шостак*, визначила ліцензування як встановлений державою порядок видачі, переоформлення та анулювання ліцензій, а також видачі дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, порядок, форми та періодичність здійснення нагляду і контролю за дотриманням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування⁹², що цілком збігається із ст.1 зазначеного Закону.

Проте такі визначення не знайшли підтримки в науковців, що продовжило дискусії про сутність та юридичну природу ліцензування. Визначення ліцензування як перерахування певних заходів (процедур) неточно й може бути виправдане винятково необхідністю його закріплення в нормативно-правовому акті, особливо якщо воно використовується для цілей даного нормативно- правового акта. Адже загально-відомо, що при вивченні сутності будь-якого правового явища, у тому числі ліцензування його варто розглядати комплексно, з урахуванням всіх правових особливостей. Крім того, навряд чи доцільно зарахувати до ліцензування анулювання ліцензії.

⁹⁰ Гуцин А.В. Из истории формирования института лицензирования // Государство и право. — 2014. — № 9. — С. 102–104.

⁹¹ Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 08.09.2000 // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 36. — Ст. 299.

⁹² Шостак Л.В. Ліцензування як адміністративно-правовий інститут Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.—Ірпінь.—2005.— С.19–20.

У літературі наводяться різні визначення ліцензування. А. П. *Альохін* і Ю. М. *Козлов* розглядають ліцензування як один з видів правових форм управління⁹³. Подібною позиції дотримується А. *Шпомер*, визначаючи ліцензування як діяльність уповноважених державою органів, спрямованої на надання у встановленому порядку суб'єктам господарювання дозволу на здійснення за певних умов, передбачених законодавчими актами, видів господарської діяльності, на захист прав і законних інтересів громадян, організацій та навколишнього природного середовища, а також забезпечення безпеки держави⁹⁴. З цим не можна не погодитись, адже ліцензія належить до такої правої форми управлінської діяльності, як видання індивідуальних актів управління і тягне за собою відповідні юридичні наслідки, які виражаються у виникненні адміністративно-правових відносин між ліцензіатом і публічною адміністрацією (органом ліцензування). Ліцензування розглядається і як правовий інститут, тобто сукупність правових норм, які регулюють такі групи відносин:

- що виникають із приводу створення й організації діяльності органів, які ліцензують;
- що виникають між органами виконавчої влади й особами, які мають намір одержати, одержали чи втратили ліцензію;
- що виникають у разі наявності підстав притягнення до юридичної відповідальності (зокрема, адміністративної)⁹⁵.

А. І. *Цихоцька* вважає, що реальним змістом ліцензування є організаційно-коригувальний вплив держави на керований об'єкт і що ліцензування — це одна з функцій державного управління, тобто один з найбільш загальних і типових способів впливу держави на суб'єктів господарювання⁹⁶. Такої ж позиції дотримуються й інші вчені⁹⁷. В.І. *Новоселов* вбачає у ліцензуванні форму контролю за законністю передбачуваних дій громадянина чи організації, дозвіл робити тільки законні

⁹³ Алехин А.П., Козлов Ю.М. Административное право.— М., 1995.— 140с.

⁹⁴ Шпомер А. Поняття, ознаки та функції ліцензування певних видів господарської діяльності в Україні // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 12. — С.77–80.

⁹⁵ Вітвицький С. С. Державний контроль у сфері ліцензійної діяльності : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / С. С. Вітвицький. — Запоріжжя, 2004. — 178 с.

⁹⁶ Государственное управление: проблемы теории, истории, практики, преподавания // Тез. докл. и сообщ. науч.-практ. конф. Ростов — на — Дону, 1993 — С. 162–163.

⁹⁷ Береславський С. Ліцензування господарської діяльності.—К.—2001.—88с. Предпринимательское право. Курс лекций./ Под ред. Н.И. Клейн.—М.: Юрид. лит., 1993.—480с

дії і відмовлення у здійсненні протиправних дій, що обумовлює вид і міру припустимої активності, а так само реалізацію нагляду за фактично здійснюваними діями⁹⁸.

Водночас, у науковців не має чіткої позиції щодо визначення правової природи ліцензування. Існує думка, що ліцензування є способом обмеження правоздатності підприємницьких організацій⁹⁹.

На наш погляд, ліцензування не слід розглядати як інструмент обмеження підприємницької діяльності. Держава, застосовуючи ліцензування, не ставить нездоланий бар'єр між підприємцем і видом діяльності, що ліцензується. Будь-який підприємець, котрий відповідає певним ліцензійним умовам, має право займатися відповідним видом діяльності. При цьому держава встановлює лише певні вимоги, яких підприємець повинен дотримуватись.

Інші вважають, що ліцензування — вид державного контролю, спрямований на забезпечення захисту прав, законних інтересів, моральності й здоров'я громадян, забезпечення оборони країни й безпеки держави¹⁰⁰.

У цьому випадку основою визначення є мета ліцензування, що цілком слушно відображає спрямованість даної процедури, її соціальне призначення, а також підтверджує його адміністративно-правову природу. Проте й тут не розкриваються риси, характерні для інституту ліцензування, що надають можливість відокремити його від інших видів державного контролю.

О.Б. Багандов вважає, що ліцензування — це врегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають між компетентним державним органом і суб'єктом господарювання із приводу одержання, продовження, відкликання спеціального дозволу (ліцензії) на заняття певним видом діяльності, правовими наслідками яких є, відповідно, виникнення, продовження або припинення спеціальної правоздатності юридичної особи¹⁰¹. На думку Ю. А. Тихомірова, ліцензування — особлива процедура офіційного засвідчення (визнання) права суб'єкта

⁹⁸ Новоселов В.И. Правовое положение граждан в отраслях советского государственного управления.— Саратов, 1997. — 167 с.

⁹⁹ Предпринимательское право (правовая основа предпринимательской деятельности) Жилинский С.Э. 8-е изд., пересмотр. и доп. — М.: Норма, 2007. — 944 с.

¹⁰⁰ Ершова, И.В. Предпринимательское право: Схемы и комментарии / И.В.Ершова, Т.М.Иванова.— 2-е изд., испр. и доп.— М.: Юриспруденция, 2002.— 208 с.

¹⁰¹ Багандов А.Б. Лицензирование юридических лиц. — М., 2000. — 165 с.

господарування на ведення певного виду діяльності з додержанням правил, нормативних вимог і стандартів¹⁰².

У цих позиціях авторів йдеться про право, що з'являється у суб'єкта підприємництва після отримання ліцензії, але його зміст не розкривається. Крім того, вважаємо, що основне призначення ліцензування полягає не у визначенні меж наявної в особі правоздатності, яку вона отримала після реєстрації, а в її легітимації.

Тож, більш логічними та ґрунтовними є позиції Ж. А. Іонової й О. М. Олійник. На думку Ж. А. Іонової, ліцензування — це спосіб регулювання діяльності, що полягає у встановленні правового режиму здійснення її окремих видів тільки за наявності спеціальних дозволів (ліцензій), що видаються уповноваженими органами публічної влади при виконанні заздалегідь визначених вимог і умов¹⁰³. О. М. Олійник розглядає ліцензування у двох аспектах одного цілого: як видачу ліцензій і в якості контролю над дотриманням ліцензійних вимог і умов¹⁰⁴. При цьому авторка вважає, що ліцензування — це правовий режим початку й здійснення окремих визнаних законодавством видів підприємницької діяльності, що припускає:

- державне підтвердження й визначення меж права на ведення господарської діяльності;
- державний контроль над здійсненням діяльності;
- можливість припинення діяльності по особливих підставах органами держави¹⁰⁵. Правовий режим ліцензування характеризується диспозитивністю набуття права, імперативністю правореалізації, поєднанням цих методів при припиненні діяльності в рамках спеціального правового статусу суб'єкта ліцензійної діяльності.

У цілому підтримуючи подібний підхід, вважаємо, що навряд чи можна погодитися з останнім визначенням розглядуваної категорії через поняття правового режиму. Адже ліцензування є не самостійним

¹⁰² Тихомиров Ю. А. Курс административного права и процесса. М. : «Юринформцентр», 1998. — 795 с.

¹⁰³ Ионова Ж.А. Правовые проблемы государственной регистрации и лицензирования предпринимательства. Автореф. дисс. ...канд. юрид. наук. М., 1997. С. 17.

¹⁰⁴ Олейник О.М. Порядок создания и ликвидации коммерческой организации. Правовое положение коммерческой организации / Под ред. Ю.А. Тихомирова. — М., 2001. — С. 60.

¹⁰⁵ Олейник О. Правовые основы лицензирования хозяйственной деятельности // Закон. — 1994. — № 6. — С. 17.

правовим режимом, а одним із елементів іншого, більш об'ємного правового режиму — здійснення всієї господарської діяльності.

Вважаємо, що юридичну природу ліцензування в більшості випадків слід розглядати з точки зору легітимації вже наявної правоздатності підприємця. Адже мати право провадити господарську діяльність, що ліцензується, законодавством не заборонено. Тому загальна правоздатність підприємця в силу введеного обов'язку мати ліцензію не стає спеціальною. У цьому випадку він легітимує у встановленому порядку вже наявну в нього правоздатність і одержує державне підтвердження своєї участі в господарських відносинах при здійсненні тих видів діяльності, на які не поширюються заборони. Значно рідше виникають ситуації, коли фізична або юридична особа-підприємець здійснює тільки дозволені законом види діяльності. У таких випадках вони при одержанні ліцензії наділяються спеціальною правоздатністю на здійснення тих дій, які визначені у встановленому порядку рамками відповідного дозволу (наприклад, господарська діяльність з виготовлення вогнепальної зброї).

Відносини у сфері ліцензування мають низку характерних ознак:

по-перше, такі відносини виникають у процесі публічного регулювання економічної сфери;

по-друге, одним із суб'єктів правовідносин завжди є публічна адміністрація, яка представляє публічні інтереси в рамках наданих їй повноважень;

по-третє, у таких відносинах рішення органу ліцензування є обов'язкові для ліцензіата. Їх невиконання може тягнути за собою застосування до суб'єктів господарювання відповідних заходів адміністративного примусу;

по-четверте, ліцензійні правовідносини спрямовані на вирішення управлінських завдань з метою задоволення публічних інтересів.

Таким чином, можна говорити про те, що правовідносини у сфері ліцензування являють собою **один із видів адміністративно-правових відносин** і мають всі ознаки адміністративних правовідносин у цілому. А саме:

1. Вони складаються в процесі публічного впливу на правовий режим провадження певних видів господарської діяльності.
2. Такі правовідносини мають реординаційний характер і виникають за ініціативи суб'єктів господарювання, які прагнуть прова-

дити діяльність, що підлягає ліцензуванню. Надалі вони можуть виникати як з ініціативи ліцензіата, котрим може бути зареєстрована в установленому законодавством порядку юридична особа незалежно від її організаційно-правової форми та форми власності, а також фізична особа — суб'єкт підприємницької діяльності (наприклад, при переоформленні ліцензії), так і з ініціативи ліцензіара, яким виступають переважно органи виконавчої влади (наприклад, при здійсненні контролю за дотриманням ліцензійних умов провадження господарської діяльності).

3. У таких відносинах сторони організаційно не підпорядковані одна одній.
4. Об'єктом цих правовідносин виступає право здійснення певних видів господарської діяльності, яке має своє зовнішнє вираження у вигляді ліцензії — індивідуально-правового акта, який підтверджує законність провадження господарської діяльності, що ліцензується. В акті-ліцензії, як і в інших правозастосовчих актах, досягається персоніфікація, індивідуалізація дії правових норм¹⁰⁶. Правоздатність особи у сфері підприємницької діяльності, що вимагає спеціального дозволу (ліцензії), виникає з моменту одержання такої ліцензії та припиняється в момент її вилучення або визнання недійсною у встановленому законом порядку¹⁰⁷.
5. Відносини ліцензування є тривалими у часі та складаються з різноманітних дій: видача ліцензії, її переоформлення, видача дублікатів, контроль за додержанням суб'єктами господарювання ліцензійних умов провадження діяльності тощо.
6. Їх метою є захист прав, законних інтересів, життя та здоров'я громадян, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави¹⁰⁸.
7. Можливість настання адміністративної й кримінальної відповідальності за порушення правових норм у сфері ліцензування.

¹⁰⁶ Дюрягин И. Я. Применение норм советского права. — Свердловск. — 1973. — С.11.

¹⁰⁷ Андреев В.К. Проблемы правосубъектности в предпринимательской деятельности // Правовое регулирование предпринимательской деятельности. Под ред. Лаптева В.В.—М., 1995.— С.22.

¹⁰⁸ Бахрах Д.Н., Россинский Б.В., Старилов Ю.Н. Административное право: Учебник для вузов. — М., 2005. — С. 429.

Так, у ст.164 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачена відповідальність за провадження господарської діяльності без одержання ліцензії¹⁰⁹.

8. Дотримання принципів ліцензування, серед яких слід виділити: забезпечення рівності прав, законних інтересів усіх суб'єктів господарювання; встановлення єдиного порядку ліцензування видів господарської діяльності на території України; встановлення єдиного переліку видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, публічності, відкритості, прозорості, оплатності. Крім цього, ліцензування не може використовуватися для обмеження конкуренції у провадженні господарської діяльності.
9. Суперечки між сторонами ліцензійних відносин можуть вирішуватись як в адміністративному (наприклад, Експертно-апеляційною радою), так і в судовому порядку (адміністративними судами).

Отже, ліцензування господарської діяльності в юридичній літературі розглядається як:

- а) правовий режим;
- б) умова здійснення певних видів господарської діяльності;
- в) підстава виникнення права здійснювати види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню;
- г) засіб державного регулювання господарської діяльності;
- ґ) елемент легітимації господарської діяльності;
- д) вид адміністративних правовідносин;
- е) правовий інститут;
- є) форма державного контролю та ін.

Усі ці позиції відображають багатосторонність ліцензування, характеризують його окремі властивості, цілі, функції, призначення тощо. На нашу думку, поняття ліцензування також слід розглядати з позиції соціальної орієнтації діяльності публічної адміністрації, визначної ст.3 Конституції України, в якій передбачено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина є головним

¹⁰⁹ Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1984. — Додаток до №51. — Ст. 1122.

обов'язком держави¹¹⁰. Ця норма Основного закону породила необхідність уточнення традиційного погляду на предмет адміністративного права, основу якого сьогодні складають, зокрема, суспільні відносини, що формуються у ході діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо забезпечення реалізації та захисту в адміністративному порядку прав і свобод громадян, надання їм, а також юридичним особам різноманітних адміністративних (управлінських) послуг¹¹¹. Адміністративні послуги визначаються як результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до Закону¹¹². Водночас, адміністративні послуги пов'язують лише з виданням індивідуальних актів за зверненнями фізичних та юридичних осіб і не включають в себе дії з контролю за діяльністю після отримання відповідного дозволу. Тобто адміністративна послуга є первинною частиною ліцензування господарської діяльності.

Виходячи із вищевикладеного, пропонуємо таке визначення ліцензування. Ліцензування — це елемент легітимації господарської діяльності, врегульована адміністративно-правовими нормами діяльність органів ліцензування, виражена в офіційному визнанні за певними суб'єктами права на заняття окремими видами господарської діяльності, що полягає у видачі ліцензій суб'єктам господарювання, контролі за дотриманням ними ліцензійних умов провадження такої діяльності з метою реалізації та захисту прав, законних інтересів, життя та здоров'я громадян, захисту навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави.

Діяльність НПФ здійснюється відповідно до спеціального регуляторного акта, що регламентує питання, пов'язані з отриманням такої ліцензії — **«Ліцензійні умови провадження діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів»**. Цим документом встанов-

¹¹⁰ Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://pravo.by/world_of_law/text.asp?RN=hk9900295.

¹¹¹ Адміністративне право України: словник термінів / За заг. ред. Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова / К. : Видавничий Дім «Ін Юре». — 2014. — 520 с.

¹¹² Про адміністративні послуги : Закон України від 06.09.12 // Урядовий кур'єр від 10.10.2012 № 184.

люються умови провадження діяльності з адміністрування пенсійних фондів, вимоги, обов'язкові для виконання на момент отримання ліцензії та під час провадження діяльності з адміністрування пенсійних фондів, а також вимоги до документів, необхідних для отримання ліцензії особами, що здійснюють діяльність з адміністрування недержавних пенсійних фондів [222].

Відповідно до Ліцензійних умов особа, що планує діяльність з адміністрування недержавних пенсійних фондів та відповідає встановленим цим документом вимогам, повинна звернутися до Нацфінпослуг з пакетом документів, необхідних для отримання ліцензії, причому якщо така особа — професійний адміністратор або компанія з управління активами, то вона повинна спочатку зареєструватися в Нацфінпослуг як фінансова установа. Слід зазначити, що вимоги та перелік документів різняться в залежності від того, ким є заявник — професійним адміністратором, компанією з управління активами чи одноосібним засновником корпоративного недержавного пенсійного фонду, який ухвалив рішення про самостійне здійснення адміністрування такого фонду [222, ст. 5.1].

Після отримання та розгляду належним чином складених та оформлених документів, Нацфінпослуг ухвалює рішення про видачу ліцензії або рішення про відмову у її видачі у строк не пізніше, ніж тридцять календарних днів від дати надходження заяви про видачу ліцензії та документів, що додаються до заяви.

У разі відмови у видачі ліцензії на підставі виявлення недостовірних даних у документах, поданих заявником, він може подати до Нацфінпослуг нову заяву про видачу ліцензії не раніше ніж через три місяці від дати ухвалення рішення про відмову у видачі ліцензії, а у разі відмови на підставі невідповідності заявника Ліцензійним умовам — після усунення причин, що стали підставою для відмови у видачі ліцензії. Рішення про відмову у видачі ліцензії може бути оскаржено у судовому порядку [222, ст.5.8].

Документом також докладно врегульовані вимоги до провадження діяльності з адміністрування НПФ відокремленими підрозділами адміністраторів, питання переоформлення, видачі дубліката та анулювання ліцензії.

Слід зазначити, що з боку Нацфінпослуг адміністраторам пенсійних фондів буде приділятися особлива увага, оскільки це новий вид діяльності для нашої країни, і, окрім того, має місце соціальний аспект

цього виду діяльності, адже саме адміністратор відповідає за організацію роботи пенсійного фонду, належний облік та контроль за пенсійними коштами. До таких фінансових структур, з метою забезпечення надійності їхньої діяльності, збереження пенсійних активів та захисту учасників НПФ у цілому висунуті особливі вимоги, зокрема, до розміру статутного (300 тис. євро) та власного капіталу (200 або 300 тис. євро — в залежності від наявності суміщення діяльності з управління активами та адміністрування НПФ), технічного забезпечення, членів виконавчих та органів контролю, кваліфікації кадрів тощо.

Вимоги до працівників адміністратора знайшли своє відображення ще в одному із нормативних актів, розробленого Нацфінпослуг, а саме «Про затвердження Кваліфікаційних вимог до членів рад недержавних пенсійних фондів та фахівців з питань адміністрування недержавних пенсійних фондів». Цей документ передбачає, що фахівці з адміністрування недержавних пенсійних фондів повинні відповідати вимогам до рівня освіти, досвіду практичної діяльності та спеціальних знань, встановлених Нацфінпослуг [227, ст.1.2].

Засвідчення відповідності професійної придатності осіб здійснюється шляхом складання зазначеними особами обов'язкового кваліфікаційного іспиту. Охочі перед цим можуть пройти відповідне навчання за навчальними програмами. Програми розроблятимуться навчальними закладами, з якими укладено відповідні договори, та мають бути погоджені із Нацфінпослуг.

Рада фонду повинна укласти договори із суб'єктами, що здійснюють обслуговування НПФ: з адміністратором, компанією з управління активами (КУА) та зберігачем. Адміністратор недержавного пенсійного фонду повинен повідомити Нацфінпослуг про укладення Радою зазначених договорів, причому виконання цих вимог Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» є обов'язковою умовою початку діяльності НПФ, без якого укладення пенсійних контрактів та отримання пенсійних внесків на рахунок НПФ забороняється.

Оперативне управління діяльністю НПФ покладене на **виконавчу дирекцію**, що водночас є виконавчим органом фонду, призначеним Радою фонду.

Виконавча дирекція (правління) здійснює управління діяльністю НПФ відповідно до вимог чинного законодавства, положенням про виконавчу дирекцію, статутом фонду, затвердженим Радою НПФ.

З метою контролю (нагляду) за діяльністю фонду, ухвалення органами управління НПФ рішень і забезпечення їх виконання, використання грошових активів фонду, додержанням фондом норм чинного законодавства, також з метою захисту інтересів вкладників та учасників утворюється опікунська рада.

Процедуру і порядок формування, а також повноваження опікунської ради визначаються статутом фонду і положенням про опікунську раду, затвердженими Радою НПФ.

До опікунської ради фонду вводяться повноважні представники вкладників і учасників, яким при ухваленні рішень належить не менше половини голосів. Члени опікунської ради виконують свої обов'язки безоплатно.

Контрольним органом фонду є ревізійна комісія. Порядок формування й повноваження ревізійної комісії визначаються положенням про ревізійну комісію, затвердженим Радою фонду [240, ст.13].

Головною метою **опікунської ради** є захист інтересів вкладників і учасників шляхом нагляду за дотриманням фондом у процесі обслуговування клієнтів нормативних актів держави в галузі додаткового (недержавного) пенсійного забезпечення, вимог Інспекції недержавних пенсійних фондів, а також правил фонду.

Компанія з управління активами (КУА) це юридична особа, яка створюється відповідно до Закону України «Про господарські товариства», діє на підставі Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» з метою провадження професійної діяльності з управління та розміщення активів і надає послуги з управління та розміщення пенсійних активів з дотриманням вимог, передбачених нормами законодавства з недержавного пенсійного забезпечення, на підставі дозволу на провадження діяльності з управління та розміщення пенсійних активів, який видається Національною комісією України з цінних паперів та фондового ринку.

Відповідно до законодавства КУА може бути створена в якості товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерного товариства, товариства з додатковою відповідальністю.

Управління та розміщення пенсійних активів провадиться відповідно до затверджених статутами НПФ пенсійних схем та інвестиційних декларацій.

Відповідно до Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» КУА зобов'язана надавати такі **послуги** [240, ст.38]:

- виконувати операції, пов'язані із забезпеченням пенсійних виплат учасникам пенсійних фондів згідно з інформацією, наданою адміністратором, та інших видатків, дозволених законом;
- виконувати операції, пов'язані із забезпеченням передачі коштів і пенсійних активів у випадках, передбачених законом;
- надавати щороку Раді фонду пропозиції щодо змін і доповнень до інвестиційної декларації фонду.

НПФ вправі укладати договір про управління та розміщення пенсійних активів з однією чи більше КУА. Рада фонду після закінчення терміну дії укладеного договору про управління та розміщення пенсійних активів може замінювати КУА.

Законодавець зазначає, що послуги з управління та розміщення пенсійних активів не є об'єктом обкладення податком на додану вартість.

Компанії, що здійснюють управління пенсійними активами, відповідно до чинного законодавства несуть відповідальність перед НПФ за виконання або не виконання своїх зобов'язань і збитки, завдані учасникам НПФ внаслідок порушення компаніями, що здійснюють управління пенсійними активами, законодавства, умов пенсійних схем, положень інвестиційних декларацій пенсійних фондів і договору про управління та розміщення пенсійних активів усім майном, що належить їм на праві власності.

Процедура відшкодування збитків, завданих учасникам НПФ, провадиться за рахунок резервного фонду компаній, що здійснюють управління пенсійними активами, в порядку, визначеному Національною комісією України з цінних паперів за погодженням з Міністерством фінансів України, а у разі недостатності резервного фонду — за рахунок іншого майна компанії.

Усі операції з пенсійними активами НПФ здійснюються через банківську установу-зберігача на підставі договору, який укладається між НПФ і банківською установою-зберігачем, згідно з нормами чинного законодавства. Пенсійні активи пенсійного фонду зберігаються в одній банківській установі-зберігачі.

Право зберігача коштів пенсійного фонду набуває банк, який відповідає певним **вимогам** [240, ст.44]:

- має ліцензію Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів — депозитарної діяльності зберігача цінних паперів;

- не є пов'язаною особою пенсійного фонду, з Радою якого укладено договір про обслуговування пенсійного фонду зберігачем, адміністратором, особою, що здійснює управління активами, засновником і аудитором такого фонду та пов'язаних з ними осіб;
- не здійснює управління активами створеного ним корпоративного пенсійного фонду;
- не є кредитором адміністратора або осіб, що здійснюють управління активами пенсійного фонду, з яким зберігачем укладено договір про обслуговування пенсійного фонду.

Банківська установа-зберігач не може надавати послуги торговця цінними паперами пенсійному фонду під час виконання операцій з його пенсійними активами. До **обов'язків зберігача** належать [240]:

- приймання, передача, облік та забезпечення зберігання надходжень до НПФ та цінних паперів, що становлять його пенсійні активи, а також інших документів, пов'язаних із формуванням та використанням пенсійних активів;
- підрахунок чистої вартості пенсійних активів і кількості одиниць пенсійних активів разом з компанією, що здійснює управління пенсійними активами, та адміністратором фонду відповідно до вимог закону;
- введення обліку вартості послуг з торгівлі цінними паперами;
- щоденний підрахунок оплати послуг КУА та адміністратора фонду для відкритих пенсійних фондів і щомісячний — для корпоративних та професійних пенсійних фондів;
- подання адміністратору звітності, пов'язаної із зберіганням пенсійних активів, відповідно до укладеного договору; щоквартального звіту про пенсійні активи пенсійного фонду відповідно до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку; щомісячного звіту про чисту вартість пенсійних активів фонду на день подання інформації, загальний обсяг місячного інвестиційного доходу та загальні суми отриманих за відповідний період пенсійних внесків.

У разі виявлених порушень законодавства щодо провадження діяльності з управління та розміщення пенсійних коштів, вчинених компаніями, що здійснюють управління пенсійними активами, банківська установа-зберігач зобов'язана протягом одного робочого дня з моменту виявлення такого порушення письмово надати відповідну інформацію

цію Раді пенсійного фонду, адміністратору, Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Законодавством передбачено: банківська установа-зберігач не несе відповідальності за зобов'язаннями пенсійного фонду перед його учасниками.

Отже, **недержавний пенсійний фонд — юридична особа, що створена відповідно до чинного законодавства і є неприбутковою організацією (непідприємницьким товариством), функціонує і проводить свою діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам фонду у визначеному законодавством порядку.** Іншими словами — абсолютно усе майно недержавного пенсійного фонду, враховуючи прибуток, що отриманий від розміщення коштів фонду, належить його учасникам, тобто особам, на користь яких проводяться внески до пенсійного фонду. Ані засновники фонду, ані будь-які треті особи не мають прав на майно НПФ.

Припинення діяльності НПФ відбувається з дотриманням Методичних рекомендацій щодо припинення недержавних пенсійних фондів, затверджених Розпорядженням Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 27 червня 2006 року № 5944.

Припинення діяльності НПФ може здійснюватися шляхом приєднання, злиття та ліквідації.

У своїй діяльності НПФ послуговується низкою законів, указів Президента, розпорядженнями Кабінету Міністрів, постановами Правління НБУ, наказами ДПА України, розпорядженнями Нацфінпослуг, рішеннями Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Листом ПФУ, які забезпечують його діяльність. На жаль, досі не ухвалено Закону України «Про недержавні пенсійні фонди», який чітко врегулював би всі спірні питання в законодавстві недержавного пенсійного забезпечення.

2.3. НАГЛЯД І КОНТРОЛЬ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

Сучасні трансформаційні процеси суспільно-економічного, політичного життя суспільства суттєво впливають на формування механізму державного управління, що є доволі складним і багатоаспектним процесом, крім того має тенденцію до гнучкості відповідності до суспільних інтересів. Згідно зі статтями 13, 42, 44 Конституції України саме держава сприяє досягненню і підтриманню стабільності національної економіки, виступає гарантом прав власності та забезпечення свободи підприємництва, обумовлює дотримання законності у господарській діяльності, контролює зовнішньоекономічну діяльність, здійснює управління грошовим обігом. За допомогою відповідних механізмів та засобів впливу зазначені функції виконуються державою спеціально визначеними способами [82].

Адміністративний аспект державного управління полягає у виконавчій та розпорядчій діяльності держави, що реалізується виконавчою владою, а також у практичній організації виконання законів, інших нормативних актів, юридичних приписів [132, с.76].

Поняття контролю і нагляду за діяльністю НПФ

В юридичній літературі поняття «контроль» і «нагляд», співвідношення їх змісту відображені у низці наукових праць учених-правознавців (О. Андрійко¹¹³, В. Петришин¹¹⁴, А. Мінюков¹¹⁵, М. Шалумов¹¹⁶), але досі між науковцями триває суперечка стосовно цих понять у господарському праві. З огляду на те, що терміни «контроль» і «нагляд» вживаються для

¹¹³ Андрійко О. Ф. Контроль, як функція державного управління : зміст, види та правове регулювання / О. Ф. Андрійко // Державне управління : теорія і практика. — К. : Юрінком Інтер, 1998. — С. 221–231.

¹¹⁴ Петришин В. В. Государственная служба. Историко-теоретические предпосылки, сравнительно-правовой и логико-понятийный анализ : монография / В. В. Петришин. — Х. : Факт, 1998. — 168 с.

¹¹⁵ Мінюков А. Співвідношення прокурорського нагляду і відомчого контролю при розслідуванні кримінальних справ / А. Мінюков // Право України. — К., 1999. — № 1. — С. 111–115.

¹¹⁶ Шалумов М. С. Прокурорский надзор и государственный контроль за исполнением законов : разграничение компетенции и ответственности / М. С. Шалумов // Государство и право. — К., 1999. — № 1. — С. 79–85.

позначення і подібних, і різних управлінських дій, водночас зважаючи на специфіку цього дослідження, доцільно детальніше розглянути етимологічне, наукове та законодавче визначення окреслених понять.

В юридичній енциклопедії надано таке визначення: «контроль — перевірка виконання законів, рішень тощо. Є однією із функцій державного управління»¹¹⁷.

У семантичному аспекті поняття «контроль» — це:

- перевірка виконання чого-небудь, наприклад, законів, планів тощо;
- установи, особи, які перевіряють діяльність будь-якої іншої організації або службової особи, звітність тощо;
- прикінцева функція управління¹¹⁸.

Деякі вітчизняні вчені (Ю. Битяк, В. Богуцький) пропонують розглядати «контроль» як складову управління, що забезпечує систематичну перевірку виконання Конституції, законів України, інших нормативних актів, дотримання дисципліни і правопорядку як діяльність, що полягає у втручанні контрольних органів в оперативну діяльність підконтрольних органів, наданні їм обов'язкових для виконання вказівок, припиненні, зміні чи скасуванні актів управління, вжитті заходів примусу щодо підконтрольних органів¹¹⁹.

Науковець В. Гаращук поняття «контроль» визначає як:

- сукупність дій зі спостереження за функціонуванням відповідного об'єкта контролю з метою отримання об'єктивної та достовірної інформації про стан справ на ньому;
- вжиття заходів з попередження правопорушень (з правом прямого втручання в оперативну діяльність об'єкта контролю);
- надання допомоги підконтрольній структурі в поновленні законності й дисципліни; встановлення причин і умов, що призводять до порушення вимог правових норм; вжиття заходів для притягнення до правової відповідальності винних осіб¹²⁰.

¹¹⁷ Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К. : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998. — Т. 1 : А-Г. — С. 323.

¹¹⁸ Словник іншомовних слів / за ред. акад. АН УРСР О. С. Мельничука. — 2-е вид. випр. і допов. — К. : Укр. рад. енцикл., 1985. — С. 446.

¹¹⁹ Адміністративне право України : підручник для юрид. вузів і фак. / Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гаращук та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка — Х. : Право, 2014. — С. 223–224.

¹²⁰ Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук / В. М. Гаращук. — Х., 2003. — С.85–86.

Відтак, суб'єкт управління здійснює:

- спостереження за підготовкою, ухваленням і реалізацією рішень;
- перевірку фактичного стану управлінської і безпосередньо оперативно-службової діяльності;
- оцінку її результатів;
- надання допомоги виконавцям.

Л. В. Коваль уважав, якщо об'єктом контрольної діяльності є дії фізичних осіб у зв'язку з виконанням ними юридичних актів, загальнообов'язкових правил, а також перевірка фактичної наявності цінностей, то нагляд має здійснюватися за законністю юридичних актів, загальнообов'язкових правил, інструкцій, інших актів¹²¹.

У спеціальній літературі зазначено також про адміністративний нагляд, до якого належить діяльність державних органів з огляду на те, що ця діяльність має на меті не тільки попередження протиправних дій, усунення причин і умов, що сприяють правопорушенням, а й застосування заходів адміністративного примусу, зокрема шляхом притягнення до адміністративної відповідальності. На думку *Ю. П. Битяка*, характерним є те, що державні органи самостійно застосовують адміністративно-примусові заходи в межах покладених на них завдань, втручаються в оперативну діяльність органів, які перевіряють (наприклад, призупиняють або зупиняють роботу підприємств чи їх окремих підрозділів)¹²².

В юридичній енциклопедії надається таке визначення: «Державний нагляд — вид державного контролю із забезпечення законності, дотримання спеціальних норм, виконання загальнообов'язкових правил, що містяться у законних і підзаконних актах»¹²³.

Контрольна діяльність за дотриманням адміністративного законодавства суб'єктами господарської діяльності, що здійснюють НПЗ, є комплексом заходів із спостереження за функціонуванням підприємств, установ та організацій, перевірки фактичного стану дотриман-

¹²¹ Коваль Л. В. Адміністративне право : курс лекцій / Л. В. Коваль. — К. : Вентурі, 1996. — С. 182–183.

¹²² Адміністративне право України : підручник для юрид. вузів і фак. / Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гаращук та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка — Х. : Право, 2014. — С. 223–224.

¹²³ Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К. : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998. — Т. 1 : А–Г. — 672 с.

ня законодавства й оцінки результатів діяльності з його забезпечення, нагляду за додержанням адміністративного законодавства суб'єктами господарської і підприємницької діяльності, надання необхідної допомоги останнім, установлення причин і умов порушень, а також застосування заходів, спрямованих на попередження та припинення правопорушень у цій сфері, притягнення до відповідальності винних осіб згідно з чинним законодавством.

Для повного розкриття сутності та змісту цієї контрольної діяльності слід також визначити мету та завдання її здійснення. На нашу думку, основною **метою контрольної діяльності** у сфері дотримання НПФ адміністративного законодавства є:

- з'ясування відповідності безпосередньої діяльності із дотримання законодавства вказаними суб'єктами визначеним вимогам;
- оцінка ефективності системи контролю та результатів впливу суб'єкта управління на об'єкт;
- визначення засобів впливу на суб'єктів.

Досягнення цієї мети забезпечується вирішенням таких основних **завдань контрольної діяльності**:

- визначення фактичного стану діяльності із дотримання законодавства вказаними суб'єктами визначеним вимогам;
- удосконалення організації управлінської діяльності із забезпечення контролю у сфері дотримання НПФ адміністративного законодавства, своєчасного, повного і якісного виконання прийнятих рішень у цій сфері;
- оцінка ефективності використання наявних можливостей для забезпечення функціонування системи контролю;
- підвищення дисципліни, відповідальності виконавців за дотримання встановлених нормативних вимог; притягнення до відповідальності згідно з чинним законодавством винних осіб;
- виявлення, попередження правопорушень, умов і причин, які сприяють цьому; розробка заходів для своєчасного їх усунення;
- надання практичної допомоги підприємствам, установам, організаціям, їх співробітникам тощо; узагальнення, поширення позитивного досвіду роботи, впровадження сучасних наукових методів управління у цій сфері тощо.

У літературі при розгляді терміна «контроль» зважено на його різні види та форми здійснення. Зокрема, виділяють такий *вид контролю*, як

нагляд. Розрізняють контроль і нагляд за обсягом повноважень, якими наділено контрольний суб'єкт, можливістю втручання у внутрішню діяльність контрольованого та характером зв'язків між ними.

Щодо співвідношення понять «контроль» і «нагляд» у сфері господарської діяльності, то слід зазначити, що висловлені у спеціальній літературі точки зору в основному збігаються¹²⁴. Так, на думку А. С. Ківалова¹²⁵ та В. Б. Авер'янова¹²⁶ контроль може здійснюватися і щодо суб'єктів, підпорядкованих органу, що здійснює контроль, і стосовно непідпорядкованих суб'єктів. Нагляд же здійснюється тільки щодо об'єктів, непідпорядкованих суб'єкту нагляду.

Інші вчені, зокрема Ю. П. Битяк, І. М. Лазарєв, І. Л. Бачило, вважають, що у чистому, відокремленому один від одного вигляді контроль і нагляд на практиці простежуються вкрай рідко. Як у діяльності органів контролю містяться окремі риси нагляду, так і в діяльності наглядових органів — елементи контролю¹²⁷.

З точки зору законодавства (ст. 19 ГК України, Закону України від «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» 5 квітня 2007 року¹²⁸) поняття контролю і нагляду у зазначеній сфері також імовірніше не розмежовуються, а ототожнюються.

Ми підтримуємо погляди тих учених, які вважають, що термін «нагляд» більш прийнятний для позначення відповідної діяльності інших органів у сфері господарювання, компетенція яких не є виключно або переважно господарською (органів державного пожежного, державного санітарно-епідеміологічного нагляду, державного ветеринарно-

¹²⁴ Шемчук В. Співвідношення понять «контроль» та «нагляд» у діяльності прокуратури / В. Шемчук // Право України. — 2007. — № 7. — С. 34–37.

¹²⁵ Адміністративне право України : підруч. / за ред. С. В. Ківалова. — Одеса : Юрид. літ., 2003. — 896 с.

¹²⁶ Державне управління : проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. — К. : Факт, 2003. — 384 с.

¹²⁷ Адміністративне право України : підруч. / за ред. Ю. П. Битяка. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 544 с. Лазарєв І. М. Административные процедуры как способ государственного регулирования в сфере экономики / И. М. Лазарев // Административно-правовое регулирование экономических отношений : сб. науч. тр. / под ред. И. Л. Бачило, Н. Ю. Хамановой. — М. : ИГП РАН, 2001. — С. 56–63.

¹²⁸ Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V // Офіційний вісник України. — 2007. — № 44. — Стор. 12. — Ст. 1771.

санітарного контролю, державного контролю за додержанням законодавства про карантин рослин та ін.)¹²⁹.

Останніми роками в українській літературі й законодавстві виокремлюють такі види контролю, як моніторинг та аудит. Вони пов'язані та наближені за метою, мають спільні загальні ознаки та спрямування на перевірку, ревізію, спостереження, аналіз, відстеження відносин, стану виконання рішень. Однак кожному з них властиві свої способи і прийоми здійснення контролю та отримання результату на шляху підвищення ефективності діяльності органів виконавчої влади та недопущення, припинення порушень чи застосування заходів відповідальності за виявлення правопорушення в їхніх діях чи бездіяльності¹³⁰.

Під час здійснення контрольної функції дедалі важливішим стає здійснення її у формі нагляду, моніторингу, чому сприяють і зміни, які відбуваються у взаємозв'язках між суб'єктами та об'єктами контролю.

Однак у законодавстві України простежено і певну невизначеність щодо вживання зазначених термінів. Прикладом цього можуть бути і закони, і окремі акти, затвердженні наказами центральних органів виконавчої влади.

Наприклад, у Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» ці терміни визначені як тотожні. Але якщо в літературі така взаємозамінність за певних умов прийнятна, то в законодавстві припускати такого не можна.

До видів контролю можна віднести також діяльність, відому під терміном «моніторинг», яким дедалі частіше намагаються замінити термін «контроль», використовуючи і термін «моніторинг» для заміни слова «контроль», що вважаємо некоректним.

Під час проведення контролю за фінансово-господарською діяльністю суб'єктів господарювання, щоб з'ясувати правдивість їхньої звітності, обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам, переважно застосовують термін «аудит».

Здійснюючи порівняльний аналіз із зарубіжними країнами щодо питань контролю, термін «аудит» вживають у значенні внутрішньої пе-

¹²⁹ Віхров О. П. Про розмежування господарських та адміністративних відносин / О. П. Віхров // Економіка та право. — 2008. — № 1 (20). — С. 57–62. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права : моногр. / В. С. Щербина. — К. : Юрінкомінтер, 2008. — 264 с.

¹³⁰ Реформа публічного управління в Україні : виклики, стратегії, майбутнє : монографія / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; відп. ред. І. А. Грицяк. — К. : К.І.С., 2009. — 240 с.

ревірки організації, установи чи органу, що ще називають «управлінський (адміністративний) контроль»¹³¹.

Його розглядають як контроль, здійснюваний у системі органів виконавчої влади чи окремого органу щодо внутрішнього стану. Його об'єктом може бути і організація діяльності органу, і будь-які управлінські дії та рішення, що ухвалює і виконує адміністрація.

Крім того додамо, що суттєве значення для практичної організації та адміністративно-правового регулювання контролю органів внутрішніх справ у сфері господарської діяльності має класифікація його видів. Як слушно зауважує *О. Ф. Андрійко*, «вона є не лише теоретичним відображенням різноманітності та різноплановості контролю, а й практичним результатом виокремлення важливих сфер суспільного життя, що перебувають під контролем держави»¹³².

С. М. Клімова наголошує, що «можливість класифікації державного контролю впливає з методологічного тлумачення функцій контролю як сукупності складових елементів, що характеризують її з точки зору цільової спрямованості, предмету впливу, характеру або форми дій, результату дії тощо»¹³³.

Є чимало критеріїв, отже і класифікацій контролю, серед яких можна виокремити і традиційні, що виділяються більшістю вчених, а також ті, які розглядають лише деякі науковці. Безперечно, вичерпний перелік видів державного контролю навести не можна, однак спробуємо узагальнити точки зору стосовно його поділу.

На нашу думку, основним критерієм поділу контролю на види можна визначити коло суб'єктів, які здійснюють контроль. Такий критерій класифікації традиційний в науці адміністративного права. Проте виокремлення видів контролю за цим критерієм в деяких науковців відрізняється. Так, *В. Б. Авер'янов* вирізняє адміністративний контроль (органами виконавчої влади), президентський, парламентський, судовий,

¹³¹ Реформа публічного управління в Україні : виклики, стратегії, майбутнє : монографія / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; відп. ред. І. А. Грицяк. — К. : К.І.С., 2009. — 240 с.

¹³² Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 1. Загальна частина / ред. кол. : В. Б. Авер'янов (голова). — К. : Юрид. думка, 2004. — 584 с.

¹³³ Клімова С. М. Інституціональна організація фінансового контролю на центральному рівні державного управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / С. М. Клімова. — Х., 2003. — 18 с.

та специфічний різновид контролю з боку органів прокуратури — прокурорський нагляд¹³⁴.

І. П. Голосніченко та Я. Ю. Кондратьєв за цим критерієм виділяють: а) контроль, який здійснюють органи державної влади та управління; б) контроль, який здійснюють судові органи; в) контроль, який здійснює громадськість¹³⁵.

В. М. Гаращук визначає контроль з боку органів законодавчої влади; громадський контроль; контроль з боку представницьких органів місцевого самоврядування; судовий контроль; контроль з боку спеціалізованих контролюючих органів¹³⁶. *С. Г. Стеценко* обґрунтовує державний і громадський контроль¹³⁷. *О. П. Рябченко* вирізняє контроль з боку Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України; громадський; судовий контроль; нагляд прокуратури; контроль органів місцевого самоврядування; внутрішньовідомчий¹³⁸.

Отже, контроль здійснюють різні суб'єкти. Залежно від суб'єктів контролю цю діяльність, з одного боку, можуть виконувати органи, що належать до законодавчої, судової або президентської влади і здійснюють так званий зовнішній контроль для забезпечення законності й ефективності діяльності органів публічної адміністрації, а з іншого — це контроль і нагляд, що здійснюють органи виконавчої влади, а також так званий внутрішній контроль у системі органів виконавчої влади.

Аналізуючи наведені класифікації, зазначимо, що дехто з науковців визначають за одним критерієм і види, і підвиди контролю. Наприклад, парламентський, президентський, адміністративний, судовий контроль, на нашу думку, — підвиди державного контролю. Проте жоден із названих учених не виділяє за ознакою суб'єкта здійснення контроль, що виконується міжнародними організаціями, насамперед правоза-

¹³⁴ Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. Т. 1. Загальна частина / ред. кол. : В. Б. Авер'янов (голова). — К. : Юрид. думка, 2004. — 584 с.

¹³⁵ Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина : підручник / за заг. ред. І. П. Голосніченка, Я. Ю. Кондратьєва. — К. : Укр. акад. внутр. справ, 1995. — 177 с.

¹³⁶ Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. — К. : Юрінком Інтер, 2013. — 544 с.

¹³⁷ Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. / С. Г. Стеценко. — К. : Атіка, 2008. — 624 с.

¹³⁸ Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина : підручник / за заг. ред. О. П. Рябченко. — Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. — 256 с.

хисними. З огляду на це, необхідно виокремити такий вид контролю, як міжнародний.

Отже, за суб'єктом, уповноваженим здійснювати контроль, виділимо такі його різновиди: міжнародний контроль; державний контроль (підвидами якого є парламентський, президентський, адміністративний, судовий, прокурорський нагляд); самоврядний контроль (з боку органів місцевого самоврядування); громадський контроль.

Щодо поділу контролю на зовнішній і внутрішній, то він завжди умовний, оскільки потребує уточнення статусу та взаємовідносин між суб'єктами контролю. Так, контроль за діяльністю органів виконавчої влади з боку законодавчої і судової гілок влади в межах держави буде внутрішнім контролем цієї держави. І контроль, що здійснюють органи виконавчої влади в системі виконавчої влади, теж буде внутрішнім. Однак, якщо об'єктом контролю з боку Кабінету Міністрів України буде діяльність органів системи охорони здоров'я, то щодо системи цих органів такий контроль зовнішній, оскільки КМУ не входить до їх системи, а є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Отже, такий контроль може бути і зовнішнім, і внутрішнім, залежно від того, на яке співвідношення зв'язків між суб'єктами контролю зважати¹³⁹.

Нагляд спрямований на перевірку дотримання спеціальних правил і норм. Водночас зважимо на організаційну невідповідність контрольованих об'єктів органів, що здійснює нагляд, а за умови виявлення правопорушень — можливість наглядових органів застосовувати заходи примусу, передбачені законодавством.

Для забезпечення свободи громадян, підприємств і організацій та захисту їх від надмірної державної опіки контрольні повноваження суб'єктів влади обмежено правовими актами, з наданням їм права виконувати лише наглядові функції і за виявлення правопорушення — звертатися до суду.

Отже, нагляд можна розглядати як обмежений, звужений контроль в умовах зменшення втручання державних структур у діяльність організацій, життя громадян. За подальшого розвитку демократичних засад, у відносинах між державою і приватними особами актуалізуватиметься роль нагляду через обмеження контролю. Свою роль виконує

¹³⁹ Реформа публічного управління в Україні : виклики, стратегії, майбутнє : монографія / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; відп. ред. І. А. Грицяк. — К. : К.І.С., 2009. — 240 с.

і застосування технічних засобів, що надають можливість здійснювати такий нагляд без безпосереднього втручання у самі процеси .

Контроль і нагляд — одні з найважливіших ланок системи адміністрування в цілому та сфери господарської та підприємницької діяльності зокрема. Адже налагоджена контрольна діяльність дає змогу своєчасно коригувати управлінські рішення, плани, попереджувати правопорушення у згаданій сфері тощо.

Державний нагляд та контроль за діяльністю НПФ повинен здійснюватися за чітко визначеними напрямками відповідними уповноваженими державними органами та додатково мати різні форми.

Держава регулює відносини у сфері НПЗ, пов'язані із:

- захистом прав учасників системи обов'язкового накопичувального пенсійного страхування;
- адміністративним управлінням діяльністю цих фондів, включаючи отримання, перерозподіл, використання та облік обов'язкових накопичувальних пенсійних внесків і отриманого на них інвестиційного прибутку (збитку);
- управлінням пенсійних коштів (пенсійних активів) цих фондів;
- зберіганням пенсійних активів цих фондів;
- здійснення нагляду та контролю за цільовим використанням коштів таких фондів та проведенням аудиту їх діяльності [271].

Відповідно до світової практики державний нагляд у сфері накопичувального пенсійного страхування може здійснюватися двома **методами**:

- методом реагування на порушення встановлених законодавством правил функціонування всіх суб'єктів системи накопичувального пенсійного страхування (далі метод реагування);
- методом запобігання можливих порушень правил функціонування всіх суб'єктів системи накопичувального пенсійного страхування, які встановлені законодавством (далі — метод запобігання) [315].

У більшості розвинених країн світу обов'язково підлягають державній регламентації та державному контролю такі аспекти функціонування НПФ: звітність щодо фінансової діяльності; тарифні розрахунки та розмір здійснених страхових внесків; якість обслуговування учасників фондів, а також методи визначення відповідальності перед ними.

Аналіз функціонування системи НПФ в Україні, порівняння його зі світовим досвідом функціонування накопичувальних пенсійних фондів, аналіз впроваджених механізмів державного регулювання виявив, що головна увага сьогодні повинна бути приділена механізму державного регулювання інвестиційної діяльності, вдосконаленню інституціональної структури органів державного нагляду та контролю в системі недержавного пенсійного забезпечення [148, с.135].

Система державного контролю та нагляду за НПФ

Згідно з українським законодавством **систему державного нагляду та контролю за НПФ становлять**: Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (Нацфінпослуг) — щодо недержавних пенсійних фондів, страхових організацій, адміністраторів пенсійних фондів; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) — щодо компаній з управління активами, банківських установ-зберігачів; Національний банк України (НБУ) — щодо банківських установ, що відкривають пенсійні депозитні рахунки; Антимонопольний комітет України щодо дотримання законодавства про захист економічної конкуренції учасниками НПЗ.

Контрольно-наглядові повноваження Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг

Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» на Національну комісію з регулювання ринків фінансових послуг покладено завдання здійснювати державне регулювання сфери недержавного пенсійного забезпечення та нагляд за суб'єктами цієї сфери. [262, ст.21].

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (НКДРРФП) відповідно до Положення про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України [186] здійснює такі **функції**: проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері надання фінансових послуг; узагальнення практики застосування законодавства України з питань надання фінансових послуг і внесення пропозицій щодо його вдосконалення; захищає права споживачів фі-

нансових послуг шляхом застосування заходів впливу з метою запобігання порушенням законодавства на ринках фінансових послуг та їх припинення; здійснює згідно із законами України державне регулювання і нагляд за діяльністю страхових компаній та страхових брокерів, установ накопичувального пенсійного забезпечення, довірчих товариств, кредитних спілок, лізингових та факторингових компаній, кредитно-гарантійних установ, ломбардів, інших учасників ринків фінансових послуг (крім банків, професійних учасників фондового ринку, інститутів спільного інвестування в частині їх діяльності на фондовому ринку, фінансових установ, які мають статус міжурядових міжнародних організацій, Державного казначейства України та державних цільових фондів); здійснює реєстрацію фінансових установ та веде Державний реєстр фінансових установ; дає висновки про віднесення операцій до того чи іншого виду фінансових послуг; здійснює в установленому порядку ліцензування діяльності фінансових установ, установлює обмеження на суміщення надання певних видів фінансових послуг; проводить самостійно чи разом з іншими уповноваженими органами виїзні та безвиїзні перевірки діяльності фінансових установ; надсилає фінансовим установам і саморегулюючим організаціям обов'язкові до виконання розпорядження щодо усунення порушень законодавства про фінансові послуги та вимагає надання необхідних документів; надсилає матеріали в правоохоронні органи стосовно фактів правопорушень, які стали відомі під час проведення перевірок; здійснює моніторинг руху капіталу в Україну та за її межі через ринки фінансових послуг.

До **структури** Комісії входять п'ять департаментів, директори яких є членами Комісії: Департамент стандартів регулювання та нагляду за фінансовими установами, Департамент реєстрації, ліцензування та дозвільних процедур, Департамент пруденційного нагляду, Департамент тимчасового адміністрування фінансово-кредитних установ та Інспекційний департамент [18].

Відповідно, **об'єктами державного нагляду** виступають НПФ, які за типологічними ознаками можуть бути відкритими, корпоративними та професійними. Згідно до стратегії, яку обирає відкритий недержавний пенсійний фонд, він може проводити агресивну, помірковану та консервативну політику. Тому сутність державного контролю передусім полягає у встановленні певних вимог до суб'єктів недержавного

пенсійного забезпечення щодо надання ними послуг відповідної якості через систему державної реєстрації, ліцензування, відповідних кваліфікаційних вимог тощо.

До **функцій** Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг у галузі НПЗ належать питання [240, ст.4]:

- реєстрації пенсійного фонду і видача свідоцтва;
- визначення змісту додаткової інформації до статуту пенсійного фонду та затвердження типових статутів;
- встановлення правил підготовки, вимог до інвестиційної декларації та внесення змін до неї;
- ухвалення рішення про ліквідацію пенсійного фонду;
- встановлення додаткових повноважень ліквідаційної фінансової комісії, її складу, порядку утворення, процедури проведення ліквідації кожного окремого пенсійного фонду;
- реєстрація та затвердження типового статуту адміністратора і видача йому ліцензії;
- погодження типового договору про управління пенсійними активами;
- здійснення контролю за рекламою;
- видача сертифікатів фізичній особі на агентські послуги
- затвердження типової форми пенсійного контракту;
- щорічний звіт Кабінету Міністрів України, водночас Нацфінпослуг України разом з іншими органами державного контролю уповноважена організовувати та здійснювати перевірки діяльності пенсійних фондів, адміністраторів компаній з управління пенсійними активами, страхової організації, банку-зберігача. Вищеперерахованим регуляторним організаціям підзвітні організатори та компанії з управління пенсійними активами.

Мета державного регулювання діяльності НПФ полягає в удосконаленні оптимального механізму захисту пенсійних активів через розмежування та відокремлення активів пенсійного фонду від активів засновників і роботодавців-платників, а також суб'єктів НПЗ, які надаватимуть послуги в цій сфері. Державою встановлені умови диверсифікації пенсійних активів при інвестуванні та внутрішній взаємоконтроль між суб'єктами НПЗ за дотриманням норм законодавства, статуту, відповідних договорів та надання відповідним органам інформації щодо їх порушень. Держава забезпечує і гарантує вплив учасни-

ків НПФ на членство в Раді фонду, проведення засідання Ради фонду, скликання позачергових зборів засновників.

Державні органи уповноважені здійснювати контроль за наявністю системи внутрішньої звітності суб'єктами НПЗ, Ради фонду перед зборами засновників, пенсійного фонду та суб'єктами перед відповідними державними органами; вимагати інформування громадськості про діяльність НПФ шляхом оприлюднення та надання учасникам щорічної безоплатної та платної (на письмовий запит) інформації про стан його пенсійних активів; здійснює загальний нагляд та контроль у сфері НПЗ [201].

Нацфінпослуг розробила та затвердила нормативно-правові акти, віднесені до її компетенції, які регулюють діяльність суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення.

Даними нормативними актами, передовсім, встановлено вимоги до порядку створення та реєстрації недержавних пенсійних фондів, видачі ліцензії адміністраторам недержавних пенсійних фондів та регулювання правовідносин, пов'язаних із цим видом діяльності. Під час розроблення нормативно-правових актів враховувалися пропозиції науковців, представників банків, діючих недержавних пенсійних фондів тощо. Наразі діють основні нормативно-правові документи для впровадження системи недержавного пенсійного забезпечення, які зареєстровані у Міністерстві юстиції України [214, 222, 224, 227, 228, 234, 237].

Слід зазначити, що з боку Нацфінпослуг функціонуванню адміністраторів пенсійних фондів вже сьогодні варто приділяти особливу увагу, оскільки це новий вид діяльності для нашої країни, що носить адміністративно-правовий характер (організація роботи пенсійного фонду, належний облік та контроль за пенсійними коштами й т.д.).

Також органи державного нагляду мають інші напрями впливу, що забезпечують фінансову стабільність пенсійної системи та не порушують конкурентного середовища і ринкових відносин.

На сьогодні Нацфінпослуг розроблено близько 30 основних нормативно-правових документів, що регламентують засади функціонування НПФ, а саме: порядок створення та реєстрації НПФ, видачі ліцензії адміністраторам НПФ та адміністративно-правове регулювання в цій сфері.

Для визначення інвестиційної стратегії варто враховувати такі фактори: для виконання поточних фінансових зобов'язань перед сво-

їми вкладниками надходжень до НПФ та приросту активів повинно бути в повному обсязі; забезпечення дохідності активів НПФ на рівні офіційного індексу інфляції.

Нами здійснено аналіз інвестування пенсійних активів семи українськими НПФ (*Додаток II*), та зроблено висновок, що для забезпечення прибуткової діяльності та збільшення вартості пенсійних активів українські НПФ поступово змінюють пріоритети інвестування з короткострокових фінансових інструментів на довгострокові. Однак доволі високою (хоча й у встановлених законом межах) є вартість коштів, розміщених на депозитних рахунках та в ощадних сертифікатах.

Для збільшення вартості пенсійних активів НПФ, інвестованих у довгострокові фінансові інструменти та активізації їх діяльності на інвестиційному ринку, законодавцем було проведено комплекс заходів організаційного та адміністративно-правового характеру з метою захисту пенсійних накопичень вкладників НПФ.

Зокрема, у ст. 51 в редакції Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» зазначено, що у разі зменшення протягом останніх 12 місяців чистої вартості одиниці пенсійних активів фонду більш як на 10 відсотків середньозваженого показника зміни чистої вартості одиниці пенсійних активів фонду, якщо це не обумовлено об'єктивними змінами на фінансовому ринку, Рада пенсійного фонду зобов'язана протягом десяти робочих днів з дня отримання повідомлення від Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України прийняти рішення про внесення змін до інвестиційної декларації фонду, заміни особи, яка здійснює управління активами такого пенсійного фонду, або про вжиття інших заходів та поінформувати протягом п'яти робочих днів Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України про прийняте рішення [240].

Джерела формування доходу (втрат) від управління активами пенсійного фонду визначаються «Порядком обчислення та обліку прибутку (збитку) від інвестування активів недержавного пенсійного фонду», який затверджено Розпорядженням Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України 02.04.2008 р. № 424.

Одним із напрямів здійснення державного нагляду за діяльністю НПФ, зокрема в частині використання активів недержавних пенсійних фондів, є контроль за виконанням зобов'язань перед учасниками фонду — здійснення пенсійних виплат.

Одним із **напрямів використання активів НПФ** є такі витрати, пов'язані із здійсненням НПЗ:

- оплата послуг адміністратора, включаючи оплату рекламних та агентських послуг, пов'язаних з функціонуванням пенсійного фонду, та витрат на оприлюднення інформації про його діяльність, передбаченої Законом «Про недержавне пенсійне забезпечення»;
- сплата винагороди за надання послуг з управління активами пенсійного фонду;
- оплата послуг зберігача;
- оплата проведення планових аудиторських перевірок пенсійного фонду;
- оплата послуг торговців цінними паперами, витрат на ведення обліку та перереєстрацію прав власності на активи пенсійного фонду;
- оплата нотаріальних послуг;
- оплата послуг з оцінки об'єктів інвестицій у порядку, передбаченому законодавством;
- оплата послуг, пов'язаних з використанням (експлуатацією) нерухомого майна [194].

На думку авторів, для підвищення ефективності функціонування НПФ, з метою запобігання зменшення вартості пенсійних активів, розмір винагороди компанії з управління активами необхідно поставити в залежність від темпів зростання загальних активів.

Таким чином, на першому етапі функціонування недержавних пенсійних фондів основним джерелом формування пенсійних активів є пенсійні внески роботодавців-юридичних осіб на користь своїх працівників, а основним напрямом їх використання є здійснення одноразових пенсійних виплат.

Для активізації діяльності НПФ на фінансовому ринку України, збільшення обсягів інвестування в економіку, передусім потрібно проводити роз'яснювальну роботу серед населення, особливо серед молоді, для залучення їх до участі в системі недержавного пенсійного забезпечення, адже неабияке значення для виконання недержавними пенсійними фондами функцій інституціонального інвестора має вікова структура їх учасників.

Контрольно-наглядіві повноваження Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку

Як вже зазначалося, контроль за НПФ з боку Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) здійснюється щодо компаній з управління активами, банківських установ-зберігачів.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»¹⁴⁰ Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України, здійснює повноваження через центральний апарат і свої територіальні органи.

Основними **завданнями** Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку є:

- 1) формування та забезпечення реалізації єдиної державної політики щодо розвитку та функціонування ринку цінних паперів та їх похідних в Україні, сприяння адаптації національного ринку цінних паперів до міжнародних стандартів;
- 2) здійснення державного регулювання та контролю за випуском і обігом цінних паперів та їх похідних на території України, а також у сфері спільного інвестування;
- 3) захист прав інвесторів шляхом застосування заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень;

НКЦПФР **відповідно до покладених на неї завдань** у сфері діяльності НПФ:

- 1) встановлює вимоги щодо випуску (емісії) і обігу цінних паперів та їх похідних, інформації про випуск та розміщення цінних паперів, у тому числі іноземних емітентів (з урахуванням вимог валютного законодавства України), які здійснюють випуск і розміщення цінних паперів на території України, а також встановлює порядок реєстрації випуску цінних паперів та інформації про випуск цінних паперів;

¹⁴⁰ Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон від 30.10.1996 № 448/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 51. — Ст. 292.

- 2) видає дозволи на обіг цінних паперів українських емітентів за межами України;
- 3) здійснює реєстрацію випуску цінних паперів та інформації про випуск цінних паперів, у тому числі цінних паперів іноземних емітентів, що є в обігу на території України;
- 4) встановлює вимоги та умови відкритого продажу (розміщення) цінних паперів на території України;
- 5) встановлює порядок та видає ліцензії на провадження діяльності на ринку цінних паперів, а також анулює зазначені ліцензії в разі порушення вимог законодавства про цінні папери;
- 6) визначає за погодженням з Міністерством фінансів України, а щодо діяльності банків на ринку цінних паперів — також з Національним банком України особливості ведення обліку операцій з цінними паперами;
- 7) здійснює контроль за дотриманням законодавства і призначає державних представників на фондових біржах та у депозитаріях;
- 8) роз'яснює порядок застосування чинного законодавства про цінні папери та акціонерні товариства;
- 9) встановлює наявність ознак маніпулювання на фондовому ринку;
- 10) встановлює критерії суттєвого відхилення ціни від поточної ціни фінансового інструменту на фондовій біржі залежно від виду, ліквідності та/або ринкової вартості такого інструменту;
- 11) погоджує відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» в установленому нею порядку набуття особою істотної участі у професійному учаснику фондового ринку (крім банку) або збільшення її таким чином, що зазначена особа буде прямо чи опосередковано володіти або контролювати 10, 25, 50 і 75 відсотків статутного (складеного) капіталу такого учасника чи права голосу придбаних акцій (часток) в органах управління професійного учасника фондового ринку тощо.

НКЦПФР під час здійснення контрольної-наглядової діяльності у сфері НПЗ має право:

- 1) у разі порушення законодавства про цінні папери, нормативних актів Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку виносити попередження, зупиняти на термін до одного року

- розміщення (продаж) та обіг цінних паперів того чи іншого емітента, дію ліцензій, виданих Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, анулювати дію таких ліцензій;
- 2) зупиняти обіг цінних паперів НПФ у зв'язку з включенням його до списку емітентів, що мають ознаки фіктивності;
 - 3) подавати позов до суду про припинення юридичної особи-НПФ у зв'язку з включенням його до списку емітентів, що мають ознаки фіктивності;
 - 4) скасовувати реєстрацію випуску цінних паперів емітента після ухвалення судом відповідного рішення суду за позовом Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку;
 - 5) здійснювати контроль за достовірністю і розкриттям інформації, що надається емітентами та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, і саморегулювними організаціями, та її відповідністю встановленим вимогам;
 - 9) проводити самостійно чи разом з іншими відповідними органами перевірки та ревізії фінансово-господарської діяльності професійних учасників ринку цінних паперів та саморегулювних організацій професійних учасників ринку цінних паперів, а також перевірки та ревізії діяльності НПФ щодо стану корпоративного управління та здійснення операцій з розміщення та обігу цінних паперів;
 - 10) проводити самостійно чи спільно з іншими відповідними органами перевірки стану дотримання НПФ, строк дії ліцензії яких закінчився або ліцензії яких на провадження певних видів професійної діяльності на фондовому ринку анульовано, вимог законодавства, передбачених на випадок закінчення строку дії або анулювання ліцензії. При цьому така перевірка може бути проведена не більше ніж протягом трьох років з дня закінчення дії (анулювання) зазначеної ліцензії;
 - 11) надсилати НПФ, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, фондовим біржам та саморегулювним організаціям обов'язкові для виконання розпорядження про усунення порушень законодавства про цінні папери та вимагати надання необхідних документів відповідно до чинного законодавства;
 - 12) надсилати матеріали в правоохоронні органи стосовно фактів правопорушень, за які передбачена адміністративна та кримі-

нальна відповідальність, якщо до компетенції комісії не входить накладення адміністративних стягнень за відповідні правопорушення;

- 13) надсилати матеріали в органи Антимонопольного комітету України у разі виявлення порушень законодавства про захист економічної конкуренції;
- 14) накладати адміністративні стягнення, штрафні та інші санкції за порушення чинного законодавства на юридичних осіб та їх співробітників, аж до анулювання ліцензій на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів;
- 15) здійснювати разом з іншими виконавчими органами контроль за поліграфічною базою з випуску цінних паперів;
- 16) здійснювати моніторинг руху інвестицій в Україну та за її межі через фондовий ринок;
- 17) вилучати під час проведення перевірок на строк до трьох робочих днів документи, що підтверджують факти порушення актів законодавства про цінні папери;
- 18) порушувати в суді питання про ліквідацію НПФ;
- 19) з метою запобігання і боротьби з правопорушеннями на ринку цінних паперів у рамках міжнародного співробітництва на умовах взаємності надавати та одержувати інформацію з питань функціонування ринку цінних паперів і професійних учасників ринку цінних паперів, яка не становить державної таємниці та не призводить до розголошення професійної таємниці;
- 20) з метою запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, здобутих злочинним шляхом, у рамках міжнародного співробітництва надавати та одержувати від відповідних органів інших держав інформацію стосовно діяльності окремих НПФ у випадках і порядку, встановлених у відповідних міжнародних договорах України;
- 21) звертатися до суду з позовом (заявою) про припинення НПФ в організаційно-правовій формі акціонерного товариства внаслідок:
 - допущення при його створенні порушень, які неможливо усунути;

- неподання акціонерним товариством протягом двох років поспіль Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку інформації, передбаченої законом;
- неутворення органів акціонерного товариства протягом року з дня реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати приватного розміщення акцій серед засновників акціонерного товариства;
- нескликання акціонерним товариством загальних зборів акціонерів протягом двох років поспіль.

Контрольно-наглядові повноваження Національного банку України

Відповідно до ч. 7 ст. 67 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» у разі неналежного виконання зобов'язань банківською установою, що відкриває пенсійні депозитні рахунки, національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, повинна повідомити про це Національний банк України і порушити, у разі необхідності, питання про застосування санкцій. Національний банк України після отримання такого повідомлення зобов'язаний поінформувати національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, про вжиті заходи. У цьому зв'язку може виникнути запитання: чим принципово відрізняється пенсійний депозитний рахунок в банку від пенсійного рахунку в НПФ? Пенсійний вклад у банку має обмеження за доходом, що зафіксовано в договорі про відкриття депозитного пенсійного рахунку, а в НПФ інвестиційний дохід може бути необмежено великим, і досвід минулих років свідчить, що, зазвичай, він значно перевищує банківський. Проте банк може гарантувати дохідність, а НПФ це робити заборонено законом.

Отже, Національний банк України реалізує надані йому контрольно-наглядові повноваження щодо банківських установ, котрі відкривають пенсійні депозитні рахунки. В умовах останніх подій владні повноваження НБУ стосовно пенсійних депозитних вкладів були розширені. Так, відповідно до Закону України «Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків»¹⁴¹

¹⁴¹ . Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків : Закон від 28.12.2014 № 78-VIII // Відомості Верховної Ради. — 2015. — № 6. — Ст. 41.

від 28.12.2014 р. № 78-VIII Закон «Про Національний банк України» було доповнено статтею 7⁻¹ «Особливості забезпечення стабільності банківської системи», відповідно до якої Національний банк України за наявності ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, виникнення обставин, що загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи країни, має право визначати тимчасові особливості регулювання та нагляду за банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України, у тому числі особливості підтримання ліквідності банків, застосування економічних нормативів, формування та використання резервів для відшкодування можливих втрат за активними операціями банків, запроваджувати обмеження на їх діяльність, у тому числі обмежувати або забороняти видачу коштів з поточних та вкладних (депозитних) рахунків фізичних та юридичних осіб, а також обмежувати або тимчасово забороняти проведення валютних операцій на території України, зокрема операцій з вивезення, переказування і пересилання за межі України валютних цінностей.

Наявність ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, а також обставин, що загрожують стабільності банківської та/або фінансової системи країни, підтверджується відповідним рішенням Ради з фінансової стабільності, повноваження якої визначаються указом Президента України.

Контрольно-наглядові повноваження Антимонопольного комітету України

Антимонопольний комітет України реалізує свої контрольно-наглядові функції щодо дотримання законодавства про захист економічної конкуренції учасниками НПЗ. Відповідно до ст. 1 Закону «Про Антимонопольний комітет України»¹⁴² Антимонопольний комітет України є державним органом із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері державних закупівель.

Особливості спеціального статусу Антимонопольного комітету України обумовлюються його завданнями та повноваженнями, в тому

¹⁴² Про Антимонопольний комітет України : Закон від 26.11.1993 № 3659-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 50. — Ст. 472.

числі роллю у формуванні конкурентної політики, та визначаються цим Законом, іншими актами законодавства і полягають, зокрема, в особливому порядку призначення та звільнення Голови Антимонопольного комітету України, його заступників, державних уповноважених Антимонопольного комітету України, голів територіальних відділень Антимонопольного комітету України, у спеціальних процесуальних засадах діяльності Антимонопольного комітету України, наданні соціальних гарантій, охороні особистих і майнових прав працівників Антимонопольного комітету України на рівні з працівниками правоохоронних органів, в умовах оплати праці.

Основним **завданням** Антимонопольного комітету України є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в частині:

- 1) здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом та пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції;
- 2) контролю за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції під час регулювання цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій та ін.

У сфері здійснення контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції НПФ Антимонопольний комітет України має такі **повноваження**:

- 1) розглядати заяви і справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції та проводити розслідування за цими заявами і справами;
- 2) приймати передбачені законодавством про захист економічної конкуренції розпорядження та рішення за заявами і справами, перевіряти та переглядати рішення у справах, надавати висновки щодо кваліфікації дій відповідно до законодавства про захист економічної конкуренції;
- 3) розглядати справи про адміністративні правопорушення, приймати постанови та перевіряти їх законність та обґрунтованість;
- 4) перевіряти НПФ щодо дотримання ними вимог законодавства про захист економічної конкуренції та під час проведення роз-

- слідувать за заявами і справами про порушення законодавства про захист економічної конкуренції;
- 5) при розгляді заяв і справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, проведені перевірки та в інших, передбачених законом, випадках вимагати від НПФ, їх посадових осіб і працівників, інших фізичних та юридичних осіб інформацію, в тому числі з обмеженим доступом;
 - 6) призначати експертизу та експерта з числа осіб, які володіють необхідними знаннями для надання експертного висновку;
 - 7) у випадках та порядку, передбачених законом, проводити огляд службових приміщень та транспортних засобів НПФ, вилучати або накладати арешт на предмети, документи чи інші носії інформації, які можуть бути доказами або джерелом доказів у справі незалежно від їх місцезнаходження;
 - 8) у разі перешкоджання працівникам Антимонопольного комітету України у виконанні ними повноважень, залучати працівників органів внутрішніх справ для застосування заходів, передбачених законом, для подолання перешкод;
 - 9) залучати працівників органів внутрішніх справ, митних та інших правоохоронних органів для забезпечення проведення розгляду справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, зокрема в разі проведення розслідування;
 - 10) залучати до проведення перевірок спеціалістів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій за погодженням з їх керівниками, депутатів місцевих рад за їх згодою;
 - 11) проводити дослідження ринку, визначати межі товарного ринку, а також становище, в тому числі монопольне (домінуюче), суб'єктів господарювання на цьому ринку та приймати відповідні рішення (розпорядження);
 - 12) визначати наявність або відсутність контролю між суб'єктами господарювання або їх частинами та склад групи суб'єктів господарювання, що є єдиним суб'єктом господарювання;
 - 13) вносити до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування обов'язкові для розгляду подання щодо анулювання ліцензій, припинення операцій, пов'язаних із зовнішньоеко-

номічною діяльністю суб'єктів господарювання, у разі порушення ними законодавства про захист економічної конкуренції;

- 14) надавати обов'язкові для розгляду рекомендації органам влади, органам місцевого самоврядування, органам адміністративно-господарського управління та контролю, суб'єктам господарювання, об'єднанням щодо припинення дій або бездіяльності, які містять ознаки порушень законодавства про захист економічної конкуренції, та усунення причин виникнення цих порушень і умов, що їм сприяють;
- 15) звертатися до суду з позовами, заявами і скаргами у зв'язку із застосуванням законодавства про захист економічної конкуренції, а також із запитамися щодо надання інформації про судові справи, що розглядаються цими судами відповідно до законодавства про захист економічної конкуренції;
- 16) звертатись та одержувати від компетентних органів інших держав необхідну інформацію для здійснення своїх повноважень.

Підбиваючи підсумок проведеного в даному розділі дослідження, можна дійти таких **висновків**:

1. Встановлено, що **механізм адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ** охоплює цілісний комплекс адміністративно-правових засобів, які спрямовані на врегулювання відносин у сфері недержавного пенсійного забезпечення та охорони й задоволення інтересів фізичних і юридичних осіб-вкладників суб'єктами публічного адміністрування — державними органами контролю та нагляду.
2. До **елементів механізму адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ** віднесено: 1) адміністративно-правові норми; 2) акти реалізації норм права; 3) адміністративно-правові відносини у сфері НПЗ (до складу яких входять суб'єкти, об'єкти, юридичні умови); 4) контроль і нагляд.
3. **Державний контроль і нагляд у сфері НПЗ** спрямований на захист інтересів вкладників, а отже, створення прозорої фінансової системи. За даних умов нами зауважено на розширення кола повноважень Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг щодо застосування санкцій до НПФ, КУА, адміністраторів, банків-зберігачів — порушників законодавства у сфері НПЗ.

4. Запропоновано **конкретизувати** норму законодавства в частині понесення адміністративно-правових санкцій службовою особою в галузі НПЗ, а саме: доповнити ч. 1 ст. 40 Закону «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» підпунктом 10, щодо застосування адміністративних санкцій для посадових осіб саме у сфері недержавного пенсійного забезпечення текстом: «Нацфінпослуг має право видати НПФ розпорядження про звільнення особи, в діях якої не встановлено складу злочину, але має місце порушення вимог законодавства, звільнити з посади або заборонити користуватися правом голосу при вирішенні будь-яких корпоративних, фінансових питань установи строком до 365 днів».
5. Ч. 1 ст. 6 доцільно викласти в такій редакції: «Недержавні пенсійні фонди створюються на підставі рішення засновників і мають на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між учасниками».
6. Віднесення недержавних пенсійних фондів до неприбуткових організацій (непідприємницьких товариств) суперечить їх сутності: **НПФ за своєю юридичною природою не можуть бути підприємницькими товариствами.**

Зважаючи на вищевикладене, вважається за необхідне **внести зміни до правового статусу недержавного пенсійного фонду.** При цьому порядок оподаткування їх доходів усунути зі ст. 157 розділу III Податкового кодексу (ч. 1 п. в та ч. 4) і, не змінюючи змісту, надати як окрему статтю ПК «Оподаткування недержавних пенсійних фондів». Таким чином зміни в правовому статусі НПФ не вплинуть на порядок оподаткування і дозволять конкретизувати їх сутність як юридичних осіб відповідно до мети створення та функціонування.

УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НПФ

3.1. НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ
НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

3.2. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ
В УКРАЇНІ

3.1. НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Із ухваленням певних законодавчих актів [214, 240] у нашій державі фактично було запущено систему функціонування недержавних пенсійних фондів. Однак у процесі свого розвитку недержавне пенсійне забезпечення зазнало «фінансової непривабливості» через незлагодженість та невідпрацьованість механізмів функціонування недержавних пенсійних фондів.

Детально розглянемо **недоліки сучасної системи недержавного пенсійного забезпечення та визначимо напрями їх усунення:**

- *основний недолік* недержавних пенсійних фондів обумовлений їх метою — накопиченням пенсій. Тому отримати гроші з недержавного пенсійного фонду до настання обумовленого пенсійного віку доволі проблематично. На руки вкладника всю накопичену суму видають лише у випадку критичного стану його здоров'я (інвалідність, невиліковна хвороба, інсульт) або ж якщо клієнт недержавного пенсійного фонду виїжджає на постійне місце проживання за кордон. У всіх інших випадках накопичення переводяться до іншого фонду, страхову компанію або банк;
- *на другому місці* — сплата значного обсягу податків з накопиченої суми із настанням обумовленого в контракті пенсійного віку. Щоправда, закон передбачає пільгу: податком на доходи (15%) обкладається лише 60% виплат. Отже, ставка податку становитиме 9%. Але вкладник недержавного пенсійного фонду по досягненню 70 років звільняється від податків, якщо йому виплачується пенсія на визначений термін (не менше 10 років).

Це правило не поширюється на суб'єктів підприємницької діяльності, а також тих, хто в працездатному віці був звільнений від прибуткового податку;

- *третій недолік* — «недосвідченість» приватних пенсійних фондів. Далеко не кожен ризикне довірити свої гроші структурі, яка нещодавно працює на ринку. Більшість НПФ поки тільки накопичують активи, однак на масові виплати недержавних пенсій найближчим часом чекати не доводиться;
- *четвертий недолік* — використання пенсійних активів не за призначенням, тобто загроза утворення протиправної тіньової пенсійної схеми з подальшою можливістю розкрадання (виведення за кордон, переведення в готівку тощо) пенсійних коштів посадовими особами.

Довготерміновість пенсійних вкладень

Отже, розпочнемо аналіз з **першого** недоліку — довготерміновості пенсійних вкладень.

Згідно зі ст. 1 Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» «пенсійна схема — документ, який визначає умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення учасників фонду» [240]. Положенням конкретизується визначення пенсійної схеми як невід'ємного додатку до статуту НПФ, у якому визначаються умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення учасників фонду, що здійснюється пенсійним фондом, про що обов'язково зазначається у його статуті [240].

Як зазначалося раніше, пенсійна схема є невід'ємною частиною пенсійного контракту і визначається під час укладання пенсійних контрактів як схема виконання сторонами основних договірних зобов'язань за контрактом: з боку вкладника — вчасно та повною мірою сплачувати пенсійні внески, з боку НПФ — накопичувати пенсійні активи на рахунках учасників та, після настання законних підстав, вчасно та в повному обсязі здійснювати пенсійні виплати.

Таким чином, розробка та реалізація пенсійних схем є важливим елементом процесу створення недержавного пенсійного фонду та виконання ним функцій, передбачених статутом — надання послуг з недержавного пенсійного забезпечення.

Пенсійні схеми НПФ розробляються та затверджуються водночас зі статутом НПФ. Вони повинні містити: опис всіх видів та умов здійснення виплат; порядок визначення розміру пенсійних виплат; строк, протягом якого здійснюються пенсійні виплати, та порядок їх здійснення; порядок та строки сплати пенсійних внесків; умови та порядок участі у пенсійній схемі; права та обов'язки вкладника, учасника фонду заданою пенсійною схемою; інші умови [224].

При наданні фінансових послуг НПФ Законом «Про недержавне пенсійне забезпечення» (ст. 59 п. 1 ч. 3) не заборонено використання кількох пенсійних схем [224], але в такому разі назва кожної схеми має відображати її відмінності від інших [224].

Вкладники недержавного пенсійного фонду мають право вільного вибору пенсійної схеми, якщо інше не передбачено законодавством, а також на зміну пенсійної схеми, але не частіше одного разу на 6 місяців [224].

Внесення змін до умов пенсійних схем дозволяється лише за умови їх реєстрації в Національній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [224]. При цьому пенсійний фонд має право запроваджувати нові пенсійні схеми, а також вносити зміни чи анулювати наявні пенсійні схеми у разі:

- відсутності пенсійних контрактів, укладених за пенсійними схемами, що змінюються або анулюються;
- отримання письмової згоди всіх вкладників фонду, з якими укладені пенсійні контракти за пенсійною схемою, яка змінюється [224].

Для того, щоб стати вкладником недержавного пенсійного фонду необхідно укласти пенсійний контракт, визначення якого надається у ст. 1 Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення»: **пенсійний контракт** — це договір між пенсійним фондом, від імені якого в договорі виступає адміністратор, і вкладником НПФ. Відповідно до умов пенсійного контракту пенсійне забезпечення учасника фонду здійснюється за рахунок внесків вкладника [240].

Узагальнені автором умови набуття чинності, механізм дії та припинення пенсійного контракту показано на рис. [див. Додаток Ж].

Вкладником недержавного пенсійного фонду може бути як фізична, так і юридична особа, що сплачує внески на користь його учасника. Так, вкладниками можуть бути: учасник НПФ; родичі 1-го ступеня спо-

рідності — подружжя, діти, батьки, що здійснюють сплату внесків на користь учасника фонду; роботодавець учасника фонду або професійне об'єднання, членом якого є учасник.

Кожен вкладник має право укласти один або декілька пенсійних контрактів з адміністратором одного або декількох недержавних пенсійних фондів.

Серед обраних для дослідження діяльності НПФ 3-х корпоративних пенсійних фондів лише в КНПФ НБУ в ролі вкладників виступають як роботодавець, так і працівники-фізичні особи. КНПФ «Брок-бізнескапітал» та НТ «КНПФ ВАТ «Укресімбанк» є одночасно і засновниками, і вкладниками корпоративного НПФ.

За станом на початок 2015 року до Державного реєстру фінансових установ було внесено інформацію про 76 недержавних пенсійних фондів та 25 адміністраторів НПФ. На початку минулого року їхня кількість дорівнювала 81 та 28 відповідно.

Недержавні пенсійні фонди зареєстровано у дев'яти регіонах України. Найбільша їх кількість зосереджена у м. Києві — 57, або 75% від загальної кількості. Адміністраторами НПФ за станом на звітну дату було укладено 53,9 тис. пенсійних контрактів (на 10,8% менше за показник початку 2014 р.) з 49,2 тис. вкладників, з яких 2,4 тис. вкладників (або 4,9%) — це юридичні особи, а 46,8 тис. (або 95,1%) — фізичні особи.

За 2014 рік кількість учасників недержавних пенсійних фондів за укладеними пенсійними контрактами зменшилася на 0,8% та на початок жовтня становила 832,5 тис. осіб. Серед учасників НПФ переважну більшість становили особи віком від 25 до 50 років (63,9%) та особи віком від 50 до 60 років (25,3%). Частка учасників НПФ вікової групи старше 60 років дорівнювала 6,4%, а вікової групи до 25 років — 4,4%. Як і раніше, більшість учасників недержавних пенсійних фондів становлять чоловіки. Причому у віковій групі старше 60 років їхня кількість перевищує кількість жінок у 2,8 рази.

Загальний обсяг сплачених пенсійних внесків минулого року збільшився на 12,8% і, за станом на початок січня 2015 року, дорівнював 1 738,4 млн грн.

Пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) на звітну дату становили 349,8 млн грн, збільшившись на 25,1% у порівнянні з початком минулого року. При цьому одноразові виплати збільшилися на 23%, а виплати на визначений строк — на 51,5%.

Обсяг загальних активів НПФ за 2014 рік збільшився на 18,9% з 2,08 млрд грн до 2,48 млрд грн.

Загальна сума інвестиційного доходу недержавних пенсійних фондів, за станом на початок січня 2015 року, дорівнювала 1,24 млрд грн. (на 30,7% більше показника початку минулого року).

На думку автора, збільшення кількості учасників можливе при збільшенні кількості пенсійних схем, що використовують у своїй діяльності НПФ. Це надасть можливість більш широкого вибору механізму сплати пенсійних внесків з врахуванням можливостей та потреб вкладника.

Ст. 55 ч. 6 Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» передбачається, що пенсійний контракт укладається письмово. Якщо угоду підписують з вкладником, який не є учасником НПФ, вона укладається у трьох примірниках, якщо вкладник водночас є учасником фонду — у двох. Один примірник контракту залишається в адміністратора [240]. Суттєві ознаки умов застосування пенсійних схем в контексті формування та використання пенсійних внесків наведені в таблиці [див. *Додаток 3*].

Накопичені пенсійні кошти, включаючи, власне, внески на користь учасника фонду та розподілений на його користь прибуток пенсійного фонду, є власністю учасника, якими він розпоряджається відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [240].

Системою персоніфікованого обліку учасників недержавного пенсійного фонду передбачено відкриття для кожного учасника індивідуального пенсійного рахунку (ст. 25 ч. 2).

Індивідуальний пенсійний рахунок — персоніфікований рахунок учасника пенсійного фонду, який ведеться у системі персоніфікованого обліку у визначеному Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [240] порядку з метою обліку накопичених на користь учасника пенсійних коштів. До кожного індивідуального пенсійного рахунку адміністратором відкриваються відповідні субрахунки для обліку пенсійних внесків вкладників на користь учасника фонду, обліку розподіленого інвестиційного прибутку (збитку) фонду та обліку здійснених пенсійних виплат учаснику фонду.

Пенсійні виплати здійснюються учаснику або його спадкоємцям в грошовій формі за рахунок грошових коштів, що накопичені у фонді та обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника за

умови досягнення ним права на недержавну (додаткову) пенсію згідно з умовами чинного законодавства.

Пенсійні виплати здійснюються у грошовій формі в національній валюті України. Згідно з ч. 1 ст. 61 Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» **пенсійні виплати здійснюються на підставі:**

- досягнення учасником фонду пенсійного віку;
- визнання учасника фонду інвалідом;
- підтверджений медично критичний стан здоров'я учасника фонду (онкозахворювання, інсульт тощо);
- виїзд учасника фонду на постійне проживання за межі України;
- смерть учасника фонду [240].

Пенсійний вік, який визначається учасником фонду, може бути меншим або більшим за пенсійний вік, який надає право на пенсію за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням, але не більше ніж на 10 років, якщо інше не визначене чинним законодавством.

Відповідно до ст. 60 ч. 1 Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» недержавними пенсійними фондами сплачуються такі **види пенсій:**

- пенсійні виплати на визначений термін;
- одноразова пенсійна виплата.

Пенсія на визначений строк розраховується виходячи зі строку не менше 10 років від початку здійснення першої виплати.

Підставою для здійснення періодичних пенсійних виплат пенсійними фондами є досягнення учасником фонду пенсійного віку.

Пенсійний вік, після досягнення якого учасник фонду має право на отримання пенсійної виплати, визначається за заявою учасника фонду, форма якої встановлюється Національною комісією по регулюванню ринків фінансових послуг України, крім випадків, коли пенсійний вік визначається пенсійним контрактом відповідно до закону, який встановлює обов'язковість відрахувань на недержавне пенсійне забезпечення для окремих категорій громадян.

Заява про виплату пенсії на визначений строк подається адміністратору пенсійного фонду не пізніше ніж за два місяці до настання пенсійного віку, визначеного учасником фонду.

Учасник фонду має право змінити пенсійний вік шляхом подання заяви адміністратору не пізніше ніж за 15 робочих днів до настання ви-

значеного їм пенсійного віку. Виплата пенсії на визначений строк, яка здійснюється за рахунок засобів пенсійного фонду, починається з дня досягнення учасником фонду віку, визначеного в його заяві, із здійсненням першої виплати протягом 45 робочих днів.

Для здійснення пенсійної виплати на визначений строк учасник фонду повинен укласти з адміністратором договір до настання пенсійного віку учасника, вказаного їм в заяві.

Після укладення договору про виплату пенсії на визначений строк дія пенсійного контракту учасника вважається закінченою. Із цієї миті зарахування пенсійних внесків на індивідуальний рахунок учасника захищається.

У разі обрання учасником фонду пенсійної виплати на визначений строк, адміністратор може зробити прогнозний розрахунок розміру пенсійної виплати, яка сплачуватиметься періодично протягом певного терміну.

При укладенні договору обов'язковою умовою є ознайомлення особи, що укладає договір, з пам'яткою, яка містить роз'яснення основних положень договору про виплату пенсії на визначений строк.

Розмір щомісячної пенсійної виплати визначається пропорційним розподілом накопиченої пенсійної суми на кількість періодів (місяців), визначених в заяві учасника пенсійної фонду, протягом яких здійснюються пенсійні виплати.

Виплата пенсії на визначений термін може здійснюватися з періодичністю: щомісячно; щоквартально; один раз на шість місяців.

Договори страхування можуть бути укладені з дієздатними громадянами. Максимальний вік застрахованої особи на момент укладання договору страхування обмежений — можливе укладання договору страхування в терміни не менші ніж за рік до настання пенсійного віку.

Підставами для здійснення одноразової пенсійної виплати недержавними пенсійними фондами є:

- визнання учасника фонду інвалідом;
- підтверджений медичними документами критичний стан здоров'я (онкозахворювання, інсульт і т.п.) учасника фонду;
- виїзд учасника фонду на постійне проживання за межі України;
- смерть учасника фонду.

Умовами здійснення одноразової виплати на вимогу учасника фонду є:

- підтверджений медичними документами критичний стан здоров'я (онкозахворювання, інсульт і т.п.) або настання інвалідності учасника фонду. В цьому випадку учасник фонду має право визначити свій пенсійний вік після настання інвалідності і подати заяву адміністратору;
- коли сума пенсійних коштів учасника фонду на дату настання пенсійного віку учасника не досягає суми, достатньої для забезпечення протягом 10 років щомісячної виплати у розмірі 50 % офіційно затвердженого прожиткового мінімуму, визначеного законом для непрацездатних громадян.

Для отримання одноразово пенсійної виплати, учасники фонду, а у разі смерті учасника — його спадкоємці, подають адміністратору недержавного пенсійного фонду заяву і документи, які підтверджують їх право на отримання цієї виплати.

Порядок визначення розміру пенсійних виплат: пенсійна виплата, яка здійснюється одноразово, визначається виходячи з суми пенсійних коштів, які містяться на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фундації на день подання заяви на отримання такої виплати.

У системі недержавного пенсійного страхування учасник фонду при досягненні пенсійного віку має право отримувати довічну пенсію. Згідно зі ст. 62 Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» довічна пенсія виплачується учаснику фонду страховою організацією, з якою цей учасник уклав договір страхування довічної пенсії, за рахунок грошових коштів, що перераховуються страховій компанії [240]. Учасник письмово повідомляє адміністратора фонду про обрану ним страхову компанію і надає заяву встановленого зразка про перерахування належних йому коштів в сумі, що обліковується на індивідуальному пенсійному рахунку на день настання пенсійного віку учасника фонду.

Також законодавець передбачає можливість вибору та переходу учасника до іншого фонду з метою отримання пенсії обраного виду.

Як бачимо, учасник має доволі небагато можливостей для отримання коштів. А якщо, наприклад, при настанні форс-мажорних обставин вкладнику терміново доведеться розірвати угоду й разом тим витребувати накопичені кошти за період існування контракту? Безумовно, це доволі складна процедура, дотепер ще не врегульована законодавством. Однак такі випадки нерідко спадають на думку потен-

ційним вкладникам, через що багато хто відмовляється вкладати кошти в НПФ.

Для розв'язання даної проблеми проаналізуємо диверсифікаційну політику НПФ. Законодавством передбачено обмеження інвестиційної діяльності з пенсійними активами НПФ, а саме: КУА не має права придбавати або додатково інвестувати в ЦП одного емітента більш як 5 % загальної вартості пенсійних активів (крім цінних паперів, погашення та отримання доходу за якими гарантовано КМУ); придбавати або додатково інвестувати в облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України, більш як 40 % загальної вартості пенсійних активів; придбавати або додатково інвестувати в акції українських емітентів більш як 40 % загальної вартості пенсійних активів; придбавати або додатково інвестувати в ЦП іноземних емітентів більш як 20 % загальної вартості пенсійних активів [240, ч.1].

Як бачимо, активи НПФ не можуть включати значну частку ЦП, що не допущені до торгів на ФБ або у торговельно-інформаційній системі, оскільки це прямо забороняється законодавством.

Якщо пересічний громадянин, наприклад, поклавши гроші під відсоток на депозит в банку, будь-коли має право розірвати договір й отримати вкладені кошти на руки, звичайно втративши накопичені відсотки, то в контракті учасника НПФ, а точніше, в пенсійній схемі такого варіанта не передбачено, що є певним психологічним бар'єром для потенційних вкладників. У зв'язку із тим, що більшість пенсійних активів складають активи в цінних паперах (акції українських емітентів, облігації українських емітентів, облігації та акції іноземних емітентів), вилучити кошти у будь-який момент і віддати їх вкладнику просто неможливо.

Пропонується в укладеній до контракту схемі передбачити можливість виходу вкладника із НПФ із одночасною компенсацією пенсійних внесків у вигляді акцій, облігацій, дивідендів із вирахуванням всіх адміністративних витрат на обслуговування. Звичайно КУА і адміністратор беруть на себе відповідальність щодо купівлі акцій вкладником: адміністратор — з приводу інформування про обставини, що складатимуться на визначений момент на фондовому ринку, а також рекомендацій стосовно доцільності отримання тих чи інших акцій. Тобто всі дії уповноважених осіб мають бути прописані в контракті, перелік цінних паперів в разі компенсації також має бути вказаний у схемі.

Пропонуємо додатково розглянути можливість виплати компенсації при виході із НПФ у вигляді коштів, проте задля уникнення частого користування даною послугою встановити, наприклад, фінансові санкції у вигляді недоотримання відсотків накопичення, а також автоматичного зняття 15% від суми, на яку нараховувався інвестиційний дохід.

Таким чином, новими нормами ми розширимо права учасників (вкладників) НПФ, що сприятиме покращенню механізму функціонування НПФ, а також, своєю чергою, зміцнимо довіру населення до даної галузі.

Отже, пенсійні фонди є важливим фінансовим посередником, оскільки вони забезпечують достатній рівень життя людям у віці, який не надає можливість їм бути конкурентоздатними на ринку праці.

Удосконалення податкового законодавства стосовно операцій з пенсійними активами

Розгляньмо детальніше недоліки недоопрацьованості податкового законодавства стосовно операцій з пенсійними активами.

У світовій практиці — **три стадії (часові проміжки), коли можуть оподатковуватися заощадження в накопичувальній пенсійній системі** (детально розглянуто в п. 1.2 дослідження):

- під час здійснення роботодавцями або працівниками пенсійних внесків;
- під час нарахування інвестиційного доходу й приросту пенсійних накопичень у відповідній фінансовій установі (пенсійному фонді, страховій компанії, банку);
- під час пенсійних виплат учасникам системи недержавного пенсійного забезпечення.

Також у світовій практиці набули поширення набули **дві моделі оподаткування**.

Перша модель:

- від податків звільнено внески та інвестиційний дохід, проте оподатковуються пенсійні виплати;
- внески роблять з доходу, який підлягає оподаткуванню, проте інвестиційний дохід та виплати не оподатковуються.

Друга модель оподатковуваних недержавних пенсійних інститутів передбачає, що інвестиційний дохід (діяльність недержавного пенсійного інституту) підлягає оподаткуванню.

Отже, можна констатувати, що у цих схемах пенсійні накопичення оподатковуються двічі.

Чинна сьогодні в Україні система оподаткування містить окремі норми щодо особливостей оподаткування схем недержавного пенсійного забезпечення.

Однак більш-менш цілісну систему становлять лише норми щодо оподаткування неіснуючих «пенсійних планів» на спеціальних банківських рахунках. Для них спеціально прописано порядок оподаткування юридичних осіб-роботодавців, встановлені спеціальні норми оподаткування фізичної особи [183].

Зокрема передбачено, що до складу валових витрат роботодавця включаються суми доходів, накопичуваних на пенсійних рахунках у межах механізму додаткового пенсійного забезпечення, створених згідно з порядком, встановленим для відкриття спеціальних пенсійних рахунків в уповноважених банках [183], але не більше ніж 15 % сукупного доходу, отриманого таким працівником від такого платника податку протягом податкового періоду, коли відбулося таке внесення.

Суми, внесені протягом звітного періоду від імені працівника його працедавцем до додаткового пенсійного плану, не підлягають обкладенню податком із доходів громадян у разі їх відрахування до такого пенсійного плану, але включаються (з урахуванням нарахованих процентів) до доходів такого працівника (його спадкоємців) у разі їх виплати. Зазначені внески не включаються до бази нарахувань соціальних внесків, передбачених чинним законодавством [183].

При цьому слід зазначити, що у разі, якщо працівник здійснює додаткові добровільні внески до свого пенсійного рахунку, що відкритий у межах пенсійних планів, ці внески відраховуються платником податку роботодавцем за рахунок сум виплат доходу такого працівника та не включаються до складу валових витрат такого платника податку — «наймодавця».

Однак визначений в Податковому кодексі [183] механізм функціонування цієї схеми недержавного пенсійного забезпечення на сьогодні не запроваджено. Отже, порядок оподаткування цих схем існує лише «де-юре».

Що стосується недержавного пенсійного забезпечення за допомогою недержавних пенсійних фондів, в чинному законодавстві існують норми щодо оподаткування пенсійних фондів та юридичних осіб-ро-

ботодавців, які здійснюють внески на додаткове пенсійне забезпечення своїх працівників, [240] однак ці норми не охоплюють усіх відносин у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

Згідно зі Законом «Про недержавне пенсійне забезпечення» пенсійний фонд є неприбутковою організацією [240 ст.1]. Однак норма Податкового кодексу про виключення з об'єкта оподаткування для пенсійних фондів як неприбуткових установ лише внесків та «пасивних» доходів [183, ст.138, пп. 7.11.4] на практиці може призвести до оподаткування цієї категорії «активних» доходів пенсійного фонду (наприклад, курсових різниць при купівлі-продажу цінних паперів з інвестиційного портфеля фонду) податком на прибуток підприємств.

Що стосується податкового стимулювання роботодавця, то до складу його валових витрат включаються «...суми надходжень до пенсійних фондів, але не більше ніж п'ятнадцять відсотків оподаткованого прибутку попереднього звітного періоду [183, ст.138].»

Що стосується системи оподаткування фізичних осіб — учасників пенсійного фонду прибутковим податком, то в чинному спеціальному законодавстві (Податковий кодекс) існує доволі обмежена кількість норм щодо їх оподаткування. Регулярні виплати учаснику НПФ пенсії на визначений строк обкладаються податком за зменшеною ставкою оподаткування (оподатковується тільки 60% суми виплат), а при досягненні ним 70 років, вся сума виплат не підлягає оподаткуванню [183, ст.134].

Таким чином, можна зазначити, що сукупність норм чинних законодавчих актів щодо оподаткування системи недержавного пенсійного забезпечення не є повною, взаємоузгодженою та рівною для всіх видів механізмів недержавного пенсійного забезпечення.

У 2001 році Комітетом з питань фінансів та банківської діяльності Верховної Ради України було створено робочу групу з доопрацювання проекту Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [240]. В рамках роботи в цій групі одним з авторів було запропоновано запровадити цілісну модель оподаткування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Безумовно, на сьогодні запущений механізм поступового податкового стимулювання НПФ, але для забезпечення єдиного підходу та цілісності системи норм податкового регулювання діяльності всіх категорій суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення (роботодавців, фізичних осіб-учасників, пенсійних фондів, банків, страхових компаній) незалежно від обраного механізму

здійснення пенсійного забезпечення (через пенсійний фонд, страхову компанію або банк) необхідно всю сукупність норм щодо особливостей оподаткування цих суб'єктів викласти у вигляді комплексних змін до чинного податкового законодавства та узгодити з пенсійними схемами, визначеними відповідно до спеціального законодавства про недержавне пенсійне забезпечення.

Збільшення довіри до приватних пенсійних фондів

Розглянемо третій недолік — замалий досвід приватних пенсійних фондів. Недержавні пенсійні фонди для більшості українців залишаються невідомим явищем. Можна дійти висновку, що з майже 21 млн працюючого населення саме до недержавного пенсійного забезпечення залучено менше 3 %. Для порівняння: у країнах із розвинутою економікою даний показник в десятки разів більший. Більшість тих, хто робить внески до НПФ — це юридичні фірми, і лише 4% внесків до НПФ — платежі фізичних осіб — учасників. З більш як одного мільйону роботодавців — суб'єктів господарювання вкладниками пенсійних фондів за п'ять років їхнього інвестування стали лише 2 300, або тільки кожне п'ятисоте підприємство.

Неефективне функціонування окремих НПФ є причиною низького рівня довіри до цього фінансового сектора з боку населення. Слід відмітити, що рівень довіри до НПФ є найнижчим серед установ фінансового сектора. Так, дослідження суспільної думки населення України, проведене у 2010 році в рамках проектів USAID «Розвиток ринку капіталу» та USAID «Розвиток фінансового сектора» показало, що лише 5% опитаних рівень довіри до НПФ оцінили як «повністю довіряю та скоріше довіряю» [177, 180]. При цьому відсоток довіри до них знижувався зі збільшенням віку опитуваних.

Про динамічний розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні свідчать основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів [див. *Додатки 3, И*].

Діяльність системи недержавного пенсійного забезпечення потребує активізації роботи щодо залучення фізичних осіб-підприємців стати учасниками недержавного пенсійного фонду.

Про масштаби невикористаного потенціалу системи недержавного пенсійного забезпечення свідчать результати соціологічних дослі-

джень. Так, дослідження суспільної думки населення України, проведене у 2010 році в рамках проектів USAID «Розвиток ринку капіталу» та USAID «Розвиток фінансового сектору» показало, що 76% респондентів розраховує після виходу на пенсію на державну пенсію і лише 3% опитаних — на недержавне пенсійне забезпечення [180, с.15].

При цьому обізнані з існуванням системи недержавного пенсійного забезпечення 20% респондентів, 2% вважають систему привабливою, лише 1% планує стати учасником НПФ та 0,2% користується системою в момент проведення опитування [180, с.17].

Серед **основних причин низької активності потенційних вкладників НПФ** можна назвати: низький рівень доходності пенсійних активів; законодавча неврегульованість окремих питань діяльності ринку недержавних пенсій; низький рівень довіри населення до недержавного пенсійного забезпечення; недостатня зацікавленість роботодавців у фінансуванні недержавних пенсійних програм для працівників; низький фінансовий рівень спроможності громадян для участі в системі недержавного пенсійного забезпечення; обмежений вибір фінансових інструментів, придатних для інвестування в них пенсійних коштів внаслідок відставання розвитку ринку капіталу від потреб інституційних інвесторів; низький рівень роз'яснювальної роботи щодо змісту та ролі системи недержавного пенсійного забезпечення в суспільстві.

На думку авторів, розширення пропозиції пенсійних схем недержавними пенсійними фондами може збільшити кількість охочих стати учасником НПФ.

За результатами дослідження автори вважають, що НПФ необхідно проводити роботу як серед працюючого населення, так і серед роботодавців щодо роз'яснення умов функціонування та соціального забезпечення учасників НПФ. Наслідки цієї роботи будуть як соціальні — збільшення рівня пенсійного забезпечення населення України та його добробуту, що зніме соціальну напругу в суспільстві, так і економічні — зростання обсягів пенсійних активів, що надасть можливість збільшити суму інвестиційних надходжень в економіку України.

При розробці та ухваленні Закону України «Про недержавні пенсійні фонди» від 09 липня 2003 року № 1057-IV були враховані як позитивний, так і негативний український і світовий досвід функціонування НПФ. Наприклад, нова система діяльності пенсійних фондів була покликана усунути виникнення ситуацій, подібних до тих, що склали-

ся в діяльності компанії «Максвелл» у Великобританії, де роботодавець привласнив весь пенсійний фонд.

Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» (далі — Закон) встановлено детальні *вимоги до процедури заснування* недержавних пенсійних фондів, системи управління цими фондами та їх активами. Крім того, встановлено чіткі вимоги до компаній (та їх персоналу), що здійснюють управління пенсійними активами, адміністративне управління пенсійними фондами, надання агентських послуг у цій сфері.

Окремо виділено *вимоги до банківських установ* — зберігачів та положення щодо їх функцій та відповідальності за цільове використання добровільних пенсійних заощаджень.

Встановлено також *вимоги до складу пенсійних активів*, напрямів, ринків та диверсифікації (розподілу) їх інвестування (вкладення).

Саме недержавне пенсійне забезпечення через використання НПФ полягає в тому, що кошти, які надають пенсійному фонду його вкладники, створюють активи пенсійного фонду. Адміністратор веде облік учасників пенсійного фонду, укладає пенсійні контракти від імен пенсійного фонду, забезпечує здійснення пенсійних виплат учасникам фонду. Пенсійні активи зберігаються у зберігача (банку) на відповідних поточних рахунках та в інших формах. Компанія з управління активами (КУА) оперує пенсійними активами (здійснює інвестиційну та іншу діяльність з цінними паперами) з метою їх поповнення та зростання. Із цих пенсійних активів проводяться відповідно до пенсійних контрактів виплати учасникам НПФ [див. *Додаток І*].

Тож зрозуміло, що Законом передбачено чимало **елементів захисту коштів учасників НПФ**: контроль за діяльністю фонду залишається в Раді фонду; інвестуванням коштів фонду може займатися лише компанія з управління активами, яка отримала ліцензію Національної комісії України з цінних паперів і фондового ринку; диверсифікація вкладень — вклад коштів у різні види цінних паперів, у різні емітенти, а не в одну особу з тим, щоб у разі її банкрутства вкладники не втратили всіх коштів.

На перший погляд, закон про НПФ у сучасній редакції виключає можливість недобросовісного поводження з пенсійними активами фондів. Але з початком функціонування НПФ на російському ринку фінансових послуг були виявлені прогалини в нормативному регулюванні цих фондів, що надає можливість неправомірно використовувати

ти кошти їх учасників. Аналіз показав, що проблема з НПФ в Україні виникла подібна до тої, що має місце в інших пострадянських державах. Більшість українських НПФ є дочірніми структурами і широко застосовують тіньові схеми інвестування пенсійних коштів в акції власної материнської компанії, наражаючи своїх учасників на ризики через неналежну диверсифікацію.

Протидія тіньовим пенсійним схемам

Використання пенсійних активів не за призначенням можливе лише у випадку, коли всі перераховані вище особи, які беруть участь у недержавному пенсійному забезпеченні (крім учасників НПФ), діють узгоджено, з кінцевою метою залучити пенсійні активи до тіньового капіталообігу. Тобто для оптимального забезпечення **функціонування тіньової схеми** з використанням механізмів недержавного пенсійного фонду (далі — тіньова пенсійна схема) її суб'єктам необхідно звести до мінімуму задіяних у ній осіб.

Першим етапом тіньової пенсійної схеми є створення дочірнього НПФ. Ідеться про створення НПФ, який у своїй діяльності підконтрольний та діє в інтересах материнської компанії-засновника. Тобто в ідеалі засновник, виконавчий орган та КУА повинні бути однією юридичною особою. У цьому випадку, за умови попередньої змови з депозитарієм (а, можливо, і без цього), засновник НПФ стає єдиним розпорядником пенсійних активів.

Загальні умови Закону забороняють призначати на посаду одноосібного виконавчого органу, члена колегіального виконавчого органу та головного бухгалтера фонду: працівників управляючої компанії, спеціалізованого депозитарію, юридичної особи, з якою укладено договір на проведення оцінки майна фонду, аудитора фонду, а також осіб, які залучаються зазначеними організаціями для виконання робіт (надання послуг) за цивільно-правовими договорами, та оцінювач фонду — фізична особа; афілійованих осіб управляючої компанії, спеціалізованого депозитарію й аудитора фонду, а також осіб, з якими укладено договір на проведення оцінки майна фонду і т.д. [240].

Однак засновник недержавного пенсійного фонду за бажанням може обійти всі обмеження Закону про НПЗ за суміщенням ролей у діяльності НПФ, окрім заборони бути спеціалізованим депозитарієм

цього пенсійного фонду. Теоретично таке поєднання ролей спрощує управління діяльністю НПФ, але реально — дає широкий простір для вчинення порушень у сфері управління пенсійними активами (наприклад: розкрадання пенсійних активів, порушення умов диверсифікації). Тому органам контролю слід звертати більшу увагу на діяльність таких фондів, як потенційно небезпечних з точки зору здійснення тіньових операцій. Надалі до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» слід внести зміни, які усунули б можливість утворення НПФ за таким сценарієм.

Другим етапом тіньової пенсійної схеми є формування пенсійних активів. На цьому етапі СПД може за допомогою недержавного пенсійного фонду вивести свої фінансові активи з-під оподаткування. У першому випадку пенсійні активи НПФ формуються на загальних підставах за рахунок внесків вкладників — ці активи в подальшому можуть привласнюватися суб'єктами, які контролюють діяльність компанії з управління активами. Привласнення відбувається за допомогою тіньових інвестиційних схем, що будуть розглянуті нижче (КУА може працювати в порушення інвестиційної декларації недержавного пенсійного фонду або працювати згідно з нею, якщо вона заздалегідь створювалася задля привласнення активів). Наслідком цих дій буде розкрадання пенсійних активів та виведення валютних коштів за кордон.

У другому випадку — СПД — це засновник НПФ, де він водночас виступає як керуючий і КУА та формує пенсійні активи дочірнього фонду за рахунок власних коштів. Як роботодавець він може здійснювати пенсійні внески на користь всіх своїх працівників — тоді пенсійні контракти укладаються роботодавцем з пенсійним фондом за вибором такого роботодавця [240, ст.20, п.5]. Як правило, обраним пенсійним фондом буде підконтрольний даному СПД дочірній пенсійний фонд.

СПД-роботодавець може здійснювати пенсійні внески на користь своїх працівників у розмірі до розрахунку не більше 12 відсотків від суми витрат на оплату праці. Якщо СПД дотримається цих вимог, то, по-перше, сплачені суми не будуть включатися в загальний місячний оподатковуваний дохід працівника [240, ст.8, п.2–3]. По-друге, він має право віднести до складу валових витрат кожного звітного податкового періоду (зростаючим підсумком) суму таких внесків.

Таким чином СПД може вивести з-під оподаткування значні грошові ресурси до підконтрольного йому НПФ. Оскільки роботодавець-

СПД має право встановлювати самостійно розміри відрахувань до НПФ [240, ст. 20, п. 5], то він також зможе визначати, на яку суму буде зменшено його оподатковуваний дохід. Тому органам контролю слід звертати посилену увагу на випадки формування пенсійних активів за рахунок внесків роботодавця-СПД. А саме на те, як впливають ці внески на розмір сплачуваного податку на прибуток і як потім використовуються новостворені пенсійні активи.

Третім етапом тіньової пенсійної схеми є застосування до накопичених на підконтрольному НПФ пенсійних активів тіньового інвестування. Інвестиції — це грошові кошти, цінні папери, інше майно, в тому числі майнові права, інші права, котрі мають грошову оцінку, що вкладаються в об'єкти підприємницької та (або) іншої діяльності з метою отримання прибутку і (або) досягнення іншого корисного ефекту [19], тобто їх, фактично, можуть здійснювати всі суб'єкти господарської діяльності. Пенсійні активи, що накопичуються у пенсійному фонді, крім виконання зобов'язань фонду перед його учасниками та оплати витрат, пов'язаних із здійсненням НПЗ, можуть бути використані виключно для цілей інвестиційної діяльності фонду [19; 240 ст. 48, п.1].

Взагалі тіньове інвестування є родовим для багатьох видів фінансових установ — автори зупиняться на аналізі загальних етапів даної тіньової схеми із врахуванням деяких специфічних особливостей її проведення через використання пенсійних активів.

У першому випадку дочірні НПФ будуть інвестувати пенсійні кошти у материнські компанії, у другому — **тіньове інвестування реалізується через купівлю неліквідних акцій або інших цінних паперів за завищеними цінами**. На цьому етапі можливі кілька варіантів:

1. Купівля українським СПД у межах договорів-доручень пакетів акцій українських підприємств у фірм-нерезидентів за цінами, значно вищими за їх ринкову вартість. Як правило, в подібних схемах задіяні фіктивні підприємства, які здійснюють подальшу купівлю ЦП при кінцевих розрахунках. Така схема працює лише за умови повної підтримки банківською установою, яка забезпечує весь спектр розрахунків у ході проведення операцій (від надання кредитів, випуску векселів до отримання та конвертації валюти за кордоном). Дана операція надає можливість виводити значні суми валютних цінностей за кордон України з подальшим отриманням відмитого злочинного доходу за межами країни.

2. Купівля українським СПД неліквідних акцій іноземних підприємств, або інших цінних паперів за завищеною ціною. У цьому випадку надлишок переплачених коштів залишається за кордоном в розпорядженні осіб, які контролюють діяльність даного СПД, а продавець отримує відсоток від вартості цієї операції. Мета цієї угоди — виведення валютних коштів за кордон.

Зазвичай, одержані від подібних операцій кошти осідають на офшорних рахунках, а згодом повертаються до України у вигляді тих же інвестицій або при використанні тіньової схеми приватизації. Зрозуміло, що держава намагається обмежити безконтрольну закупівлю цінних паперів, небезпечних з точки зору можливості вчинення за їх допомогою тіньових інвестиційних схем. У НПФ інвестиційну та іншу діяльність від імені цієї установи здійснює компанія з управління активами, тому обмеження інвестиційної діяльності пенсійного стосуються більшою мірою саме КУА.

Хоча законодавець у законі про НПЗ намагається усунути застосування тіньового інвестування пенсійних активів, однак органи контролю повинні звертати увагу на те, що деякі обмеження можна оминати.

Якщо особа, яка здійснює управління пенсійними й інвестиційними активами, зможе заручитися підтримкою спеціалізованого депозитарію у своїй тіньовій інвестиційній діяльності, то вчинені протиправні дії фактично неможливо виявити, оскільки ніхто, крім депозитарію, не здійснює поточного контролю за інвестиційною діяльністю НПФ та інвестиційного фонду. Єдина небезпека для тіньової діяльності в даному випадку — це обов'язковий щорічний аудиторський контроль. Однак за умови створення закладів, які діятимуть протягом одного звітного року, аудиторської перевірки можна уникнути.

Отже, на сьогодні немає чітко організованого жорсткого контролю з боку державних органів стану активів пенсійних фондів, порядку здійснення контролю за його інвестиційною та іншою діяльністю. Це може призвести до широкого застосування тіньових пенсійних схем та досягнення суб'єктами цих схем протиправних наслідків: привласнення (звичайне розкрадання) пенсійних активів; виведення активів СПД з-під оподаткування; формування тіньових валютних резервів. Щоб уникнути можливих негативних наслідків потрібно внести зміни до законодавства щодо можливого кола засновників НПФ і посилення контролю за використанням пенсійних активів.

3.2. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

Для обрання переліку заходів з удосконалення адміністративно-правового впливу на функціонування недержавних пенсійних фондів у системі недержавного пенсійного забезпечення передусім слід звернути увагу на **негативні фактори, що сприяють розвиткові протиправних діянь у сфері відносин в недержавному пенсійному забезпеченні.**

З метою запровадження новацій у сфері адміністративно-правового впливу на діяльність НПФ з боку державних органів, насамперед висвітливо недоліки, характерні для сприяння вчинення протиправних діянь у галузі недержавного пенсійного забезпечення, адже, як кажуть, легше знищити причину, ніж згодом долати наслідки.

Вивченню такого правового явища, як зловживання владою та вчинення порушень у фінансово-господарських відносинах приділяти увагу і вітчизняні науковці, і вчені-адміністративісти із іноземною практикою. Серед них виокремимо таких, як: А. В. Базилюк, О. М. Бандурка, В. М. Бутузов, В. М. Геєць, А. Дінолт, А. І. Добринін, П. В. Іжевський, С. О. Коваленко, Н. М. Ковальова, Т. І. Корягіна, А. В. Ларков, В. А. Ліпкан, В. К. Мамутов., В. О. Мандибура, К. Макафі, М. І. Николаєва, О. В. Неліпович, А. А. Нечай, В. Новіков, Д. Норман, Р. Л. Петерсен, В. М. Попович, В. Рутгайзер, Е. Фейг.

Удосконалення контрольної-наглядової діяльності за НПФ

Спробуємо визначити **основні прогалини адміністративно-правового впливу на діяльність НПФ в Україні**, що водночас носять обумовлювальний та стимуляційний характер до вчинення протиправних діянь у сфері недержавного пенсійного забезпечення:

1. *Відсутність спеціального органу нагляду, в «руках» якого було б сконцентровано дві функції:*
 - здійснення комплексного регулювання діяльністю НПФ;
 - відстеження та протидія злочинним діянням у цій сфері.

Система фінансового контролю за діяльністю недержавних пенсійних фондів тільки починає своє формування, у зв'язку із чим в процесі

дослідження доходимо висновку, що система регулювання та нагляду за діяльністю НПФ носить в Україні двоступеневий характер: Нацфінпослуг — центральний орган, який здійснює державне регулювання та нагляд за функціонуванням НПФ, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) (детально розглянуто у п. 2.3 дослідження) — контролює діяльність з недержавного пенсійного забезпечення. Як видно, в Україні майже дублюються функції з регулювання та нагляду за діяльністю НПФ двома державними установами, при чому, фактично відсутній єдиний держрегулятор у сфері НПЗ, який був би наділений законними повноваженнями з відстеження фінансових правопорушень, а також із забезпечення законності в цій сфері діяльності.

Нацфінпослуг, своєю чергою, не має права втручатися у внутрішню діяльність будь-якого НПФ, оскільки наділений повноваженнями здійснювати контрольну діяльність даного органу щодо дотримання зовнішньої законності НПФ, й аж ніяк не йдеться про втручання у внутрішній розпорядок функціонування з метою виявлення протиправних операцій фінансового характеру. Тобто Нацфінпослуг не має змоги ефективно протистояти утворенню тіньових активів через систему НПФ. Причина цього полягає, по-перше, у відсутності відповідних у НКДРРФП повноважень — проти цих негативних діянь вона бореться у співпраці та під наглядом Держфінмоніторингу [186, 188], бо це його прерогатива. Але Держфінмоніторинг не може ефективно протидіяти всім наявним способам протиправних діянь в силу своїх обмежених функцій [187 п. 3 ч. 3.1.]. Звісно ж, Держфінмоніторинг намагається протистояти найбільш небезпечним, з точки зору обсягів, тіньовим капіталам, що не сприяє комплексній й скоординованій боротьбі проти тінізації фінансово-господарського обігу держави [19]. З цього випливає:

2. *Відсутність належної координації діяльності органів державного регулювання у сфері недержавного пенсійного забезпечення.* Йдеться про створення налагодженого механізму обміну інформації про підзвітні НПФ.

Має місце слабка взаємна співпраця Нацфінпослуг з НКЦПФР та Держфінмоніторингом, що робить всі заходи, запроваджені ними по протидії протиправним проявам у сфері НПЗ, нескоординованими та малоефективними — це знову ж таки вказує на необхідність реформу-

вання наявної системи держрегуляторів у сфері НПЗ та перерозподілу повноважень.

3. *Ефективний лістинг*. Береться для детального розгляду та аналізу існування системи надійного контролю за якістю цінних паперів, оскільки до портфелю сучасних НПФ включено доволі значну частку активів у вигляді цінних паперів.

Контроль за якістю ЦП в нашій державі здійснює Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Інші державні органи здійснюють контроль за діяльністю учасників ринку цінних паперів у межах своїх повноважень, визначених чинним законодавством [206 ст. 5].

Лістинг (listing) в перекладі з англійської буквально означає «включення до списку». У сучасній термінології світового фондового ринку лістинг означає сукупність процедур з допуску цінних паперів до обігу на фондовій біржі в порядку, затвердженому організаторами [290]. Терміна «лістинг» бракувало у Законі України «Про цінні папери та фондову біржу» від 18 червня 1991 року, що фактично відображало реальний стан речей — як такого лістингу в сучасному розумінні в Україні не було до останніх років. Це, своєю чергою, стало однією з причин появи в нашому житті «довірчих товариств» та «фінансових пірамід», які утворювалися, як правило, за принципом продажу неліквідних чи взагалі жодним чином не забезпечених цінних паперів. Потрібно було багато часу та гіркого досвіду, щоб законодавець зрозумів життєву необхідність існування лістингу [19].

Відповідно до пункту 1 статті 1 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» лістинг — це сукупність процедур з включення цінних паперів до реєстру організатора торгівлі та здійснення контролю за відповідністю цінних паперів і емітента умовам та вимогам, установленим у правилах організатора торгівлі [264].

Відповідно до п.2. ч. 3 зазначеного Закону пенсійні активи НПФ в цінних паперах не можуть включати цінні папери, які не пройшли лістинг фондової біржі або торговельно-інформаційної системи, які зареєстровані у встановленому порядку (крім цінних паперів, погашення та отримання доходу за якими гарантовано відповідно до законодавства державою, органами місцевого самоврядування або третіми особами) [264, ч.3, п.22].

Однак водночас компанії з управління активами недержавних пенсійних фондів відповідно до законодавства мають право інвестувати

значну частину коштів у цінні папери з нестабільною характеристикою, тобто ті, які не змогли пройти відповідної процедури лістингу. Данні папери, а точніше отримання доходу за ними, забезпечені відповідно до законодавства органами місцевого самоврядування або третіми особами. З'являється можливість купувати їх компаніям з управління активами за безпідставно завищеною ціною, а отже, можливість до утворення тіньових схем. Тобто активи НПФ за допомогою КУА вкладаються у так звані забезпечені папери (купівля паперів відбувається за завищеними цінами), проте з дотриманням формальних вимог законодавства щодо складу активів. З іншої точки зору, дані папери не спроможні відповідати вимогам про склад активів фінансових установ даного типу, що на практиці в більшості випадків використовуватиметься для утворення тіньових активів.

На даному етапі виникає питання щодо недосконалості процедури погашення збитків за вкладення капіталу в цінні папери, за якими гарантовано отримання доходу органами місцевого самоврядування або третіми особами. Ніхто не може бути застрахованим від банкрутства й ліквідаційних процедур в подальшому, а отже, погашення збитків вкладника в будь-який момент можуть опинитися проблемою самих вкладників.

Як висновок, у нашій державі процедура лістингу має законодавчі прогалини, це пов'язано з тим, що їм приділено невідповідно мало уваги. Так, з одного боку, учасники торгів на організованому фондовому ринку нібито забезпечені від протиправних оборотів із використанням операцій з цінними паперами, проте маніпулювання з реальною ціною ЦП, з іншого боку, призводить до можливості накопичення тіньових активів.

Напрями удосконалення контрольно-наглядової діяльності за НПФ:

- 1. Встановлення чіткої ієрархії та розподілення функцій між контрольними, наглядовими, фіскальними й правоохоронними органами.*

Даний захід спрямований на відмежування функціональних обов'язків з метою уникнення їх дублювання серед держрегуляторів діяльності НПФ.

Задля цього переглядаємо межі компетенцій відповідних державних органів, а з метою якісного розподілу повноважень скасуємо пере-

хресне регулювання НПФ шляхом віднесення даних функціональних обов'язків до компетенції одного органу.

Указ Президента від 09 грудня 2010 року № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» здійснив першу спробу встановлення чіткої ієрархії з поміж органів виконавчої влади — схематично це мало вигляд поділу всіх центральних органів виконавчої влади на міністерства, центральні органи виконавчої влади та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом. Кабінетом Міністрів України через міністра фінансів спрямовується і координується діяльність: Державної казначейської служби, Міністерства доходів і зборів, Державної служби фінансового моніторингу та Державної фінансової інспекції.

На нашу думку, Нацфінпослуг і Нацкомісію не слід лишати осторонь, тобто до компетенції міністра фінансів слід додатково віднести нагляд за діяльністю цих вищезазначених установ. Однак звичайного спрямування та координування діяльності цих органів явно недостатньо — необхідно заздалегідь передбачити сфери повноважень кожної юридичної особи, і, що найважливіше — законодавчо закріпити на них важелі впливу Міністерства фінансів.

За умов виконання вищенаведених позицій **передбачається**:

- удосконалення системи нагляду та контролю за діяльністю НПФ, а також стає доступнішою процедура ліцензування;
 - ліквідація прогалин щодо нормативної бази у вигляді перехресного нормативного забезпечення (актів, що розроблюються різними держрегуляторами) споріднених відносин у сфері НПЗ;
 - встановлення ієрархії підпорядкування різних держрегуляторів, що водночас сприятиме усуненню непотрібної конкуренції між ними;
 - спрощення процедури звітності НПФ перед держрегуляторами.
2. *Проведення децентралізації державного регулювання діяльності НПФ. Утворення додаткового органу нагляду за діяльністю НПФ.*

Даний захід полягає у створенні спеціального органу нагляду — Інспекції НПФ з одночасним розширенням її повноважень шляхом утворення та збільшення кількості територіальних органів регулювання діяльністю НПФ, що підконтрольні Інспекції НПФ, остання, своєю чергою, підзвітна НКДРРФП.

Як відомо, до компетенції НКДРРФП належать повноваження створювати територіальні управління, які не мають статусу юридичної особи [61, п.5.23], але на сьогодні їх лише сім. При чому кожен орган здійснює нагляд за НПФ, що знаходяться у кількох областях (наприклад, Територіальне управління Нацфінпослуг Тернопільської, Чернівецької, Івано-Франківської, Хмельницької, Вінницької та Рівненської областей). Така велика підконтрольна територія не дає змоги робити виїзні перевірки. Тобто нагляд за фінансовими установами, аналіз інформації про їх фінансову діяльність, моніторинг фінансових послуг певного регіону проводиться майже винятково на підставі обліково-звітних документів, що подаються самими установами до Нацфінпослуг. Це дає змогу здійснювати масові фальсифікації обов'язкового звітування фінансових установ (в тому числі НПФ) і, як наслідок, призводить до латентності вчинюваних ними порушень. Як показує практика, інформацію про вчинювані у діяльності НПФ порушення Нацфінпослуг та НКЦПФР одержують в основному від інших органів, громадських організацій та окремих громадян, права яких були порушені [19, с. 145].

Цю ситуацію можна було б виправити через створення спеціально уповноваженого органу нагляду — Інспекції НПФ, основні функції якої прописати у Розділі II п. 12 ст. 20 Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» з таким текстом: «Інспекція НПФ — додатково уповноважений орган контролю та нагляду за діяльністю НПФ, що здійснює:

- проведення тематичного збору інформації щодо діяльності місцевих НПФ;
- контроль за здійсненням регулярних (планових) виїзних перевірок (на зразок планових податкових інспекцій);
- обробка та аналіз отриманої звітності;
- направлення розпорядження щодо усунення помилок;
- ухвалення рішення щодо призупинення ліцензії за наслідками даних перевірок;
- узагальнення практики застосування законодавства з питань регулювання ринків фінансових послуг, розроблення і внесення пропозицій щодо його вдосконалення;
- вжиття заходів з відстеження достовірності інформації, що надається учасниками ринку фінансових послуг відповідного регіону;

- формування пропозицій та висновків, що стосуються передліцензійної і передреєстраційної підготовки документів НПФ відповідного регіону;
- інформування НКДРРФП з приводу виявлених порушень норм законодавства в галузі надання фінансових послуг, цілеспрямоване узгодження з місцевими правоохоронними органами заходів з компетентних питань виявлення, попередження, припинення та розкриття порушень норм законодавства у сфері надання фінансових послуг».

Паралельно встановити необхідну кількість підзвітних Інспекції територіальних підрозділів без отримання статусу юридичної особи та впровадження обов'язку для них здійснювати регулярні (планові) виїзні перевірки (на зразок планових податкових інспекцій). Звичайно ж, на початковому етапі таке нововведення потребуватиме коштів, але, на нашу думку, місія Інспекції найближчим часом скоріш за все самим контролем й наглядом, оскільки накопичений практичний досвід сприятиме розумінню проблем галузі, що підвищить рівень готовності до співпраці відповідальних НПФ, і що, своєю чергою, компенсує перших організаційну й фінансову слабкість регулятора.

Територіальні підрозділи, що підзвітні Інспекції, отримали б додаткову можливість комплексної співпраці з обміну регіональної інформації з такими наглядовими органами, як Міністерство доходів і зборів та відділами по боротьбі з економічними злочинами МВС України, податковою міліцією.

Слід наголосити, що в РФ позитивного досвіду отримало створення Експертної ради, основною функцією якої стала співпраця з Міністерством праці та соціального розвитку в підготовці проектів нормативних документів Уряду, необхідних для реалізації нової редакції Закону «Про недержавні пенсійні фонди». Ми вважаємо, що також доречно було б використати позитивний міжнародний досвід й на державному рівні утворити такий орган, як Експертна рада при Інспекції НПФ, тобто законодавчо передбачити шляхом внесення до Розділу II ст. 20 п.13 Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» із текстом: «Експертна рада при Інспекції НПФ — орган, що створений в цілях забезпечення якісної підготовки нормативно-правових актів із врахуванням позицій НКДРРФП, НКЦПФР, наділений обов'язками брати участь у розробці, розгляді підготовчих проектів законодавчих,

нормативно-правових й методичних документів з питань недержавного пенсійного забезпечення із одночасним виявленням тенденцій позитивного досвіду й стримувальних негативних факторів у діяльності НПФ».

До складу Експертної ради пропонуємо включити:

- представників Інспекції НПФ (керівник Інспекції водночас має обіймати посаду голови даної ЕР);
- представників Міністерства фінансів, Міністерства соціальної політики, Державної фіскальної служби;
- представників ДСФМ, НКДРРФП, НКЦПФР;
- керівників й експертів НПФ й об'єднань НПФ, представників управляючих компаній, банків й спеціалізованих депозитаріїв;
- незалежних експертів.

Підбиваючи підсумок проведеного в даному підрозділі дослідження, хочемо сказати: у зв'язку із тим, що здійснений аналіз функціонування головного державного регулятора діяльності НПФ — Національної комісії, яка здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України — виявив недоліки й прогалини у здійснюваному даним органом контролі за функціонуванням НПФ, нами надані пропозиції з «розвантаження» частини функцій НКДРРФП у галузі НПЗ шляхом створення Інспекції НПФ з одночасним комплексом підзвітних їй територіальних утворень, що не мають статусу відокремленої юридичної особи. Адже відсутність фактичного прямого контролю, а саме документальних виїзних перевірок НПФ, надала поштовх до скоєння протиправних діянь — масової фальсифікації останніми обов'язкової звітності, що є непоодиноким явищем у сфері відносин з недержавного пенсійного забезпечення.

3. Реформування процедури лістингу цінних паперів, з якими проводяться фінансові операції в недержавних пенсійних фондах.

Процедура лістингу має такі складові:

- одержання відповідним органом (Нацкомісією з цінних паперів та фондового ринку) інформації, яка надалі спроектує рівень законності емісії даного цінного паперу та водночас установить його подальшу реальну вартість;
- процедура котирування цінного паперу — установлення його чистої ринкової вартості. Справжня вартість цінного паперу має бути забезпечена наявними активами та прибутками емітента

ЦП. Якщо реальна вартість ЦП значно завищується, тобто перевищує певний допустимий ліміт, згідно із законодавством робиться допуск до торгів на фондовій біржі чи ПТІС за реальною ціною;

- *підтвердження котирування кліринговим депозитарієм.* Якщо враховувати той факт, що пенсійні активи у вигляді цінних паперів НПФ складаються додатково з акцій іноземних емітентів, а проходження процедури лістингу відповідно до українського законодавства відбувається за участю визначеного переліку іноземних бірж та ТІС, ми можемо відстежити, що даний дозвіл з деякими обмеженнями поширюється й на акції іноземних емітентів (утворюють частку пенсійних активів НПФ), що перебувають в обігу на організованих фондових ринках та пройшли лістинг на одній з таких фондових бірж, як Нью-Йоркська, Лондонська, Токійська, Франкфуртська, або у торговельно-інформаційній системі НАСДАК (NASDAQ) [240 ст.372, п.2].

Українським законодавством надається додаткова можливість проходження котирування цінних паперів як українських, так і іноземних емітентів (чий ЦП не пройшли лістинг у вищезгаданих організаціях) за допомогою депозитарних систем, що заслуговують на довіру [221].

Кліринговий депозитарій — це юридична особа, яка одержала дозвіл Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку на провадження діяльності винятково з надання послуг щодо зберігання ЦП незалежно від форми їх випуску, відкриття та ведення рахунків у ЦП, обслуговування операцій на цих рахунках, здійснення клірингу та розрахунків за угодами щодо ЦП, обслуговування операцій емітента щодо випущених ним ЦП [238, ст.67].

Окрема процедура котирування додатковою установою є ще одним гарантом допуску цінного паперу відповідно реальної ціни. Можна стверджувати, що на меті проведення певної процедури незалежної експертизи, що стосується оцінки вартості цінного паперу, який в подальшому планується допустити до торгів. Даний захід скоріше за все поступово доведе свою ефективність у виявленні тіньових операцій з маніпуляцією вартості ЦП у сфері НПЗ.

Клірингові депозитарії, на думку авторів, у змозі продуктивно взяти на себе цю роль. Це пояснюється вузькою специфікою їх діяльності,

присутністю потрібних ресурсів та можливістю проведення незалежного котирування. Водночас, у процесі обслуговування операцій з цінними паперами депозитарії матимуть змогу отримувати оперативну інформацію щодо змінної вартості цінних паперів. Незначний недолік вказаного варіанта — клірингові депозитарії працюють з цінними паперами в електронному вигляді.

Ми задля посилення захисту операцій з цінними паперами на основному рівні пропонуємо здійснювати попереднє котирування цінного паперу організатором торгів, на додатковому рівні — підтверджувати котирування тим кліринговим депозитарієм, який в подальшому буде обслуговувати обіг цього цінного паперу.

Додатково з метою зміцнення нагляду за процедурою обігу цінних паперів та зменшення кількості зловживань пропонуємо зобов'язати юридичних осіб (в нашому випадку — фінансові установи, організації) здійснювати операції тільки з цінними паперами, що переведені в бездокументарну форму та зберігаються на електронних носіях.

Депозитарій буде зараховувати цінні папери на рахунки в цінних паперах відповідно після (проведення підтвердження реальної ціни ЦП) одержання документального підтвердження.

Напрями удосконалення. *Поліпшення корпоративного управління діяльності НПФ з акцентом на стані акціонерної активності з адміністративним втручанням.*

Захист НПФ від неповернення інвестованих активів, від інфляційних коливань, контроль за своїми ризиками забезпечується консервативною природою цього інвестиційного інституту, а саме: інвестуванням пенсійних коштів переважно у надійні фінансові резерви. Процедура інвестування здійснюється КУА відповідно до положень інвестиційної декларації, що згідно з визначеною процедурою ухвалюється радою недержавного пенсійного фонду, а також встановленими інвестиційними обмеженнями.

Усе нібито визначено правильно, однак, на думку авторів, навіть із додержанням регуляційних вимог, НПФ не забезпечені від крайніх випадків, а саме: сформувати високонадійний низькодохідний портфель (50% резервів у державні облигації, а ще 50% — банківські внески самих надійних й тому низькодохідних банків), дохідність якого значно буде програвати інфляційним коливанням на фінансовому ринку. Також можна утворити портфель високо ризикований, однак, ймовірні-

ше, неліквідний (50% резервів в акції, з яких 20% не котируються, або в нерухомість, додатково 50% — у векселі високоризикових позичальників), а в результаті — втратити велику частину пенсійних резервів. Однак в обох випадках нормативів дотримано.

Тож зрозуміло, розробляти рекомендації з управління ризиками однозначно мають активні учасники фінансового ринку, що добре орієнтуються на його специфіці. Для цього ми пропонуємо утворити професійне об'єднання КУА й НПФ на організацію саморегулювання, основними функціями якої будуть:

- робота над розроблення інвестиційної політики НПФ та плану розміщення інвестицій відповідно до встановлених основних класів активів (місцеві облігації, державні облігації, акції, і т.д.);
- відстеження того типу операцій або сегмента ринку, де є впевненість у своїх силах;
- відбір еталонних показників (індексів) як критеріїв оцінки ефективності управління активами НПФ;
- на індивідуальному рівні встановлення критеріїв віднесення об'єктів розміщення пенсійних резервів до різних «груп ризику» (безризикові об'єкти вкладення, об'єкти мінімального ризику, об'єкти вкладення підвищеного ризику);
- проведення виміру та аналізу обґрунтованості операційних витрат, що відшкодовуються за рахунок активів НПФ;
- здійснення пошуку та рекомендації компанії (компаній) з управління активами НПФ;
- проведення спеціальних наукових досліджень у галузі управління активами НПФ.

Вдосконалення правового статусу НПФ у сфері корпоративного управління

Відсутність специфічних можливостей НПФ в області корпоративного управління, в тому числі малозначний адміністративний вплив на стан акціонерної активності пенсійних фондів на корпоративному рівні.

Недержавна пенсійна система починає давати збої в роботі, якщо пенсійні накопичення протягом кількох років не можуть себе добре зарекомендувати через відсутність двох показників — надійності й до-

хідності. Український фінансовий ринок розвивається нерівномірно, а для пенсійних накопичень цей фактор відіграє далеко не останню роль. У нашій державі практично немає довгострокових надійних фінансових інструментів (корпоративних облигацій, іпотечних цінних паперів тощо), також в Україні поки що не склалися ринки боргових інструментів, спрямованість яких визначається індексацією за рівнем інфляції, не існує й окремого ринку пенсійних ануїтетів. Хоча в ідеальному варіанті ринок НПЗ повинен бути сегментований на ринок послуг з накопичення пенсій й ринок послуг із забезпечення виплати пенсій. Станом на сьогодні наявний певний недолік у зазначеному взаємозв'язку, тобто дані послуги не диференційовані, а поєднані у визначенні «пенсійний договір».

Захист інтересів вкладників й учасників в ході інвестування має полягати не в тому, щоб заборонити НПФ ризикувати в принципі, а в тому, щоб утворити систему керування ризиками, що надасть можливість досягти достатнього рівня доходності й при цьому не брати на себе невиправданих ризиків.

Законодавчо дозволено займатись розміщенням резервів НПФ самостійно або за допомогою компанії з управління активами (КУА). У зв'язку з тим, що КУА наділена компетенцією здійснювати операції з більш складними інструментами: акціями, корпоративними облигаціями, іншими державними цінними паперами, самостійне інвестування НПФ зводиться у більш прості інструменти, такі, як державні, субфедеральні, муніципальні цінні папери й банківські вклади.

У результаті здійсненого аналізу ми дійшли висновку, що система регулювання діяльності НПФ, з точки зору обрання дозволених державою інструментів інвестування, є доволі складною, а точніше, на наш погляд, багатоступеневою. Тобто справді, ієрархічна: можуть встановлюватися вимоги до визначених класів заборонених або дозволених активів; обмежені частки інвестиційних портфельів, за допомогою яких задіяний той чи інший клас активів; обмеження на використання окремих активів залежно від того, хто є їх емітентом; обмеження на використання активів залежно від ступеня їх ліквідності, можливість в обмеженні складу портфелю залежно від мети його диверсифікації. Ієрархічність системи підтверджує наявність кількох адміністративних рівнів, на яких має місце встановлення обмежень: ухвалення низки законів, постанов ВРУ, розпоряджень НКДРРФП, інструкцій та поло-

жень НКЦПФР, нарешті, конкретних договорів довірчого управління з конкретною керуючою компанією.

Закон «Про недержавне пенсійне забезпечення» встановлює загальні принципи розміщення пенсійних резервів: забезпечення цілісності коштів, компетентне управління, забезпечення ліквідності, забезпечення дохідності, диверсифікації інвестиційного портфелю, облік надійності цінних паперів, інформаційна доступність, а головне, сприяння існуванню інвестиційного процесу в рамках відкритості для державного й суспільного нагляду й контролю.

Також законодавець перелічує [240 ч.1, 2 ст.47] коло дозволених активів для розміщення пенсійних резервів (державні цінні папери, погашення та отримання доходу за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України, Радою міністрів АРК, місцевими радами; муніципальні цінні папери; банківські внески (депозити); нерухоме майно — перелік не вичерпний), а також прямо вказує на заборонені активи: похідні цінні папери; ф'ючерсні, а також форвардні операції; цінні папери, випущені управляючою компанією та її афілійованими особами, а також дипозитарієм, актуарієм й аудитором, обслуговуючими фонд; частки пайових інвестиційних фондів, за умови, що управляюча компанія фонду водночас виступає керуючою компанією даними пайовими інвестиційними фондами; нерухоме майно, відчуження якого заборонено українським законодавством; частки статутного капіталу установ, підприємств, організацій, чия організаційно-правова форма носить характер повної майнової відповідальності засновників; позики або ж кредит фізичним й юридичним особам; повна або часткова інтелектуальна власність [240 ч. 3,4,5,6,7,8 ст. 47].

Згідно із законодавством Рада НПФ наділена повноваженнями із розроблення та затвердження інвестиційної декларації НПФ з одночасним контролем за додержанням її банком-зберігачем та компанією з управління активами. Додатково Рада фонду відповідно до вимог чинного законодавства з недержавного пенсійного забезпечення [240] та з метою забезпечення контролю за діяльністю пенсійного фонду:

- звітує про її результати перед зборами засновників фонду;
- затверджує зміни до інвестиційної декларації для оптимізації напрямів та інструментів інвестування;
- заслуховує звіти про діяльність адміністратора, осіб, які здійснюють управління активами пенсійного фонду, зберігача та ухвалює рішення щодо цих звітів;

- затверджує інформацію про фінансовий стан пенсійного фонду, яка підлягає оприлюдненню в порядку, встановленому законом, та розглядає аудиторський висновок;
- здійснює контроль за цільовим використанням активів пенсійного фонду [240 ст. 39].

Стаття 38 Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» розширює межі повноважень НКДРРФП, НКЦПФР у частині додержання особою, яка провадить діяльність з управління пенсійними активами під час врахування внутрішніх правил та процедур оцінки і управління ризиками, пов'язаними з інвестуванням пенсійних активів, встановлених вимог [240].

Розширення прав потенційних учасників недержавного пенсійного забезпечення у сфері підвищення рівня обізнаності про механізм функціонування НПФ

На думку авторів, крім посилення інвестиційної політики, що безпосередньо впливає на стан захисту коштів учасників, слід на законодавчому рівні розширити права потенційних учасників недержавного пенсійного забезпечення у сфері підвищення рівня обізнаності про механізм функціонування НПФ, а також доступу до власної інформації, що зберігається в системі, адже, на нашу думку, в законодавстві наявні прогалини з інформаційно-правових питань суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення, що, своєю чергою, послаблює мотиваційний важіль вступу потенційного клієнта до системи.

Згідно зі ст. 3 ЗУ «Про інформацію» № 2657 — XII від 02.12.1992 р. зі змінами та доповненнями **основними напрямками державної інформаційної політики є:**

- забезпечення доступу кожного до інформації;
- забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
- забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;
- створення інформаційних систем і мереж інформації [236 5, ст.3].

Звідси випливає:

- реалізація конституційних прав осіб на режим доступу до персональних даних інформації про громадян та їх спільнот (організацій) за умов інформатизації державних органів управління;
- формування і використання національних інформаційних ресурсів, збору, обробки, накопичення, зберігання, пошуку, поширення та надання споживачам інформації.

Більшість населення країни не має конкретного уявлення про роботу фінансових ринків в Україні, тож не знає, якому фонду віддати перевагу.

На сьогодні загальний розподіл недержавних пенсійних фондів по регіонах України залишається відносно сталим, найбільша кількість пенсійних фондів розміщена в Києві — 34 з 54. Решту розміщено таким чином: сім у Дніпропетровській області, три у Харкові, два у Донецькій області, три у Львові, по одному пенсійному фонду розміщено у Сумах, Івано-Франківську, Черкасах, Херсоні.

До Державного реєстру фінансових установ внесено інформацію про 85 недержавних пенсійних фондів, з них 68 — відкритих, вісім корпоративних і дев'ять професійних недержавних пенсійних фондів [172].

Забезпечення учасників достовірною і точною інформацією про діяльність недержавних пенсійних фондів спеціально створеним регулятивним органом є одним із напрямів адміністративно-правового забезпечення результативного функціонування даної галузі. Водночас, на нашу думку, доволі важливим є гарантування того, щоб організації, які реалізують послуги з пенсійного забезпечення, мали належну підготовку для правдивого пропонування їх клієнтам і надання відповіді на пов'язані з цим запитання. Це означає, що до них зобов'язані ставитися ліцензійні вимоги, а, своєю чергою, регулятивний орган має набувати спеціальних повноважень для застосування дисциплінарних стягнень до організацій, які вдаються до нечесної маркетингової діяльності. Додатково регулятивний орган має заборонити рекламну діяльність, що забезпечує перекручену або викривлену інформацію, і встановити певні межі у використанні заохочувальних методів для переманювання учасників з одного фонду до іншого. Для прикладу, в Чилі щороку майже третина учасників змінює пенсійний фонд, це, своєю чергою, підштовхує до зростання адміністративних витрат і не дає жодних переваг учасникам.

Розглянемо детальніше деякі норми Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення». Відповідно до п. 2 ст. 25 Закону рада фонду НПФ вимагає від адміністратора відкривати індивідуальні пенсійні рахунки (ІПР) для учасників пенсійного фонду протягом трьох робочих днів після підписання пенсійного контракту [240 ст. 25].

У системі персоніфікованого обліку учасників обов'язково має міститися така інформація: про кожного учасника фонду; про вкладників пенсійного фонду; про пенсійні схеми; про надходження пенсійних внесків; про участь у розподіленні інвестиційного доходу (збитків); про пенсійні виплати. Адміністратор зобов'язаний один раз на рік надати кожному учаснику пенсійного фонду виписку з індивідуального пенсійного рахунку (ІПР) згідно зі встановленої Нацкомфінпослуг форми, а також надавати виписки з індивідуального пенсійного рахунку (ІПР) на письмовий запит Ради.

Облік доходу (збитку), а також його розподіл між учасниками й вкладниками пенсійного фонду адміністратор має здійснювати не рідше одного разу на місяць. Інформація по індивідуальному пенсійного рахунку учасника повинна зберігатися адміністратором не тільки в паперовому вигляді, а й на електронних носіях системи.

Тепер розглянемо ст. 7 Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» «Учасники та вкладники недержавного пенсійного фонду» [240 ст. 7]. На нашу думку, дана стаття є дещо стислою, оскільки спочатку в ній надається визначення поняття «учасник» та «вкладник» НПФ: хто ним може бути, надалі — лише стисла інформація про індивідуальні пенсійні рахунки, проте щодо умов та порядку недержавного пенсійного забезпечення учасників та вкладників НПФ, іде посилання на статут, в тому числі пенсійну схему, що має міститися в статуті. Тож визначати права та обов'язки учасників і вкладників НПФ законодавство радить на рівні статуту, а отже, покладає на засновників фондів, що носить доволі суб'єктивний характер.

Ст. 9 Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» роз'яснює: «Пенсійний фонд діє на підставі статуту, який повинен відповідати вимогам цього Закону. Статут пенсійного фонду, а також зміни до нього, затверджуються засновником (зборами засновників)». Крім того, п.п. 6 п. 3 даної статті вказує на те, що статут має містити в собі: «права та обов'язки фонду, його засновника (засновників), роботодавців — платників, вкладників, учасників, а також порядок їх реалізації і вико-

нання». Однак права та обов'язки вкладників та учасників у Законі чітко не прописуються.

З цього висновок: Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення», на нашу думку, не в достатньому обсязі висвітлює питання інформаційно-правового забезпечення учасників недержавних пенсійних фондів, що, своєю чергою, робить доволі уразливим становище українських вкладників. Ухвалення Закону України «Про недержавні пенсійні фонди», проект якого (зверніть увагу!) ще з 1999 року на розгляді у Верховній Раді, надав би значних можливостей у розширенні прав учасникам ринку недержавного пенсійного забезпечення в інформаційному полі [251].

Напрями удосконалення. Підвищення рівня інформаційно-правової роботи у сфері додаткового недержавного пенсійного забезпечення.

Пропонується внести такі положення до Розділу VII ст. 52 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» щодо порядку надання інформації учаснику фонду:

п.п. 1.1 У разі смерті учасника фонду особі, яка має право на отримання належної їй суми пенсійних коштів, безоплатно надається інформація про стан індивідуального пенсійного рахунку учасника фонду на день смерті учасника фонду.

п.п. 1.2 Виписка з індивідуального пенсійного рахунку учасника фонду обов'язково має містити дані по пенсійному забезпеченню:

- розмір накопиченої суми на індивідуальному пенсійному рахунку — загальний та по видах пенсійних схем;
- розмір надходжень пенсійних внесків — загальний, по видах пенсійних схем та по вкладниках — особисті внески учасника, внески роботодавця-вкладника або інших вкладників;
- розмір розподіленого прибутку (збитку) від інвестування пенсійних активів;
- розмір відрахувань та утримань від пенсійних активів;
- інші дані, що відповідають вимогам Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України.

п.п. 1.3 Обов'язкова інформація, що надається адміністратором фонду отримувачу пенсії на визначений строк, на початок кожного фінансового року має містити:

- суму пенсійних коштів, яка обліковується на індивідуальному пенсійному рахунку отримувача пенсії станом на початок звіт-

ного фінансового року, сплачені протягом цього року пенсійні внески та розподілений інвестиційний прибуток (збиток);

- загальний обсяг і розмір щомісячних виплат та залишку на індивідуальному пенсійному рахунку (у разі здійснення пенсійної виплати);
- суму вартості послуг, сплаченого протягом попереднього (звіт-ного) фінансового року.

Додати п.п. 2.1 до Розділу VII ст. 53 з текстом: Інформація про рішення зборів засновників з питань порядку денного, в тому числі ухвалені шляхом опитування доводиться до відома всіх учасників та вкладників пенсійного фонду шляхом публікації в офіційному виданні з переліку питань, визначених Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, або іншим способом, передбаченим законодавством України, протягом 15 календарних днів від дати ухвалення рішень.

До недержавних пенсійних фондів варто застосовувати систему юридичних, фінансових, управлінських критеріїв, а точніше, не застосовувати, а поліпшувати, однак, на нашу думку, без зайвого адміністративного тягаря.

Таким чином, можна підбити підсумки.

1. Згідно з проведеним аналізом національної пенсійної системи з'ясовано, що ситуація, яка склалась у сфері пенсійного забезпечення, вимагає негайно розпочати процес її реформування. Низький рівень пенсійного забезпечення; майже повна відсутність диференціації розмірів пенсій; несвоєчасна сплата страхового збору; наявність значних переваг та пільг у пенсійному забезпеченні окремих категорій працівників — усе це не відповідає проголошеному курсові на соціально орієнтовану ринкову економіку. Величезним недоліком пенсійної системи є надмірна кількість пенсійного законодавства, найбільш переобтяжена галузь законодавства, яка залишається при цьому недосконалою.
2. Недержавне пенсійне забезпечення на сьогоднішній день залишається одним із компромісних елементів соціального захисту працівників, одже воно надає можливість здійснювати персоналізоване накопичення коштів населення завдяки інвестиціям у різні активи.

3. Розглянувши детально механізм функціонування недержавних пенсійних фондів, ми дійшли висновку, що на фінансову непривабливість НПФ впливають чинники, які можна подолати шляхом введення відповідних реформ як на державному, так і на корпоративному рівнях.
4. Встановлено основні фактори, що впливають на вчинення протиправних діянь у сфері недержавного пенсійного забезпечення. До них віднесено суб'єктивно зумовлені причини й умови економічного, організаційно-функціонального та правового характеру, які прямо або опосередковано сприяють здійсненню протиправних операцій з пенсійними активами.

Також встановлено, що до основних (базових) способів протиправних діянь у сфері відносин з недержавного пенсійного забезпечення належать: тіньові фінансові схеми з утворення тіньових активів, що включають в себе тіньову страхову (перестрахову) схему, тіньову пенсійну схему, тіньову інвестиційну схему з накопичення активів, тіньову лізингову схему.

5. Для подальшого розвитку недержавного пенсійного забезпечення держава повинна надавати певну підтримку НПФ насамперед через пільгове оподаткування та отримання додаткових інвестиційних можливостей компаніями з управління активами.
6. З метою реформування адміністративно-правового забезпечення функціонування НПЗ, а саме: встановлення чіткої ієрархії та розподілу функцій серед контролюючих, наглядових, фіскальних і правоохоронних органів; проведення децентралізації державного регулювання діяльності з недержавного пенсійного забезпечення, нами запропоновано створити спеціально уповноважений орган нагляду — Інспекцію НПФ, основні функції якої прописати у п. 12 ст. 20 Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення».
7. Доведено необхідність використання позитивного міжнародного досвіду з метою утворення Експертної ради при Інспекції НПФ, що законодавчо передбачити шляхом доповнення ст. 20 Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» пунктом 13 про права та обов'язки даного органу.

Вжиття відповідних заходів значно спростить та зробить ефективнішою систему державного нагляду та контролю за діяльністю НПФ.

8. Розроблено правові методи щодо підвищення рівня інформаційно-правової роботи у сфері додаткового недержавного пенсійного забезпечення. Зокрема пропонується внести додаткові положення щодо порядку надання інформації учаснику фонду до Розділу VII ст. 52 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Підвищення рівня інформаційно-правової роботи у сфері додаткового НПЗ, що на законодавчому рівні розширить права потенційних учасників недержавного пенсійного забезпечення у сфері підвищення рівня обізнаності про механізм функціонування НПФ, а також доступу до власної інформації, що зберігається в системі.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки зазначимо, що у монографічному дослідженні наведено теоретичне узагальнення дослідницької роботи та отримано нові науково обґрунтовані результати, які у сукупності вирішують конкретне наукове завдання щодо розробки та уточнення визначень термінів, положень та пропозицій, спрямованих на створення та впровадження системи заходів щодо удосконалення адміністративно-правового забезпечення функціонування недержавних пенсійних фондів.

Дослідження специфіки адміністративно-правового регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів у системі недержавного пенсійного забезпечення України дозволило запропонувати нове розв'язання визначених наукових проблем і зробити такі висновки.

Здійснений аналіз заходів державного впливу та стимулювання системи недержавного пенсійного забезпечення у різних країнах світу дає нам змогу зрозуміти факт адаптованості цих державних механізмів впливу до умов певного середовища, тобто, як правило, дані заходи засновуються на ґрунтовній законодавчій базі та належним чином структуровані. Вони включають: *по-перше*, роботу над розробленням законодавчої бази щодо забезпечення функціонування недержавних пенсійних фондів; *по-друге*, налагодження та регламентування взаємозалежних компонентів механізму системи: співвідношення зобов'язань пенсійних фондів та активів, напрямів та фінансових можливостей розподілу резервів, виокремлення місць для функціонування посередників пенсійних фондів, умови ліцензування компаній з управління активами; адміністрування НПФ; *по-третє*, встановлення особливостей визнання НПФ банкрутом та механізм захисту учасників та вкладників пенсійних фондів із паралельним запровадженням політики щодо правил інвестування коштів НПФ у фінансові інструменти, які мінімізували б ризики і гарантували доходи таких фондів.

У процесі дослідження світового досвіду функціонування механізмів адміністративно-правового забезпечення діяльності НПФ з'ясовано, що *обов'язковість участі у накопичувальних пенсійних системах, скоріше за все, продиктоване більші жорсткими критеріями управління з боку держави у більшості країн світу*. Це пояснюється наявністю однорідних характерних рис у досліджуваних об'єктах, а саме: нерозвиненістю фондового ринку, корпоративної культури, конкурентного середовища, до яких відноситься і Україна.

Тому з огляду на недосконалість фінансового ринку країни, що пояснюється недостатністю фінансових інструментів відповідного рівня, відсутність досвіду функціонування накопичувальних пенсійних фондів, розвиток НПФ в Україні вимагає удосконалення відокремленого нормативно-правового поля функціонування системи НПЗ з одночасною побудовою адміністративно-правових механізмів державного забезпечення.

Доведено, що одним із *факторів успішного функціонування НПФ* у країнах континентального, а також англо-саксонського права є розвинена мережа професійних співтовариств актуаріїв та аудиторів. У нашій державі правам та обов'язкам незалежних органів у сфері НПЗ, серед яких: спеціалізований депозитарій, аудитор, актуарій — уваги на правовому рівні приділено обмаль. У зв'язку із цим **пропонується розширити на законодавчому рівні права цього незалежно-наглядового органу**, відповідно запропонувавши внести зміни до ч.5 розділу І ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення», а саме:

- змінивши назву ст. 5 розділу І Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» з «Аудиторські перевірки у сфері недержавного пенсійного забезпечення» на «Зовнішній контроль»;
- додати до ст. 5 розділу І Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» п. 4 з текстом: «Спеціалізований депозитарій. Щоденно контролює додержання правил розміщення коштів пенсійних резервів й вимог при інвестуванні коштів пенсійних накопичень. Про виявлені недоліки спеціалізований депозитарій зобов'язаний повідомляти до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг й відповідну управляючу компанію фонду. Депозитарій виступає зберігачем сертифікатів цінних паперів й веде облік й перехід прав на цінні папери, в яких розташовані кошти пенсійних резервів й інвестовані кошти пенсійних накопичень»;

- додати до ст. 5 розділу I Закону «Про недержавне пенсійне забезпечення» п. 5 з текстом: «Незалежний актуарій. Щорічний висновок актуарія вміщує результати актуарного оцінювання узятих фондом зобов'язань перед вкладниками, учасниками й застрахованими особами, а також результати оцінювання актуарної вартості коштів пенсійних резервів й коштів пенсійних накопичень».

Надано власні *вужке та розширене* визначення поняття «**пенсійний план (схема)**». Вужке визначення: **Пенсійний план (схема)** — встановлені Статутом і Правилами недержавного пенсійного фонду умови і порядок недержавного пенсійного забезпечення учасників. Розширене визначення: **Пенсійний план (схема)** — це встановлені для учасників даного недержавного пенсійного фонду опис, розміри, порядок і періодичність здійснення пенсійних виплат, а також права й обов'язки вкладника цього фонду та порядок і строки сплати ним пенсійних внесків.

Вважається за необхідне **включити до додатків статуту НПФ пенсійну схему** як невід'ємний компонент, оскільки збільшення кількості учасників пропорційне збільшенню кількості пенсійних схем, що використовують у своїй діяльності НПФ. Це надасть можливість більш широкого вибору механізму сплати пенсійних внесків з врахуванням можливостей та потреб вкладника

На основі теоретичних та практичних досліджень встановлений найбільш **оптимальний для нашої держави варіант участі роботодавця та вкладника у пенсійній схемі** — **солідарний**, коли участь у пенсійній схемі передбачатиме спільну відповідальність роботодавця і працівника в частині формування майбутніх пенсій громадян.

Вперше надано визначення поняття «**механізм адміністративно-правового регулювання діяльності недержавного пенсійного забезпечення**» — це цілісний комплекс адміністративно-правових засобів, які спрямовані на врегулювання відносин у сфері недержавного пенсійного забезпечення та охорони й задоволення інтересів фізичних і юридичних осіб-вкладників суб'єктами публічного адміністрування — законодавчим органом (ВРУ), державними органами контролю та нагляду.

З'ясовано, що система заходів з удосконалення адміністративно-правового забезпечення відносин у сфері НПЗ повинна бути комплексною і паралельно включати в себе не тільки правові заходи, а й заходи економічного, інформаційного, організаційного спрямування.

З метою посилення протидії утворення нових факторів, які передують виникненню протиправних відносин у сфері НПЗ, слід **переглянути чинний адміністративно-правовий режим управління та регулювання діяльності у сфері НПЗ** — тобто запровадити поступову модернізацію моделі та функцій держрегуляторів з метою уникнення дублювання функцій різних державних органів з подальшим утворенням ефективної системи державного та корпоративного контролю за НПФ.

Запропоновано з метою виправлення даної ситуації **утворити спеціально уповноважений орган нагляду — Інспекцію НПФ** із одночасною необхідною кількістю підзвітних інспекції територіальних підрозділів без отримання статусу юридичної особи та впровадження обов'язку для них здійснювати регулярні (планові) виїзні перевірки (на зразок планових податкових інспекцій). Функціональні обов'язки утвореного органу передбачити п. 12 ст. 20' Розділу ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення».

З метою виявлення тенденцій позитивного досвіду й стримувальних негативних факторів у діяльності НПФ є доречним використати позитивний міжнародний досвід й на державному рівні **утворити Експертну раду при Інспекції НПФ**, тобто законодавчо передбачити створення даного органу, якого в цілях забезпечення якісної підготовки із врахуванням думки НКДРРФП, НКЦПФР наділити обов'язками брати участь у розробці, розгляді підготовчих проектів законодавчих, нормативно-правових й методичних документів з питань недержавного пенсійного забезпечення. Права та обов'язки новоутвореного органу передбачити п. 13 ст. 20' Розділу ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Державний контроль і нагляд у сфері НПЗ спрямований на захист інтересів вкладників, а отже, створення прозорої фінансової системи. Звернено увагу на **розширення кола повноважень Нацфінпослуг щодо застосування санкцій** до НПФ, КУА, адміністраторів, банків-зберігачів — порушників законодавства у сфері НПЗ. У зв'язку із цим запропоновано внести зміни до ч. 1 ст. 40 Закону «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»; запропоновано конкретизувати норму законодавства в частині понесення адміністративно-правових санкцій службовою особою в галузі НПЗ, а саме: доповнити ч. 1 ст. 40 Закону «Про фінансові послуги та держав-

не регулювання ринків фінансових послуг» підпунктом 10 щодо застосування адміністративних санкцій для посадових осіб саме у сфері недержавного пенсійного забезпечення текстом: «Нацфінпослуг має право видати НПФ розпорядження про звільнення особи, в діяннях якої не встановлено складу злочину, але має місце порушення вимог законодавства, звільнити з посади або заборонити користуватися правом голосу при вирішенні будь-яких корпоративних, фінансових питань установи строком до 365 днів».

Наведено пропозиції щодо розширення на законодавчому рівні права потенційних учасників недержавного пенсійного забезпечення у сфері підвищення рівня обізнаності про механізм функціонування НПФ, а також доступу до власної інформації, що зберігається в системі. Запропоновано **внести зміни до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»** щодо порядку надання інформації учаснику фонду та передбачити в ньому безоплатне надання актуарних даних у вигляді виписок з індивідуального пенсійного рахунку. Зобов'язати адміністратора розширити обсяг звітної інформації згідно із законодавством. Переглянути можливість публікації інформації про рішення зборів засновників в офіційному виданні з переліку питань, визначених Нацкомфінпослуг.

CONCLUSIONS

Summarizing note that in the monographic study the theoretical synthesis of research work is shown, and new scientifically grounded results that collectively solve specific scientific task on development and refining of the definitions, provisions and proposals which are aimed at the creation and implementation of the system of measures to improve administrative and legal ensuring of the functioning of the not nationalized provision of pension are achieved.

Research of the specificity of the administrative and legal regulation of the private pension funds' activity in the system of not nationalized provision of pension in Ukraine helped to propose the new solution of the defined scientific problems and to make the following conclusions.

Carried out analysis of means of the state influence and stimulation of the system of the not nationalized provision of pension in different countries of the world gave an opportunity to understand the fact of adaptation of these state mechanisms of influence to certain environmental conditions, that is, as a rule, these measures are based on thorough legislation and properly structured. They include: *first*, the work on development of the legislative base concerning ensuring of the functioning of the private pension funds, *secondly*, adjustment and regulation of the interconnected components of the mechanism of the system: the correlation of liabilities of the pension funds and assets, directions and financial abilities of the division of the reserves, defining places for functioning of the mediators of the pension funds, licensing terms of the companies with asset management; administration of the NPF; *thirdly*, establishment of the features of recognition of the NPF as a bankrupt and the mechanism of protection of participants and contributors of the pension funds with parallel implementation of the policy concerning rules of investment of the NPFs' funds in financial instruments that would minimize risk and guarantee the incomes of such funds.

The study of world experience of the mechanisms of administrative and legal support of the NPF's activity helps to define that *obligation of participation in the funded pension system, most likely, is dictated by more stringent criteria of the state control in many countries*. It is explained by the presence of similar features of the researched object, namely: underdevelopment of the stock market, corporate culture, competitive environment, which includes Ukraine.

Therefore, taking into account the inadequacy of the financial market of the state, due to the lack of appropriate financial instruments, lack of experience of the functioning of the accumulative pension fund, the NPF's development in Ukraine requires improvement of the separate legal field of the functioning of the system of the not nationalized provision of pension with simultaneous construction of administrative and legal mechanisms of state support.

It was proved that one of the factors of the successful functioning of the NPF in the continental and Anglo-Saxon law is developed network of professional communities of actuaries and auditors. In our country the rights and obligations of independent bodies in the sphere of the not nationalized provision of pension, including: to specialized depository, auditor, actuary is paid a little attention on the legislative level. In connection with this it is **proposed to extend the rights of the independent and supervisory authority on the legislative level**, accordingly to amend part 5 of Section I of the Law «On the not nationalized provision of pension», namely:

- to change the name of art. 5 of Section I of the Law «On the not nationalized provision of pension» from «Audits in the not nationalized provision of pension» to «External control»;
- to add to art. 5 of Section I of the Law «On the not nationalized provision of pension» p. 4 with the text: «Specialized Depository. Daily supervises fulfillment of the rules of funds' placement of the pension reserves and requirements as to investing of the funds of the pension savings. About identified deficiencies specialized depository is obliged to notify the National commission that carries out the state regulation in the sphere of the markets of financial services and the relevant management company of the fund. The depository is the custodian of securities' certificates and maintain records and transition of the rights on securities in which are disposed the funds of the pension reserves and the investment funds of pension savings»;

- to add to art. 5 of Section I of the Law «On the not nationalized provision of pension» p. 5 with the text: «An independent actuary. Annual conclusion of the actuary consists of the results of the actuarial evaluation of the fund obligations before the depositors, participants and insured persons, as well as the results of the evaluation of actuarial value of the funds of the pension reserve and retirement savings».

It was given author's own *narrow* and *expanded* definition of «**pension plan (scheme)**». In a narrow sense: **Pension plan (scheme)** — *it is conditions and procedure of the not nationalized provision of pension of the participants established by the Charter and Rules of the NPF*. In a wider sense: **Pension plan (scheme)** — *it is the description, size, order and frequency of pension payments as well as the rights and obligations of the depositor of the fund and the procedure and terms of payment of pension contributions set for members of the private pension fund*.

It is necessary to **include the pension scheme to the additions to the statute of the NPF** as an integral component, as the increasing of the number of participants is proportional to the number of pension schemes which are used in the activity of the NPF. It will grant an opportunity for wider choice of mechanism of payment of the pension contributions, taking into account the opportunities and investor's needs.

The most suitable variant of participation of an employer and a contributor in the pension scheme for our country was found based on the theoretical and practical studies found — *solidarity*, when participation in the pension scheme will provide a common responsibility of the employer and employee in the part formation of future pensions of citizens.

For the first time the definition of «mechanism of administrative and legal regulation activity of not nationalized provision of pension» was provided «**Mechanism of administrative and legal regulation activity of not nationalized provision of pension**» — it is a coherent complex of administrative and legal measures which are aimed at regulation of relations in the sphere of not nationalized provision of pension and protection and satisfaction of the interests of natural persons and legal entities-depositors by the subjects of the public administration — the legislative body (the Verchovna Rada of Ukraine), the state bodies of control and supervision.

It was found out that the system of measures on improvement of the administrative and legal ensuring of relations in the sphere of not nationalized provision of pension should be complex and to include not only le-

gal measures, but also measures of economic, informational, organizational direction.

In order to strengthen the counteraction of the formation of new factors which precede the emergence of illegal relations in the sphere of not nationalized provision of pension **the current administrative-legal regime of management and regulation of activity in the not nationalized provision of pension should be reviewed** — so to introduce gradual modernization of the model and functions of the state regulators to avoid overlapping of the functions of various state bodies with further formation of an effective system of the state and corporate control over the NPF.

With the aim to correct this situation it was proposed to **create the specially authorized supervisory body — The Inspection of the NPF** with simultaneous accountable inspections of the territorial subdivisions without getting of the status of a legal entity and implementation of the obligation to make regular (scheduled) field checks (such as routine tax inspections). To provide functional responsibilities of the established body by p. 12 art. 20, of Law «On not nationalized provision of pension».

In order to identify trends of positive experience and deterrent negative factors in the NPFs' activity it is appropriate to use the positive international experience and **to create the Expert Council under the Inspection of the NPF** at the state level, so legislatively stipulate establishment of this body, which has to be obliged to take a part in development, reviewing of preliminary drafts of legislative, regulatory and guidance documents on private pensions of the not nationalized provision of pension in order to ensure qualified training, taking into account the views the National commission, that carries out the state regulation in the sphere of the markets of financial services, the National securities and stock market commission. The rights and duties of the newly formed body should be provided by p. 13 art. 20 of the Law «On not nationalized provision of pension».

State control and supervision in the sphere of the not nationalized provision of pension is aimed at protection of the interests of depositors, and thus creation of a transparent financial system. The attention is paid to **expansion of powers of the National commission** that carries out the state regulation in the sphere of the markets of financial services to **impose sanctions on** the PPF, AMC, administrators, and custodian banks — offenders of legislation in the sphere of not nationalized provision of pension. In this connection it was proposed to make amendments to part. 1, Art. 40 of the

Law «On financial services and state regulation of markets financial services»; to specify the legislative norm in the part of incurring of the administrative and legal sanctions by an official in the sphere of not nationalized provision of pension, namely to complement p. 1, art. 40 of the Law «On financial services and state regulation of markets financial services» by the subparagraph 10 on the application of the administrative sanctions for officials in the sphere of not nationalized provision of pension with next text: «National commission that carries out the state regulation in the sphere of the markets of financial services has the right to issue a decree for the NPF on dismissal of the person in the acts of which the offense is not established, but is a violation of law, dismiss or deny the use the right to vote in solving any corporate, financial issues of the institution for up to 365 days».

Were offer to expand the rights of potential participants of the not nationalized provision of pension in the sphere of rising of the level of awareness about the mechanism of functioning of the NPF and access to personal information which is stored in the system at legislative level. It was proposed to make **amendments to the Law of Ukraine «On not nationalized provision of pension»** concerning providing of information to the participant of the fund and to foresee free of charge providing of actuarial data in the form of statements from an individual retirement account. It is necessary to oblige the administrator to expand the scope of reporting information in accordance with the legislation. To review the possibility to publish information on the decision of the founders in the official publication of the list of issues identified National commission that carries out the state regulation in the sphere of the markets of financial services.

ДОДАТКИ

Додаток А

ПЕРЕЛІК НАЙБІЛЬШИХ НПФ

Повна назва	Дата реєстрації фінансової установи	Засновники	Адміністратор	Особи, що здійснюють управління активами фонду	Зберігач
1	2	3	4	5	6
Відкритий пенсійний фонд «ПриватФонд»	03.09.2004	Товариство з обмеженою відповідальністю «ОПФ»	Товариство з обмеженою відповідальністю «Керуючий адміністратор Пенсійних Фондів «Паритет»	Товариство з обмеженою відповідальністю «Керуючий адміністратор Пенсійних Фондів «Паритет»	Публічне акціонерне товариство «Приватбанк»
Непідприємницьке товариство «Відкритий пенсійний фонд «Соціальний стандарт»	19.10.2004	Дочірнє Підприємство «КМС Україна» Приватне акціонерне товариство «КІНТО»	Товариство з обмеженою відповідальністю «Адміністратор Пенсійного Фонду» «Центр персоналізованого обліку»	Приватне акціонерне товариство «КІНТО»	Публічне акціонерне товариство «ПРЕ-УС БАНК МКБ»
Непідприємницьке товариство корпоративний недержавний пенсійний фонд «Брокбізнес-капітал»	27.10.2005	Публічне акціонерне товариство «Брокбізнесбанк»	Приватне акціонерне товариство «Компанія з управління активами адміністратор пенсійного фонду «Брокбізнесінвест»	Приватне акціонерне товариство «Компанія з управління активами адміністратор пенсійного фонду «Брокбізнесінвест»	Публічне акціонерне товариство «Державний ощадний банк України»

Продовження додатку А

1	2	3	4	5	6
Непідприємницьке товариство «Недержавний корпоративний пенсійний фонд ВАТ «Укресім-банк»	14.02.2006	Публічне акціонерне товариство «Державний експортно-імпортерний банк України»	Товариство з обмеженою відповідальністю «Компанія з управління активами «Оптіма-Капітал»	Товариство з обмеженою відповідальністю «Компанія з управління активами «Оптіма-Капітал»	Публічне акціонерне товариство «Райффайзен банк Аваль»
Корпоративний недержавний пенсійний фонд Національного банку України	28.08.2007	Національний банк України	Національний банк України (дирекція з управління діяльністю корпоративного недержавного пенсійного фонду Національного банку України)	Національний банк України (дирекція з управління діяльністю корпоративного недержавного пенсійного фонду Національного банку України)	Національний банк України (дирекція з управління діяльністю корпоративного недержавного пенсійного фонду Національного банку України)
Відкритий недержавний пенсійний фонд «Аструм. Пенсійне забезпечення»	28.10.2010	Товариство з обмеженою відповідальністю «Аструм Інвестиційний менеджмент»	Товариство з обмеженою відповідальністю «Адміністратор Пенсійного Фонду «Центр персоналізованого обліку»	Товариство з обмеженою відповідальністю «Компанія з управління активами «Аструм управління активами»	Публічне акціонерне товариство «Акціонерний банк «Експрес-Банк»

Додаток Б

ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ОКРЕМИХ НПФ СТАНОМ НА 01.01.2014 р.

Назва НПФ	Станом на 01.01.2014 р				Пенсійні виплати з початку діяльності НПФ, тис. грн.	Чиста вартість одиниці пенсійних внесків, грн.
	Кількість учасників	Кількість вкладників		чиста вартість активів, тис. грн.		
		фізичних осіб	юридичних осіб			
ПриватФонд	31 188	541	103	18 878,70	2 973,91	2,68
НТ ВПФ «Соціальний стандарт»	5 624	2 709	57	22 064,27	3 372,66	1,91
КНПФ»Брокбізнескапітал»	384	0	1	10 266,84	1 320,35	1,46
НТ «НКПФ ВАТ «Укрексімбанк»	4 284	0	1	64 213,39	5 660,43	1,47
КНПФ НБУ	10 428	58	1	712 078,49	56 597,11	2,33
ВНПФ «Аструм. Пенсійне забезпечення»	5 959	6	22	12 834,76	413,15	0,98

НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ АКТИВІВ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ

ЗАКОНОДАВЧІ ОБМЕЖЕННЯ ЩОДО СТРУКТУРИ РОЗМІЩЕННЯ АКТИВІВ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ

Напрями розміщення активів НПФ	Джерело Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення»	Гранична частка, у % від загальної вартості пенсійних активів
Кошти на банківських депозитних рахунках та ощадних сертифікатах банків	п.4 ч.1 ст.49	≥ 50 % (≥10 % у зобов'язаннях одного банку)
Цінні папери одного емітента	п.5 ч.1 ст.49	≥ 5 %
Цінні папери, доходи за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України	п.6 ч.1 ст.49	≥ 50 %
Цінні папери та облігації місцевих позик	п.7 ч.1 ст.49	≥ 20 %
Облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України	п.8 ч.1 ст.49	≥ 40 %
Акції українських емітентів	п.9 ч.1 ст.49	≥ 40 %
Цінні папери іноземних емітентів	п.10 ч.1 ст.49	≥ 20 %
Іпотечні облігації та іпотечні сертифікати	п.11 ч.1 ст.49	≥ 40 %
Об'єкти нерухомості	п.12 ч.1 ст.49	≥ 10 %
Банківські метали	п.13 ч.1 ст.49	≥ 10 %
Інші активи, не заборонені законодавством України	п.14 ч.1 ст.49	≥ 5 %
Цінні папери, емітентами яких є засновники корпоративного фонду	ч. 2 ст. 49	Не більше 5 % (для корпоративних пенсійних фондів), а протягом перших п'яти років з початку заснування таких фондів — не більш як 10% загальної вартості пенсійних активів

Продовження додатку Г

Напрями розміщення активів НПФ	Джерело Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення»	Гранична частка, у % від загальної вартості пенсійних активів
Цінні папери, емітентами яких є зберігач, особи, що здійснюють управління пенсійними активами, адміністратор (крім випадків, передбачених ч.2 ст. 49 Закону), аудитор (аудиторська фірма) та особи, що надають консультаційні, агентські або рекламні послуги, з якими ПФ укладено відповідні договори, та їх пов'язані особи, засновники пенсійного фонду (крім випадків, передбачених ч.2 ст. 49 Закону)	п.16 ч.1 ст.49	Заборонено
Надання майнових гарантій, забезпечених пенсійними активами	п.2 ч.1 ст.49	Заборонено
Надання кредитів (позик) за рахунок пенсійних активів	п.2 ч.1 ст.49	Заборонено

Додаток Д

СТРУКТУРА АКТИВІВ НПФ УКРАЇНИ ЗА 2008–2014 рр.

Активи НПФ	Встановлені за- конодавством обмеження, % від загальної вартості пен- сійних активів	2009 рік		2010 рік		2011 рік		2012 рік		2013 рік		2014 рік	
		сума, млн грн	% від загальної вартості активів	сума, млн грн	% від загальної вартості активів	сума, млн грн	% від загальної вартості активів	сума, млн грн	% від загальної вартості активів	сума, млн грн	% від загальної вартості активів	сума, млн грн	% від загальної вартості активів
Загальні пенсійні активи	X	280,6	100,0	612,2	100,0	857,6	100,0	1144,3	100,0	1386,9	100,0	1421,2	100,0
Кошти на поточному рахунку	40	9,3	3,3	13,2	2,2	23,9	2,8	35,7	3,1	37,2	2,7	44,7	1,8
Інвестовані пенсійні активи	x	271,3	96,7	603,59	98,6	833,7	97,2	1108,6	96,9	1349,8	97,3	1361,8	96,8
Грошові кошти, розміще- ні на вкладних (депозит- них) рахунках	40	108,4	38,6	344,43	56,3	343,0	40,0	396,8	34,7	409,8	29,5	924,8	37,3
Цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабі- нетом Міністрів України	50	3,6	1,3	21,84	3,6	141,0	16,4	170,4	14,9	209	15,1	321,9	13
Цінні папери, дохід за якими гарантовано Радою міністрів Авто- номної Республіки Крим, місцевими радами відпо- відно до законодавства	20	4,1	1,5	6,72	1,1	7,0	0,8	5,1	0,4	7,4	0,5	2,7	0,1

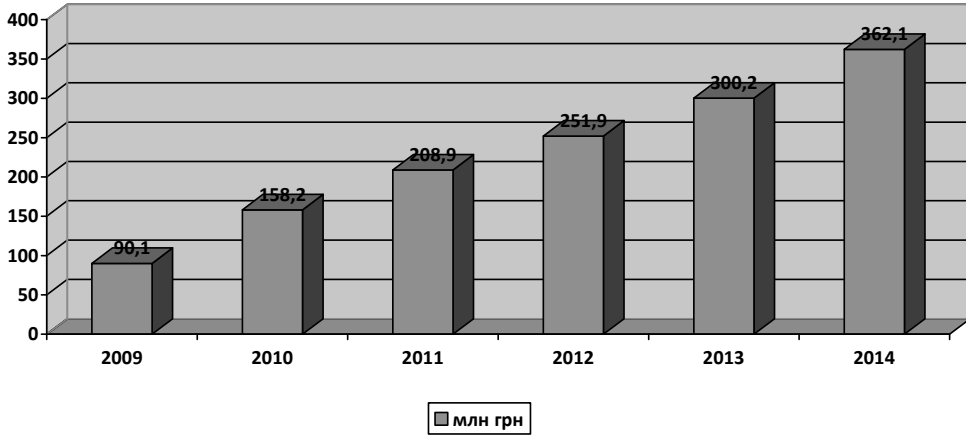
Продовження додатку Д

Активи НІФ	Встановлені за- конодавством обмеження, % від загальної вартості пен- сійних активів	2009 рік		2010 рік		2011 рік		2012 рік		2013 рік		2014 рік	
		сума, млн грн	% від загальної вартості активів	сума, млн грн	% від загальної вартості активів	сума, млн грн	% від загальної вартості активів	сума, млн грн	% від загальної вартості активів	сума, млн грн	% від загальної вартості активів	сума, млн грн	% від загальної вартості активів
Акції українських емі- тентів	40	70,3	25,1	55,40	9,0	75,9	8,9	206,9	18,1	254,6	18,4	288,8	11,6
Облігації підприємств, емітентами яких є рези- денти України	40	66,7	23,8	138,61	22,6	162,4	18,9	175,7	15,4	346,5	25,0	746,5	30,1
Об'єкти нерухомості	10	2,4	0,9	5,83	1,0	18,2	2,1	64,6	5,6	48,6	3,5	69,6	2,8
Банківські метали	10	7,7	2,7	22,69	3,7	32,1	3,7	31,7	2,8	26,1	1,9	14,3	0,6
Іпотечні цінні папери	40	0,7	0,2	0,39	0,1	0,4	0,0	0	0	0	0,0	0	0,0
Активи, не заборонені законодавством України	5	7,4	2,6	8,07	1,3	54,1	6,3	57,4	5,0	47,7	3,4	26,1	1,1

* — разом з іншими активами, не забороненими законодавством України;

** — включено до коштів на поточному рахунку.

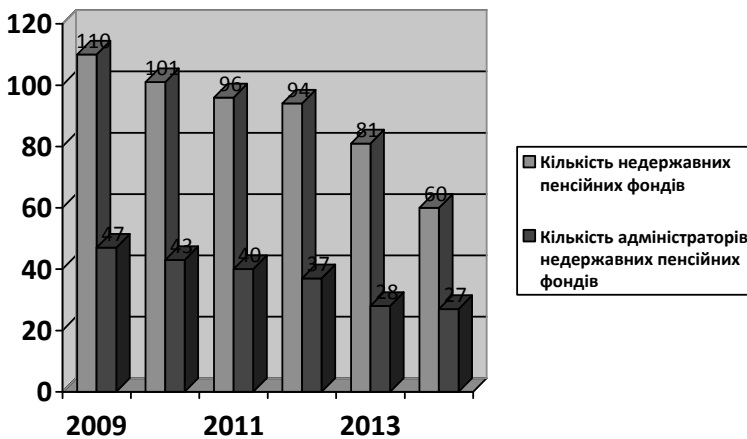
**ДИНАМІКА ПЕНСІЙНИХ ВИПЛАТ,
ЗДІЙСНЕНИХ НЕДЕРЖАВНИМИ ПЕНСІЙНИМИ
ФОНДАМИ В УКРАЇНІ В 2009–2014 рр.**

СТРУКТУРА ПЕНСІЙНИХ ВИПЛАТ У 2009–2014 РР.

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Пенсійні виплати на визначений строк, млн грн.	1,2	2,1	5,8	11,1	20,6	31,4
Одноразові пенсійні виплати, млн грн.	88,9	156,1	203,1	259	318,6	330,7
Всього здійснених пенсійних виплат, млн грн.	90,1	158,2	208,9	251,9	300,2	362,1

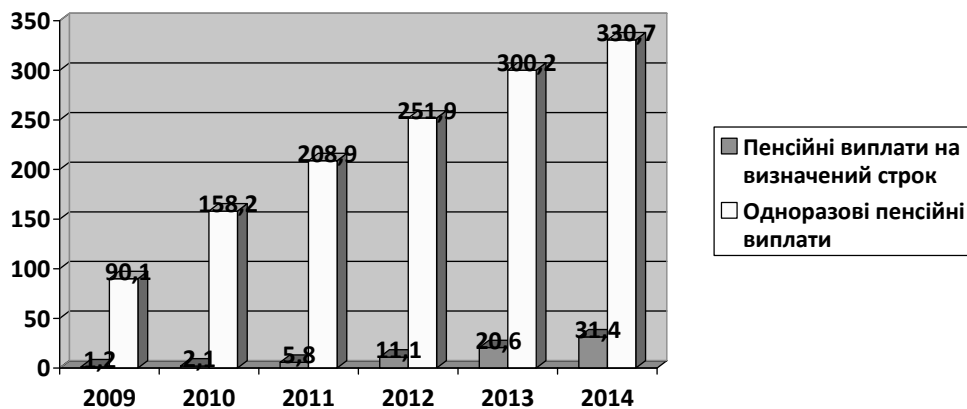
ДИНАМІКА КІЛЬКОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ У 2009–2014 РР.

ДИНАМІКА ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ УКРАЇНИ У 2007–2014 РР. (НА КІНЕЦЬ ПЕРІОДУ)

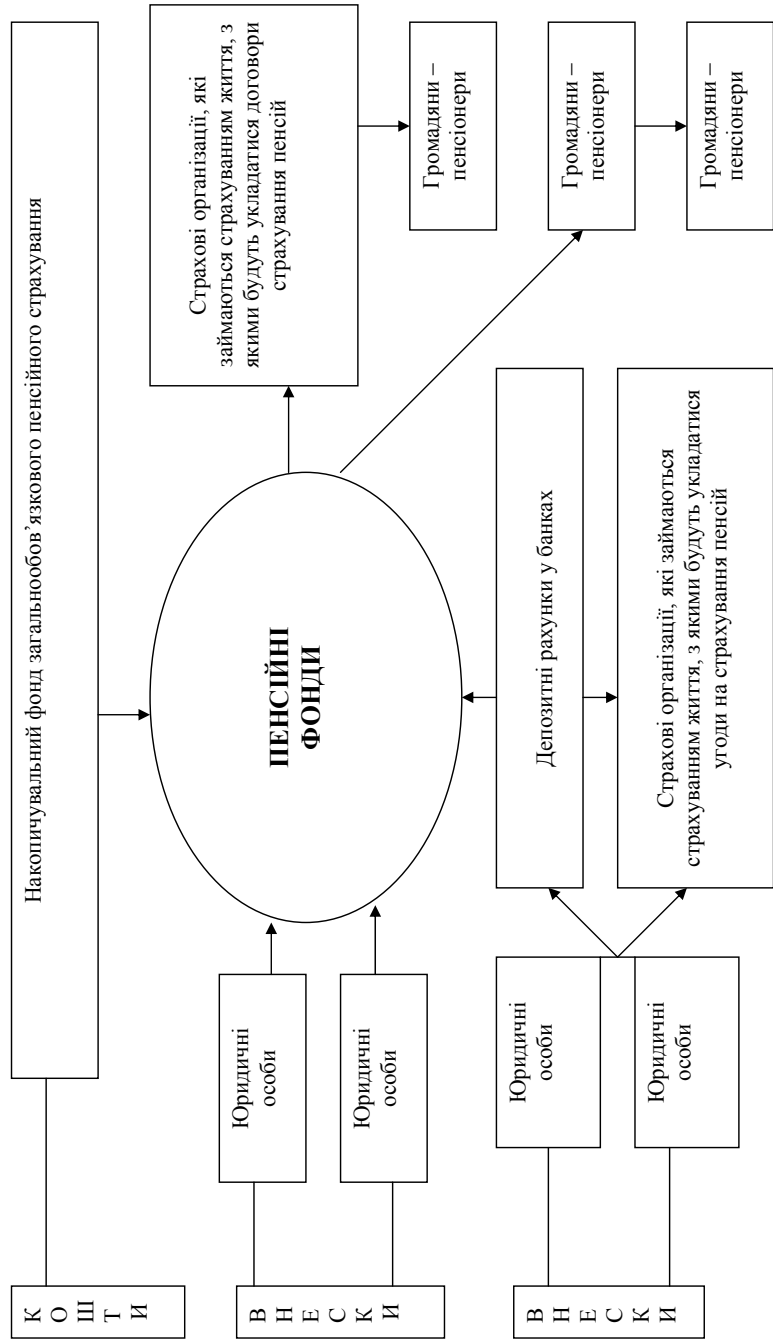
Показники	Період							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Пенсійні активи, млн грн.	46,0	142,0	281,0	612,0	857,9	1144,3	1386,9	1421,2
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами (тис.осіб)	88,4	193,3	278,7	482,5	497,1	569,2	594,6	832,5
Кількість укладених пенсійних контрактів (тис.шт.), з них:	30,6	41,5	55,9	62,3	62,5	69,7	75,0	72,9
<i>з фізичними особами</i>	21,3	28,5	41,2	47,4	48,5	54,5	59,9	57,3
<i>з юридичними особами</i>	9,3	13,0	14,7	14,9	14,0	15,2	15,1	15,6
Загальна сума пенсійних внесків (млн грн.), з них:	36,4	114,4	234,4	582,9	754,6	925,4	1102,0	1846,2
<i>від фізичних осіб</i>	2,2	5,3	14,0	26,0	31,8	40,7	50,6	55,4
<i>від фізичних осіб-підприємців</i>	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
<i>від юридичних осіб</i>	34,2	109,1	220,4	556,8	722,7	884,6	1051,2	1738,8
Сума інвестиційного доходу (млн грн.)	9,7	45,3	68,1	86,8	236,7	433,0	559,9	635,8
Здійснено пенсійних виплат (млн грн.)	1,7	4,0	9,1	27,3	90,1	158,2	208,9	362,1

ПЕНСІЙНІ ВИПЛАТИ ЗА 2009–2014 рр.

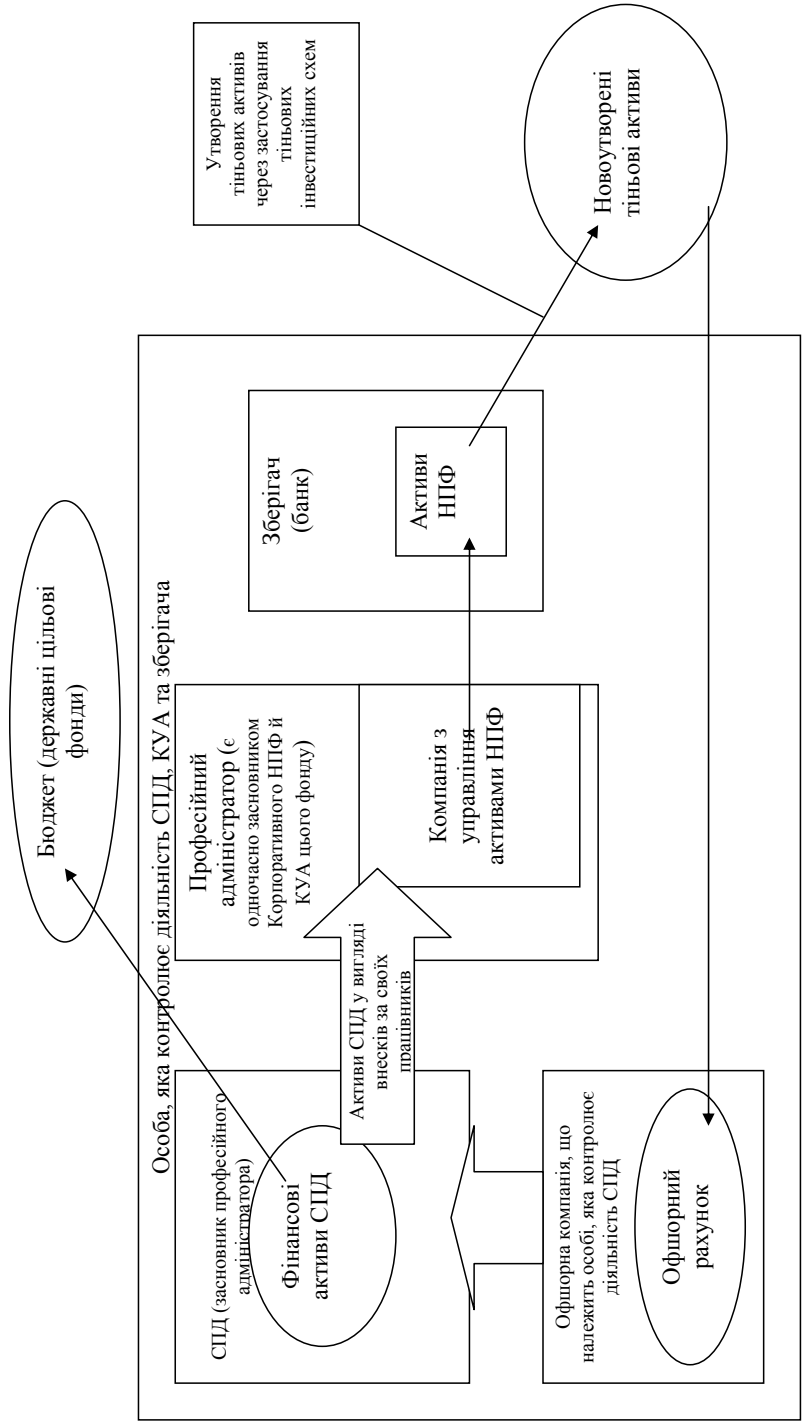
Додаток О

СИСТЕМА ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

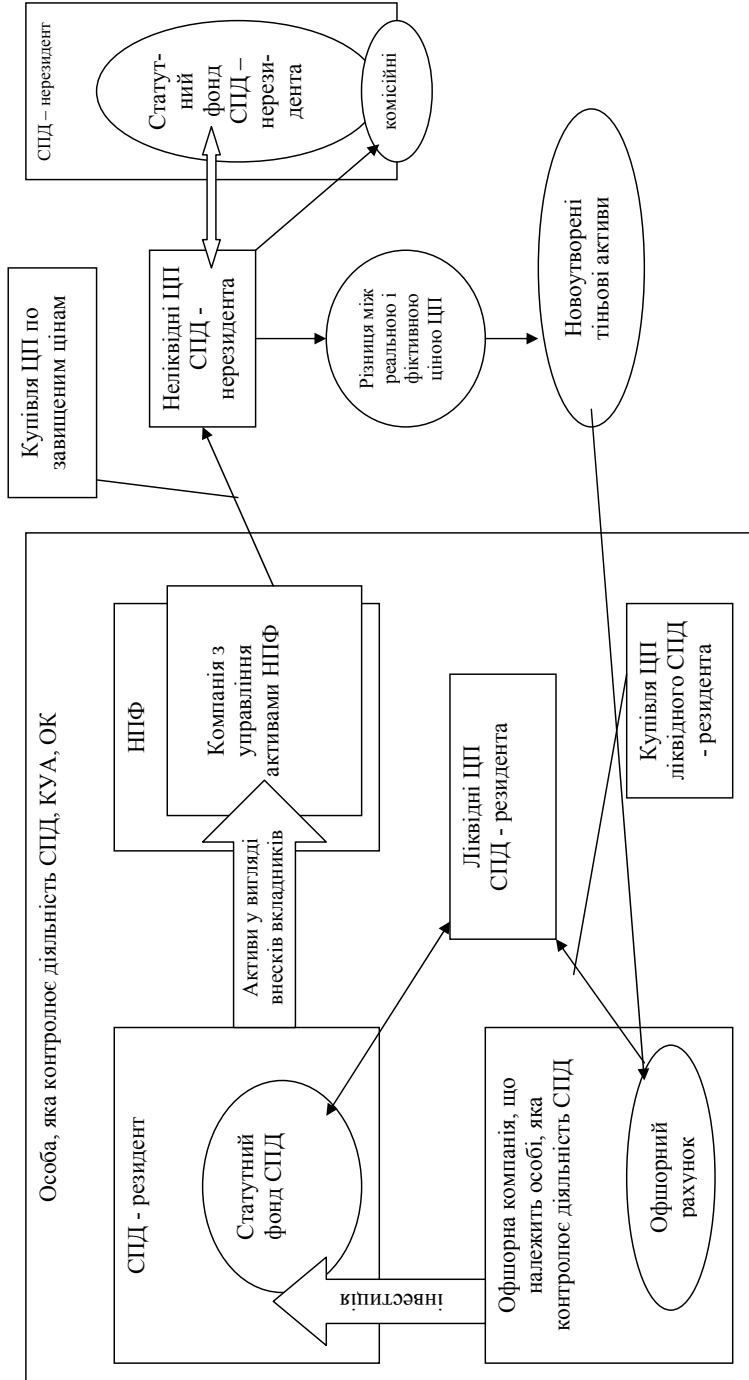
Додаток П

МЕХАНІЗМ УТВОРЕННЯ ТІНЬОВИХ АКТИВІВ ЧЕРЕЗ ЗАСТОСУВАННЯ СТРУКТУРИ НПФ

Додаток Р

МЕХАНІЗМ УТВОРЕННЯ ТА АКУМУЛЯЦІЇ ПЕНСІЙНИХ ТІНЬОВИХ АКТИВІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ОПЕРАЦІЙ

**ЗАКОН УКРАЇНИ
ПРО ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ ТА ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ
РИНКІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ
ВІД 12.07.2001 р. № 2664-III**

Стаття 40. Види заходів впливу

1. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, може застосовувати такі заходи впливу:

* * *

Пункт 10 ст. 10 викласти в такій редакції:

«10. Нацфінпослуг має право видати НПФ розпорядження про звільнення осіб, в діях яких не встановлено складу злочину, але має місце порушення вимог законодавства, звільнити з посади або заборонити користуватися правом голосу при вирішенні будь-яких корпоративних, фінансових питань установи строком до 365 днів».

**ЗАКОН УКРАЇНИ
ПРО НЕДЕРЖАВНЕ ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВІД 09.07.2003 р. № 1057-IV**

Стаття 9. Статут пенсійного фонду

* * *

Додати до п.2 статті 9 наступний зміст:

«2. Статутом пенсійного фонду можуть встановлюватися тільки такі умови і правила недержавного пенсійного забезпечення, які не суперечать цьому Закону та іншим нормативно-правовим актам, прийнятим відповідно до цього Закону. **Обов'язковим додатком до Статуту НПФ є пенсійна схема**».

Стаття 5. Аудиторські перевірки у сфері недержавного пенсійного забезпечення

Змінити назву з «Аудиторські перевірки у сфері недержавного пенсійного забезпечення» на «Зовнішній контроль».

Додати до ст.5 розділу I Закону п.4. П.4 викласти у такій редакції:

«4. Спеціалізований депозитарій. Щоденно контролює додержання правил розміщення коштів пенсійних резервів й вимог при інвестуванні коштів пенсійних накопичень. Про виявлені недоліки спеціалізований депозитарій зобов'язаний повідомляти до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг й відповідну управляючу компанію фонду. Депозитарій виступає зберігачем сертифікатів цінних паперів й веде облік й перехід прав на цінні папери, в яких розташовані кошти пенсійних резервів й інвестовані кошти пенсійних накопичень».

Додати до ст.5 розділу I Закону п.5. П.5 викласти у такій редакції:

«5. Незалежний актуарій. Щорічний висновок актуарія вміщує результати актуарного оцінювання прийнятих фондом зобов'язань перед вкладниками, учасниками й застрахованими особами, а також результати оцінювання актуарної вартості коштів пенсійних резервів й коштів пенсійних накопичень».

Розділ VII
ЗВІТНІСТЬ ТА ОПРИЛЮДНЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ
ЩОДО НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Стаття 52. Звітність у сфері недержавного пенсійного забезпечення

Додати до п.1 ст. 52 п.п. 1.1; 1.2; 1.3 із таким змістом:

«п.п. 1.1 У разі смерті учасника фонду особі, яка має право на отримання належної їй суми пенсійних коштів, безоплатно надається інформація про стан індивідуального пенсійного рахунку учасника фонду на день смерті учасника фонду.

п.п. 1.2 Виписка з індивідуального пенсійного рахунку учасника фонду обов'язково має містити дані по пенсійному забезпеченню:

- розмір накопиченої суми на індивідуальному пенсійному рахунку — загальний та по видам пенсійних схем;
- розмір надходжень пенсійних внесків — загальний, по видах пенсійних схем та по вкладниках — особисті внески учасника, внески роботодавця-вкладника або інших вкладників;
- розмір розподіленого прибутку (збитку) від інвестування пенсійних активів;
- розмір відрахувань та утримань від пенсійних активів;
- інші дані, що відповідають вимогам Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України.

п.п. 1.3 Обов'язкова інформація, що надається адміністратором фонду отримувачу пенсії на визначений строк, на початок кожного фінансового року має містити:

- суму пенсійних коштів, яка обліковується на індивідуальному пенсійному рахунку отримувача пенсії станом на початок звітного фінансового року, сплачені протягом цього року пенсійні внески та розподілений інвестиційний прибуток (збиток);
- загальний обсяг і розмір щомісячних виплат та залишку на індивідуальному пенсійному рахунку (у разі здійснення пенсійної виплати);
- суму вартості послуг, сплаченого протягом попереднього (звітного) фінансового року».

Стаття 53. Оприлюднення інформації та реклама у сфері недержавного пенсійного забезпечення

* * *

Додати до п.3 ст. 53 п.п. 2.1 із таким змістом:

«Інформація про рішення зборів засновників з питань порядку денного, в тому числі прийняті шляхом опитування, доводиться до відома всіх учасників та вкладників пенсійного фонду шляхом публікації в офіційному виданні з переліку витань, визначених Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, або іншим способом, передбаченим законодавством України, протягом 15 календарних днів від дати прийняття рішень».

ТЕЗАУРУС

Адміністративно-правовий режим пенсійних вкладів — складова механізму адміністративно-правового регулювання діяльності, НПФ, що формулює зміст права власності (право володіння, використання і розпорядження), встановлює засоби охорони власності.

Адміністративно-правові відносини за участю НПФ (до складу яких входять суб'єкти, об'єкти, юридичні факти) як елемент механізму адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ являють собою форму соціальної взаємодії суб'єктів права у сфері недержавного пенсійного забезпечення, що виникає на підставі зазначених вище норм права.

Види недержавних пенсійних фондів: відкриті, корпоративні, професійні.
Види пенсійних виплат: пенсія на чітко визначений строк; одноразова пенсійна виплата; довічна пенсія.

Відкритий пенсійний фонд (ВПФ) — недержавний пенсійний фонд, засновниками якого можуть бути будь-які юридичні особи (крім тих, діяльність яких фінансується за рахунок державного бюджету України чи місцевих бюджетів).

Вкладники НПФ — учасник фонду, чоловіки, жінки, діти, батьки, роботодавець (підприємство) учасника фонду або професійне об'єднання, членом якого є учасник фонду.

Гібридні схеми пенсійного забезпечення (включають елементи пенсійних планів DC — DB) — пенсійні накопичення роботодавців обліковуються на солідарному пенсійному рахунку без розподілу на користь конкретних робітників. Власні накопичення працівників, які вони здійснюють добровільно, обліковуються на індивідуальних, або іменних пенсійних рахунках. Ці кошти можуть спільно інвестуватися фондом і в цьому разі отриманий дохід розподіляється пропорційно

Господарська діяльність — діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію

продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Дворівневі НПФ — функції розподілені між двома юридичними особами: одна з них (безпосередньо НПФ) акумулює активи, а інша (компанія з управління активами) розподіляє за напрямами інвестування.

Державний нагляд — вид державного контролю із забезпечення законності, дотримання спеціальних норм, виконання загальнообов'язкових правил, що містяться у законах і підзаконних актах.

Довічна пенсія — виплачується у вигляді періодичних платежів страховими організаціями, з якими учасник в праві укласти договір страхування довічної пенсії за рахунок коштів, перерахованих страховій організації з НПФ.

Етапи діяльності НПФ: підготовчий; акумулювання пенсійних внесків і підготовка до інвестування; процес інвестування; стан виплат і звіту за зобов'язаннями фонду.

Завдання контрольної діяльності за НПФ: визначення фактичного стану діяльності із дотримання законодавства вказаними суб'єктами визначеним вимогам; удосконалення організації управлінської діяльності із забезпечення контролю у сфері дотримання НПФ адміністративного законодавства, своєчасного, повного і якісного виконання ухвалених рішень у цій сфері; оцінка ефективності використання наявних можливостей для забезпечення функціонування системи контролю; підвищення дисципліни, відповідальності виконавців за дотримання встановлених нормативних вимог; притягнення до відповідальності згідно з чинним законодавством винних осіб; виявлення, попередження правопорушень, умов і причин, які сприяють цьому; розробка заходів для своєчасного їх усунення; надання практичної допомоги підприємствам, установам, організаціям, їх співробітникам тощо; узагальнення, поширення позитивного досвіду роботи, впровадження сучасних наукових методів управління у цій сфері тощо.

Засновники відкритого пенсійного фонду — не можуть бути компанією з управління активами цього фонду, компанією з управління цим пенсійним фондом, банківською установою — зберігачем цього фонду та його аудитором. Засновники корпоративного та професійного пенсійного фонду не можуть бути банківською установою — зберігачем цього фонду, а також його аудитором.

Засновники корпоративного пенсійного фонду — можуть бути роботодавці — юридичні особи, що провадять свою діяльність не менше ніж три роки і мають не менше ніж десять найманих працівників.

Засновники НПФ — юридичні особи та їх об'єднання, що беруть на себе безумовні зобов'язання щодо виконання вимог, установлених законом та іншими нормативно-правовими актами з питань пенсійного забезпечення.

Індивідуальний пенсійний рахунок — персоніфікований рахунок учасника пенсійного фонду, який ведеться у системі персоніфікованого обліку у визначеному Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» порядку з метою обліку накопичених на користь учасника пенсійних коштів. До кожного індивідуального пенсійного рахунку адміністратором відкриваються відповідні субрахунки для обліку пенсійних внесків вкладників на користь учасника фонду, обліку розподіленого інвестиційного прибутку (збитку) фонду та обліку здійснених пенсійних виплат учаснику фонду.

Інститути добровільного пенсійного страхування: 1) недержавні пенсійні фонди (НПФ), діяльність яких забезпечена договорами про недержавне пенсійне забезпечення (пенсійні контракти) відповідно до чинного законодавства України; 2) банківські установи, які здійснюють недержавне пенсійне забезпечення на підставі договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень учасників системи; 3) страхові компанії, які отримали від державних органів відповідну ліцензію на страхування життя, що діють, керуючись уставними документами та на підставі договорів страхування довічної пенсії та пенсії на визначений термін.

Кліринговий депозитарій — юридична особа, яка одержала дозвіл Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку на провадження діяльності виключно з надання послуг щодо зберігання ЦП незалежно від форми їх випуску, відкриття та ведення рахунків у ЦП, обслуговування операцій на цих рахунках, здійснення клірингу та розрахунків за угодами щодо ЦП, обслуговування операцій емітента щодо випущених ним ЦП.

Корпоративний пенсійний фонд (КПФ) — недержавний пенсійний фонд, засновниками якого можуть бути одна або декілька юридичних осіб-роботодавців, до яких можуть приєднуватися роботодавці-платники.

Легалізація (від лат. *legalis* — законний) — узаконення, надання законної сили документам або дії.

Легітимація діяльності НПФ — один із видів правового впливу на господарську діяльність НПФ, регламентована нормами адміністративного права діяльність публічної адміністрації щодо забезпечення поетапного входження осіб-суб'єктів господарювання у господарські відносини шля-

хом видання індивідуально-правових актів дозвоільно-реєстраційного характеру, здійснення контролю і нагляду за їх діяльністю.

Ліцензування — видача, переоформлення та анулювання ліцензій, видача дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування

Ліцензування діяльності НПФ — елемент легітимації господарської діяльності НПФ, врегульована адміністративно-правовими нормами діяльність органів ліцензування, виражена в офіційному визнанні за певними суб'єктами права на заняття окремими видами господарської діяльності, що полягає у видачі ліцензій суб'єктам господарювання, контроль за дотриманням ними ліцензійних умов провадження такої діяльності з метою реалізації та захисту прав, законних інтересів, життя та здоров'я громадян, захисту навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави.

Майнові санкції — застосовувані до юридичних осіб в адміністративному, або, за клопотанням органу адміністративної юрисдикції, в судовому порядку стягнення, що передбачають перехід права власності на майно, цінні папери, доходи або інші об'єкти цивільних прав без визначення їх вартісного еквівалента.

Мета контрольної діяльності у сфері дотримання НПФ адміністративного законодавства: з'ясування відповідності безпосередньої діяльності із дотримання законодавства вказаними суб'єктами визначеним вимогам; оцінка ефективності системи контролю та результатів впливу суб'єкта управління на об'єкт; визначення засобів впливу на суб'єктів.

Мета реформування пенсійної системи — забезпечення належного рівня життя людей похилого віку на засадах соціальної справедливості, гармонізації відносин між поколіннями та сприяння економічному зростанню.

Механізм адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ охоплює собою цілісний комплекс адміністративно-правових засобів, які спрямовані на врегулювання відносин у сфері недержавного пенсійного забезпечення та охорони й задоволення інтересів фізичних і юридичних осіб-вкладників суб'єктами публічного адміністрування — державними органами контролю та нагляду.

Недержавний пенсійний фонд (авторське визначення) — некомерційна організація, що акумулює кошти й використовує їх для виплат пенсії й допомоги своїм учасникам. Кожний пенсійний фонд функціонує згідно з регламентованим законодавством власних Правил (Статуту) і є само-

стійною юридичною і фінансовою організацією, що, як правило, прямо не пов'язана з державною системою пенсійного забезпечення населення. Функціонує та діє винятково з метою накопичення пенсійних внесків вкладників з подальшим інвестуванням активів і здійсненням пенсійних виплат учасникам у визначеному законодавством порядку.

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) (законодавче визначення) — це юридична особа, створена відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою: накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами; здійснення пенсійних виплат учасникам пенсійного фонду відповідно до чинного законодавства України.

Непідприємницькі товариства — товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між учасниками.

Обмежувальні санкції — застосовувані до юридичних осіб в адміністративному порядку стягнення, що передбачають обмеження дієздатності юридичних осіб стосовно певних видів діяльності. Обмежувальні санкції можуть встановлюватись у вигляді обмеження, повного чи тимчасового зупинення, відкликання чи позбавлення ліцензій або інших видів спеціальних дозволів, а також у вигляді встановлення обмежувальних режимів діяльності юридичних осіб. Конкретні форми обмежувальних санкцій встановлюються законом, що визначає склади відповідних правопорушень.

Одноразова пенсійна виплата — вся сума накопичених коштів виплачується одноразово на вимогу вкладника фонду за умови настання таких випадків: критичного стану здоров'я або настання інвалідності учасника фонду підтвердженого (медичною довідкою); в разі, якщо сума накопичених коштів учасника менша за мінімальне фінансування протягом 10 років; виїзду вкладника на постійне місце проживання поза межі України; смерті вкладника;

Однорівневі НПФ існують у вигляді організації, яка водночас виконує роль управляючого, а також й до функцій якої належить безпосереднє акумулювання коштів на пенсійних рахунках з метою отримання інвестиційного доходу й накопичення вкладених коштів.

Організаційні санкції — застосовувані до юридичних осіб в адміністративному, або за клопотанням органу адміністративної юрисдикції в судовому порядку стягнення, що передбачають примусову реорганізацію або припинення юридичної особи.

Пенсійний контракт — це договір між пенсійним фондом, від імені якого в договорі виступає адміністратор, і вкладником НПФ. Відповідно до умов пенсійного контракту пенсійне забезпечення учасника фонду здійснюється за рахунок внесків вкладника.

Пенсійний план (схема) (вузьке визначення) — встановлені Статутом і Правилами недержавного пенсійного фонду умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення учасників.

Пенсійний план (схема) (розширене визначення) — це встановлені для учасників даного недержавного пенсійного фонду опис, розміри, порядок і періодичність здійснення пенсійних виплат, а також права й обов'язки вкладника цього фонду та порядок і строки сплати ним пенсійних внесків.

Пенсійні активи — активи пенсійного фонду, страхової організації, банківської установи, сформовані відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», за рахунок яких здійснюються пенсійні виплати.

Пенсійні виплати — здійснюються учаснику або його спадкоємцям в грошовій формі за рахунок грошових коштів, що накопичені в фонді та обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника за умови досягнення ним права на недержавну (додаткову) пенсію згідно з умовами чинного законодавства.

Пенсія на чітко визначений строк — виплачується у вигляді щомісячних або інших періодичних платежів по досягненні пенсійного віку. Вкладник НПФ сам визначає пенсійний вік (у межах 45–65 років для жінок, 50–70 років для чоловіків), а також строк виплат (10 або більше років);

Підприємництво — вид господарської діяльності, самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Правове забезпечення у сфері недержавного пенсійного страхування — форма управління суспільними відносинами, за допомогою яких поведінка учасників даних відносин приводиться у відповідність до вимог норм права.

Правопорядок — це правовий стан суспільних відносин, що забезпечує їх стабільність, упорядкованість та охорону шляхом фактичної реалізації правових норм і вимог законності.

Професійний пенсійний фонд (ППФ) — недержавний пенсійний фонд, засновниками якого можуть бути об'єднання юридичних осіб-роботодав-

ців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні спілки, або фізичні особи, пов'язані їх професійною діяльністю.

Структура механізму адміністративно-правового регулювання діяльності НПФ: норми адміністративного права, закріплені в законах та підзаконних актах; адміністративно-правові відносини; акти реалізації норм адміністративного права; контроль (нагляд) у сфері діяльності НПФ.

Структура системи пенсійного забезпечення в Україні: перший рівень — солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що ґрунтується на засадах солідарності та субсидування і здійснення виплат пенсій, а також надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду; **другий рівень** — накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (накопичувальна система пенсійного страхування, що ґрунтується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових витрат). Частина обов'язкових внесків до пенсійної системи накопичуються у єдиному накопичувальному фонді й обліковуються на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян, які сплачують такі внески. Ці кошти інвестуються в економіку країни з метою отримання інвестиційного доходу і захисту їх від інфляційних процесів; **третій рівень** — система недержавного пенсійного забезпечення, що ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їхніх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, які передбачає законодавство про недержавне пенсійне забезпечення.

Суб'єкти, що здійснюють нагляд та контроль за діяльністю НПФ, а саме: а) Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР); б) Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг (Нацфінпослуг); в) Антимонопольний комітет України (АКУ); г) Національний банк України (НБУ).

Учасник НПФ — фізична особа, на користь якої сплачуються внески (наприклад, працівник), або, яка має право на отримання пенсійних виплат.

Фінансові санкції — застосовувані до юридичних осіб в адміністративному порядку стягнення, розмір яких встановлюється у грошовому еквіваленті. Конкретна форма та обсяг фінансових санкцій встановлюються законом, що визначає склади відповідних правопорушень.

Фонди, що користуються пенсійними планами (схемами) зі встановленими розмірами внесків (defined contributions plans — DC) — робо-

тодавець як вкладник НПЗ перераховує на користь учасника НПФ (фізичної особи) певну суму, що враховується на певному рахунку. За даних умов власник пенсійного плану не убезпечений від того, що за результатами неналежного управління активами або внаслідок інфляції до моменту виходу на пенсію він буде недостатньо забезпечений.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України: поновлення поглядів на його роль і зміст в сучасній державі / В. Б. Авер'янов // Адміністративне право : сучасний стан і напрями реформування : матеріали наук.-практ. конф. — Яремча, 1998. — 453 с.
2. Авер'янова Є. Пенсійне та соціальне страхування: консультації, роз'яснення спеціалістів міністерств та відомств, нормат. база, форми звітності / Є. Авер'янова, Л. Артем'єва, Л. Бударіна // голов. ред. А. Бабак — Д. : Баланс-Клуб, 2008. — 176 с.
3. Адамович В. Роль та місце компаній зі страхування життя у здійсненні пенсійної реформи в Україні // Економічний часопис XII. — 2004. — № 11/12. — С. 10–13.
4. Адміністративне право України : посібник для підготовки до іспитів / за заг. редакцією В. М. Столбового. — К. : О. С. Ліпкан, 2010. — 240 с.
5. Адміністративне право України : академічний курс [В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, С. В. Ківалов]. — К. : Юринком-Інтер, 2007. — 368 с.
6. Административное право / [под ред. А.Е. Лунева]. — М. : Юрид. лит. — 1970. — 597 с.
7. Амосов О. Ю. Перетворення механізмів державного регулювання економічного розвитку / О. Ю. Амосов // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. праць. — Випуск 2: [в 2ч.] — Харків : ХарПІ УАДУ, 2001. — С. 10–16.
8. Аналіз соціального забезпечення у період фінансової кризи [Електронний ресурс] // Міжнар. пенс. вісн. — 2009. — № 1. — Режим доступу : <http://www.capitalmarkets.kiev.ua>.
9. Андрійко О. Ф. Контроль в демократичній державі. Проблеми та тенденції / О. Ф. Андрійко — К. : Наукова думка. — 1994. — 109 с.
10. Андріїв В. Соціальне страхування : історія проблеми / В. Андріїв // Соціальний захист. — 1999. — № 2. — С. 43–51.
11. Антропов В. В. Социальная защита в странах Европейского союза. История, организация, финансирование, проблемы / В. В. Антропов — М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2006. — 271 с.
12. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : Курс лекций / Г. В. Атаманчук — М. : Юридическая литература, 1997. — 400 с.
13. Арановский К. В. Государственное право зарубежных стран : учебное пособие / К. В. Арановский. — М. : Форум — Инфра-М, 1999. — 488 с.
14. Артеменко А. Активи недержавних пенсійних фондів і податки // Финансы : стратегия и тактика. — 2006. — № 3. — С. 22–24.

15. Асиркіна Г. Соціальний захист дітей інвалідів / Г. Асиркіна // Соціальний захист. — 2000. — № 2. — С. 30–33.
16. Афанасьев С. А. Нормативная база деятельности / С. А. Афанасьев, А. А. Введенский, В. А. Гриднев, А. А. Донец, В. Н. Дубровский // Негосударственные пенсионные фонды / Учеб.-метод. центр АКДИ «Экономика жизнь» НМЦ «Социальные и пенсионные технологии». — М., 1995. — 125 с.
17. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень : проблеми теорії, методології, практики / В. Д. Бакуменко. — К. : Вид-во УАДУ, 2000. — 328 с.
18. Баланюк Л. Л. Недержавне пенсійне забезпечення як інструмент утворення тіньових активів // Науковий вісник Національної академії ДПС України. — 2005. — № 4(31). — С. 234–241.
19. Баланюк Л. Л. Адміністративно-правове регулювання парабанківської системи в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Баланюк Леонід Леонідович. — Ірпінь, 2012 — НУДПСУ.
20. Баланюк Н. Ю. Правові та практичні аспекти функціонування недержавних пенсійних фондів / Н. Ю. Баланюк // Наукові праці НДФІ України. — 2012. — № 1. — С. 68–78.
21. Баланюк Н. Ю. Недержавні пенсійні фонди: інформаційно-правовий аспект / Н. Ю. Баланюк // Права інформатика. — 2012. — № 3(35). — С. 36–39.
22. Бандур С. І., Кучинська О. О. Система соціального страхування в Україні : сучасний стан та шляхи розвитку / С. І. Бандур, О. О. Кучинська // Зайнятість та ринок праці. — К., 1999. — Вип. 9. — С. 98–107.
23. Бахмач А. Недержавні пенсійні фонди, статистика, перспективи / А. Бахмач // Вісн. Пенсійного фонду України. — 2008. — № 9 (75). — С. 14–16.
24. Білецька Г. Накопичувальні системи пенсійного забезпечення : досвід запровадження в країнах з перехідною економікою / Г. Білецька // Ринок цінних паперів України. — 2006. — № 5–6. — С. 65–71.
25. Бичков С. Аналіз становлення та розвитку систем соціального захисту в різних країнах світу та можливості адаптації набутого досвіду до умов України / С. Бичков // Вісн. Нац. акад. держ. управл. — 2006. — №3. — С. 189–195.
26. Боборовська О. Ю. Теоретико-методологічні засади запровадження корпоративних відносин в управлінні розвитком муніципальних утворень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. наук з держ. управ. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / О. Ю. Боборовська. — Донецьк, 2009. — 14 с.
27. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні : проблеми термінів і понять / Н. Болотіна // Право України. — 2000. — № 4. — С. 35–39.
28. Болюбах В. В. Соціальний захист працівників на підприємствах / В. В. Болюбах // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 3 (57). — С. 154–157.
29. Бончик В. Обеспечение финансовой устойчивости НПФ / В. Бончик // Пенсионные фонды и инвестиции. — 2006. — № 3 (27). — С. 51–55.
30. Борецька Н. П. Соціальний захист населення на сучасному етапі : стан і проблеми / Н. П. Борецька. [Монографія]. — Донецьк : Янтар, 2001. — 352 с.
31. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность / С. Н. Братусь. — М.: Юрид. лит, 1976. — 215 с.

32. Брайнин Я. М. Уголовный закон и его применение / Я. М. Брайнин — М.: Юрид. лит., 1967. — 240 с.
33. Браун Д. Негосударственное пенсионное обеспечение : перспектива для Украины / Д. Браун // Финансовые услуги. — 2001. — № 11–12. — С. 36–41.
34. Бригхэм Ю., Эрхардт М. Анализ финансовой отчётности / Ю. Бригхэм, М. Эрхардт. Пер. с англ. под ред. к.э.н. Е. А. Дорофеева // Финансовый менеджмент — Financial management. Theory and Practice. — 10-е изд. — СПб. : Питер, 2007. — 960 с.
35. Бродский Г. М., Бродский М. И. Право и экономика пенсионного обеспечения / Г. М. Бродский, М. И. Бродский. — СПб., 1998. — 288 с.
36. Брюховецька Н. Ю. Економічний механізм підприємства в ринковій економіці : методологія і практика / Н. Ю. Брюховецька. — Донецьк : ІЕП НАН України, 1999. — С. 25–28.
37. Бурджалов Ф. Экономическая роль социальной деятельности государства / Ф. Бурджалов. — М. : ИМЭМО РАН, 2009. — 251 с.
38. Б'юкенен, Джеймс М., Масгрейв, Річард А. Суспільні фінанси і суспільний вибір : Два протилежних бачення держави / Д. М. Б'юкенен, Р. А. Масгрейв. Пер. з англ. — К. : Вид. дім «КМ Академія», 2004. — 175 с.
39. Вареник Г. Модели социальной защиты: от «клятвы нищего» до «государства всеобщего благосостояния» / Г. Вареник // Регионал. — № 2 (2). — С. 26–33.
40. Васильев А. С. Административное право Украины (общая часть): [учебное пособие] / А.С. Васильев. — Харьков : Одиссей, 2002. — 356 с.
41. Версаль Н. І., Мороз Ю. М. Недержавні пенсійні фонди : становлення та перспективи розвитку в Україні / Н. І. Версаль, Ю. М. Мороз // Формування ринкових відносин в Україні. — 2006. — № 9 (64). — С. 132–139.
42. Вітка Ю. В. Недержавні пенсійні фонди : теоретичні та практичні аспекти / Ю. Вітка // Юридичний журнал. — 2006. — № 7. — [Електрон. ресурс]. — Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua>.
43. Вітка Ю. В. Недержавні пенсійні фонди: українська модель / Ю. В. Вітка // Юридичний журнал. — 2005. — № 6. — [Електрон. ресурс]. — Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua>.
44. Вітка Ю. В. Правове регулювання відносин між недержавним пенсійним фондом, вкладниками та учасниками / Ю. В. Вітка // Фінансовий ринок України. — 2006. № 9 (35). — С. 26–30.
45. Вітка Ю. В. Цивільно-правові аспекти управління активами у сфері недержавного пенсійного забезпечення / Ю. В. Вітка // Юридичний журнал. — 2005. — № 6. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/////soc_gum/naukma/law.
46. Внукова Н. М., Кузьминчук Н. В. Соціальне страхування : навч. посіб. / Н. М. Внукова, Н. В. Кузьминчук. — К. : Кондор, 2009. — 352с.
47. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. / К. Г. Волинка. — К. : МАУП, 2003. — 240 с.
48. Волков І. О. Финансово-правовое регулирование деятельности негосударственных пенсионных фондов: автореф. дис. на получение науч. степ. канд.

- юрид. наук : спец. 12.00.14 «Административное право, финансовое право, информационное право» / О. В. Волков – Москва, 2011 — 119с.
49. Воронова Л. К. Фінансове право України : [підручник] / за ред. Л. К. Воронова. — К.: Прецедент; Моя книга, 2006. — 448 с.
 50. Воскобойніков В. Пенсійна система — Зй рівень : чужому навчайтесь і свого не цурайтесь. Пенсійна реформа. — [Електронний ресурс] // Українське національне інформаційне агентство. — Режим доступу : <http://pension.ukrinform.ua/analyt> — voskoboynikov.htm.
 51. Галицька Ю. В. Соціально-економічний механізм регулювання пенсійного страхування населення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Ю. В. Галицька. — Донецьк, 2006. — 20 с.
 52. Галунько В. В. Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку XXI століття) : [моногр.] / В. В. Галунько — Херсон : Херсонська міська друкарня, 2010. — С. 87–97.
 53. Гері Хендрікс. Міжнародні стандарти підрахунку чистої вартості одиниці пенсійних внесків // Проект розвитку ринків капіталу USAID Uheltyum, 2008.
 54. Гілко В. І., Кормич Л. І., Гансова Е. А. Соціальні орієнтири державної політики. Діагностика соціального розвитку Одеського регіону : [моногр.] / В. І. Гілко, Л. І. Кормич, Е. А. Гансова. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2005. — 376 с.
 55. Гнибіденко І. Ф., Непокульчицький А. О. Наукові підходи до реформування пенсійної системи в Україні та країнах ЄС / І. Ф. Гнибіденко, А. О. Непокульчицький // Проблеми науки. — 2006. — № 4. — С. 30–37.
 56. Гнибіденко І. Ефективність пенсійної системи в Україні та її реформування на страховій основі // Гнибіденко І. / Економіка України. — 1999. — № 12. — С.15–19.
 57. Гнибіденко І. Ф. Соціальний захист населення України : [моногр.] / І. Ф. Гнибіденко, М. В. Кравченко, О. Ф. Новікова та ін. ; за ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлаото. — К. : НАДУ, 2009. — 184 с.
 58. Голікова Т. В. Державне управління територіальним економічним розвитком: теорія і практика: [моногр.] / Т. В. Голікова / Нац. акад. держ. управління при Президентові України. — К. : НАДУ, 2007. — 296 с.
 59. Гончарова С. Ю. Пенсійна система в Україні : проблеми та оцінка ефективності / С. Ю. Гончарова // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. Спец. вип. : Управління трудовими ресурсами : проблеми теорії та практики. — Т.1. — Ч.1. — К. : КНЕУ, 2007. — С. 142–148.
 60. Горбачова О. Напруга економіці не подруга. — Уряд. кур'єр. — 2009. — 21 лют. — № 32. — С. 6.
 61. Господарський кодекс України 16.01.2003 № 436-IV. — [Електронний ресурс]. — режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
 62. Гошовська В. Соціальна держава: типи, сутність, зміст / В. Гошовська // Вісник Національної академії державного управління. — 2007. — № 3. — С. 259–265.
 63. Грем'яцька К. А. Регулювання та контроль у системі недержавного пенсійного забезпечення / К. А. Грем'яцька // Державне будівництво. — [Електронний ре-

- сурс]. — 2007. — № 1. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeBu/2007-1/doc/2/12.pdf>.
64. Державна політика : аналіз та механізм її впровадження в Україні : [навч. посіб.] / [редкол. : Ребало В. А. (голов. ред.), Тертичка В. В.]. — К. : Вид-во УАДУ, 2000. — 232 с.
 65. Державне управління : теорія і практика / Авер'янов В. Б., Цветков В. В., Шаповал В. М., Кисіль С. П., Кривенко Л. Т. / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; [редкол. : Авер'янов В.Б. (голов. ред.) та ін.]. — К. : Юрінком Інтер, 1998. — 431 с.
 66. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького [редкол. : Авер'янов В.Б. (голов. ред.) та ін.]. — К. : Факт, 2003. — 384 с.
 67. Деякі питання організації фінансового моніторингу : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2010 року N 747. — [Електронний ресурс]. — режим доступу : [http //: www.zakon.gov.ua](http://www.zakon.gov.ua).
 68. Диденко Ю. Ю. Пенсионная система США: опыт для Украины / Ю.Ю. Диденко // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Економічна серія. — Харків. — 2005. — №650. — С. 160–162.
 69. Дмитренко Г. В. Організація і здійснення державного контролю в Україні (Фінансово-економічний аспект) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня докт. наук з держ. управ. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Г. В. Дмитренко. — Київ, 2011. — 17с.
 70. Жадан О. В., Надточій А. О. Інвестиційний механізм державного регулювання розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення / О. В. Жадан, А. О. Надточій // Державне управління та місцеве самоврядування: тези ІХ міжнар. наук. конгр., 26–27 березня 2009 р.– Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр». — 2009. — С. 197–198.
 71. Жадан І. О. Теоретико-методологічні засади формування системи управління державними корпоративними правами в Україні : дис. ... канд. наук з держ. управ. : 25.00.02 / І. О. Жадан. — К., 2011. — 188с.
 72. Забарний Г. Г. Адміністративне право України : [навч. посібник] / Г. Г. Забарний, Р. А. Калюжний. — К. : Палівода, 2001. — 194 с.
 73. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальний захист та пенсійне забезпечення : у цифрах і фактах / М-во праці та соціал. політики України; Пенс. фонд України. — К., 2009. — 80 с.
 74. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс : [підручник] / за заг. ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 688 с.
 75. Зелінська А. Ю. Особливості діяльності страхових компаній у системі недержавного пенсійного забезпечення аспект / А. Зелінська // Фінансові послуги. — 2001. — № 11–12. — С. 52–55.
 76. Захаров М. Л., Тучкова Е. Г. Право социального обеспечения России : [учебник] / под ред. М. Л. Захарова, Е. Г. Тучкова. — 2-е изд., испр. и перераб. — М. : изд-во БЕК, 2002. — 560 с.
 77. Зейдер Н. Б. Судебное решение по гражданскому делу. — М., 1966.

78. Інтернет сайт інформаційно-аналітичного центру РБК-України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/top/show>.
79. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України / Річні звіти Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг за 2005–2008 рр. [Електрон. ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
80. Кабанов В., Ткач А., Фесенко К. Негосударственные пенсионные фонды: социально-экономический аспект / В. Кабанов, А. Ткач, К. Фесенко // Финансовые услуги. — 2001. — № 11–12. — С. 52–55.
81. Калашников С. В. Функциональная теория социального государства / С. В. Калашников. — М. : ЗАО «Изд-во «Экономика», 2002. — 190 с.
82. Калин Гильон. Основы для работы над пенсионной реформой. — Общие направления выбора : Двенадцать направлений МОТ. / Гильон Калин. — Женева : МОТ, 1997. — 197 с.
83. Калита Н. В. Формування систем приватного пенсійного забезпечення : світовий досвід і Україна / Н. В. Калита // Актуальні проблеми економіки. — 2002. — № 6. — С. 49–55.
84. Квасов А. Г. Чилийские экономические реформы: практический опыт и его актуальность для России / А. Г. Квасов. Сер. «Научные доклады». Вып. 67. М., 1998. — [Электронный ресурс]. — Режим доступу : [www.ecsocman.edu.ru / images/pubs/2007/03/21/0000305425/r5gl2.pdf](http://www.ecsocman.edu.ru/images/pubs/2007/03/21/0000305425/r5gl2.pdf).
85. Керецман В. Ю. Державне регулювання регіонального розвитку: теоретичні аспекти : [моногр.] / В. Ю. Керецман. — К. : Вид-во УАДУ, 2002. — 188 с.
86. Коваленко В. В. Курс адміністративного права : [посібник] / за ред. В. В. Коваленко. — К. : Юрінком Інтер, 2012. — 320 с.
87. Ковальський В. С. Загальнообов'язкове соціальне страхування. Нормативні акти. Зразки документів: Загальні положення. Втрата працездатності на виробництві. Народження та поховання. Безробіття. Довідковий матеріал. / за заг. ред. В.С. Ковальський. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — 456 с.
88. Ковальова Н. М. Механізм державного регулювання інвестиційної діяльності пенсійних фондів : автореф. дис. на здобуття вченого ступеню канд. екон. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління і регулювання економіки» / Н. М. Ковальова. — К., 2005. — 18 с.
89. Кодекс деятельности рейтингового агентства «Кредит-Рейтинг». [Электронный ресурс]. — Режим доступу : <http://www.credit-rating.com.ua>.
90. Колбун В. Пенсійна система: нагальні проблеми, напрями реформування, соціально — економічне значення // Колбун В. / Україна : аспекти праці. — 2001. — № 7. — С. 36–43.
91. Колпаков В. К. Адміністративне право України / В. К. Колпаков. — К. : Юрінком Інтер, 1999. — 724 с.
92. Комарова С. В. Первые итоги реализации пенсионной реформы / С. В. Комарова // Финансы. — 2003. — № 3. — С. 46–48.
93. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://pravo.by/world_of_law/text.asp?RN=hk9900295.

94. Концепція соціального забезпечення населення України : Постанова Верховної Ради України від 21 грудня 1993 року № 3758-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 6. — Ст. 31.
95. Копейчиков В. В. Загальна теорія держави і права : [посібник] / за ред. В. В. Копейчикова. — К. : Юрінком, 1997. — 320 с.
96. Корнеєв В. В. Інвестиційна спорідненість приватизації і фондового ринку / В.В. Корнеєв // Фінанси України. — 2002. — № 4. — С. 73–79.
97. Коротич О. Механізми державного управління: проблеми теорії та практичної побудови / О. Коротич // Вісн. Нац. акад. держ. управління. — 2006. — № 3. — С. 79–84.
98. Косова Т. Д. Становлення інституціональних інвесторів в Україні: проблеми теорії та практики: [моногр.] / Т. Д. Косова — Донецьк, 2004. — 296 с.
99. Котляр Д. Недержавне пенсійне забезпечення в ЄС: корисний досвід та можливі висновки для України / Д. Котляр // Часопис : Парламент (Європейські стандарти для українського законодавства). — 2002. — № 4. — С. 15–32.
100. Коцюба О., Резнікова Ю., Резніков С. Дослідження процесу реформування пенсійної системи України в частині запровадження професійних пенсійних систем / О. Коцюба, Ю. Резнікова, С. Резніков. // Україна : аспекти праці. — 2005. — № 5. — С. 25–33.
101. Кубко Є. Б. Теорія організації і структури державного управління / Є.Б. Кубко // Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи. — С. 61–68.
102. Кузнецов А. О. Використання структурно-функціонального підходу при аналізі механізмів регулювання складних соціально-економічних об'єктів: на прикладі регіональної системи. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kharkivoda.gov.ua/show.php?page=8403>.
103. Кузнецова І. О. Моніторинг як складова процесу управління підприємством хлібопродуктів: теорія та методологія: [моногр.] / І. О. Кузнецова. — Одеса : «Друкарський дім», 2009. — 228 с.
104. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: Курс лекцій. — Тернопіль : Економічна думка, 2005. — 124 с.
105. Кутуков В. Б. Основы финансовой и страховой математики: Методы расчета кредитных, инвестиционных, пенсионных и страховых схем. / В.Б. Кутуков. — М. : Дело, 1998. — 304 с.
106. Куценко О. Д. Суспільство нерівних. / О. Д. Куценко // Класовий аналіз нерівностей в сучасному суспільстві. Спроби західної соціології. — Х., 2000. — 316 с.
107. Ладиченко В. В. Гуманістичні основи організації державної влади / В. В. Ладиченко. — К., 2007. — 407 с.
108. Лазарев Б. М. Специфика ответственности должностных лиц./ Б. М. Лазарев // СССР — ГДР : Государственная служба [сб. науч. трудов]. — М. : Юрист, 1986. — 414 с.
109. Лазебна М. В. Організаційно-економічний механізм державного регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів : автореф. дис. на здобуття вченого ступеню канд. екон. наук : спец. 08.02.03 «Організація управління, планування й регулювання економіки» / М. В. Лазебна. — К., 2004. — 18 с.

110. Ларіонова Л. Реформування пенсійної системи в Україні / Ларіонова Л. // Фінанси України. — 1999. — № 2. — С. 92–96.
111. Латинін М. А. Удосконалення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки України / М. А. Латинін // Державне будівництво. — [Електронний ресурс]. — 2006. — № 1. — Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeBu/2006-1/doc/2/06.pdf>.
112. Левченко В. Недержавні пенсійні фонди на фінансовому ринку: сучасний стан та перспективи розвитку / В. Левченко // Фінансовий ринок України. — 2006. — № 7 (33). — С. 23–28.
113. Леонов Д., Січевлюк В. Ліквідація недержавних пенсійних фондів в Україні: проблемні питання / Д. Леонов, В. Січевлюк // Ринок цінних паперів України. — 2007. — № 5–6. — С. 67–82.
114. Леонов Д., Січевлюк В. Реорганізація та ліквідація недержавних пенсійних фондів: міжнародний досвід / Д. Леонов, В. Січевлюк // Ринок цінних паперів України. — 2007. — № 3–4. — С. 45–52.
115. Лібанова Е. Бідність в Україні: діагноз поставлено будемо лікувати? / Лібанова Е. // Дзеркало тижня. — 2001. — № 13 (337). — С. 15–23.
116. Літвіна О. Критерії розмежування комерційної та некомерційної господарської діяльності Електронний ресурс . — <http://www.nbu.gov.ua> . Наукова періодика України .../53.pdf.
117. Логачова Л., Котов Є., Прогманік О. До питання запровадження єдиного соціального внеску в Україні / Л. Логачова, Є. Котов, О. Прогманік. // Україна: аспекти праці. — 2005. — № 6. — С. 13–18.
118. Ложникова А. В. Инвестиционные механизмы в реальной экономике / А. В. Ложникова. — М. : МЗ-Пресс, 2001. — 176 с.
119. Лозинська Т. М. Національний продовольчий ринок в умовах глобалізації: [моногр.] / Т. М. Лозинська. — Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2007. — 271 с.
120. Луговенко Н. В. Механізм державного управління запровадженням накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні : автореф. дис. на здобуття вченого ступеню канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Н. В. Луговенко. — Харків, 2007. — 20 с.
121. Лук'янець Д. М. Підстави адміністративної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності: дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Лук'янець Дмитро Миколайович — Київ, 1999 — Інститут держави і права ім. В. М.Корецького.
122. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір : [колектив. моногр.] / Е. М. Лібанова, Т. В. Боліла, Ю. В. Горемікіна та ін. — 2008. — 315 с.
123. Майданик Р. Н. Негосударственные пенсионные фонды (НПФ) развитых стран / Р. Н. Майданик // Бизнес. — 1998. — № 18(227). — С. — 123.
124. Малецький О. Накопичувальна система Російської Федерації: досвід початку використання / О. Малецький // Вісн. Пенсійного фонду України. — 2006. — № 8 (50). — С. 17–20.
125. МакТаггарт Г. Підвищення пенсійного віку: «за» і «проти» / Грег МакТаггарт // Суспільство і соціальна політика. — 2010. — №4. — С. 63. Мартиненко В. М. Державне управління: шлях до нової парадигми (теорія та методологія) : [моногр.] / В. М. Мартиненко. — Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2003. — 220 с.

126. Маркус Сайлер. Некоторые вопросы международных дискуссий по пенсионной реформе / Сайлер Маркус // Лаборатория пенсионной реформы. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.ice.ru/pensionreform>.
127. Матвеева Ю. М. Структура зовнішнього державного боргу України та особливості його обслуговування / Ю. М. Матвеева. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/portal/>
128. Матвієнко П. В. Реформування системи пенсійного забезпечення / П. В. Матвієнко // Економіка та держава. — 2006. — № 10. — С. 65–69.
129. Матузова Н. И., Малько А. В. Теория государства и права: Курс лекций. — [2-е изд., перераб., испр. и доп.] / под общ. ред. Н.И. Матузова. — М. : Юристъ, 2001. — 776с.
130. Международные стандарты финансовой отчетности : Пер. англ. TACIS // Комитет по Международным Стандартам Бухгалтерского учета. — 1998.
131. Мельник А. Ф., Смоленський О. Ю., Васіна Ю. Н., Гордієнко Л. Ю. Пенсійне забезпечення в Україні : [навчальний посібник] / А. Ф. Мельник. — 2003, С. 56–94.
132. Мельник О. М. Реформування пенсійного забезпечення в Україні / Мельник О. М. // Фінанси України. — 2002. — № 2. — С. 49.
133. Мельничук В. Реформа, яка забезпечить гідну пенсію / В. Мельничук // Урядовий кур'єр. — 2009. — № 133. — С. 5.
134. Мельніков С. Значення умовно-накопичувального механізму (NDC) для реформування пенсійної системи України / С. Мельніков // Ринок цінних паперів України. — 2007. — № 5–6. — С. 45–48.
135. Миргородська Л. С. Стимулювання розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення податковими важелями / Л. С. Миргородська // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — №1 (55). — С. 206–210.
136. Миськів Г. В. Особливості недержавного пенсійного забезпечення в Україні. / Г. Миськів // Теорія та практика державного управління : [зб. наук. пр.] — Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2009. — №1 (24). — С. 365–371.
137. Національний лісотехнічний університет України. Збірник науково — технічних праць. с. 230.]
138. Михайлов А., Мудраков В. Все, что вы хотите знать о негосударственных пенсионных фондах / А. Михайлов, В. Мудраков. — М. : Гралия, 2001. — 132 с.
139. Михайлов А. В., Ткач О. Й. Недержавні пенсійні фонди: сьогоdnішній погляд у майбутнє / під заг. ред. А. В. Михайлова. — К. : «СПД Савчина», 2001. — С. 158.
140. Михальчук В. Ю. Пенсионная реформа и «длинные деньги» для экономики / В. Ю. Михальчук // Финансы. — 2006. — № 9. — С. 13–15.
141. Міщенко В. І., Гордієнко В. В. Недержавні пенсійні фонди в системі реформування пенсійної системи України / В. І. Міщенко, В. В. Гордієнко // Фінанси України. — 2000. — № 12. — С. 31–36.
142. Мних М. В. Страхування як механізм надання гарантій підприємницької діяльності та соціального захисту населення: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / М. В. Мних. — К. : Знання України, 2004. — 427 с.
143. Могилко С., Недосекин А. Реформирование систем пенсионного обеспечения: мировой опыт. — [Электронный ресурс]. — 2008. — №2. — Режим доступа : <http://www.sedok.narod.ru>.

144. Момотюк Л. Є. Роль недержавних пенсійних фондів у системі пенсійного забезпечення / Л. Є. Момотюк // Фінанси України. — 2006. — № 5. — С. 71–77.
145. Москвін С. Вплив глобальної фінансово-економічної кризи на інвестиційний бізнес в Україні / Москвін С. // Управління активами в умовах кризи: досвід та перспективи : тези доп. наук.-практ. конф., 17 лютого 2009р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/files/articles/1013/70_4.pdf.
146. Морозова Л. А. Теория государства и права : [навч. посібн.] / Морозова Л. А. — М. : Юрист, 2002. — 414 с.
147. Надточій А. О. Недержавна пенсійна система як складова механізму економічного розвитку України / А. О. Надточій // Теорія та практика державного управління : [зб. наук. пр.]. — Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2008. — №3 (22). — С. 337–342.
148. Надточій А. О. Концепція «держави загального добробуту» як основа формування системи пенсійного забезпечення в Україні / А. О. Надточій // Державне будівництво. — [Електронний ресурс]. — 2008. — №2. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
149. Надточій А. О. Визначення критеріїв у комплексному механізмі державного регулювання розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення / А. О. Надточій // Теорія та практика державного управління : [зб. наук. пр.] — Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2009. — №1 (24). — С. 365–371.
150. Надточій А. О. Аналіз досвіду роботи недержавних пенсійних фондів / А. О. Надточій // Держава та регіони. — 2009. — № 1. — С. 142–146.
151. Надточій А. О. Використання світового досвіду в процесі реформування системи пенсійного забезпечення в Україні / А. О. Надточій // Інноваційні технології та механізми державного управління на регіональному рівні: матер. наук.-практ.конф., 28 листопада та 21 грудня 2006 р. — Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2007. — С. 84–89.
152. Надточій А. О. Накопичувальний рівень пенсійного забезпечення як передумова стабільного розвитку суспільства / А. О. Надточій // Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій : матер. міжнар. конф., 20–21 лютого 2008 р., м. Суми. — У 6 ч. — Ч. 3. — С. 65–68.
153. Надточій А. О. Використання інвестиційного механізму діяльності інститутів недержавного пенсійного забезпечення на користь економічного розвитку регіону / А. О. Надточій // Стратегія регіонального розвитку: формування та механізми реалізації: матер. підсумкової наук.-практ. конфер. за міжнар. участю, 31 жовтня 2008 р. — Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2008. — С. 214–216.
154. Надточій А. О. Державне регулювання розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні : дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02 / Надточій Ала Олександрівна. Харків, — 2009. — 215с.
155. Надточій А. О. Проблема становлення трирівневої системи пенсійного забезпечення в Україні / А. О. Надточій // Демократичні стандарти професійного навчання та діяльності публічних службовців: теорія та практика: матер. міжнар. наук.-практ. конф., 22 березня 2007 р. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2007. — У 2-х ч. — Ч. 2 — С. 345–347.

156. Надточій Б., Яценко В. Пенсійне забезпечення в Україні : історичний аспект / Б. Надточій, В. Яценко. // Україна: аспекти праці. — 2000. — № 1. — С. 8–15.
157. Науменкова С. В. Функціонування недержавних пенсійних фондів на ринку фінансових послуг України / С. Науменкова // Уряд. кур'єр. — 2009. — № 177. — С. 10.
158. Нестеренко А., Дегтярь Л., Лыкова Л., Погребинская В., Бунчук М. Возможности и методы социального регулирования. // Экономист. — 1998. — № 7. — С. 57–66.
159. Нечай А. Накопичувальна система: коли запрацює другий рівень? // Уряд. кур'єр. — 2009. — 26 верес. — № 177. — С. 10
160. Нижник Н. Р., Машков О. А. Системний підхід в організації державного управління : [навч. посібник] / За заг.ред. Н. Р. Нижник. — К. : Вид-во УАДУ, 1998. — 160 с.
161. Нижник Н. Р., Олуйко М. В., Мосов С. П. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади : [навч. посіб.] / [Н. Р. Нижник, В. М. Олуйко, С. П. Мосов та ін.] : заг. ред. : Н. Р. Нижник, В. М. Олуйко. — Львів : Нац. ун-т «Львів. політехніка», 2002. — 351 с.
162. Новікова О.Ф. Концептуальне та науково-методичне забезпечення соціально-економічної захищеності населення України / О. Ф. Новікова. // Социально-экономические аспекты промышленной политики. Социально-трудовые отношения в современных экономических условиях : [сб. науч. тр.]. — Т. 1 / НАН Украины. Ин-т экономики промышленности. — Донецк. — 2001. — С. 77.
163. Новікова І. В. Вплив економічних чинників на ефективність корпоративних програм / І. В. Новікова // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 1 (55). — С. 48–53.
164. Овчаренко І. Концептуальні засади реалізації державної політики подолання бідності / І. Овчаренко // Вісник НБУ. — 2004. — № 1. — С. 26–28.
165. Одінцева Г. С., Мостовий Г. І., Амосов О. Ю., Верлока В. С., Дзюндзюк В. Б. Державне управління і менеджмент : [навч. посібник для студ. вищих навч. закл.] / [уклад. : Мостовий Г. І., Амосов О. Ю., Верлока В. С., Дзюндзюк В. Б. ; під заг. ред. Г. С. Одінцева] — Х. : ХарPI УАДУ, 2002. — 492 с.
166. О негосударственных пенсионных фондах : Указ Президента Российской Федерации от 16 сентября 1992 года № 1077. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.jobgrade.ru>.
167. О негосударственных пенсионных фондах : Указ Президента РФ от 12.04.1999 р. № 456. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.consultant.ru>.
168. О негосударственных пенсионных фондах : Федеральный Закон от 07.05.1998 г. N 75-ФЗ. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pfrf.ru>.
169. Ответственность в управлении: [учебное пособие] / [отв. ред. А. Е. Лунев, Б. М. Лазарев] — М. : Наука, 1985. — 280 с.
170. Орлюк О. П. Правові проблеми організації та діяльності банківської системи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право» / О. П. Орлюк. — Харків, 2003. — 20 с.
171. Офіційний сайт Державної служби статистики України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

172. Офіційний сайт Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
173. Офіційний сайт пенсійного фонду України. — [Електронний ресурс]. — // Режим доступу : <http://www.pension.kiev.ua>.
174. Офіційний сайт Українського інституту соціальних досліджень. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.idss.org.ua>.
175. Офіційний сайт Української Асоціації Інвестиційного Бізнесу (УАІБ). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uaib.com.ua>.
176. Парсонс В. Публічна політика: Вступ до теорії та практики аналізу політики. Пер. з англ. — К. : Вид. дім «Києво — Могилян. акад.», 2006. — 520 с.
177. Пенсійна система України: [навч. посіб.] / за заг. ред. Грушка В. І. — К. : Кондор, 2006. — 336 с.
178. Пенсійна реформа в Україні: громадські слухання / Комітет Верховної Ради України у справах пенсіонерів, ветеранів та інвалідів. — Київ : МФ «Відродження», — 2001. — 88 с.
179. Пенсійне забезпечення в Україні. Спільний веб-проект Міністерства праці та соціальної політики України і компанії «ПАДКО-Україна». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pension.kiev.ua>.
180. Пенсійне забезпечення Китаю Л'ю Сіву — Старший експерт Проекту ЄС — Китай: «Соціальне забезпечення» ». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pension.kiev.ua>.
181. Пенсійна реформа в Україні: Дослідження суспільної думки 2010. — Проект USAID «Розвиток ринку капіталу» // Проект USAID «Розвиток фінансового сектору» — 2010. — №3 (10). — С. 40
182. Підсумки діяльності недержавних пенсійних фондів за 2008 рік. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/732.html>.
183. Пітер А. Дайемонд. Направление реформ социального обеспечения // Вестник ФА. — Компетентное мнение — 2001. — №15 — С. 33.
184. Податковий кодекс : Верховна Рада від 02.12.2010 № 2755-VI. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uapravo.net>.
185. Половинчик Ю. Пенсійна реформа: кардинальні кроки / Ю. Половинчик, Т. Наталія / Половинчик Ю // Україна Бізнес Ревю. — 2011. — №5 (103). — С. 20
186. Положення про здійснення діяльності з адміністрування недержавного пенсійного фонду : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. — [Електронний ресурс] / Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України. — К. CD-вид-во «Інфодиск», 2008. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. — Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97–2000. — Назва з титул. екрана. — (Нормативний документ Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. Розпорядження).
187. Положення про застосування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України заходів впливу : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 13 листопада 2003 року N 125. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.

188. Положення про Комісію Державної служби фінансового моніторингу України з питань застосування санкцій за порушення вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
189. Положення про Державний комітет фінансового моніторингу України: затверджено Указом Президента України від 24 грудня 2004 року N 1527/2004;
190. Положення про порядок визначення чистої вартості активів пенсійного фонду: Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку 11.08.2004 № 339. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.uapravo.net.
191. Положення про делегування саморегульвнїй організації адміністраторів недержавних пенсійних фондів окремих повноважень: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 12.04.2007 р. №7153. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uapravo.net>.
192. Положення про організацію персоналізованого обліку відомостей у системі загальнообов'язкового державного пенсійного забезпечення: Постанова Кабінету Міністрів України. — [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. — К. CD-вид-во «Інфодиск», 2008. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. — Систем. вимоги : Pentium; 32 Mb RAM; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97–2000. — Назва з титул. екрана. — (Нормативний документ кабінету Міністрів України. Постанова).
193. Положення про Пенсійний фонд України: Указ Президента України. — [Електронний ресурс] / Президент України. — К. CD-вид-во «Інфодиск», 2008. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. — Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97–2000. — Назва з титул. екрана. — (Нормативний документ Президента України. Указ).
194. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів» // Міністерство фінансів України від 10.08.2000 р. № 193. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uapravo.net>.
195. Положення провадження діяльності з адміністрування недержавного пенсійного фонду // Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 20.07.2004 N 1660. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uapravo.net>.
196. Порядок подання рекламних матеріалів щодо послуг з недержавного пенсійного забезпечення до Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 29.12.2003 р. №187. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uapravo.net>.
197. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121 — III. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon.gov.ua>.
198. Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення у сфері містобудування : Закон України від 14.10.1994 № 208/94 —

- ВР. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/208/94-вр>.
199. Про господарські товариства : Закон України від 19 вересня 1991 року № 1576-ХП // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 49. — Ст. 682.
200. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 року за № 2017 — III. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon.gov.ua>.
201. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : Закон України від 21 листопада 1992 року № 2811-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 5. — Ст. 21.
202. Про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України : Указ Президента від 11.12.2002., № 1153/2002 // Комп'ютерно-правова система «Ліга Закон» : www.liga.kiev.ua.
203. Про державну податкову службу в Україні : Закон України від 4 грудня 1990 року № 509-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 6. — Ст. 37.
204. Про Державну раду з питань пенсійної реформи : Указ Президента України від 11 червня 2001 року N 421/2001. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon.gov.ua>.
205. Про державну службу : Закон України від 16 грудня 1993 р. №3723-ХІІ. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon.gov.ua>.
206. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку : Закон України від 23.03.2000 р. за № 1602-ІІІ. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon.gov.ua>.
207. Про державне регулювання ринку цінних паперів : Закон від 30.10.1996 №448/96-ВР. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon.gov.ua>.
208. Про державну соціальну допомогу особа, які не мають права на пенсію та інвалідам : Закон України від 18 травня 2004 року № 1727-ІV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 33–34. — Ст. 404.
209. Про дипломатичну службу : Закон України від 20 вересня 2001 р. № 2728-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 5. — Ст. 29.
210. Продіяльність недержавних пенсійних фондів : Лист ДПАУ від 17.01.2000р. № 12/2/22–3210. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon.gov.ua>.
211. Про довірчі товариства : Декрет Кабінету Міністрів від 17.03.1993 №23–93. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon.gov.ua>.
212. Про додаткові заходи щодо підвищення рівня пенсійного забезпечення : Постанова КМУ від 24 липня 2004 р. № 943. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.zakon.gov.ua>.
213. Проект рішення Комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження Змін до Положення про функціонування фондових бірж». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ssmc.gov.ua>.
214. Проект Стратегії розвитку фінансового сектору України на період до 2015 року. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ufin.com.ua>.
215. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-ІV — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

216. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань, які спричинили втрату працездатності : Закон України від 23 вересня 1999 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
217. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 2 березня 2000 року за № 1533-III // Праця і зарплата. — 2000. — № 14. — С. 2–9.
218. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, обумовленими народженням і похованням : Наказ Міністерства охорони здоров'я України [Електронний ресурс] / Міністерство охорони здоров'я України. — К. CD-вид-во «Інфодиск», 2008. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. — Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97–2000. — Назва з титул. екрана. — (Нормативний документ Міністерства охорони здоров'я. Наказ).
219. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 09 липня 2003 року № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 49–51. — Ст. 376.
220. Про затвердження заходів проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань недержавного пенсійного забезпечення серед населення, роботодавців та профспілкових організацій на 2007–2008 рр. : Розпорядження Кабінету Міністрів України. — [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. — К. CD-вид-во «Інфодиск», 2008. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. — Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97–2000. — Назва з титул. екрана. — (Нормативний документ Кабінету Міністрів України. Розпорядження).
221. Про затвердження Положення про порядок видачі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій небанківським установам : Постанова Правління Національного банку України від 16 серпня 2001 року №344. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
222. Про затвердження Переліку іноземних бірж та торговельно-інформаційних систем, після проходження лістингу на яких цінні папери іноземних держав та іноземних юридичних осіб можуть становити активи інститутів спільного інвестування : Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 2 лютого 2005 року N 40.
223. Про затвердження Ліцензійних умов провадження діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 13.11.2003 №18. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
224. Про затвердження Положення про інвестиційну декларацію недержавного пенсійного фонду : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 27.11.2003 № 139. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
225. Про затвердження Положення про реєстрацію статуту недержавного пенсійного фонду та пенсійних схем Розпорядження Держфінпослуг

- від 17.08.2004 №2080. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.sta.gov.ua>.
226. Про затвердження Порядку визначення структури ознаки неприбуткових установ (організацій) : Наказ Державної податкової адміністрації України від 03 липня 2000 року № 355. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.sta.gov.ua>.
227. Про затвердження списків №1 і №2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, що дають право на пенсію за віком на пільгових умовах: Постанова КМУ від 11 березня 1994 р. № 162. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
228. Про затвердження кваліфікаційних вимог до членів рад недержавних пенсійних фондів та фахівців з питань адміністрування недержавних пенсійних фондів : Розпорядження Держфінпослуг від 27.11.2003., № 137 // Комп'ютерно-правова система «Ліга Закон» : www.rada.gov.ua.
229. Про затвердження Порядку погодження Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України членів ради недержавного пенсійного фонду : Розпорядження Держфінпослуг від 18.12.2003., № 169 // Комп'ютерно-правова система «Ліга Закон» : www.rada.gov.ua.
230. Про затвердження плану заходів з проведення роз'яснювальної роботи з питань недержавного пенсійного забезпечення на 2007–2008 рр. : Розпорядження КМУ від 30 травня 2007 р. № 364-р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.uaib.com.ua>. Про затвердження Порядку обчислення та обліку прибутку (збитку) від інвестування активів недержавного пенсійного фонду: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 02.04.2008 N 424. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
231. Про захист економічної конкуренції : Закон від ід 11.01.2001 № 2210 — III. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
232. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08 липня 2011 року № 3668-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 12–13. — Ст. 82.
233. Про заходи щодо впровадження персоналізованого обліку відомостей у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування: Указ Президента від 4 травня 1998 року № 401. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
234. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 26 червня 1997 р. № 400/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 37. — Ст. 237.
235. Про інвестиційну декларацію недержавного пенсійного фонду : Положення Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг від 27.11.2003 р. №139. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
236. Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні пенсійні фонди) : Закон України №2299-III від 15.03.2001 р. // Відомості Верховної Ради України, 2001. — № 21. — с. 106.

237. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48. — Ст. 650.
238. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 1 червня 2000 року. № 1775-ПІ. // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 36. — Ст. 299.
239. Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні: Закон України від 10 грудня 1997 року N 710/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 15. — Ст. 67.
240. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року. № 1679-XIV. // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 29. — Ст. 238.
241. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. №1057-IV. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.gdo.kiev.ua.
242. Про Основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 21. — Ст. 252.
243. Про Основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні: Закон України від 16 грудня 1993 р. №4 // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — №4. — Ст. 18.
244. Про Основні напрями пенсійного забезпечення населення України: Послання Президента України. — [Електронний ресурс] / Президент України. — К. CD-вид-во «Інфодиск», 2008. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. — Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97–2000. — Назва з титул. екрана. — (Нормативний документ Президента України. Послання).
245. Про Основні напрями соціальної політики на період до 2010 року : Указ Президента України 24 травня 2006 року № 717/2000 // Урядовий кур'єр. — 2006. — С. 76–77.
246. Про Основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні: Указ Президента України від 13 квітня 1998 р. № 291/98. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pension.kiev.ua>.
247. Про Основні напрями вдосконалення системи соціальних виплат населенню Указ Президента України від 10 травня 2006 року № 359/2006. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gdo.kiev.ua>. 5.
248. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 5 листопада 1991 р. №1788-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 34. — Ст. 42.
249. Про пенсії за особливі заслуги перед Україною: Закон України від 01 червня 2000 року № 1767-III // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 35. — Ст. 289.
250. Про першочергові заходи щодо подальшого проведення пенсійної реформи: Розпорядження Кабінету Міністрів України. — [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. — К. CD-вид-во «Інфодиск», 2008. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор. ; 12 см. — Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97–2000. — Назва з титул. екрана. — (Нормативний документ Кабінету Міністрів України. Розпорядження).

251. Про підприємництво : Закон України від 07 лютого 1991 року № 698-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — №14. — Ст. 168.
252. Про проект Закону України про недержавні пенсійні фонди. Постанова Верховної Ради України від 10.09.1999 №1031 — XIV. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.gdo.kiev.ua.
253. Про систему валютного регулювання і валютного контролю. Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 № 15–93. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/15-93>.
254. Про створення Державної інформаційної системи реєстраційного обліку фізичних осіб та їх документування : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 року N 327. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.gdo.kiev.ua.
255. Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 р. №85/96-ВР // Відомості Верховної ради України. — 1996. — № 18. — Ст. 78
256. Про схвалення Концепції демографічного розвитку на 2005–2015 рр. : Розпорядження Кабінету Міністрів України №724-р від 08.10.2004 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=724-2004-%F0>.
257. Про схвалення Концепції розвитку внутрішнього ринку державних цінних паперів України на 2009–2013 рр. : Розпорядження Кабінету Міністрів України №316-р від 25.03.2009 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pension.kiev.ua>.
258. Про схвалення Стратегії розвитку пенсійної системи: Розпорядження Кабінету Міністрів України №525-р від 15.12.2005 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gdo.kiev.ua>. 5.
259. Про схвалення Концепції подальшого проведення пенсійної реформи. Розпорядження Кабінету Міністрів України N 1224-р від 14.10.2009 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1224-2009-p>.
260. Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання: Розпорядження Кабінету Міністрів України №208 від 01.04.2004 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.credit-rating.com.ua>.
261. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо створення та розвитку незалежних інформаційних та рейтингових агентств. Рішення ДКЦІФР №370 від 31.08.2004 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.credit-rating.com.ua>.
262. Про тимчасові заходи щодо стабілізації діяльності недержавних пенсійних фондів: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг №72 від 12.02.2009 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.
263. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг. Закон України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ssmc.gov.ua>.
264. Профессиональные пенсионные системы: проблемы и перспективы развития / Н.Н. Баскаков, Е.К. Крылова. — М. : Издательский Дом «Страховое ревю», 2001. — 137 с.

265. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон від 23.02.2006 № 3480-IV. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua>.
266. Рассолова М. М., Лучина В. О., Эбзеева Б. С. Теория государства и права : [учебник для ВУЗов] / под ред. Рассоловой М.М. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, «Закон и право», 2000. — 348 с.
267. Рекомендації ОЕСР щодо управління пенсійними фондами. Проект USAID розвитку ринків капіталу. — 2005 р. — 22 с.
268. Ріппа М. Б. Державне пенсійне забезпечення в Україні та шляхи його розвитку : автореферат дис. на здобуття наукового ступеню канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси та кредит» / М. Б. Ріппа. — Київ, 2007. — 19 с.
269. Ріппа М. Б. Порівняльна характеристика світових систем пенсійного забезпечення і страхування / М. Б. Ріппа // Світ фінансів. — 2007. — Випуск 1 (10). — С. 35–45.
270. Річні звіти Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 1996–2008 рр. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ssmc.gov.ua/ShowPage.aspx?PageID=12>.
271. Річні звіти ПФТС за 1996–2008 рр. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pfts.com/uk/yearly-reports>.
272. Роик В. Формирование института негосударственных пенсий: концептуальные предложения / В. Роик // Пенсионные фонды и инвестиции. — 2006. — №3 (27). — С. 10–23.
273. Роик В.Д. Реформа досрочных пенсий: мифы и реальность / В.Д Роик // Человек и труд. — 2001. — № 11 — С. 15–19.
274. Ровинська К. І. Механізм державного регулювання корпоративного управління в банківській системі України : дис. ... канд. наук з держ. управ. : 12.00.25 / Ровинська Катерина Іванівна. — Одеса, 2012. — 214 с.
275. Серебрякова Е. Особенности пенсионной системы Чили в сравнении с пенсионной системой России / Е. Серебрякова // Пенсионные фонды и инвестиции. — 2005. — №6 (24). — С. 75–79.
276. Семигіна Т. В. Соціальна політика у глобальному вимірі / Т. В. Семигіна / Національний ун-т «Києво-Могилянська академія» ; (Школа соціальної роботи ім. В.І.Полтавця). — К. : Університетське видавництво «Пульсари», 2003. — 252 с.
277. Сивак А. В. Соціальна держава: від декларації до втілення / А. В. Сивак // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — №3 (57). — С. 174–178.
278. Сивак А. В. Соціальна держава: від декларації до втілення / А. В. Сивак // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — №3 (57). — С. 174–178.
279. Сивак С.М. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / С. М. Сивак. — К., 1999. — 19 с.
280. Ставлення населення України до запровадження недержавного пенсійного забезпечення: результати дослідження. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pension.kiev.ua/files/public-opinion.pdf>.
281. Статистичний щорічник України за 2010 рік // За редакцією О.Г. Осауленка. — К. ТОВ «Август Трейд», 2011. — 560 с.

282. Сташків Б. Принципи пенсійного права / Сташків Б. // Підприємництво, господарство і право. — 2003. — № 2. — С. 44–47.
283. Стичинський Б. Право соціального забезпечення: проблеми становлення і розвитку / Стичинський Б. // Право України. — 2002. — № 6. — С. 85–90.
284. Теорія та історія державного управління: [навч. посіб.] / [Г. С. Одінцева, В. Б. Дзюндзюк, Н. М. Мельтюхова та ін.]. — К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2008. — 288 с.
285. Ткаліч І. О. Недержавні пенсійні фонди як об'єкт соціального захисту громадян / І. О. Ткаліч // Корпоративна соціальна відповідальність — фактор сталого розвитку держави: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та викладачів [рос., укр., англ. мовами]. — К.: Академія праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України, 2012. — С. 122–123.
286. Ткаліч І. О. Правове регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів у системі недержавного пенсійного забезпечення України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Ткаліч Ігор Олександрович. — К., 2012. — 168 с.
287. Ткач О. Й. Пенсійні схеми та перспективи їх застосування недержавними пенсійними фондами в Україні // Ринок цінних паперів — 2002. — №9 — С.10.
288. Ткач О. Й. Назустріч майбутньому. Путівник по недержавних пенсійних фондах / Ткач О. Й. — К.: ПП «Стародавній Світ», 2011. — 234 с.
289. Ткач О. Й. Пенсійна програма підприємства: досвід і технологія / Ткач О. Й. — К.: ПП «КОРВІН ПРЕСС», 2007. — 280 с.
290. Управління соціальним і гуманітарним розвитком: [навч. посіб.] / [В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, Є. М. Лібанова та ін.]; за заг. ред. В.А. Скуратівського, В.П. Трощинського: у 2 ч. — К.: НАДУ, 2009. — Ч. 1. — 456 с.
291. Финансово-кредитный энциклопедический словарь под общ. ред. А. Г. Грязновой. — К.: Юстиниан, 2012. — 1224 с.
292. Финогенова Ю. Ю. Пенсионное страхование: [учеб. пособ.] / Ю. Ю. Финогенова. — М., 2001. — 83 с.
293. Філіпчук П. В. Система пенсійного забезпечення: огляд світового досвіду / П.В. Філіпчук // Держ. упр.: теорія та практ. — 2009. — №2(10). — С. 121–130.
294. Хадыкина, Е. В. Административно-правовая организация механизма управления системой пенсионного обеспечения Российской Федерации в аспекте ее формирования: автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.14 «Административное право, финансовое право, информационное право» / Е. В. Хадыкина — Хабаровск, 2002. — 22 с.
295. Ханнанов Р. А. Нормативные условия в динамике гражданского правоотношения / Р. А. Ханнанов // Советское государство и право. — 1973. — №8. — С. 123–126.
296. Харитонов Є. О., Старцев О. В. Цивільне право України: [підручн.] / Харитонов Є. О. — Вид. 2, перероб. і доп. — К.: Істина, 2007. — 816 с.
297. Химичева Н. И. Финансовое право: [учебн. пособие] / Отв. ред. Н. И. Химичева. — Ф59 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Юристъ, 2004. — 749 с.
298. Ходаківська В. П., Данілов О. Д. Ринок фінансових послуг: [навч. посіб.] / Ходаківська В. П. — Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. — 501 с.

299. Цветков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект) / В. В. Цветков. — Х. : Право, 1996. — 164 с.
300. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — №№40–44. — Ст. 356.
301. Чернышев С. За «вредность» раскошелится работодатель / С. Чернышев. // Юридический вестник. 2002. — № 11 — С. 21–25.
302. Чернышев С., Николаенко А., Кучмий И. На очереди — реформирование льготного пенсионного обеспечения / С. Чернышев, А. Николаенко, И. Кучмий. // Человек и труд. — 1994. — №4, — С. 67–79.
303. Четыркин Е. М. Пенсионные фонды. Зарубежный опыт для отечественных предприятий, актуарные расчеты. / Е.М. Четыркин. — М. : АО «Арго», 1993. — 267 с.
304. Черниш О. І. Акцентуалізація взаємозв'язку економічних та соціальних чинників у державному регулюванні пенсійного забезпечення в Україні // Збірник наукових праць ДонДУУ : соціальний менеджмент і управління інформаційними процесами. — Донецьк : ДонДУУ, 2008. — Т. 11. — Вип. 97. — С. 41–50. — (Серія «Державне управління»).
305. Черных В., Федотов М., Неверов А. Интегральный метод определения рейтинга НПФ / В. Черный, М. Федотов, А. Неверов // Пенсионные фонды и инвестиции. — 2005. — №3 (21). — С. 57–62.
306. Черпак А. Є. Роль наглядової ради у системі корпоративного управління акціонерного товариства // Збірник наукових праць «Стратегія економічного розвитку України». — Дніпропетровськ, 2009. Вип. 24–25. — С.183–190.
307. Юридична енциклопедія : [в 6 т.] / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; [редкол. : Шемшученко Ю. С. (голов. ред.) та ін.]. — К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. — Т. 5 : П — С. — 2003. — 733 с.
308. Юридичний словник — довідник / [уклад. Ю.С. Шемшученко]. — К. : Феміна, 1996. — 696 с.
309. Яковлева Н. Г. Удосконалення механізмів управління державними корпоративними правами в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. наук з держ. управ. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Н.Г. Яковлева — Харків, 2008. — 20 с.
310. Якуба О. М. Административная ответственность / О. Якуба // — М. : Юрид. лит. — 1972. — 152 с.
311. Яценко В. Пенсійна реформа: у пошуках здорового глузду та справедливості / В. Яценко // Дзеркало тижня. — 2005. — №11 (539).
312. America's corporate pensions on the runway [pension reform in the works] // The Economist, July 22nd, 2006 — P. 74–75.
313. Averting the Old Age Crises. A World Bank policy Research Report. 1994.
314. Fashionable but flawed [Reforming pensions] // The Economist, January 1st, 2005 — P. 27.
315. Employee Retirement Income Security Act (ERISA). <http://en.academic.ru>.
316. Rebuilding Pensions : Security, Efficiency, Affordably, 1999.
317. Rocha, Gutierrez, Hinz (1999) and Srinivas, Whitehouse, Yermo (2000).

318. The crumbling pillars of old age : if governments and employers cannot be trusted to provide for old age, who can [Special report State pensions in Europe] // The Economist, September 27, 2003. — P. 71–74.
319. The Pension Fund Partnership: Survey of Occupational Pension Schemes (UK) // London // The Economist, June 25th, 2001. — P. 41–42.
320. Time to grow up [A survey of pensions] // The Economist, February 16, 2002. — P. 3–18.
321. Private Pensions Systems: Administrative Costs and Reforms // Private Pensions Series No. 2. — OECD publications. — 2001. — 272 p.

КОРИСНА БІБЛІОГРАФІЯ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Адміністративно-правове регулювання

1. **Адміністративне право** : навч. посіб. / З. Р. Кісіль, Р. В. Кісіль. — 3-тє вид. — К. : Правова єдність, 2011. — 695 с..
2. **Адміністративне право** : навч.-метод. посіб. / Єрофєєнко Л. В. ; Харк. нац. автомоб.-дор. ун-т. — Х. : ХНАДУ, 2013. — 171 с..
3. **Адміністративне право зарубіжних країн** : курс лекцій / [Кузьменко О. В. та ін.] ; за ред. О. В. Кузьменко, д-ра юрид. наук, проф. ; Нац. акад. внутр. справ. — Київ : Юрінком Інтер, 2014. — 524 с..
4. **Адміністративне право України** : навч. посіб. / В. А. Бортник ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом (МАУП). — Київ : Персонал, 2013. — 219 с..
5. **Адміністративне право України** : навч. посіб. / Н. В. Дараганова ; Вищ. навч. закл. «Нац. акад. упр.». — К. : ВНЗ «Нац. акад. упр.», 2013. — 271 с..
6. **Адміністративне право України** : навч. посіб. / С. В. Ківалов, Л. Р. Біла-Тіунова ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». — Вид. 6-те, стер. — О. : Фенікс, 2012. — 399 с..
7. **Адміністративне право України** : слов. термінів : навч. посіб. для студентів ВНЗ / [Андрєєва Д. Є. та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Т. О. Коломоєць, д-ра юрид. наук, проф. В. К. Колпакова ; Держ. вищ. навч. закл. «Запоріз. нац. ун-т». — Київ : Ін Юре, 2014. — 519 с..
8. **Адміністративне право України (загальна частина)** : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Наталія Федорук ; Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. — Чернівці : Рута, 2013. — 295 с..
9. **Адміністративне право України** : підручник : [у 2 т.] / Відкр. міжнар. ун-т розв. людини «Україна». — Херсон : ХМД, 2013. Т. 1 : Загальне адміністративне право. Академічний курс / [В. В. Галунько та ін.]. — 2013. — 393 с..
10. **Адміністративне право України в умовах реформування** : навч. посіб. / С. В. Ківалов [та ін.] ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». — О. : Фенікс, 2012. — 172 с..
11. **Адміністративне право України у структурно-логічних схемах** (загальна частина) : навч. посіб. / [Мацелик Т. О. та ін.] ; за ред. канд. юрид. наук, доц. Т. О. Мацелик ; Держ. податк. служба України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. — Ірпінь : Вид-во Нац. ун-ту ДПС України, 2012. — 240 с..
12. **Адміністративне право України. Академічний курс** : підручник / Т. О. Коломоєць. — К. : Юрінком Інтер, 2011. — 575 с..

13. **Адміністративне право України. Збірник основних питань та відповідей в окремих сферах державного управління (особлива частина)** : навч. посіб. / В. І. Загуменник, В. В. Проценко ; за заг. ред. акад. Нац. акад. прав. наук України О. Д. Крупчана. — Київ ; Бендери : Поліграфіст, 2013. — 411 с..
14. **Адміністративне право України. Збірник основних питань та відповідей (загальна частина)** : навч. посіб. / В. І. Загуменник, В. В. Проценко ; під заг. ред. акад. Нац. акад. прав. наук України Крупчана О. Д. — Бендери : Поліграфіст ; К., 2012. — 443 с..
15. **Адміністративне право України: сучасність та перспективи розвитку** : зб. матеріалів круглого столу «Адміністративне право України: сучасний стан та перспективи розвитку» (7 трав. 2012 р., м. Київ) / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; [за заг. ред. О. Ф. Андрійко]. — Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. — 211 с..
16. **Адміністративне право. Альбом схем** : навч. посіб. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; [уклад.: Ю. П. Битяк та ін.]. — 2-ге вид., змін. та допов. — Харків : Право, 2014. — 151 с..
17. **Адміністративне право. Загальна частина** : навч. посіб. у схемах, табл. та комент. / Н. І. Романів, К. М. Костовська, Ю. С. Назар ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. — Л. : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. — 127 с..
18. **Актуальні проблеми сучасного адміністративного права** : матеріали круглого столу, 22 берез. 2013 р. / Класич. приват. ун-т, Апеляц. суд Запоріж. обл., Запоріж. окруж. адмін. суд ; [ред. кол.: В. М. Огаренко та ін.]. — Запоріжжя : КПУ, 2013. — 263 с..
19. **Вступ до навчального курсу «Адміністративне право України»** : навч. лекція / проф. Т. О. Коломоець, проф. В. К. Колпаков ; Запоріж. нац. ун-т. — Київ : Ін Юре, 2014. — 237 с.
20. **Курс адміністративного права України** : підручник / [Колпаков В. К. та ін. ; спец. ред.: Колпаков В. К. та ін.]; Нац. акад. внутр. справ. — 2-ге вид., переробл. і допов. — К. : Юрінком Інтер, 2013. — 869 с..
21. **Особливості адміністративного судочинства у справах про припинення юридичних осіб за позовами суб'єктів владних повноважень** : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Красовська Алла Вадимівна ; Приват. вищ. навч. закл. «Львів. ун-т бізнесу та права». — Л., 2013. — 20 с..
22. **Суб'єкти адміністративного права** : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Мацелик Тетяна Олександрівна ; Нац. ун-т держ. податк. служби України. — Ірпінь, 2014. — 40 с..
23. **Трансформація та розвиток адміністративного права в умовах сучасного державотворення** : навч. посіб. / Беззубов Д. О. [та ін.]; Міжрегіон. акад. упр. персоналом. — Київ : Леся, 2014. — 175 с..
24. **Феномен юридичних осіб як суб'єктів адміністративного права** : монографія / П. С. Лютиков. — Херсон : Гельветика, 2013. — 251 с..

Пенсійне забезпечення

1. **Empowering workers : the privatization of social security in Chile.** — <http://pensionreform.org>

2. **The Economics of Pensions. Principles Policies and International Experience Valdes.** — Prieto S. (ed.). — Cambridge University Press. — 1997. — 645 p.
3. **The United Kingdom Pension System : Key Issues. Discussion Paper PI — 0107,** June 2002 / Blake D / The Pension Institute. — P. 15–19.
4. **Административно-правовая организация социального обеспечения и социальной защиты граждан : региональный аспект ; на примере Хабаровского края :** дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Корицкая Вера Васильевна. — Хабаровск, 2002. — 180 с.
5. **Актуальні питання створення та функціонування корпоративних пенсійних фондів** / О. І. Надієнко // Актуальні проблеми реформування приватного права України : Всеукр. наук.-практ. конф., 08 грудня 2006 р. : тези доп. : у 2 ч. — Запоріжжя : ЗЮІ ДДУВС, 2006– . — Ч. 1. — 2006. — С. 114–117.
6. **В епіцентрі пенсійної реформи** / В.В.Яценко, М.Вінер // Україна : аспекти праці. — 2011. -№ 3. — С. 12.
7. **Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України** від 02 березня 2011 р. на проект Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 31 січня 2011 р. № 7455 / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=39220.
8. **Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України** від 02 червня 2011 р. на проект Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 31 травня 2011 р. № 7455 / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=39220.
9. **Висновок Комітету у справах пенсіонерів, ветеранів та інвалідів на засіданні** від 02 березня 2011 р. до проекту Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 13 грудня 2010 р. № 7455 / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=39220.
10. **Відстрочення виходу на пенсію — можливості нового закону** // Вісник Пенсійного фонду України. — 2004. — № 5 (23). — С. 35–36.
11. **Генезис адміністративно-правового регулювання у сфері пенсійного забезпечення в Україні (радянський період)** / О. І. Надієнко // Право і суспільство. — 2009. — № 3. — С. 62–69.
12. **Гибкие пенсионные возрасты в Болгарии. Опыт и перспективы** / Т. Илиева // Социально-экономические аспекты промышленной политики: зб. наук. праць ІЕП НАН України. — Донецьк, 1999. — С.384–387.
13. **Государственные пенсии** / Ачаркан Виктор Адольфович. — М. : Юрид. лит., 1967. — 168 с.
14. **Державне управління пенсійним забезпеченням осіб похилого віку в Україні** : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / О. М. Макаренко. — Х., 2003. — 21, [1] с.
15. **Джерела правового регулювання відносин у сфері пенсійного забезпечення** / О. І. Надієнко // Тиждень науки–2009 : щоріч. наук.-техн. конф., 13–

- 17 квітня 2009 р. : тези доп. : у 3 т. — Запоріжжя : ЗНТУ, 2009– . — Т. 3. — 2009. — С. 167–168.
16. **Життєвий рівень міського населення правобережної України (1900–1914 рр.)** : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / В. Б. Молчанов. — К., 2000. — 21, [1] с.
 17. **Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування**: підруч.[для студ. вищ. навч. закл.] / Б.О. Зайчук, О.Б. Зарудний, С.Б.Березіна, В.Т. Александров, С.М. Недбаєва. — Київ: НВП «АВТ». — 2004. — С. 256.
 18. **Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»** : науково-практичний коментар / О.Б. Зайчук, О.Б. Зарудний, С.Б. Березіна, В.Т. Александров, С.М. Недбаєва. — Київ: НВП «АВТ». — 2005. — С.1024.
 19. **Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»** // Урядовий кур'єр. — 2003. — № 150.
 20. **Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Українській РСР»** від 21 березня 1991р. №875-ХП // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — №21. — С.252 (с изм. и доп.).
 21. **Закон України «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ»** від 9 квітня 1992р. №2262-ХП // Відомості Верховної Ради України.-1992.-№29.-С.399 (с изм. и доп.).
 22. **Закон України «Про пенсійне забезпечення»** від 5 листопада 1991р. № 1788-ХП // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — №3. — С.1.
 23. **Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»** від 20 грудня 1991р. №2011-ХП // Відомості Верховної Ради України.-1992.-№15.-С. 190 (с изм. и доп.).
 24. **Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»** від 19 грудня 1991р. №2001-ХІІ // Відомості Верховної Ради України.-1992.-№13.- С. 178 (с изм. и доп.).
 25. **Исторический процесс становления системы пенсионного обеспечения Украины** / Н. В. Бахмач // Бизнес Информ. — 2006. — № 8. — С. 29–33.
 26. **Історико-правовий досвід пенсійного забезпечення в Україні (дореволюційний період)** / О. І. Надієнко // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2009. — № 2. — С. 56–66.
 27. **Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення** № 102. Ухвалена Генеральною конференцією Міжнародної організації праці 28 червня 1952 р. (в редакції від 25 квітня 1955 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_011.
 28. **Контроль як функція адміністративно-правового регулювання у сфері пенсійного забезпечення** / О. І. Надієнко // Тиждень науки–2010 : щоріч. наук.-практ. конф., 12–16 квітня 2010 р. : тези доп. : у 4 т. — Запоріжжя : ЗНТУ, 2010. — Т. 4. — 2010. — С. 28–30.
 29. **Концепція соціального забезпечення населення України**. Схвалена Постановою Верховної Ради України від 21 грудня 1993 р. № 3758 // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 6. — Ст. 31.

30. **Люди розуміють необхідність пенсійної реформи** / Б. Зайчук // Урядовий кур'єр. — 2010.- 20 листопада (№215). — С.7.
31. **Механізм державного управління запровадженням накопичувальної системи пенсійного забезпечення в Україні** : дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.02 / Луговенко Наталія Вікторівна. — Х., 2006. — 200 с.
32. **Мировой опыт реформирования пенсионных систем** / С.Г.Ерошенков // Общество и экономика. — 2001. — №7–8. — С. 182–219.
33. **Міжнародні стандарти побудови пенсійної системи** / О. Морозова // Вісник пенсійного фонду України. — 2005. — № 1 (31). — С. 16–17.
34. **Система недержавного пенсійного забезпечення за кордоном та законодавче закріплення її функціонування** / О. І. Надієнко // Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні : проблеми теорії та практики : І Міжрегіон. конф. студ., аспір. і мол. вчен., 14 березня 2008 р. : зб. тез наук. праць. — Маріуполь: МДГУ, 2008. — С. 58–61.
35. **Нова пенсійна система в Україні** / Г.В. Назарова, С.Ю. Гончарова, О.О. Тарасенко // Наукове видання. — Х.: Ксилон, 2008. — С. 228.
36. **Організаційно-правові засади управління державним соціальним страхуванням** : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Жадан Сергій Вікторович. — К., 2008. — 182 с.
37. **Пенсионная реформа: институциональный подход** / В.Д. Роик // РЭЖ. — 2007. — №11–12. — С.27–33.
38. **Пенсионная система в России: состояние, проблемы, перспективы** / Д. Александров. — СПб.: Изд-во СПГУЭФ, 2000. — С. 199.
39. **Пенсионное законодательство** / Андреев Виталий Семенович. — М. : Юрид. лит., 1965. — 348 с.
40. **Пенсионные системы США** [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://pension.kiev.ua/pensref/intpract/USA.html>.
41. **Пенсионные системы США и России: эволюция и попытка реформ** (Разные этапы развития)/ А.А. Попов // США — Канада: экономика, политика, культура. — 2009. — №3. — С. 3–23.
42. **Пенсії через банківські рахунки — реальна економія коштів** // Вісник Пенсійного фонду України. — 2009.-№ 3 (33). — С. 19–20.
43. **Пенсійна реформа в Україні** / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://pension.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=165&Itemid=14.
44. **Пенсійна реформа в Україні.** / В. Іванкевич // Україна: аспекти праці. — 2005.- №2.
45. **Пенсійна реформа в Україні: фінансово-правовий аспект** / В. Фещук // Право України. — 2006. — № 9. — С. 94–96.
46. **Пенсійна реформа з перспективою на майбутнє** / Б. Зайчук // Соціальний захист. — 2001. — №4. — С. 29–31.
47. **Пенсійна реформа: єдине розв'язання п'ятдесяти мільйонів проблем** / Случинський О., Снелбекер Д.// Соціальна політика і соціальна робота. — 2006. — №1. — С. 14–31.
48. **Пенсійна система України : навч. посіб.** / [В. І. Грушко, Н. В. Грушко, О. В. Бевзенко, О. В. Красота та ін.] ; за ред. В. І. Грушка. — К. : Кондор, 2006. — 336 с.

49. **Пенсійна система України : основні напрями реформування** / О. І. Надієнко // Наука і вища освіта : XIII міжвуз. студ. наук. конф., 19 травня 2005 р. : тези доп. : у 2 ч. — Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2005–. — Ч. 2. — 2005. — С. 46.
50. **Пенсійне забезпечення в системі соціального захисту населення** : дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01 / Соломка Ольга Миколаївна. — Х., 2006. — 170 с.
51. **Пенсійне забезпечення в Україні: Статистично-інформаційний огляд** / Міністерство праці та соціальної політики України. Пенсійний фонд. -2010. — С.310.
52. **Пенсійне реформування в сучасному світі** / Д. Сандлер // Соціальний захист. — 2005. — № 8. — С. 16–20.
53. **Пенсійне страхування в Латвії** // Вісник Пенсійного фонду України. — 2009. — № 4 (22). С. — 18–19.
54. **Пенсійне страхування в Німеччині** / Е. Мачульська // Соціальний захист. — 2001. — № 5. — С. 8–10.
55. **Пенсійні системи західних країн** / С. Козлов // Людина і праця. — 2005. — № 9. — С. 9–15.
56. **Пенсійні системи країн Латинської Америки** : Проект Агентства США з міжнародного розвитку з реформування соціального сектора в Україні / М. Вінер // Україна : аспекти праці. — 2000. — № 5. — С. 35–37.
57. **Пенсійні системи країн світу : порівняльний аспект** / Г. МакТаггарт // Людина і праця. — 2004. — № 7. — С. 61–67.
58. **Пенсійні фонди — основа реформи** / Д. Пиріг // Дело. — 2006. — №80. — С. 44–47.
59. **Понятіє пенсії по Закону «О пенсиях и пособиях членам колхозов»** / И. В. Гуцин // Ученые записки ВЮЗИ. — М. : ВЮЗИ, 1968. — Вып. XVII, ч. II. — С. 103–140.
60. **Право пенсійного забезпечення в Україні** / І.М. Сирота // К.: Юрінком Інтер. — 2008.– С.288.
61. **Право пенсійного забезпечення в Україні** : навч. посіб. / Бойко Микола Дмитрович. — [2-ге вид., випр. і доп.]. — К. : Атіка, 2006. — 356 с.
62. **Право соціального забезпечення : учеб. пособие** / [К. Н. Гусов, С. И. Кобзева, З. А. Кондратьева и др.] ; под ред. К.Н. Гусова. — М. : Проспект, 1999. — 344 с.
63. **Право соціального забезпечення в СССР** : учеб. пособие / В. С. Андреев. — М. : Юрид. лит., 1987. — 352 с.
64. **Право соціального забезпечення Росії** / Захаров М. Л., Тучкова Э. Г. — 2-е изд., испр. и перераб. — М. : Изд-во БЕК, 2002. — 560 с.
65. **Право соціального забезпечення Росії** : учебник / М. Л. Захаров, Э. Г. Тучкова. — М.: БЕК, 2001. — 576 с.
66. **Право соціального забезпечення України** : навч. посіб. / Бойко Микола Дмитрович. — [3-тє вид., доп. та перероб.]. — К. : Атіка, 2006. — 380 с.
67. **Право соціального забезпечення України** : посібник / М. Д. Бойко. — К. : Олан, 2004. — 312 с.
68. **Право соціального захисту України** : навч. посіб. / Болотіна Нінель Борисівна. — К. : Знання, 2005. — 615 с.

69. **Правове регулювання пенсійного забезпечення працівників органів внутрішніх справ** : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Клемпарський Микола Миколайович. — Х., 2004. — 205 с.
70. **Правове регулювання пенсійного забезпечення та надання соціальних послуг в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування** : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / І. В. Оклеї. — Х., 2008. — 20, [1] с.
71. **Правове регулювання та організація пенсійного страхування в Україні** : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / В. В. Фещук. — К., 2010. — 23, [1] с.
72. **Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні** : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Сивак Світлана Миколаївна. — Л., 1999. — 170 с.
73. **Правоотношения по пенсионному обеспечению** / Зайкин Алексей Данилович. — М. : Издательство МГУ, 1974. — 192 с.
74. **Практикум по праву социального обеспечения** / Мачульская Елена Евгеньевна. — М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1999. — 252 с.
75. **Принципы пенсионного обеспечения рабочих и служащих** / Астрахан Евгений Иванович. — М. : Госюриздат, 1961. — 143 с.
76. **Про затвердження Положення про управління Пенсійного фонду України районах, містах і районах у містах** : Постанова Правління Пенсійного фонду України : від 30.04.2002 р., № 8–2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0442-02>.
77. **Про затвердження Порядку взаємодії органів державної виконавчої служби та органів Пенсійного фонду України** : Наказ Міністерства юстиції України : від 26.12.2011 р., № 3593/5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1523-11>.
78. **Про затвердження порядку взаємодії органів державної податкової служби і органів Пенсійного фонду України під час організації та проведення планових перевірок** : Наказ ДПА України : від 24.01.2011 р., № 38 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0167-11>.
79. **Про затвердження Порядку взаємодії при обміні інформацією між органами Міністерства внутрішніх справ України та Пенсійного фонду України щодо захисту інтересів держави при нарахуванні та сплаті єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та інших платежів до Пенсійного фонду України** : Наказ МВС України : від 24.12.2009 р., № 552 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0261-10>.
80. **Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи** : Закон України від 08.07.2011 № 3668-VI.
81. **Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування** : Закон України : від 08.07.2010 р., № 2464-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 2–3. — Ст. 11.

82. **Про схвалення Концепції подальшого проведення пенсійної реформи** : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 жовтня 2009 р. №1224-р // Офіційний вісник України. — 2009. — № 81. — Ст. 2752.
83. **Развитие законодательства о пенсиях рабочим и служащим** / Астрахан Евгений Иванович. — М. : Юрид. лит., 1971. — 216 с.
84. **Реформа пенсионной системы: предпосылки и развитие** /Л.Н. Кисіль // Функціонування механізмів державного управління: зб. наук. праць Донецького державного університету управління. — Донецьк, 2008. — т. XI, вип. 112, серія «Державне управління». — С. 233–237.
85. **Реформування пенсійного забезпечення в Україні** / О.М. Мельник // Фінанси України. — 2004. №4. — С. 32–38.
86. **Реформування пенсійної системи в Україні** : дис... канд. екон. наук : 08.09.01 / Папієв Михайло Миколайович. — К., 2004. — 217 с.
87. **Розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні** : дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01 / Якимів Андрій Ігорович. — Л., 2004. — 196 с.
88. **Росія і Казахстан: різні аспекти реформованої моделі** // Вісник Пенсійного фонду України. — 2009. — № 5–6. — С. 55–60.
89. **Система пенсионного обеспечения в Великобритании** / [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pension.kiev.ua>.
90. **Система соціального забезпечення в Нідерландах** / Нойер П. // Соціальна політика і соціальна робота. — 1999. — № 2. — С. 28–38.
91. **Советское право социального обеспечения: вопросы теории** / Гущин И. В.; науч. ред. Андреев В. С. — Минск : Наука и техника, 1982. — 176 с.
92. **Социальная политика** : учебник / [под ред. Волгина Н. А.]. — М. : Экзамен, 2002. — 736 с.
93. **Социальное обеспечение в Японии : достижения и проблемы стареющего общества** / Т. Матрусова // Япония : в поисках новых рубежей : сборник статей / Центр по изучению современной Японии ; Рамзес Вадим Борисович. — М. : Восточная литература, 1998. — С. 116–131.
94. **Соціальне страхування : історія проблеми** / В. Андріїв // Соціальний захист. — 1999. — № 2. — С. 43–51.
95. **Становлення та розвиток пенсійного страхування** / О. В. Бевзенко // Економіка АПК. — 2005. — № 12. — С. 111–116.
96. **Уроки пенсійної історії** / О. Ткач // Пенсія. — 2005. — № 4. — С. 30–32.
97. **Чи можливо розрахувати і гарантувати майбутню пенсію** / О. Ткач // Пенсія. — 2004. — № 5. — С. 38–41.
98. **Юридические факты в области пенсионного обеспечения** / Тарасова Валентина Александровна. — М. : Изд-во МГУ, 1974. — 107 с.

Недержавне пенсійне забезпечення

1. **Вплив недержавних пенсійних фондів на соціально-економічний розвиток держави**: [досліджено інвестиційний потенціал недержавних пенсійних фондів України] /Н.А. Телічко, Г.В. Кузьменко. // Екон. вісн. Донбасу. — 2011. — № 3. — С.57–62.

2. **Державне око для пенсійних грошей: «приватні» пенсії українців мають стати не лише продуктом ініціативи окремих асоціацій та компаній, а й загальнодержавним надбанням** / В. Ковальова. // Уряд. кур'єр. — 2011. — 9 лют. (№ 24). — С.6.
3. **Державне регулювання розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні** : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.02 / Надточій Алла Олександрівна ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Харк. регіон. ін-т держ. упр. — Х., 2010. — 19 с.
4. **Договірні відносини між недержавним пенсійним фондом, його вкладниками та учасниками** / Вітка Ю. В. // Актуальні проблеми цивільного і господарського права. — К., 2007. — С.43–49.
5. **Зарубежный опыт функционирования систем негосударственных пенсионных выплат** / Л.Н. Кисіль // Менеджер. — 2010. -№ 1(51). — С.40–43.
1. **Зарубіжний досвід регулювання інвестицій недержавних пенсійних фондів та висновки для України** / С.П. Зубик. // Наука й економіка. — 2010. — Вип. 1. — С.41–49.
2. **Зарубіжний досвід функціонування систем недержавних пенсійних виплат**: [досвід США, Німеччини, Канади, Великої Британії у впровадженні пенсійних систем] / Кузьменко В. // Вісник Пенсійного фонду України. — 2009. — № 2. — С.18–21.
3. **Затяжной рынок: НПФ продолжают демонстрировать высокую доходность, рассчитывая на ажиотаж среди вкладчиков после введения второго уровня пенсионной системы: [послуги недержавних пенсійних фондів]** / Юрий Гусев. // Бизнес. — 2011. — 28 февр. (№ 9). — С.22–23.
4. **Інвестиційна політика недержавних пенсійних фондів** / Коваленко Ю.М. // Фінанси України. — 2010. — №8. — 285 с.
5. **Інвестиційний потенціал недержавних пенсійних фондів в Україні** : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Шабанова Олена Вікторівна ; Черніг. нац. технол. ун-т. — Чернігів, 2015. — 20, [1] с.
6. **Компаративний аналіз закордонних моделей функціонування пенсійних систем і недержавних пенсійних фондів** / В.А. Криклій. // Інвестиції: практика та досвід. — 2009. — № 24. — С.60–63.
7. **Концептуальні засади формування фінансових ресурсів недержавною системою пенсійного забезпечення в Україні** / О. Мелешко // Національна економіка в умовах зміни ролі та місця людини в системі суспільного виробництва: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. / Бізнес Інформ. — № 11 (2). — 2009. — 1192 с.
8. **Механізм забезпечення фінансової безпеки недержавних пенсійних фондів** : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Цікановська Наталія Анатоліївна ; Ун-т банк. справи Нац. банку України (м. Київ). — К., 2013. — 23 с.
9. **Механізми забезпечення гарантій збереження коштів пенсійних накопичень** / О.П. Коваль // Формування ринкових відносин в Україні. — 2011. — № 5. — С.217–222.

10. **Моделі динаміки розповсюдження недержавного пенсійного забезпечення:** В.М. Даніч, Л.П. Якимова. // Вісн. Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля. — 2011. — № 2, ч. 1. — С.65–70.
11. **Населення як чинник розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення/**Л.В. Кривенко, О.В. Мелешко. // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — № 1. — С.185–191.
12. **Негосударственные пенсионные фонды: мотивации участия для работодателя и работника /** Кабанов В., Ткач А., Фесенко К. // Финансовые услуги- 2007.- № 1.- 154 с.
13. **Недержавне пенсійне забезпечення /** Денисенко М.П., Кабанов В., Ткач О., Фесенко К. // Ринок цінних паперів. Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку.- 2010.- № 7.- 420 с.
14. **Недержавні пенсійні фонди. Огляд основних положень законодавства про недержавне пенсійне забезпечення /** Асоціація адміністраторів недержавних пенсійних фондів України. — К. — 2004. — С.230.
15. **Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: окремі правові питання за-
провадження /** Болотіна Н. Б. // Актуальні проблеми держави та права. — О-
деса, 2000. — Вип.7. — С.94–101.
16. **Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: проблеми та перспекти-
ви розвитку /**Д.Л. Кобець // Вісник Хмельницького національного університе-
ту. — 2009. — №6. Т. 2. — С.252—256.
17. **Недержавне пенсійне забезпечення як нова парадигма соціальних га-
рантій в Україні //** Зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 30 січ-
ня 2009 р. / Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки при РНБОУ, Україн-
ське агентство фінансового розвитку. — К., 2009. — 262 с.
18. **Недержавне пенсійне забезпечення як один із напрямів реалізації со-
ціальної функції держави :** автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.
юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» /
С. В. Богославець. — Луганськ, 2019. — 19, [1] с.
19. **Недержавним пенсійним фондам — 5 років :** матеріали Всеукр. наради з пи-
тань розв. системи недержавного пенсійного забезп. / Держ. коміс. з регулю-
вання ринків фін. послуг України. — [Б. м.]: USAID, [2008] -68 с.: іл., табл. — (Про-
ект розвитку ринків капіталу).
20. **Недержавні пенсійні фонди — ноїв ковчег для майбутніх пенсіонерів?:**
[пробл. реалізації пенс. реформи в Україні: ст. нар. депутата України] /Андрій
Пінчук. // Голос України. — 2011. — 26 серп. (№ 157). — С.3.
21. **Недержавні пенсійні фонди в системі пенсійного забезпечення в Україні:**
автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Криклій Владислав Артурович ; Київ.
нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — Київ, 2014. — 20 с.
22. **Недержавні пенсійні фонди в системі реформування пенсійної системи
України /** Міщенко В.І., Гордієнко В.В. // Фінанси України.-1997. — № 12. -32 с.
23. **Недержавні пенсійні фонди на неефективному фондовому ринку: при-
клад України /** С. Брагін, О. Макаренко // Вісник НБУ. — 2011.- № 2.- С.44–47.
24. **Недержавні пенсійні фонди та страхові компанії /**Платонов С.Ф. /
К., 2009. — 134 с.

25. **Недержавні пенсійні фонди у структурі сучасних пенсійних систем** : монографія / [Т. С. Смовженко, Н. В. Ткаченко, Н. А. Цікановська] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженка ; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. — К. : УБС НБУ, 2012. — 310 с.
26. **Недержавні пенсійні фонди: у системі фінансових послуг**: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Долгова Олена Олександрівна ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. — Київ, 2014. — 19 с.
27. **Недержавні пенсійні фонди: українська модель** // Юридичний журнал. — 2010. — №6. — 167 с.
28. **Некоторые аспекты государственного регулирования негосударственного пенсионного страхования** / Л.Н. Кисиль // Менеджер — 2009. — № 2(48). — С. 108–112.
29. **Новый Налоговый кодекс будет способствовать росту численности вкладчиков НПФ: [аналіз експертів розвитку недержавної пенсійної системи у разі прийняття проекту Податкового кодексу, підготовленого Кабінетом Міністрів України]** / Александр Ткач. // Дело. — 2010. — 23 июня (№ 103). — С.7.
30. **НПЗ: тенденції розвитку**: [перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення] / Бахмач А. // Вісник Пенсійного фонду України. — 2010. — № 3. — С.20–21.
31. **Організаційно-економічний механізм державного регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів** / Лазебна М.В. // Формування ринкових відносин в Україні.- 2009.- № 7.- 245 с.
32. **Особливості розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні** / Поченчук Г. М. // Науковий вісник. — Чернівці, 2009. — Вип. 456: Економіка. — С.88–93.
33. **Особливості структури активів і пасивів недержавних пенсійних фондів та їх відображення в економічному балансі** / О. В. Мелешко // Економіка: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. — Випуск 250: В 9 т. — Т. V. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. -1345 с.
34. **Особливості участі страхових компаній у недержавному пенсійному забезпеченні** // Наукові записки. — Острог, 2007. — Вип.9, ч.3. — С.191–197.
35. **Особливості функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні** / Кондрат І. Ю. // Науковий вісник. — Львів, 2009. — Вип. 19.3. — С.294–298.
36. **Особливості функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні** / І.Ю. Кондрат // Науковий вісник НЛТУ України. — 2009. — Вип. 19.3. — С. 294—298.
37. **Оцінка ефективності управління активами недержавного пенсійного фонду**: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Рудак Сергій Михайлович ; Харк. нац. екон. ун-т. — Х., 2011. — 20 с.
38. **Оцінка стану недержавного пенсійного забезпечення в Україні та перспективи його розвитку** / Бабірад М. М. // Науковий вісник. — Львів, 2008. — Вип.18.9. — С.174–180.
39. **Пенсійний контракт як підстава надання послуг з недержавного пенсійного забезпечення** / Горбачова О. // Підприємництво, госп-во і право. — 2010. — № 9. — С.72–76.

40. **Пенсійні схеми та перспективи їх застосування недержавними пенсійними фондами в Україні** / Ткач О. // Ринок цінних паперів. Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку.- 2010.- № 9.- 104 с.
41. **Перспективи роботи недержавних пенсійних фондів** // Цінні папери України. — 2010.- № 18.- 378 с.
42. **Перспективи роботи недержавних пенсійних фондів на ринку цінних паперів України** / Нізков А. // Цінні папери України (укр.).- 2008.- № 19.- 187 с.
43. **Перспективи розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні** / Свідерська І. М. // Збірник наукових праць «Фінансова система держави: проблеми та перспективи розвитку». — К., 2011. — С.105–107.
44. **Поняття вкладника, учасника недержавного пенсійного фонду, отримувача недержавної пенсії за цивільним законодавством України: [недержавне пенсійне забезпечення в Україні]** /Оксана Горбачова. // Юридичний журнал. — 2009. — № 4. — С.73–75.
45. **Правове регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів у системі недержавного пенсійного забезпечення України:** автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ткаліч Ігор Олександрович ; Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України. — К., 2012. — 20 с.
46. **Проблеми пенсійної системи і перспективи її розвитку: [пенсійна система та розвиток недержавних пенсійних фондів]** / З.П. Кіктенко, О.О. Радченко. // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. — 2010. — № 4. — С.84–88.
47. **Проблеми та перспективи впровадження недержавного пенсійного забезпечення в Україні** / Брус С. І. // Наукові праці. — К., 2004. — Вип.3–4 (26–27). — С.189–196. —
48. **Проблеми удосконалення правового регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів** / Венецька М. В. // Правова держава. — К., 2010. — Вип. 21. — С.237–245.
49. **Прогноз акумулювання інвестиційних ресурсів Накопичувальним пенсійним фондом та недержавними пенсійними фондами** / Леонов Д., Федоренко А., Ковальова Н. // Ринок цінних паперів. Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку.- 2010.- № 9.- 268 с.
50. **Регулювання та контроль у системі недержавного пенсійного забезпечення в умовах фінансової кризи** /Т. Кухтик., Ашиткова // Україна: аспекти праці. — 2009. — № 3. — С.9–13.
51. **Ринок НПФ у посткризовий період: проблеми, з якими зустрілися всі суб'єкти ринку недержавного пенсійного забезпечення]** /Я. Савченко. // Вісник Пенсійного фонду України. — 2010. — № 9. — С.32–33.
52. **Розвиток недержавних пенсійних фондів в Україні** : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Білик Олена Іванівна ; Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж. — Л., 2012. — 20 с.
53. **Розвиток процесу формування недержавних пенсійних фондів в умовах реформування пенсійної системи України** / Глущенко В. В. // Вісник. — Х., 2009. — N851: Економічна серія. — С.148–153.

54. **Роль недержавних пенсійних фондів у системі пенсійного забезпечення** /О.В.Бачинська, О.М. Кравчук // Вісник Хмельницького національного університету. — 2010. — №2. Т. 2. — С. 177— 182.
55. **Система багатоступеневого перехресного контролю та гарантії у сфері недержавного пенсійного забезпечення** / Діденко Ю.Ю. // Економіка та держава. — 2011. — № 2. — С.41–45.
56. **Стан та проблеми розвитку системи недержавного пенсійного страхування в Україні** [Електронний ресурс] / М. І. Мальований. — Режим доступу: <http://www.udau.edu.ua/library.php?pid=1535>
57. **Становлення і розвиток недержавних пенсійних фондів на ринку фінансових послуг України** / В. А. Криклій. // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 9. — С.66–70.
58. **Становлення та перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні** / Калашнікова Л. Г. // Вісник. — Івано-Франківськ, 2008. — Вип. 6. — С. 278–282.
59. **Статут НПФ як установчий документ**/О.О. Горбачова. // Часопис Київського університету права. — 2010. — № 3. — С.162–166.
60. **Сучасний стан та перспективи недержавних пенсійних фондів** / Ю. Кривобок. // Вісник Пенсійного фонду України. — 2011. — № 4. — С.10–11.
61. **Сучасний стан та проблеми розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні** / Демченко М. В. // Науковий вісник. — Львів, 2010. — Вип. 20.9. — С.161–168.
62. **Тенденції розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні: наслідки фінансової кризи** /Дмитро Леонов. // Ринок цінних паперів України. — 2009. — № 11/12. — С.59–76.
63. **Українська модель недержавного пенсійного забезпечення** / Л.Н. Кисіль // Державне управління регіонами і підприємствами: зб. наук. праць Донецького державного університету управління. — Донецьк, 2009. — т. X, вип. 144, серія «Державне управління». — С. 94–98.
64. **Формування корпоративних недержавних пенсійних фондів підприємств легкої промисловості** : дис. ... канд. екон. наук : 08.07.01 / Бахмач Наталя Володимирівна. — К., 2006. — 162 с.
65. **Формування накопичувальної пенсійної системи як фактор економічної безпеки України** : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 21.04.01 / Коваль Олександр Пилипович ; Нац. ін-т стратег. дослідж. — К., 2013. — 35 с.
66. **Формування недержавного пенсійного забезпечення як складової пенсійної системи України**: [визначено необхідність НПЗ як додаткової пенсії громадян та внутрішнього джерела інвестиційних ресурсів для держави] /В.С. Толуб'як. // Економіка та держава. — 2011. — № 3. — С.121–124.
67. **Формування систем приватного пенсійного забезпечення: світовий досвід і Україна** / Калита Н.В. // Актуальні проблеми економіки (укр.).- 2002.- № 6.- 152 с.
68. **Формування соціально-економічного інституту недержавного пенсійного забезпечення населення України**: дис... канд. екон. наук: 08.00.07 / Светлова Ганна Романівна ; Донецький національний ун-т. — Донецьк, 2008. — 201 арк.

69. **Формування та використання коштів недержавних пенсійних фондів в Україні:** автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Левченко Ірина Андріївна ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. — Х., 2013. — 18 с.
70. **Формування систем приватного пенсійного забезпечення : світовий досвід і Україна** / Н. В. Калита // Актуальні проблеми економіки. — 2002. — № 6. — С. 49–55.
71. **Функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні** / О. М. Антіпов, О. О. Недобєга // Часопис економічних реформ №3(7). — 2012. — С. 46–50.
72. **Шість років НПФ: Ринок недержавного пенсійного забезпечення функціонує в Україні вже шість років** // Вісник Пенсійного фонду України. — 2011. — № 8. — С. 26–27.
73. **Шляхи трансформації державної політики з недержавного пенсійного забезпечення в Україні: [тенденції зміни державної політики з недержавного пенсійного забезпечення]** / Л. П. Лондар. // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. — 2010. — № 2. — С. 97–104.

СЛОВА ДЯКИ

Хочемо висловити слова щирої дяки тим, хто своїми змістовними порадами, неординарними думками, конструктивними рекомендаціями, організаційною підтримкою сприяли проведенню досліджень, результатом яких і стало видання цієї книжки.

Особливу подяку автори висловлюють голові спеціалізованої вченої ради К 26.004.16 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України *Володимиру Івановичу Курилу*.

Слова подяки також висловлюємо вченому секретареві даної спеціалізованої вченої ради кандидату юридичних наук, доценту — *Олексію Юрійовичу Піддубному* за підтримку теми дослідження і чітке документальне супроводження.

Щиро вдячні шановним опонентам: докторові юридичних наук, професору, першому заступнику Голови Державної служби фінансового моніторингу України *Андрію Трохимовичу Ковальчуку*, а також кандидату юридичних наук, доценту, заступнику начальника кафедри адміністративного права і процесу Національної академії внутрішніх справ — *Ігорю Дмитровичу Пастуху*.

Під час захисту нами було отримано чимало конструктивних порад від членів спеціалізованої вченої ради, зокрема: *Віктора Валерійовича Ладиченка, Олександра Петровича Светличного, Віталія Івановича Семчика, Ірини Василівни Аристової* та інших.

Вихід цієї праці став можливий, завдяки ґрунтовній підтримці наукового колективу Інституту адміністративного правосуддя та судової реформи Глобальної Організації Союзницького Лідерства під керівництвом кандидата юридичних наук, доцента *Діордіци Ігоря Володимировича*, радника цієї організації кандидата юридичних наук *Ольги Василівни Кушнір*, колективу Академії наук вищої освіти України, а також видавця — *Олени Сергіївни Ліпкан*.

Красно дякуємо доктору юридичних наук, професорові *Андрію Трохимовичу Ковальчуку*, доктору юридичних наук, доценту *Ігорю Миколайовичу Рижову*, доктору юридичних наук, старшому науковому співробітнику *Віталію Степановичу Цимбалюку*, які узяли на себе працю бути вимогливими рецензентами та допомогли цілою низкою цінних зауважень, рекомендацій і побажань. Саме їхня ґрунтовна праця сприяла конструктивності та виваженості наукових висновків у роботі.

Величезне спасибі за активну підтримку та дієву допомогу у підготовці видання, за інформативно місткі, неординарні поради з теоретико-методологічних і практичних аспектів роботи та конкретні методичні рекомендації з відбору матеріалу й поліпшенню якості його викладення, за розуміння і моральне стимулювання фахівцям:

1) Національної академії правових наук України – *Шакуну Василю Івановичу*, член-кореспонденту, доктору юридичних наук, професору заслуженому діячеві науки і техніки України, *Олександрю Васильовичу Скрипнюку*, начальнику відділу міжнародних наукових зв'язків, доктору юридичних наук, професору, академіку НАПрН України;

2) Адміністрації президента України – заступнику керівника головного департаменту з питань національної безпеки та оборони – *Володимирю Тимофійовичу Колеснику*;

3) Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки та оборони – *Тетяні Іванівні Блистів*, *Івану Юлійовичу Віннику*;

4) Міністерства оборони України – *Мехеду Петру Миколайовичу*, заступнику міністра оборони України, *Галушко Сергію Олександровичу*, заступнику начальника Управління інформаційних технологій;

5) Запорізького національного університету – *Тетяні Олександрівні Коломоєць*, доктору юридичних наук, професору, заслуженому юристу України;

6) Телеканалу Перший Україне – *Смутку Михайлові*, генеральному продюсеру та *Соколовський Інні*, редактору.

Від себе особисто (*Кафтя А.А.*). Низький уклін моїм батькам *Анатолію Миколайовичу* та *Ганні Іванівні*, які доклали чимало зусиль, щоб допомогти здобути мені гідну освіту, виховали з любов'ю до навчання та праці.

Особлива дяка моїй дружині *Ангеліні* за її довготерпіння, натхненне сприяння творчій атмосфері, що й стало запорукою успіху в написанні даної роботи, надало мені можливість займатися наукою і професійним зростанням.

Величезна дяка доктору юридичних наук, доценту, академіку Академії наук вищої освіти України *Ліпкану Володимиріу Анатолійовичу*.

Красно вдячний настоятелю Храму на честь Різдва Пресвятої Богородиці «КУПОЛ» у м. Києві, протоієрею *Олегу Мельничуку*, який своєю вірою наблизив мене до пізнання істини, вселив любов до науки, сформував переконання у моєму призначенні та богоугодності моєї наукової діяльності.

Висловлюю окрему подяку безпосередньому керівникові, голові Нацкомфінпослуг *Пашку Ігорю Володимировичу*, керівнику апарату *Галабудській Тетяні Миколаївні*, колективу Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг за підтримку та натхнення до праці.

Окрема дяка начальнику Головного слідчого управління Генеральної прокуратури України старшому раднику юстиції *Щербині Ігорю Вячеславовичу*, чий життєвий досвід, конструктивна критика і підтримка, непохитна віра в мене сприяли формуванню життєдайних орієнтирів, сприйняттю нових форм і методів роботи, підвищенню рівня професійної майстерності, принциповості, відданості справі, вихованню поваги до славних традицій функціонування ефективної системи права.

Від себе особисто (*Ліпкан В. А.*) хочу низько вклонитися моїм вчителям.

Передусім, щиросердно дякую своїй любій матері *Галіні Федорівні Ліпкан*, своїй коханій дружині — *Ліпкан Олені Сергіївні*, за їх довготерпіння та всіляке сприяння творчій атмосфері, що виступає запорукою моєї наснаги і невтомності в досягненні поставленої мети.

Ушанувати світлу пам'ять свого батька *Анатолія Миколайовича Ліпкана*, який натхненно вкладав у мене свою віру й любов, загартував мій непереборний дух, сформував незламний характер, дав мені шлях у житті, спрямував мою життєву енергію на досягнення шляхетних цілей.

Красно вдячний своїй першій вчительці *Катерині Іванівні Сидоренко*, яка підтримувала мене з перших років навчання, привчала до самостійного осягнення навколишнього середовища, готувала до майбутніх перемог і невдач і в цілому сприяла становленню мене як особи з чітко сформованою громадянською позицією.

Шаную світлу пам'ять *Сергія Михайловича Штефана*, який після мого закінчення з золотою медаллю спеціалізованої фізико-математичної школи № 173 м. Києва зумів прищепити мені *любов до права*, спонукав до глибшого розуміння його сутності, місця, ролі й призначення у сучасному буремному світі.

Слова дяки хочу сказати *Юрію Валер'яновичу Александрову*, який розпалив жаринку *любви вже до юридичної науки*, надав можливість повірити у власні сили та навернув мене до перших маленьких успіхів — у 1995 році, саме під його керівництвом, я виборов перемогу на Всеукраїнському конкурсі наукових робіт, який проводила Українська правнича фундація, отримавши премію імені Володимира Суміна.

Хочу згадати добрими словами людину, яка, після мого закінчення з відзнакою Національної академії внутрішніх справ України, відкрила мені двері до тернистого *шляху науки* — керівника кандидатської дисертації — *Володимира Івановича Антипова*, який був джерелом життєдайної сили і наснаги, еталоном наукового керівника та особистості. Саме він прищепив мені навички до копіткої аналітичної праці, навчив ефективно працювати з науковими джерелами, наполегливо рухатись вперед, постійно вчитись.

Особлива дяка своєму науковому консультанту з докторської дисертації — *Василію Івановичу Шакуну* — порядність, мудрість, послідовність, поміркованість і принципова наукова позиція якого сприяли моєму становленню як доктора юридичних наук і вченого, здатного самостійно засновувати наукові школи, про-

пагуючи та генеруючи науковий стиль мислення і буття, а також формувати епістемологічні спільноти.

Спасибі усім нашим Вчителям, ми щиросердно вдячні і завжди пам'ятатимемо та цінуватимемо Вашу істинну віру в кожного з нас.

Дякуємо усім, хто щиро підтримує нас.

Наукове видання

**Кафтя Андрій Анатолійович
Ліпкан Володимир Анатолійович
Баланюк Наталія Юріївна**

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

Монографія

Керівник проекту **В.А.Ліпкан**
Художній редактор *О.Г. Новіков*
Літературний редактор *О.О.Машкова*
Науковий редактор *В.А.Ліпкан*
Випускаючий редактор *О.О.Машкова*
Коректор *О.С. Ліпкан*
Дизайн обкладинки *В.А.Ліпкан*
Комп'ютерне верстання *Д. Лепешин*
Відповідальний за випуск *І. Михайленко*

Підписано до друку 05.05.2015 р. Формат 70x100/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний. Умов.друк.арк. 25,7.
Наклад 500 прим. Зам. № 15-051.

Видавець ФОП Ліпкан Олена Сергіївна
03126, Київ, вул. Ф. Ернста, 16, б, кв. 33
Тел. +38 098 00.77.888, факс: +38 044 4040 483
E-mail: book@market-ua.com, сайт: www.book.market-ua.com.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3535 від 27.07.09.

Надруковано ТОВ «Дорадо-Друк»
09000, м. Сквиря, вул. Шорса, 7
(044) 501-75-69; www.doradoalliance.com
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру ДК № 2600 від 01.09.2006 р.